ana comnena

«Prinţesa Ana, femeie extraordinar de învăţată, pricepută şi în filozofie (cea a lui Platon ca şi cea a lui Aristotel), precum şi în fizică, geometrie, astrologie, geografie, tactică şi medicină, cunoscînd toate posibilităţile de stil din antichitate, era, totodată, un spirit de o mare fineţe, în stare să cerceteze documentele de arhivă, dar dintr-o ambiţie infinit mai înaltă, depăşind tot ce se încercase şi se voise să se realizeze în istoriografie pînă atunci.»

N. Iorga, *Istoria vieţii bizantine*

«Nu era numai o femeie cultă: era o femeie savantă. Contemporanii sînt de acord să-i laude eleganţa stilului antic, puterea şi aptitudinea minţii de a descurca problemele cele mai obscure, superioritatea geniului său natural şi priceperea cu care şi-a cultivat darurile, gustul pe care l-a avut totdeauna pentru cărţi şi pentru conversaţiile savante, în sfîrşit, universalitatea cunoştinţelor ei. Dealtfel, e de ajuns să aruncăm o privire asupra operei sale *Alexiada*, pentru a găsi dovada strălucită a înaltelor sale calităţi. Cu toate că se pot observa artificii de stil, purism manierat şi voit în limbă, cu tot pedantismul şi pretenţia ce se întîlnesc uneori, se simte în ea femeia superioară, scriitorul de real talent, care a fost, fără îndoială, Ana Comnena.»

Charles Diehl, *Figuri bizantine*

Vol. I—II, lei 10

editura minerva

906

ana comnena

ana comnena
alexiada

906-907 *Anna Comnena* – **Alexiada** (monografie bizantină, 2 vol.); traducere de Marina Marinescu, prefaţă, tabel cronologic şi note de Nicolae Şerban-Tanaşoca; XLII + 302 pp. – I şi 300 pp. – II; Minerva, 1977.

Ilustrația copertei: *Vintilă Mihăescu*

ana comnena
alexiada

TRADUCERE DE MARINA MARINESCU
PREFAȚĂ, TABEL CRONOLOGIC ȘI NOTE DE
NICOLAE-ȘERBAN TANAȘOCA

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1977
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Anne Comnène, *Alexiade* (règne de l'empereur Alexis I-er Comnène, 1081–1118). Texte établi et traduit par B. Leib, I–III, Paris, Société d'Édition „Les Belles Lettres", 1937–1945.

PREFAȚĂ

Cînd, la 15 decembrie 1025, se stingea din viață, după o domnie de aproape jumătate de secol, împăratul Vasile al II-lea (976—1025), împărăția romeilor atinsese culmea extensiunii sale geografice, a forței și bogăției sale. Din Sicilia pînă la fluviul Araxes, dincolo de Tigru, de la Dunăre, din Crimeea și din Caucaz pînă în Creta, Cipru și Siria se întindea stăpînirea basileilor din Constantinopol. Sudul Peninsulei Italice din care fuseseră alungați arabii, întreg Balcanul, unde statul cu aspirații imperiale al bulgarilor fusese desființat, toată Anatolia și acele regiuni din Orientul Apropiat care fuseseră smulse dominației Islamului se găseau din nou reunite sub un singur sceptru. Energicul suveran guvernase împărăția cu o mînă de fier, dar și cu înțelepciune și chibzuință. Tezaurul era plin ca niciodată, fără ca populația să fie excesiv împovărată cu biruri. Alogenii din cuprinsul hotarelor Bizanțului se bucurau de oarecare libertate; după dura represiune a încercărilor de rezistență ale bulgarilor, ei aveau îngăduința de a se conduce potrivit datinilor lor. Nici chiar clerul nu fusese brusc și fără moderație înlocuit cu cel grecesc, iar limba slavă continua să fie folosită în liturghie. Marii proprietari de pămînt, moșierii din Anatolia, care constituiau „feudalitatea" bizantină, arogantă și puternică, indisciplinată și abuzivă, primejdioasă prin faptul că deținea funcțiile de conducere în armată, precum și marile mănăstiri, stăpîne pe întinse domenii și dispunînd de imensele resurse de autoritate pe care li le conferea situația de administratoare în lume ale haru-

lui divin, erau ţinute în frîu de braţul puternic al împăratului. Legi aspre apărau de pofta de acaparare a celor mari şi tari, proprietăţile mici şi mijlocii, pe ţăranii liberi ce furnizau rezerva de cadre a armatei. Relaţiile cu vecinii se aşezaseră pe temelii relativ sigure, de echilibru şi adeseori de cooperare, cînd nu de vasalitate. Prin Vasile al II-lea, dinastia macedoneană întemeiată în 867 de Vasile I (867–886) îşi legase numele pentru totdeauna de o eră de prosperitate, stabilitate şi prestigiu internaţional cu care Bizanţul nu se mai întîlnise din zilele unui Iustinian sau Heraclius.

N-au trecut nici şaizeci de ani şi cînd, la începutul lunii aprilie 1081, trupele bizantine şi de mercenari ale răzvrătiţilor fraţi Comneni, Isac şi Alexios pătrund în Constantinopol, pentru a-l impune pe tronul împărătesc pe cel din urmă, Imperiul bizantin era, după expresia unor contemporani, redus aproape la perimetrul capitalei. Zona dintre Dunăre şi Balcani era controlată de hoardele pecenegilor. Italia şi Sicilia pierdute pentru bizantini deveniseră centrul unei noi puteri internaţionale, aceea a normanzilor lui Robert Guiscard, ducele Apuliei şi al Calabriei. O nouă putere islamică, selgiucizii, cuceriseră teritoriile asiatice ale Imperiului, iar Niceea ajunsese capitala puternicului sultanat de „Rum", altfel spus, de pe fostele ţinuturi romeice, bizantine. Unitatea lumii creştine era ruptă prin marea schismă (1054), iar ţara era sfîşiată de discordii interne şi lupte civile sîngeroase. Strategi ambiţioşi rîvneau coroana şi nu se sfiau să apeleze, pentru a o cuceri, la „barbarii" din afară. Vechea legislaţie a marilor împăraţi ca Vasile al II-lea fusese uitată şi puternicii proprietari de pămînt, în unire cu clerul mănăstiresc spoliau pe micii proprietari de terenuri agricole. Tezaurul fusese de mult secătuit prin cheltuieli utile şi inutile: pentru războaie, pentru cumpărarea păcii cu daruri făcute suveranilor străini, pentru capriciile fastuoase ale împăraţilor. Prestigiul şi autoritatea statului fuseseră ştirbite de desele schimbări de cîrmuitori şi de nevolnicia lor. Ideea dinastică se înrădăcinase adînc în mentalitatea bizantinilor, dar avusese timp să se şi compromită. Dintre cei treisprezece împăraţi care s-au succedat pe tronul Bizanţului între 1025 şi 1081, patru îşi datorau coroana ultimului vlăstar al familiei macedonene, porfirogenetei Zoe: Roman

al III-lea Argyros (1028–1034), Mihail al IV-lea Paflagonianul (1034–1041) şi Constantin al IX-lea Monomachos (1042–1055) i-au fost pe rînd soţi acestei femei hărăzite văduviei şi care făcea, pare-se, totul pentru a-şi împlini vocaţia; pe Mihail al VI-lea (1041–1042) l-a adoptat numai în vederea unei scurte şi tragic sfîrşite domnii. Desfrîul, intriga şi chiar crima se înstăpîniseră în palatul imperial de pe Bosfor.

Dar după alţi treizeci şi şapte de ani, cînd, în noaptea de 15 spre 16 august 1118, se stingea din viaţă, după o boală grea, Alexios I Comnenul, nesperatul miracol fusese împlinit: el lăsa moştenire, din nou, fiului său Ioan al II-lea (1118–1143), cîrmuirea unei mari puteri mondiale. Bizanţul îşi recăpătase dacă nu vechile hotare, hotare sigure şi stabile. Italia era definitiv pierdută pentru bizantini, dar expansiunea normanzilor peste Adriatica fusese definitiv stăvilită. Dalmaţia şi Rascia deveniseră independente, dar ele întreţineau cu Bizanţul raporturi de cuminte vecinătate, ba chiar de supunere. Sultanatul de Rum fusese silit să-şi mute capitala de la Niceea la Ikonion, cedînd o jumătate din Anatolia Constantinopolului, iar coastele pontică pînă dincolo de Trapezunt şi mediteraneană orientală erau controlate ferm de bizantini. Alexios reuşise să găsească o formulă de coexistenţă cu cruciaţii şi formaţiunile latine din Orient îi recunoşteau în general suzeranitatea. Marea schismă care despărţise în 1054 creştinătatea occidentală de cea răsăriteană nu părea de nereparat. Tratative promiţătoare erau în curs cu Roma. Viitorul dinastiei era sigur şi, după lunga domnie a lui Alexios I (1081–1118), fiul său Ioan al II-lea (1118–1143) şi nepotul său Manuel I (1143–1180) aveau să domnească netulburaţi la fel de mult. Viaţa de curte îşi recăpătase demnitatea şi moralitatea, asupra cărora vegheau femei ca mama împăratului, Ana Dalassena sau ca soţia lui, Irina Dukas, de vastă cultură şi de moravuri ireproşabile, sobre, austere chiar şi severe. O viaţă culturală înfloritoare începuse să înscrie în istoria Bizanţului ceea ce se numeşte „epoca Comnenilor", cu stilul ei caracteristic în arte şi literatură.

Opera durabilă a lui Alexios Comnenul, care l-a aşezat în rîndul marilor suverani ai Bizanţului, se explică prin realismul şi mă-

sura care au caracterizat acțiunile sale de om de stat. Înțelegînd mersul vremurilor, împăratul a renunțat la încercările sterile ale predecesorilor săi, mai ales ale celor din neamul Dukas, Constantin al X-lea (1059–1067) și Mihail al VII-lea (1071–1078), de a reface prestigiul și autoritatea puterii imperiale prin întărirea și împrospătarea uriașului aparat birocratic al statului strict centralizat. Dispensîndu-se în bună măsură de sprijinul a ceea ce s-a numit aristocrația birocratică a capitalei, Alexios a consimțit să încheie un compromis între coroană și latifundiu, să dea satisfacție marii aristocrații funciare, cu înalte funcții în armată, concedîndu-i privilegiile pe care aceasta le reclama. Domnia Comnenilor a determinat astfel, consideră istoricii moderni, un uriaș pas înainte în direcția „feudalizării" Bizanțului, cu tot ce înseamnă acest lucru ca dispersare și descentralizare a puterii politice, cu implicita sacrificare a micilor proprietari. Asigurîndu-și astfel concursul puternicii clase a „baronilor" bizantini, Alexios Comnenul și-a putut permite îndrăzneala de a impune la cîrma statului, ca mandatari ai acesteia, clanul oamenilor săi, în primul rînd pe cei din propria-i familie. Pe de altă parte, el a cutezat, *in extremis* să treacă la măsuri drastice față de biserică, operînd chiar confiscări de bunuri eclesiastice și odoare, pentru a face față cheltuielilor impuse de nevoile apărării statului. General strălucit, dublat de un diplomat abil, a știut apoi să stabilească judicios prioritățile problemelor externe de rezolvat, să treacă hotărît la soluționarea lor atît prin forță, cît și prin tratative. O pace cu turcii, ajunși pînă aproape de Constantinopol, i-a permis să-și concentreze eforturile asupra frontului apusean și să stăvilească asaltul normanzilor. În același scop a apelat la ajutorul veneților, cărora le-a concedat importante privilegii comerciale în Bizanț, în schimbul asistenței militare pe mare. După ce primejdia normandă a trecut, s-a întors spre răsărit și, profitînd de discordiile dintre emirii și sultanii Islamului, a izbutit să redobîndească teritorii pierdute. A știut să folosească alianța cu cumanii împotriva pecenegilor pe care i-a nimicit, desființîndu-i ca factor politic și militar în sud-estul Europei. Cu tact și răbdare, a îndepărtat primejdia pe care o putea reprezenta pentru Bizanț, prin deviere, ofensiva antiislamică a cruciadei. A avut abilitatea de a se

adapta cu suplețe mentalității feudalilor occidentali și de a crea între imperiu și ei legături bazate pe sistemul raporturilor de vasalitate, fără să sacrifice însă concepția bizantină despre legitimitatea și vocația împărăției ecumenice de el reprezentate. În același spirit nu s-a sfiit să trateze cu Roma și cu împărații apuseni. Față de răzvrătiții dinăuntru — a fost mereu amenințat de comploturi și conjurații — a știut să îmbine severitatea cu iertarea, evitînd mereu încordarea relațiilor dintre puterea centrală și potentații locali pînă la tensiuni primejdioase, explozive. A putut astfel să lichideze rînd pe rînd focarele nesupunerii, a reprimat mișcările eretice, consolidînd unitatea ideologică a imperiului. A eradicat cu asprime bogomilismul, veșmînt religios al unor nemulțumiri sociale și naționale din Balcani, ca și pavlichianismul sau monofizismul armenilor. A interzis mișcarea neoplatonică a lui Ioan Italos, îmbrățișată de cercuri ale opoziției aristocratice și bisericești. A încercat însă, pe o linie cărora urmașii săi îi vor da și mai mare atenție, să refacă unitatea bisericii, restabilind contactele cu „latinii" apuseni.

Prin Alexios I Comnenul și prin succesorii săi, Ioan și Manuel, care i-au continuat cu fidelitate opera, imperiul bizantin a căpătat ultima-i strălucire. După stingerea dinastiei Comnenilor el va aluneca iremediabil pe panta declinului.

Viața și faptele lui Alexios Comnenul au fost lăudate, în timpul vieții împăratului, de numeroși retori și poeți. Numele său era pomenit cu respect și admirație și în vremea urmașilor săi care s-au bucurat însă, în mediul rafinat și cultivat al curților lor, de mai multă și mai elocventă adulație. Se părea chiar, la un moment dat, că fondatorul dinastiei a căzut într-o nedreaptă uitare. Dar, spre mijlocul veacului al XII-lea, la mai bine de treizeci de ani de la săvîrșirea lui din viață, o carte în cincisprezece cărți, intitulată în stil homerizant, în chip mai mult decît semnificativ, *Alexiada* a prins să circule în Constantinopol. Ea cuprindea cu detalii și, în pofida protestelor de obiectivitate istorică ale autorului, cu evidentă tendință panegirică, povestea domniei marelui împărat, „lumina universului". Cu oarecare efort de imaginație ne putem

închipui senzaţia stîrnită de această scriere care a fost, documentele ne îngăduie să o afirmăm, un *best-seller* al vremii. Cele mai bune manuscrise care ni s-au păstrat şi pe baza cărora s-au alcătuit ediţiile optime de azi datează chiar din secolul al XII-lea: sînt două şi au fost redactate independent unul de celălalt. Destul ca să putem bănui că vor fi fost mult mai multe; cartea era copiată, desigur, cu rîvnă şi tirajele manuscrise trebuie să fi fost considerabile. S-a redactat chiar, pentru cei mai grăbiţi, o *Epitomă*, un rezumat al voluminoasei opere. Cartea se difuza deci bine şi era căutată. Şi pentru ca mesajul ei să fie accesibil şi celor mai puţin cultivaţi, *Alexiada*, concepută în greaca pură a literaturii bizantine, o limbă oarecum artificială, ca latina umaniştilor apuseni, a fost transpusă şi în greaca vorbită, la o dată, e de crezut, apropiată de momentul apariţiei originalului. Căci, epoca Comnenilor a fost şi una de înflorire a literaturii în limba vie, populară, de toate zilele.

Subiectul singur al cărţii, fie el cît de interesant, nu-i poate explica succesul. Atracţia exercitată de operă asupra bizantinilor, nu stătea în primul rînd în cantitatea de informaţie istorică pe care o comunica *Alexiada*, deşi, s-o spunem din capul locului, ea este astăzi cel mai de seamă izvor pentru cunoaşterea epocii lui Alexios. Ceea ce făcea scrierea interesantă, captivantă chiar, era, în primul rînd, personalitatea pe care ea o revela, personalitatea autorului. Şi autorul era o femeie, dar nu una de rînd, ci însăşi fiica lui Alexios, cezarissa Ana Comnena, prinţesă porfirogenetă. Era cea dintîi născută din căsătoria împăratului cu Irina Dukas, ruda apropiată a fostului basileu Mihail al VII-lea. Cobora, şi prin mamă şi prin tată, din neamuri imperiale. Era sora defunctului de curînd împărat Ioan al II-lea, era mătuşa împăratului aflat pe tron, Manuel I. Era văduva cezarului Nikephoros Bryennios, şi nora unuia dintre cei mai de seamă generali ai imperiului bizantin care ajunsese, prin rebeliune, la un pas de tron. Era de aşteptat să comunice detalii picante şi să facă dezvăluiri senzaţionale despre viaţa palatului în care se născuse şi crescuse, cunoscînd îndeaproape atmosfera şi oamenii din primul cerc al puterii. Dar încă şi mai interesant era faptul că autoarea nu reprezenta ideologia oficială a curţii

lui Manuel, după cum nu o făcuse nici în vremea fratelui ei Ioan. Dimpotrivă, prinţesa era unul dintre conducătorii opoziţiei.

Ca să-i înţelegem poziţia trebuie să reamintim unele detalii din trecutul familiei ei, din perioada de început a domniei lui Alexios. Ea însăşi le-a înregistrat în paginile *Alexiadei*. Alexios Comnenul a venit la putere în urma unei revolte militare şi a unor intrigi de palat care au favorizat-o. Urcarea lui pe tron a fost consimţită de fosta soţie a lui Mihail al VII-lea, devenită soţia lui Nikephoros al III-lea Botaniates, Maria din Alania. Frumoasa împărăteasă era îngrijorată de soarta fiului ei şi al lui Mihail, Constantin Dukas, la acea dată un copil. Dar un copil destinat să preia, la majorat, moştenirea împărătească a tatălui său. Botaniates, bătrînul general care-şi însuşise sceptrul, îl îndepărtase, în pofida făgăduielilor iniţiale, de tron. Se gîndea, pare-se, să-şi facă succesor dintr-o rudă a sa, un oarecare Synadenos. Îngrijorarea Mariei, înşelată în speranţele cu care acceptase să devină soţia uzurpatorului soţului ei, s-a întîlnit cu îngrijorările pentru soarta imperiului greu încercat de anarhia acelor ani şi cu ambiţiile fraţilor Comneni, Isac şi Alexios, aristocraţi cu întinse moşii în Anatolia, dar originari din Tracia (G. Murnu le-a atribuit, pe baza mărturiei rabinului Beniamin de Tudela, călător în acea vreme prin Bizanţ, o ascendenţă vlahă), nepoţii fostului împărat Isac I (1057–1059). Comnenii s-au legat deci să apere drepturile lui Constantin Dukas, deschizîndu-i drumul către tron, prin înlăturarea lui Botaniates.

Pentru izbînda întreprinderii era nevoie însă de acordul întregului clan al Dukaşilor, care reprezenta, prin vechimea, bogăţia, relaţiile şi faima sa o adevărată forţă în Bizanţul vremii. Bătrînul politician, cezarul Ioan Dukas, amestecat în toate intrigile secolului, trebuia cîştigat. Alexios, căsătorit cu Irina, nepoata cezarului, prezenta garanţii sigure pentru a merita să fie sprijinit, cu condiţia de a fi ţinut la o parte de influenţa „pernicioasă" a mamei sale, Ana Dalassena. Ambiţioasa femeie era o neîmpăcată duşmană a Dukaşilor. Într-adevăr, cînd Isac I Comnenul abdicase, el oferise coroana fratelui său Ioan, soţul Dalassenei şi tatăl lui Alexios. Acesta refuzînd-o, spre disperarea vajnicei femei, coroana a făcut un împărat din Constantin Dukas bătrînul, Constantin al X-lea. Şi

alte pricini stăteau împotriva prieteniei Dalassenei cu Dukașii, dar nu-i locul să stăruim aici asupra lor.

Revolta Comnenilor a izbutit. Trupele lor au ocupat capitala, Botaniates a abdicat. Proclamat împărat, Alexios s-a grăbit însă să se încoroneze singur. Atenția cu care o înconjura pe Maria din Alania a stîrnit îngrijorarea familiei Dukas. S-a zvonit că tînărul basileu ar fi gata să divorțeze, căsătorindu-se poate cu fosta împărăteasă. Dalassena nu părea străină de aceste planuri. Atunci Dukașii au cerut imperios încoronarea Irinei, ca soție de împărat. Ceea ce, într-un tîrziu, s-a făcut. Au fost însă recunoscute, totodată, drepturile la domnie ale lui Constantin, asociat la tron. Cînd s-a născut primul copil din căsătoria lui Alexios cu Irina, o fată, viitoarea scriitoare, a fost hotărîtă, pentru consolidarea alianței care prezida destinele domniei, logodna ei cu Constantin. Și astfel, încă din leagăn, Ana Comnena a fost hărăzită să fie împărăteasă.

Nașterea lui Ioan Comnenul, în 1087 sau 1088, a schimbat însă destinul porfirogenetei. Fericit de a fi tatăl unui băiat, Alexios s-a grăbit să-l desemneze pe acesta succesor la domnie. Constantin Dukas a fost, cu menajamente, îndepărtat de tron. Odată cu el se îndepărtau și speranțele de mărire ale Anei. E de crezut că Dukașii n-au fost prea mulțumiți de această schimbare, dar nu s-a putut modifica nimic în sensul revenirii la vechea situație. O conjurație care a grupat apropiați ai împăratului a fost descoperită la vreme și înăbușită. Prin 1095, Constantin Dukas a murit, foarte tînăr. Viitorul dinastiei Comnenilor părea definitiv consolidat.

Totuși, în chip paradoxal, însăși mama lui Ioan, Irina, era împotriva succesiunii fiului ei. A preferat-o pe Ana și, după căsătoria acesteia cu cezarul Nikephoros Bryennios, a dorit să-l vadă pe acesta desemnat urmaș al lui Alexios, pentru a domni alături de fiica ei. Nu cunoaștem exact, în detalii, evoluția evenimentelor. Pare însă evident că Ana era preferata clanului Dukas, fata mamei, iar Ioan, băiatul îndrăgit de tată. La îndemnul soacrei, docilul Nikephoros Bryennios avea să înceapă chiar redactarea unei istorii a domniei lui Alexios, văzută cu ochii Irinei și pe care eroul însuși nu o prea gusta. Conflictul dintre soți pe tema succesiunii a durat pînă la patul de moarte al lui Alexios. Se pare, după mărturia

istoricilor Nichita Choniates și Ioan Zonaras, că în momentul în care Alexios se stingea din viață, și cu acordul său, Ioan s-a grăbit să se încoroneze împărat, deși tatăl mai trăia. Știrea ar fi tulburat-o atît de mult pe Irina încît ea nu a ezitat să-i arunce în față soțului muribund reproșuri aspre de fățărnicie ce reeditau, probabil, o scenă de familie clasică.

Nici Ana, nici Irina nu s-au resemnat. Au încercat să organizeze un complot pentru înlăturarea noului suveran. Uneltirea a fost însă descoperită și înăbușită. Un al doilea complot, pus la cale de astă dată numai de Ana, mama ei renunțînd cuminte la intrigile politice, pentru a se retrage în mănăstirea de ea ctitorită a Născătoarei de Dumnezeu celei Binecuvîntate, a fost și el dejucat. Nici măcar beneficiarul ipotetic al uneltirii — care, după zvonul public, poate exagerat, ar fi vizat chiar suprimarea lui Ioan — nici chiar Bryennios n-ar fi participat la această aventură. Aceasta i-a atras, după mărturia istoricilor citați, reproșurile fiicei Irinei. Ana l-a acuzat, se spune, de lașitate și lipsă de bărbăție. Amenințată o clipă cu pierderea prin confiscare a tuturor averilor ei, prințesa a fost în cele din urmă pedepsită numai cu domiciliu forțat în mănăstirea unde trăia Irina însăși. I se interzicea orice contact cu colaboratorii tatălui decedat, nu era primită la Curte, dar nici obligată să îmbrace rasa monahală. Bryennios, soțul emancipat, a fost răsplătit cu încrederea lui Ioan care l-a menținut lîngă sine. Treptat, pe măsura trecerii anilor, după ce puterea noului suveran s-a consolidat, după ce admirabilele sale calități i-au întărit prestigiul și autoritatea acestui „astru strălucitor al dinastiei Comnenilor", cum îl numește un panegirist contemporan, în sfîrșit, după moartea Irinei Dukas și a cezarului Nikephoros, închisoarea aurită a Anei s-a îndulcit. În jurul ei se crease un cerc de intelectuali, o mică curte de literați și filozofi, laici și clerici. Din porunca ei s-au scris comentarii la lucrările lui Aristotel. Dar e probabil că în cercul acesta nu tocmai agreat de oficialități se și bîrfea, dacă nu se uneltea chiar, și atmosfera care domnea în el era ostilă curții.

Toate aceste lucruri erau cunoscute și comentate în Constantinopol. De aceea e lesne să ne închipuim cu cîtă aviditate s-au năpustit asupra cărții Anei Comnena cititorii vremii, în majorita-

tea lor oameni din mediul aulic și clerical. Acest public dorea probabil să se delecteze cu răutățile bănuite a fi fost inserate de prințesă în opera ei la adresa rudelor mai fericite. N-au fost decepționați. În toată *Alexiada* despre Ioan al II-lea nu se spune decît că era, cînd s-a născut, un copil urît și negricios și se fac două-trei aluzii neutre, cu rol mai mult de repere cronologice, la acțiunile sale ca om de stat. Manuel Comnenul este numai menționat ca împărat în scaun în cuprinsul unei lamentații despre decăderea moravurilor de la moartea lui Alexios! Dar cele mai savuroase pentru cititorul bizantin erau, fără îndoială, pasajele în care, fără să-i amintească numele, Ana Comnena critică viața de la curtea nepotului, preocupările și vanitățile acestuia. Astfel, ea găsește prilejul să desființeze într-un capitol al operei sale astrologia, o pseudoștiință, contrară rațiunii și credinței creștine deopotrivă. Or, Manuel era un pasionat de astrologie și ocultism în genere. În altă parte, Ana aruncă cîteva săgeți împotriva pretinșilor teologi și filozofi, lipsiți de pregătire și vocație, care se pierd în subtilități sterile de natură formală. Teologia era alt domeniu al spiritului pentru care împăratul se credea deosebit de înzestrat, ceea ce i-a adus nu puține conflicte cu biserica. Austeritatea vieții de la curtea lui Alexios, înalta moralitate a femeilor — o Ana Dalassena, o Irina Dukas — profunzimea preocupărilor religioase și intelectuale ale familiei imperiale sînt lăudate insistent de scriitoare. Curtea lui Manuel și el însuși erau departe de a fi exemple de moralitate și seriozitate și aceasta face suspectă insistența laudelor Anei.

Mai presus însă decît asemenea mărunțișuri, de interes totuși limitat, personal și anecdotic, cartea Anei Comnena cuprindea un mesaj politic mai profund, mai grav. Ea își afirmă în primul rînd drepturile la coroană, mai mult sau mai puțin voalat, dar, în fond, răspicat. Iar felul în care este făcută argumentarea acestor drepturi implică o concepție despre legitimitatea dinastică de natură să tulbure spiritele vremii și să reaprindă patimi politice mai vechi. Scriitoarea vorbește în repetate rînduri de *basileul* Constantin Dukas, purtător *legitim* al coroanei *moștenite* de la tatăl său. În viziunea scriitoarei, care e aceea a Dukașilor, Alexios a fost, în împrejurările evocate mai sus și de noi, un *protector* al minorului deposedat prin *uzurparea* lui Botaniates de *dreptul* său. Ai la un moment dat impresia, citind *Alexiada*, că Ana se consideră, ca fostă logodnică a lui Constantin, aclamată de popor, în copilărie, alături de el, un fel de văduvă imperială, moștenitoare a coroanei unui soț numai făgăduit. În orice caz, ca fiică mai mare a lui Alexios, ca întîia născută în Porphyra, camera unde nășteau împărătesele, Ana Comnena se socotește mai îndreptățită decît Ioan să primească, în chip de zestre măcar, sceptrul. Ea insinuează că niciodată Alexios nu a privat-o de acest drept și numai manevrele dubioase ale lui Ioan, în ceasurile de pe urmă ale tatălui lor, i l-a răpit. Este semnificativ faptul că tocmai ultimele pagini ale *Alexiadei*, acelea în care se povestea acest moment fundamental pentru soarta dinastiei Comnenilor ni s-au transmis grav mutilate, în toate manuscrisele.

Către o viziune a problemelor dinastice și de politică generală, a cărei obîrșie se găsește în cercul familiei mamei ei, ne îndreaptă și alte afirmații făcute de Ana în cuprinsul *Alexiadei*. Citim astfel, cu surprindere, la un moment dat, că Alexios și-ar fi asumat sarcinile de politică externă ale statului, lăsînd în grija Irinei, politica internă, tot așa cum făcuse odinioară, în vremea războiului cu normanzii, încredințînd regența, pe timpul absenței sale din capitală, Anei Dalassena. Insistența Anei asupra acestui îndepărtat episod nu-și găsește, după opinia noastră, altă explicație decît în valoarea de precedent a transferului temporar de putere din partea suveranului. Ana e destul de subtilă ca să exploateze inteligent memorabilul fapt ce va fi stîrnit la vremea lui mînia clanului Dukas. De fapt, atunci, Alexios nu căutase, cum insinuează Ana, un tutore mai matur, ci un om de încredere căruia să-i încredințeze ceea ce numai Dukașilor nu se hotăra s-o facă: soarta coroanei sale. Și cine alta decît energica lui mamă, vrăjmașa cea mai înverșunată a acestui clan, era mai indicată pentru așa ceva?

Mai elocvent încă este modul în care vorbește Ana Comnena despre numeroasele conspirații îndreptate împotriva lui Alexios, ca și despre adversarii săi politici în general. Relatarea faptelor este în linii mari corectă și completă, dar aprecierea protagoniștilor dramelor politice bizară din partea panegiristei părintelui ei. Aflăm astfel că Leon, mitropolitul Calcedonului, care protestase

vehement împotriva confiscării unor bunuri ecleziastice de către Alexios a făcut-o numai din îngustime de spirit şi orgoliu. El era altminteri un om deosebit de pios. Un personaj misterios (un înger?) cu chipul său apare chiar la un moment dat, pe cîmpul de luptă pentru a-i oferi unui general bizantin, în dificultate, un cal. Este unul din puţinele episoade de coloratură mistică din *Alexiada*, unde aluziile la providenţă şi pietate ţin mai mult de conformism şi politică decît de o autentică conştiinţă religioasă. Căci era de neînchipuit pentru societatea medievală bizantină ca vreuna din manifestările vieţii omeneşti să se desfăşoare în afara cadrului ideologic religios. Dacă ne gîndim că mişcările protestatare, cu rădăcini în conflictele social-economice, căpătau şi ele în evul mediu un veşmînt religios, poziţia predominant raţionalistă a Anei Comnena ne apare cu atît mai înaintată în contextul epocii. Rostul politic al amintitului episod se lămureşte atunci cînd aflăm că generalul, bun prieten cu ierarhul din opoziţie, nu este altul decît Gheorghe Paleologul, cumnatul Irinei Dukas, unchiul cel mai iubit al Anei şi acelaşi care în momentul intrării Comnenilor rebeli în Constantinopol impusese cu străşnicie aclamarea Irinei ca împărăteasă, spunînd răspicat că numai pentru ea participase la răscoală. La fel de interesantă este relatarea Anei despre conjuraţia Anemazilor. După ce pusese la cale asasinarea suveranului, a lui Alexios, Mihail Anemas este dus spre locul de execuţie. Impresionată de frumuseţea şi tinereţea ofiţerului condamnat, Ana, o adolescentă încă, obţine *cu ajutorul mamei ei*, de la Alexios, iertarea osînditului pe care îl zărise întîmplător de la fereastra palatului! Să fie vorba numai de sensibilitatea, de feminitatea porfirogenetei cum cred comentatorii? Dar aceeaşi simpatie vădeşte scriitoarea şi pentru alţi conspiratori, buni militari şi oameni nobili, care s-au căit de greşeala de a fi uneltit înlăturarea lui Alexios de la domnie şi care, spre fericirea imperiului, au fost iertaţi de bunul suveran, pentru a le da lor posibilitatea de a-l servi, şi lui însuşi buni ostaşi! Întîmplător, vrednicii conspiratori sînt legaţi prin prietenie de clanul Dukas. În sfîrşit, nimic nu ni se pare mai lămuritor decît felul în care Ana înfăţişează conjuraţia lui Nikephoros Diogenes, cel mai important dintre comploturile puse la cale împotriva lui Alexios. Această conjuraţie s-a format îndată după desemnarea lui Ioan ca succesor la domnie în locul lui Constantin Dukas, iar Maria din Alania, după chiar mărturia Anei, era direct implicată în uneltirile conspiratorilor. Este mai presus de îndoială că mişcarea condusă de fratele după mamă al fostului împărat Mihail al VII-lea, Nikephoros Diogenes, era expresia nemulţumirii clanului Dukas pentru înlăturarea lui Constantin, fiul lui Mihail, de la domnie. Viziunea Anei Comnena asupra conflictului, înfăţişat altminteri destul de exact în desfăşurarea lui, este însă senină şi chiar idilică. Vinovat este numai impetuosul şi trufaşul Diogenes, Maria din Alania a făcut totul pentru a împiedica uciderea plănuită a lui Alexios, împăratul însuşi a suferit mult pentru a fi fost silit să-i osîndească pe conspiratori, pe care-i iubea şi-i preţuia pentru meritele lor reale, el a dat dovadă de mărinimie şi nu i-a pedepsit prea aspru, pe mulţi i-a iertat şi chiar Diogenes, orbit nu se ştie din porunca cui, după ce a mai încercat o dată să-l răstoarne pe împărat, a primit iertarea desăvîrşită îndată ce şi-a mărturisit vina!

La toate aceste exemple s-ar putea adăuga nenumărate altele culese din paginile *Alexiadei* pentru a ilustra evidenta părtinire a Anei Comnena faţă de familia mamei sale. Scriitoarea trece în grabă peste tensiunile care par să fi existat la un moment dat chiar în menajul imperial sau le dă alte explicaţii, cînd nu le deformează cu totul. Dacă Alexios, în realitate, pentru că se temea de o eventuală conjuraţie potrivnică lui în care să fie implicată cu voie sau fără voie Irina însăşi, o sileşte să-l însoţească pretutindeni, chiar în campanii, în pofida „dragostei ei de singurătate şi linişte", Ana vede aici dovada nemăsuratei afecţiuni conjugale a împăratului pentru soţia sa. Să tacă deci bîrfitorii şi calomniatorii care caută alte explicaţii călătoriilor împărătesei! Şi aşa mai departe. Sîntem în drept să conchidem că în reprezentarea Anei Comnena, nu atît subiectivitatea filială modifică, idealizînd-o, imaginea lui Alexios, ci opţiunile ei afective între Dukaşi şi Comneni, în favoarea celor dintîi, o silesc să prezinte pe eroul epopeii sale în proză sub chipul pe care familia Dukas ar fi vrut să-l aibă ginerele lor sau sub acela pe care ei s-au prefăcut a crede că-l avea, constrînşi de împrejurări. Un Alexios credincios pactului originar cu clanul

nobilei şi străvechii familii a Irinei, un general genial dar fără prea multă inițiativă politică, un ginere devotat și docil, forță proaspătă menită să reînvigoreze arborele vlăguit al neamului lor, lucrînd în sensul dorit de ei.

Dar nu numai afectivitatea și înclinațiile personale ale scriitoarei și-au găsit în felul acesta expresia în *Alexiada*. Ana Comnena are, desigur, și idei politice strict determinate asupra unor chestiuni de orientare generală a guvernării statului. Nimeni nu a exprimat mai categoric decît ea, de pildă, doctrina supremației absolute a Imperiului bizantin asupra oricărei alte formațiuni politice existente în lume. El ar fi „prin natură, stăpîn al celorlalte popoare" și războaiele pe care este silit să le ducă sînt provocate de firească înclinare spre revoltă a supușilor săi. La această profesiune răspicată de credință imperialistă, Ana Comnena adaugă în termeni dintre cei mai exagerați, exprimarea doctrinei bizantine despre raportul între biserica răsăriteană și cea catolică, romană. Potrivit ei, patriarhul din Constantinopol nu este numai egalul celui din Roma. Sinodul din Calcedon, susține Ana, forțînd evident textele istorice, i-a subordonat tronului patriarhal constantinopolitan toate diocezele universului. Prin asemenea considerații și afirmații ideologice Ana Comnena depășește pe cei mai extremiști teoreticieni bizantini, laici și ecleziastici, ai vocației singulare de supremă putere universală a imperiului lui Constantin. Evident că nu asemenea idei au orientat politica realistă, de conciliere și compromis, a lui Alexios față de lumea creștină occidentală, față de imperiul apusean și față de papalitate. După cum nici disprețul cu care Ana Comnena vorbește despre „barbarii" apuseni, despre cruciați, în cuvinte înveninate de patimă nu putea să fi stăpînit sufletul împăratului care s-a înconjurat de sfetnici latini și a folosit mercenari sau aliați latini în campaniile sale. Atribuind însă asemenea idei și asemenea stări afective, numai ale ei și ale clanului pe care-l reprezenta, părintelui elogiat, Ana Comnena nu făcea decît să reproșeze indirect urmașilor acestuia continuarea și adîncirea politicii de apropiere de Occident. Într-adevăr, Ioan și mai cu seamă Manuel au fost continuu preocupați de strîngerea legăturilor cu lumea catolică.

Cel din urmă a mers atît de departe încît era gata să accepte coroana din mîinile papei, numai pentru a restaura, în vechile sale hotare, Imperiul roman. El a impus curții adoptarea moravurilor cavalerești occidentale și cele două căsătorii pe care le-a făcut au fost cu prințese catolice. Să mai adăugăm la toate acestea reproșul fugitiv pe care Ana îl face urmașilor lui Alexios de a se fi abătut de la buna și sănătoasa lui politică de pace cu turcii selgiucizi, pentru a conchide că, în măsura în care ne lasă să o întrevedem epopeea în proză a cezarissei, ea avea în minte un întreg program de politică externă, alta decît a împăraților de la cîrma țării, că dispunea de un sistem de doctrină ideologică bine închegat care să o justifice. Ne rămîne să regretăm că nu putem cunoaște mai mult despre ideile sale privind politica și organizarea internă a statului bizantin.

Ideile și sentimentele Anei, aceleași în mare cu ale clanului Dukas, de care sufletește era atît de legată, erau împărtășite și de alți bizantini. Cînd, la puțină vreme de la scrierea *Alexiadei*, Ana Comnena s-a stins din viață, prin 1153, unul dintre clericii din cercul ei, Georgios Tornikes, i-a alcătuit un elogiu funebru foarte întins. Elogiul fusese scris, se pare, la rugămintea celei mai mari dintre fiicele Anei, Irina, favorita bunicii căreia-i purta nu numai numele de botez, dar chiar și numele de familie, Dukas. Dealtfel, în chip semnificativ, toți copiii Anei și-au spus Dukași. Prin 1155 elogiul era gata și Tornikes, ajuns acum mitropolit al Efesului, l-a pus în circulație în Constantinopol. Citindu-l, în ediția însoțită de o admirabilă traducere franceză pe care i-a dat-o de curînd Jean Darrouzès, nu poți să nu rămîi frapat de îndrăzneala cu care ierarhul reia mai toate ideile politice ale Anei, insistînd, de pildă, fățiș, asupra calității de sursă de legitimitate pe care ar fi avut-o Constantin Dukas și numind-o pe Ana Comnena însăși *basilissa*, împărăteasa. Pe alocuri, mai ales acolo unde autorul evocă personalitatea lui Alexios și a Irinei, ai impresia că el a rezumat pur și simplu *Alexiada*. Astfel, mesajul politic al cărții căpăta cu toate menajamentele față de Comnenii la putere, față de care mitropolitul nu-și putea lua libertățile prințesei, girul unui reprezentant al înaltei ierarhii ortodoxe.

Ar fi desigur exagerat să credem că grupul de clerici și literați din jurul Anei Comnena alcătuiau un partid politic gata de acțiuni hotărîte sau că *Alexiada* a fost privită ca manifestul incitator la rebeliune și complot al acestei facțiuni. Nu i se poate contesta însă Anei Comnena intenția de a influența opinia publică bizantină, prin opera ei, într-un sens nedorit desigur de autorități. Grija pe care scriitoarea o are de a avertiza, încă din prefață, pe cititor că nu și-a conceput lucrarea ca pe o chemare la arme, ci ca pe un bocet asupra suferințelor proprii și a decăderii împărăției, nu poate fi decît prea edificatoare în acest sens. Și chiar dacă, ceea ce nu credem că i s-a întîmplat ambițioasei autoare, ea și-a dat seama de imposibilitatea unei acțiuni politice eficace pe linia ideilor ei, totuși receptivitatea societății bizantine a timpului față de acestea trebuie să fi fost destul de mare. Erau destui oameni în Constantinopol care să asculte cu plăcere evocarea epică a unor vremuri „mai bune" și a unor suverani „mai vrednici" decît cei de atunci. Și, cel puțin într-unul din aspectele ei, *Alexiada* era reprezentativă pentru un curent de opinie general și puternic nu numai în Bizanțul secolului al XII-lea dar și în cel de mai tîrziu. Este vorba de ostilitatea față de Occident, de refuzul unei apropieri mai mari și a unei colaborări mai strînse cu acesta. Imperialismul laic și religios, ortodoxismul rigid și trufia „naționalistă", lipsa oricărei înțelegeri pentru necesitatea unui dialog ideologic cu lumea catolică, lipsa de suplețe și de realism a dogmelor politice și religioase promovate de *Alexiada* au biruit, din pricini pe care nu le putem înfățișa aici și Bizanțul a rămas să piară izolat în superbia retoricii sale. Din acest punct de vedere *Alexiada* este, așadar, reprezentativă nu numai pentru mentalitatea unei prințese însetate de putere, iar eroul ei, Ahile și Odiseu totodată, a devenit personajul de frunte al unei mitologii politice pe care el însuși cu greu ar fi tolerat-o.

Dar, pe lîngă valoarea și semnificațiile ei politico-ideologice, *Alexiada* reprezintă și un moment important din evoluția istoriografiei și a literaturii bizantine, asupra căruia se cuvine să ne oprim o clipă.

Nu vom stărui asupra locurilor comune venerabile, pe care împreună cu întreaga istoriografie — atît de bogată — a Bizanțului, *Alexiada* le împrumută din istoricii antici și care privesc frumusețea scrierii istoriei, valoarea adevărului și a lipsei de părtinire în evocarea trecutului, necesitatea obiectivității și funcția educativă a scrisului istoric. Nu vom încerca să arătăm aici nici în ce măsură, întotdeauna relativă, Ana Comnena pune în practică aceste principii. Este necesar însă să arătăm, mai degrabă, ceea ce singularizează opera de istoric a prințesei bizantine, originalitatea ei. Spre deosebire de înaintași, analiști și memorialiști, Ana Comnena a avut fericita inspirație de a alcătui, pe baza unei vaste documentații, cu numeroase detalii, pe multe pagini, monografia unei domnii. Evocarea unei personalități imperiale și a lumii în care ea și-a manifestat înzestrarea excepțională, din momentul cînd, depășind vîrsta adolescenței, a fost implicată în istorie și pînă în momentul săvîrșirii din viață, este o idee proprie prințesei bizantine. Vădindu-i vocația istoriografică, construcția impresionantă a operei este organizată după criterii istorice, cum autoarea însăși ține să ne avertizeze în repetate rînduri, nu după criteriile literaturii panegirice. Aceasta nu înseamnă, cum cititorul ar putea fi înclinat să creadă, numai un scrupul sporit de obiectivitate, evitarea laudei excesive a eroului scrierii, ci și o anumită conștiință a specificității domeniului istoriografiei față de cel al literaturii encomiastice, ceea ce este mult mai mult. Ana Comnena nu-și propune, ca un Psellos de pildă, să facă, după criteriile genului, portretul unui bun sau rău împărat, punîndu-i în evidență, după modelul plutarhian, calitățile sau defectele. Ea urmărește să reînvie în fața publicului desfășurarea în timp a unei personalități și a unei lumi. În acest scop ea nu ezită să sacrifice expunerea pur cronologică, impunînd materialului ordinea cu adevărat istorică a seriilor de evenimente care se rînduiesc inteligibil, după o logică proprie, în cadre, firește cronologice. Putem urmări împreună cu scriitoarea, conduși de ea, seria, de pildă, a luptelor lui Alexios cu normanzii, apoi seria luptelor cu turcii selgiucizi, seria raporturilor lui Alexios cu cruciații, toate întretăindu-se și încălecîndu-se în realitate, desfășurate însă pe capitole,

clar și continuu în individualitatea lor istorică, în carte. În chip armonios se îmbină în aceasta prezentarea diferitelor planuri ale acțiunii lui Alexios: planul relațiilor externe, al diplomației și al războaielor, planul politicii interne, al reprimării comploturilor și ereziilor. Amintim în treacăt că un cercetător modern, Ferdinand Chalandon, a adoptat aceeași organizare a materialului monografiei despre domnia lui Alexios Comnenul. Mai mult decît Psellos, preocupat în primul rînd de psihologia eroilor săi, Ana Comnena e interesată de valoarea politică a însușirile omului de stat, ale supremului general, administrator și apărător al ideologiei imperiale și creștine bizantine care a fost părintele ei. În sfîrșit, pentru a-și atinge scopul, ea face apel la o documentare impresionantă nu numai prin masa, dar și prin calitatea ei. Nu se mulțumește cu relatările altor scriitori, consultă arhivele care-i stau la dispoziție, de unde reproduce integral texte de acte oficiale, decrete, tratate, se adresează tovarășilor de tabără și de cîmp de luptă ai împăratului, stă de vorbă cu sfetnicii săi, cu dregătorii săi, între care mai ales Gheorghe Paleologul, propriul ei unchi, interoghează pe străini, ca pe acel cleric latin citat într-unul din pasajele cărții, citește, poate, chiar surse latine, cum ne-o dovedesc coincidențele *Alexiadei* cu cronicile normande, își apleacă urechea la legende și cîntece populare pe care le consemnează în paginile ei. Ar fi încă de menționat, tot ca o notă specifică *Alexiadei*, timbrul ei laic. Nu întîlnim într-însa miracole și apariții divine mai mult decît o cereau convențiile timpului. Providența este invocată în cazuri extreme, pentru a reaminti tuturor că ea este aceea care l-a desemnat pe Alexios să conducă imperiul, sau pentru a da o explicație convenabilă unor situații delicate: datorită Providenței Alexios scapă întotdeauna de asasinat, chiar dușmanii recunosc acest lucru și împăratul nu mai este nevoit să recurgă la represalii, acordînd iertarea din gratitudine față de divinitate. Accentul principal cade însă pe calitățile omenești ale eroului cărții, pe însușirile lui deosebite de eroism, pricepere strategică, abilitate diplomatică și umanitate. În primul rînd ele explică, potrivit Anei, succesele tatălui său. Există în *Alexiada* un germene de umanism care nu-i de neglijat pentru o corectă apreciere a operei.

Din punct de vedere literar, *Alexiada* reprezintă o biruință a tendinței realiste din această literatură bizantină atît de dominată de retorismul clasicizant. Ana Comnena este, desigur, puternic influențată de tradițiile de școală. Adeseori ea recurge la pastișe după scriitorii clasici antici sau bizantini, Psellos în primul rînd, dar și un Teofilact Simocattes, de pildă, ca să nu mai vorbim de Tucidide sau Homer. Ea folosește frecvent, în stilul livresc bizantin, citatul din marile opere din trecut, antice sau scripturistice. Se acuză că e nevoită să folosească, din scrupul de exactitate istorică, nume barbare și se străduiește să respecte norma literară bizantină a denumirii popoarelor contemporane cu nume arhaizante: pecenegii sînt sciți, francii și normanzii celți, gruzinii iberi etc. Renunță însă la discursurile convenționale de inspirație tucidideică, iar inspirația din viață, talentul narativ și personalitatea ei prea puternică pentru a fi încătușată de canoane estetice tradiționaliste o fac să producă pagini de artă autentică, a căror savoare rămîne neegalată în literatura bizantină. Portretul lui Bohemond, frumosul vrăjmaș al lui Alexios, în descrierea căruia Ana pune parcă ceva din amintirile lirice ale adolescenței, cînd l-a cunoscut și a fost impresionată de mîndrul cavaler detestat altminteri, evocarea scenelor de luptă și a intrigilor de culise care preced suirea lui Alexios pe tron, evocarea, în alt fel impresionantă, a revărsării trupelor cruciate asupra Bizanțului, toate acestea și multe altele conferă *Alexiadei* un loc cu totul aparte în literatura convențională, retorică, lipsită de duhul vieții cu care ne-a obișnuit Bizanțul. Dar și limba *Alexiadei*, deși în general arhaizantă, face destule concesii limbii vorbite. Neologismele — latinisme, turcisme — abundă. Întîlnim pe alocuri proverbe, locuțiuni populare și chiar pasaje întregi în limba vorbită de popor, ca în cazul amintitelor „cîntecele" constantinopolitane pe seama lui Alexios, reproduse de Ana și îndată „traduse" în limba nobilă a literaturii! Herbert Hunger identifica pe bună dreptate în Ana Comnena o inițiatoare a curentului realist și chiar demoticizant din viața literară bizantină din vremea Comnenilor. Cu atît mai mult cu cît autoarea însăși a ținut, într-o pagină a cărții sale,

să facă procesul sterilelor exerciţii retorice din învăţămîntul bizantin, lăsîndu-ne astfel consemnarea opiniilor sale de critică şi teorie literară.

Actualitatea politică, originalitatea istorică şi literară explică îndeajuns succesul *Alexiadei* în lumea bizantină a vremii ei şi mai tîrziu, cînd a devenit o operă clasică. Pentru noi, interesul cărţii este, pe toate planurile, mai ales istoric. Citită cu spirit critic, *Alexiada* constituie izvorul fundamental pentru cercetătorii epocii lui Alexios Comnenul, atît pentru bizantinişti, cît şi pentru cei ce studiază istoria Orientului sau cruciadele. Deosebit de preţioase sînt datele unice pe care ea ni le comunică despre sud-estul european, informaţiile pe care ni le furnizează în legătură cu popoarele balcanice (sîrbi, bulgari), cu migratorii turcici care au controlat o vreme teritoriul ţării noastre (pecenegi, cumani) şi, în ce ne priveşte direct, ştirile ei despre românii sud-dunăreni. Ana Comnena consemnează existenţa şi importanţa elementului românesc, vlah, în secolul al XI-lea, o epocă despre care nu avem multe izvoare scrise, în zona dintre Dunăre şi Balcani. Tot ea vorbeşte despre prezenţa vlahilor în Tesalia, unde Alexios trece printr-un sat al lor. Aflăm că vlahii se ocupau cu păstoritul, cunoşteau ca nimeni alţii potecile Balcanilor şi aveau o organizare socială complexă: scriitoarea pomeneşte de unul dintre fruntaşii lor, „Pudilos", în care istoricii au crezut că pot identifica un Bădilă. Din cuvintele prinţesei reiese limpede importanţa participării vlahilor la lupta de la Lebunion, unde Alexios i-a zdrobit pe pecenegi în anul 1091 şi statornica lor sălăşluire în zona Dunării, în Dobrogea de astăzi, de unde, spune scriitoarea, venit în grabă, acel Pudilos anunţă împăratului aflat în Tracia pregătirile de năvălire ale cumanilor.

Cît priveşte valoarea ei estetică, desigur, pentru gustul modern, *Alexiada* este o operă mai greu de acceptat. Cu atît mai mult cu cît farmecul ei rezidă şi în limba în care a fost scrisă, cu aluziile şi rezonanţele ei clasice intraductibile, care-i dau savoarea specifică. Se citeşte totuşi cu interes, ca orice carte bună de demult şi uneori devine chiar captivantă. În pofida lungimilor şi a repetiţiilor, în pofida stilului alambicat, care ţine de vremea alcătuirii ei. Ea

nu are însă numai „farmecul cărţilor vechi". Prilejuindu-ne contactul cu o personalitate bizantină ieşită din comun, ea ne invită la reflecţie asupra condiţiei umane, asupra evoluţiei istorice a omului şi a societăţii, ne ajută să cunoaştem umanitatea într-una din ipostazele ei medievale cele mai izbutite şi, implicit, ne îndeamnă să ne cunoaştem pe noi înşine. Acest rost, opera Anei Comnena şi l-a împlinit în alte culturi, unde a fost tradusă de mai multă vreme şi, nădăjduim, şi-l va împlini şi în cultura noastră, acum, datorită prezenţei tălmăciri.

NICOLAE-ŞERBAN TANAŞOCA

TABEL CRONOLOGIC

976—1025 Domnia lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul marchează apogeul Imperiului bizantin. Între apropiații împăratului se numără Manuel Comnenul, numit și Erotikos, întemeietorul familiei domnitoare a Comnenilor. A avut doi fii, pe Isac, viitorul împărat Isac I și pe Ioan, tatăl lui Alexios și o fată, căsătorită cu Mihail Dokeianos.

1048 Din căsătoria lui Ioan Comnenul cu Ana Dalassena se naște Alexios, viitorul împărat. A mai avut șapte frați și surori, el fiind al treilea născut. Aceștia au fost: Manuel, căsătorit cu o rudă a lui Nikephoros Botaniates; Isac, căsătorit cu alana Irina; Adrian, căsătorit cu Zoe Dukas; Nikephoros, căsătorit cu o fiică a lui Grigore Pakurianos; Maria, căsătorită cu Mihail Taronites; Evdochia, căsătorită cu Nikephoros Melissenos; Teodora, căsătorită cu Constantin Diogenes, fiul împăratului Roman al IV-lea Diogenes.

1057—1059 Domnia lui Isac I Comnenul, adus la tron de o revoltă a generalilor împotriva lui Mihail al VI-lea

(1056—1057). În decembrie 1059, Isac abdică oferind coroana fratelui său, Ioan, care, însă, o refuză. Pe tronul Bizanțului urcă Constantin al X-lea, Dukas.

1062 Se naște Nikephoros Bryennios, viitorul soț al Anei Comnena.

1059—1067 Domnia lui Constantin al X-lea Dukas, care înseamnă o consolidare a regimului birocrației administrative din Constantinopol, opusă ca orientare politică aristocrației militare reprezentate de Comneni.

1068—1071 Domnia lui Roman al IV-lea Diogenes, căsătorit cu văduva lui Constantin al X-lea, Evdochia Makrembolitissa.

1071 În aprilie, normanzii înlătură pe bizantini din Italia sudică. La 26 august, la Mantzikert, armata bizantină este înfrîntă de cea a sultanului selgiucid Alp Arslan (1063—1072). Roman al IV-lea este luat prizonier. Deși eliberat de turci, el pierde puterea.

1071—1078 Domnia lui Mihail al VII-lea Dukas, fiul lui Constantin al X-lea.

1073—1074 Răscoala lui Roussel (Oursel) de Bailleul.

1074 Se naște fiul lui Mihail al VII-lea și al Mariei din Alania, Constantin Dukas, viitorul logodnic al Anei Comnena.

1077 Alexios Comnenul se căsătorește cu Irina Dukas, fiica lui Andronic Dukas, văr primar cu Mihail al VII-lea, și a Mariei, din familia domnitoare bulgară, stabilită acum în Constantinopol. Răscoala lui Nikephoros Botaniates, spre sfîrșitul anului.

1077—1078 Răscoala lui Nikephoros Bryennios, viitorul socru al Anei Comnena.

1078 Răscoala lui Basilakios. Nikephoros Botaniates se urcă pe tronul Bizanțului, în aprilie.

1078—1081 Domnia lui Nikephoros al III-lea Botaniates.

1079 Începe răscoala lui Nikephoros Melissenos.

1081 La 15 februarie, începe răscoala Comnenilor.
La 1 aprilie, Comnenii cuceresc Constantinopolul. Alexios este încoronat, iar la scurtă vreme după el și Irina.
Aprilie-mai Alexios Comnenul încheie pace cu selgiucizii. În locul patriarhului Kosmas I, care demisionează, este înscăunat patriarh ecumenic Eustratios Garidas.
Constantin Dukas, fiul lui Mihail al VII-lea este asociat la domnie de Alexios.
Mai-iunie Robert Guiscard trece Marea Adriatică. Începe războiul bizantino-normand.
În iunie, Alexios apelează la ajutorul venețienilor cărora le acordă largi privilegii comerciale în Bizanț.
August Plecînd din Constantinopol împotriva nor-

manzilor, Alexios încredințează Anei Dalassena regența.
Toamna Veneţienii distrug flota normandă.
18 octombrie Lupta de la Dyrrachium între bizantini şi normanzi.

1082 La începutul anului, Robert Guiscard cucereşte Dyrrachium.
Martie—aprilie Procesul lui Ioan Italos.
Primăvara Alexios confiscă bunuri ecleziastice. Primul conflict cu Leon, mitropolitul Calcedonului.
Aprilie—mai Robert Guiscard revine în Italia. Alexios intră în tratative cu împăratul Henric al IV-lea.

1082—1083 Lupte ale bizantinilor cu normanzii conduşi de Bohemond, fiul lui Robert Guiscard, în Balcani. Bizantinii recuceresc posesiuni pierdute.

1083 *noiembrie* Polemica lui Alexios cu aşa-numiţii maniсheeni (pavlichieni) din Balcani.
La 3 decembrie se naşte Ana Comnena.
Decembrie Bohemond revine în Italia.

1084 *august* În locul lui Eustratios Garidas, devine patriarh ecumenic Nicolae al III-lea Kyrdiniates Grammatikos.

1084—1085 Al doilea conflict al lui Alexios cu Leon al Calcedonului.

1085 *ianuarie* Flota normandă este din nou distrusă de veneţieni, aliaţi cu bizantinii.

Iulie Moare Robert Guiscard.
Vara Alexios recucereşte Dyrrachium.

1086 *ianuarie* Condamnarea lui Leon al Calcedonului.
Primăvara Expediţia lui Pakurianos împotriva pecenegilor.
Iulie Moare sultanul Suleiman-Şah I.

1086—1092 Alexios luptă cu turcii selgiucizi.
1087 *(?)* Condamnarea ereziei lui Nilos.
Condamnarea ereziei lui Blachernites.

1087 *septembrie* Se naşte Ioan Comnenul, viitorul împărat Ioan al II-lea.

1087—1092 Alexios luptă împotriva pecenegilor.

1089 Apariţia falsului Constantin Diogenes.

1090 *toamna—iarna* Expediţia lui Constantin Dalassenos împotriva emirului Tzachas.

1091 *29 aprilie* Nimicirea pecenegilor la Lebunion, sfîrşitul războiului pecenego-bizantin.

Vara—toamna Expediţia lui Alexios împotriva sîrbilor.
Fuga lui Grigore Gabras.
Schimb de ambasade între Alexios şi papa Urban al II-lea.

1092 *primăvara* Expediţia lui Ioan Dukas împotriva lui Tzachas.

Vara Înăbușirea răscoalelor din Creta și Cipru.
Vara—toamna Schimb de ambasade între Alexios și sultanul selgiucid Melik-Șah.
Noiembrie Moare Melik-Șah.
Kilidj Arslan I devine sultan de Rum.

1092 (?) Sinodul constantinopolitan condamnă pe Leon al Calcedonului.

1093 *iarna* Constantin Dalassenos pornește împotriva lui Tzachas.
Moartea lui Tzachas.

Primăvara Ofensiva sîrbilor. Alexios încheie un tratat de pace cu Vukan.
Alexios încheie un tratat de pace cu Kilidj-Arslan.
1093—1094. Noi lupte cu sîrbii. Alexios încheie un nou tratat de pace cu Vukan.

1094 *începutul anului* Conjurația lui Nikephoros Diogenes.
Moartea emirului Buzan.

1094 *septembrie—1095 august*
Luptele lui Alexios împotriva falsului Diogenes și a cumanilor.

1095 *noiembrie* Conciliul de la Clermont, proclamarea cruciadei.

1096 *30 iulie* Pierre l'Ermite sosește la Constantinopol.
August Pornesc în cruciadă Hugues de Vermandois și Godefroi de Bouillon.

August—septembrie Lupta de la Niceea între cruciați și turci.
Toamna Hugues de Vermandois, apoi Bohemond trec Adriatica.
23 decembrie Godefroi de Bouillon ajunge la Constantinopol.

1097 *9 ianuarie* Bohemond ajunge la Constantinopol.
Ianuarie—martie Cruciații depun jurămînt de vasalitate față de Alexios.
11—19 iunie Cruciații cuceresc Niceea.
26—29 iunie Cruciații pornesc spre Antiohia.
Capitala sultanatului de Rum este mutată la Ikonion.
Ana Comnena se căsătorește cu Nikephoros Bryennios.

1097 *iulie—1098 iunie* Expediția lui Ioan Dukas împotriva emirilor din Asia Mică.

1097 *21 octombrie—1098 3 iunie* Asediul și cucerirea Antiohiei de cruciați.

1099 *7 iunie—15 iulie* Asediul și cucerirea Ierusalimului de cruciați.
22 iulie Godefroi de Bouillon devine rege al Ierusalimului.

1100 *18 iulie* Moare Godefroi de Bouillon.
1100 august—1103, mai Captivitatea lui Bohemond la turci.

1101 *mai—iunie* Noi cruciați sosesc în Constantinopol.

1104 *toamna* Moare Isac Comnenul, fratele lui Alexios. Alexios răscumpără din captivitate pe unii cruciați.

1105 *ianuarie—august* Conjurația Anemazilor.
1105 *septembrie—1106, august* Răscoala lui Grigore Taronites.

1107 *noiembrie—decembrie* Conjurația lui Aron.

1107—1108 Luptele lui Alexios cu Bohemond.

1108 *septembrie* Tratatul lui Alexios cu Bohemond.

1109—1111 Luptele lui Eumathios Philokales cu selgiucizii. Acțiunea lui Alexios împotriva bogomililor.

1111 *martie* Moare Bohemond.
Mai Moare Nicolae al III-lea Grammatikos; este ales patriarh ecumenic Ioan al IX-lea Agapetos.

1111—1112 Alexios încheie tratat de pace cu selgiucizii.

1113 *primăvara—toamna* Campania lui Alexios împotriva selgiucizilor.

1115 *vara* Alexios discută cu pavlichienii din Philippopolis.

1116 *vara—toamna* Campania lui Alexios împotriva lui Melik-Șah al II-lea.
Toamna Alexios reface Orfelinatul Sf. Pavel.

1117 Moare Melik-Șah al II-lea.

1118 *15 august* Moare Alexios Comnenul. Ana Comnena uneltește împotriva succesorului său, Ioan al II-lea și este relegată în mănăstirea Născătoarei de Dumnezeu cea Binecuvîntată.

1118—1143 Domnia lui Ioan al II-lea Comnenul

1133 Moare Irina, soția lui Alexios Comnenul.

1136 Moare cezarul Nikephoros Bryennios, soțul Anei Comnena.
1143 Ana Comnena strînge material pentru scrierea *Alexiadei*.
8 aprilie Moare Ioan al II-lea Comnenul.

1143—1180 Domnia lui Manuel I Comnenul, fiul lui Ioan al II-lea.

1148 Ana Comnena încheiase cartea a XIV-a a *Alexiadei*.

1153 *(1155?)* Moare Ana Comnena.

1153—1155 Georgios Tornikes alcătuiește un elogiu al Anei Comnena.

Secolul al XII-lea Sînt redactate manuscrisele-copii ale *Alexiadei*, desemnate de filologi cu numele *Florentinus* 70, 2 și *Parisinus Coislinianus* 311, care stau la baza edițiilor moderne.

Secolele XIII—XIV Este redactat cel mai vechi manuscris cunoscut azi, cuprinzînd o formă prescurtată *(Epi-*

tome) a *Alexiadei, Vaticanus Graecus* 981. Rezumatul va fi fost făcut, se afirmă, cu consimţămîntul scriitoarei, deci în secolul al XII-lea.

1610 D. Hoeschel editează epitoma *Alexiadei: Alexiados libri VIII ab Anna Comnena de rebus a patre gestis scripti*, Augustae Vindelicorum, 1610.

1649 Apare prima ediţie tipărită a *Alexiadei* complete datorată lui P. Poussines, publicată la Paris şi retipărită apoi la Veneţia, în 1729. Textul e însoţit de o parafrază în latină.

1839 Apare primul volum din *Alexiadà* în cadrul *Corpusului istoricilor bizantini de la Bonn* (cărţile I—IX), sub îngrijirea lui J. Schopen, cu o versiune în latină.

1878 Apare, la Bonn, al doilea volum al *Alexiadei* (cărţile X—XV), îngrijit de A. Reifferscheid, cu o versiune în latină.

1884 În editura Teubner, A. Reifferscheid publică o nouă ediţie a *Alexiadei*, bazată pe o nouă colaţionare a manuscriselor.

1900 Ferdinand Chalandon publică *Essai sur le regne d'Alexis Ier Comnène*, Paris, monografie fundamentală despre împăratul bizantin, urmată în 1912 de o alta închinată lui Ioan al II-lea şi Manuel I.

1928 E.A.S. Dawes publică la Londra o traducere a *Alexiadei* în limba engleză.

1929 Apare monografia fundamentală a Georginei Buckler, *Anna Comnena. A Study*, Oxford, Clarendon Press, 1929.

1937—1945 Apar cele trei volume ale ediţiei critice, însoţite de traducerea în limba franceză a *Alexiadei* datorate lui Bernard Leib, în colecţia Societăţii „Les Belles Lettres".

1965 Apare la Moscova traducerea în limba rusă a întregii *Alexiade*, însoţită de un amplu comentariu sub semnătura lui I.N. Liubarski.

N.-Ş. T.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Ediții, traduceri:

Anna Comnena, *The Alexiad*, translated by E.A.S. Dawes, Londra, 1928.

Anne Comnène, *Alexiade* (règne de l'empereur Alexis Ier Comnène, 1081–1118), Texte établi et traduit par B. Leib, I–III, Paris, 1937–1945.

Anna Komnina, *Aleksiada*, Vstupitelnaia statia, perevod, komentarii J.N. Liubarskogo, Moskva, 1965.

Lucrări speciale:

Beck, Hans-Georg, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959 (= Beck, *Kirche*)

Bréhier, Louis, *Le monde byzantin*, I–III, Paris, 1969 (=Bréhier).

Buckler, Georgina, *Anna Comnena. A Study*, Oxford, 1929.

Chalandon, Ferdinand, *Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène (1081–1118)*, Paris, 1900 (=Chalandon).

Chalandon, Ferdinand, *Jean II Comnène (1118–1143) et Manuel I Comnène (1143–1180)*, Paris, 1912.

Diehl, Charles, *Marile probleme ale istoriei bizantine. Figuri bizantine*. Traducere de Ileana Zara, prefață și tabel cronologic de Dan Zamfirescu, București, 1969.

Dieterich, Karl, *Byzantinische Charakterköpfe*, Leipzig, 1908.

Dölger, Franz, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, München, 1924–1960 (= Dölger).
Grumel, V., *Traité d'études byzantines*, I. *La chronologie*, Paris, 1958 (= Grumel, *La chronologie*).
Janin, R., *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, Paris, 1964 (= Janin, *Constantinople byzantine*).
Janin, R., *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin*, I. *Le siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique*, III. *Les églises et les monastères*, Paris, 1969 (= Janin, *Géographie*).
Moravcsik, Gyula, *Byzantinoturcica*, I–II, Berlin, 1958 (=Moravcsik).
Neumann, Carl, *Die Weltstellung des byzantinischen Reiches vor den Kreuzzügen*, Leipzig, 1894.
Oikonomides, N., *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972 (= Oikonomides).
Ostrogorsky, G., *Geshichte des byzantinischen Staates*, München, 1963 (= Ostrogorsky).
Polemis, D.I., *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography*, Londra, 1968 (= Polemis).
Stein, E., *Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte*, „Mitteilungen zur osmanischen Geschichte", II, 1923–1925, Hanovra, 1925, p. 1–63 (= Stein, *Untersuchungen*).

N.-Ș. T.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

1. Traducerea de față s-a făcut după textul stabilit de B. Leib în ediția critică Anne Comnène, *Alexiade* (règne de l'empereur Alexis I Comnène, 1081–1118), 3 vol., Paris, Société d'Édition „Les belles lettres", 1937–1945. Pentru realizarea unei versiuni românești cît mai fidele au fost folosite, pe lîngă traducerea franceză cu care își însoțește ediția B. Leib, traducerea engleză a lui E.A.S. Dawes și traducerea în limba rusă datorată lui I.N. Liubarski (vezi *Bibliografia selectivă*).

2. Notele nu-și propun decît să furnizeze cititorului mai puțin avizat datele strict necesare înțelegerii textului și unei aprecieri foarte generale a valorii sale istorice și a unor particularități literare. Referințele bibliografice au fost reduse la minimum, dat fiind caracterul de largă circulație al colecției. Pentru redactarea notelor și tabelului cronologic, de un neprețuit ajutor ne-a fost bogatul comentariu — cel mai complet din cîte cunoaștem — cu care își însoțește traducerea *Alexiadei* cercetătorul sovietic I.N. Liubarski.

3. Pentru trimiterile la autorii clasici și la textele scripturistice s-au folosit abrevierile uzuale. La fel și în cazul scriitorilor bizantini, utilizați, în marea lor majoritate, în ediția cunoscută sub numele de *Corpusul* de la Bonn. Referințele la *Elogiul Anei Comnena* de Tornikes au în vedere ediția Darrouzès (Paris, 1970). Celelalte prescurtări sînt indicate în *Bibliografia selectivă*.

M.M. și *N.-Ș.T.*

ALEXIADA

PREFAȚĂ

1. Timpul care se scurge fără oprire, într-un necontenit șuvoi, tîrăște și duce cu sine tot ceea ce e pe cale să se întîmple și cufundă într-un adînc al uitării deopotrivă lucruri ce nu merită a fi istorisite ca și altele, mărețe și demne de amintit și, cum se spune în tragedii[1]*, dă la iveală cele ce sînt ascunse și le ascunde pe cele ce sînt limpezi. Dar știința istoriei este o pavăză foarte trainică împotriva trecerii timpului și stăvilește întrucîtva scurgerea lui necontenită; întîmplările care vin una după alta, toate cele pe care le-a cuprins, le reține și le păstrează și nu le lasă să alunece pentru totdeauna în adîncurile uitării.*

2. De aceea, încredințată de aceste lucruri, eu, Ana, fiica împăraților Alexios și Irina, născută și crescută în Porphyra[2]*, care, nu numai că nu sînt necunoscătoare în ale scrisului, dar care am studiat în adînc limba grecească și retorica, eu,*

[1] Sofocle, *Aiax*, 646.

[2] Porphyra era sala din palatul imperial din Constantinopol în care nășteau împărătesele. Numele îi vine de la plăcile de porfir în care erau îmbrăcați pereții Copiii născuți în Porphyra, „porfirogeneții", erau descendenții perechii imperiale de după încoronare și se bucurau de o poziție deosebită, cf. mai departe, VI, VIII, 1; VII, II, 4.

care am citit cu atenție și lucrările lui Aristotel și dialogurile lui Platon și mi-am format spiritul în quadrivium-ul[1] științelor căci, și să nu se socotească aceasta drept o laudă a persoanei mele (trebuie să dezvălui aceste lucruri, tot ceea ce mi-a dat natura și înclinația spre studiu ca și tot ceea ce mi-a hărăzit de sus divinitatea și tot ce mi-au oferit împrejurările) vreau ca în această scriere să istorisesc faptele tatălui meu, care nu merită a fi trecute sub tăcere și nici tîrîte de scurgerea timpului ca într-o mare a uitării, atît cele pe care le-a făptuit atunci cînd a luat sceptrul în mîini, cît și pe cele săvîrșite înainte de încoronarea sa, pe cînd era în serviciul altor împărați.

II. Încep să istorisesc acestea nu pentru a da o dovadă a îndemînării mele în ale scrisului, ci pentru ca un lucru atît de însemnat să nu rămînă fără mărturie în fața celor ce vor veni după noi, căci și faptele cele mai importante, dacă nu sînt în vreun fel oarecare încredințate istoriei și aducerii aminte, se sting în întunericul tăcerii. Căci tatăl meu, așa cum au dovedit-o faptele însele, era priceput în egală măsură și să poruncească și să se supună cît trebuia celor ce aveau puterea. 2. Dar, dacă am preferat să scriu despre faptele lui, mă tem, în același timp, ca nu cumva cineva să mă bănuiască de un gînd secret și ascuns, că, descriind viața tatălui meu, îmi aduc mie însămi un elogiu, și ca întreaga mea istorisire să nu apară ca o născocire și o laudă, dacă admir vreuna din faptele lui. Și, dacă tatăl meu mă îndeamnă sau subiectul mă silește să critic unele din cele făptuite de el, nu din cauza lui, ci datorită împrejurărilor, iarăși mă tem, ca nu cumva cei iubitori de

[1] În sistemul de învățămînt medieval quadrivium-ul cuprindea astrologia, geometria, aritmetica și muzica. El era mai presus de trivium, ciclu de studii de gramatică, retorică și dialectică, dar încoronarea întregii instrucții era dată de filosofie și teologie.

ironie să nu mi-l dea de exemplu pe fiul lui Noe, Ham[1]; oamenii care îi invidiază pe toți și nu văd ceea ce este bun din pricina răutății și pizmei lor și, cum spune Homer, îl nimicesc pe cel nevinovat[2]. 3. Dar, cînd cineva este gata să se ocupe de istorie, trebuie să-și uite dragostea și ura și adesecori să-i împodobească pe dușmani cu cele mai mari laude atunci cînd cele săvîrșite de ei le merită și, tot astfel, adesecori să-i condamne pe cei mai apropiați atunci cînd greșelile și purtarea lor cer acest lucru[3]. De aceea nu trebuie să șovăie în a-i judeca pe prieteni și a-i lăuda pe dușmani. Eu vreau să-i conving și pe unii și pe ceilalți, și pe cei în care lovim și pe cei care sînt de aceeași părere cu noi, prin fapte ca și prin martorii faptelor, de adevărul întîmplărilor pe care le istorisesc. Căci părinții sau bunicii unora din oamenii de astăzi au luat parte la cele întîmplate.

III. 1. Iată motivele pentru care — mai cu seamă — am început să scriu istoria celor făptuite de tatăl meu. Mi-a fost soț după lege cezarul Nikephoros, cel care cobora din neamul Bryennilor, om care, prin strălucirea frumuseții, prin superioritatea spiritului și printr-o desăvîrșită elocință, îi întrecea cu mult pe cei care au trăit în vremea lui. Era, într-adevăr, un lucru minunat atunci cînd îl vedeai și îl ascultai. Dar, pentru ca istorisirea să nu se abată din calea ei, să o continuăm. 2. Soțul meu, care era demn de prețuire în toate privințele, a pornit în expediție alături de autocratorul Ioan, fratele meu,

[1] Ham, personaj biblic, unul dintre fiii lui Noe, s-a făcut vinovat de a-l fi surprins pe tatăl său care dormea dezgolit și de a fi dezvăluit aceasta fraților săi, încălcînd astfel o lege divină. Pîngărirea a atras blestemul lui Noe asupra neamului lui Ham. Cf. Facerea, IX, 18–27.

[2] Iliada, XI, 653; XIII, 775; Odiseea, XX, 135.

[3] Cf. Polibiu, I, 14.

cînd acesta şi-a dus armata împotriva unor barbari şi apoi cînd a pornit contra sirienilor şi a readus sub ascultarea lui cetatea Antiohia[1]. *Dar cezarul nu putea să uite îndeletnicirile literare nici chiar în mijlocul ostenelilor şi hărţuielilor şi a compus unele lucrări demne de amintit pentru valoarea lor, dar mai cu seamă, la porunca împărătesei, a ales să scrie istoria lui Alexios*[2], *împăratul romeilor şi tatăl meu, şi să descrie în cuprinsul unor cărţi faptele domniei sale, atunci cînd împrejurările îi îngăduiau un moment de răgaz de la îndeletnicirile armelor şi războiului, pentru a se dedica scrierilor şi preocupărilor literare. El şi-a început opera reluînd istoria epocii dinaintea sa, pentru a se supune ordinului stăpînei noastre: a început cu Diogene, împăratul romeilor*[3] *şi a coborît pînă la acela care a fost subiectul lui. Într-adevăr, în acel timp tatăl meu era un tînăr în floarea vîrstei. Pînă atunci, nefiind la vîrsta adolescenţei, nu făcuse nimic demn de a fi descris, afară doar dacă cineva ar fi dorit să-i laude faptele din copilărie. 3. Acesta era deci scopul cezarului, aşa cum îl dovedeşte lucrarea sa. Dar el nu şi-a împlinit speranţa şi nu a putut să-şi ducă pînă la capăt istoria ci, cînd a ajuns la vremea împăratului Nikephoros Botaniates*[4] *a încetat de*

[1] Aluzie la cucerirea Antiohiei de către Ioan al II-lea Comnenul, în 1138. Pasajul constituie o indicaţie că la această dată Nikephoros Bryennios trăia încă şi stabileşte totodată un *terminus post quem* pentru datarea *Alexiadei*.

[2] Nikephoros Bryennios a scris o istorie intitulată *Material istoric (Hyle historias)*, împărţită în patru cărţi şi referitoare la evenimentele dintre anii 1070—1079. Opera are caracterul unei cronici de familie a Comnenilor şi a fost alcătuită la îndemnul soacrei lui Bryennios, Irina, soţia lui Alexios I. A fost larg folosită ca izvor de Ana Comnena.

[3] Roman al IV-lea Diogenes (1068—1071).

[4] Nikephoros al III-lea Botaniates (1078—1081).

a mai scrie, împrejurările neîngăduindu-i să-şi ducă mai departe opera şi astfel nu au fost favorabile istoriei sale şi i-au lipsit de satisfacţie pe cei dornici să o citească. De aceea m-am hotărît, la rîndul meu, să descriu cele săvîrşite de tatăl meu, pentru ca aceste lucruri să nu se uite mai tîrziu. Cîtă armonie, cît farmec era în felul de a scrie al cezarului, o ştiu toţi cei care au cunoscut operele sale! 4. Dar cînd a ajuns acolo unde am spus, el ne-a adus de dincolo de graniţe această lucrare compusă în mare, dar neterminată şi, în acelaşi timp, vai, şi o boală aducătoare de moarte, pricinuită fie de truda sa nesfîrşită, fie de expediţiile prea dese, fie de grija sa de nespus pentru noi. Căci el avea această grijă înnăscută în tot ce făptuia; strădania lui era necontenită; pe lîngă aceasta, schimbările vremii şi influenţa vătămătoare a climei i-au dat să bea din potirul aducător de moarte. Totuşi, deşi bolnav, a făcut o expediţie împotriva sirienilor şi cilicienilor[1]. *Siria l-a predat apoi bolnav cilicienilor — cilicienii pamphylienilor, pamphylienii lydienilor, Lydia la rîndul ei Bitiniei, iar Bitinia, reginei cetăţilor şi nouă, suferind de o inflamaţie a măruntaielor după atîta suferinţă. Deşi, cu toată slăbiciunea sa, dorea să ne istorisească cele prin care trecuse, era atît de bolnav, încît nu era în stare, şi dealtfel şi noi l-am împiedicat, pentru ca nu cumva, povestind, să-şi redeschidă rana.*

IV. *Dar iată că eu, ajungînd aici, sînt cuprinsă de tulburare şi lacrimile ce curg îmi inundă ochii. Ce sfătuitor bun a pierdut împărăţia romeilor! Cîtă experienţă dobîndise el de pe urma faptelor sale, şi cît de întinsă! Cunoştinţele lui*

[1] Numele etnice inspirate de regiunile istorice din Asia Mică sînt aplicate de scriitoare diferitelor formaţiuni statale ale turcilor selgiucizi.

de literatură, înțelegerea lui cuprinzătoare — o spun eu — îmbrățișau în același timp științele profane ca și pe cele sacre. Ce farmec se revărsa din toată ființa lui, ce măreție demnă nu numai de un conducător ci, așa cum spun unii, de ceva mai presus de aceasta, divin! În ce mă privește, eu am avut de îndurat și alte nenorociri, chiar din clipa cînd m-am născut în leagănul de purpură, cum se spune, și am fost victima unor întîmplări triste, deși nimeni nu poate spune că nu e o soartă fericită și surîzătoare să ai o mamă împărătească și un tată împărat și să te fi născut în Porphyra. Căci, în celelalte privințe, vai, cîte n-au fost furtunile și tulburările ce s-au abătut asupră-mi! Orfeu prin cîntecele sale mișca pietrele și lemnele și toată natura cea lipsită de viață. Timotheos[1]*, aulătul, cînd a cîntat cîndva imnul orthios în fața lui Alexandru, l-a făcut pe macedonean să alerge îndată la armele și la spada sa. Istorisirea celor ce mă privesc pe mine nu va mișca pe nimeni, și nici nu va îndemna la arme sau la luptă, dar îl va tulbura pînă la lacrimi pe cel ce o va auzi și va trezi mila nu numai din partea celor înzestrați cu simțire, ci și a naturii neînsuflețite. 2. Dar suferința pe care mi-a pricinuit-o mie cezarul și moartea care l-a lovit pe neașteptate mi-au îndurerat sufletul și mi-au deschis o rană adîncă. Și cînd mă gîndesc la încercările mele dinainte față de nenorocirea aceasta de necuprins, ele par ca o picătură față de Oceanul Atlantic sau de valurile mării Adriatice. Sau, mai bine zis, acele nenorociri erau numai un preludiu și mă cuprindea dinainte fumul acestui foc de cuptor și arsura acestei flăcări de nedescris și chinul zilnic al unei dogori cu o tărie de nespus. O, foc fără lemne, prefăcut*

[1] Cf. Buckler, p. 207.

în cenușă, foc ce porți aprinse torțe tainice, foc ce arzi fără să consumi nimic, foc ce devorezi inima și ne lași să ne închipuim că nu sîntem cuprinși de tine în vreme ce atingerile tale distrugătoare ne ajung pînă la oase, pînă la măduvă, pînă în adîncul sufletului! 3. Dar, îmi dau seama că amintirile m-au dus departe de subiectul meu. Și chipul cezarului care îmi apare în fața ochilor și jalea mea pentru cezar, toate acestea mi-au vărsat încet un șuvoi de durere. Mi-am uscat, așadar, lacrimile din ochi și mi-am potolit durerea și acum îmi voi continua istorisirea care îmi aduce de două ori lacrimi, așa cum se spune în tragedie[1]*, pentru că o nenorocire îmi amintește pe cealaltă. Căci, dacă înfățișez tuturor viața unui asemenea împărat, trebuie să fac cunoscută virtutea unui om atît de mare și lucrurile minunate pe care le-a lăsat în urma lui, amintiri care îmi aduc lacrimi fierbinți și mă fac să plîng împreună cu toată lumea. Faptul de a-l înfățișa pe acesta și de a istorisi domnia lui mulțimii este pentru mine prilej de jale, iar pentru alții amintirea unei încercări. Să începem deci istoria tatălui meu de acolo de unde este mai bine; și este mai bine să începem din momentul în care povestirea ei va fi mai limpede și mai interesantă pentru istorie.*

[1] Cf. Euripide, *Hecuba*, 518.

CARTEA I-a

I. Împăratul Alexios, care a fost tatăl meu, înainte chiar de a lua sceptrul împărătesc, a fost de un mare folos imperiului romeilor. Și-a făcut ucenicia armelor sub Romanos Diogenes, căci el se dovedea vrednic de admirație printre cei din jur și dornic de a înfrunta primejdia. Astfel, încă la vîrsta de 14 ani dorea cu ardoare să-l întovărășească pe împăratul Diogenes care pornea o campanie foarte grea împotriva perșilor[1] și lăsa să se vadă în această ardoare o amenințare la adresa barbarilor, că, dacă se va măsura cu barbarii, își va muia sabia în sîngele lor; într-atît era de mare dorința de a lupta a acestui tînăr. Cu toate acestea împăratul Diogenes nu i-a îngăduit în acel moment să-l urmeze, pentru că o încercare foarte grea o lovise pe mama lui. Aceasta, într-adevăr, jelea atunci moartea lui Manuel[2], fiul ei mai vîrstnic, bărbat care se distinsese prin fapte mari și demne de laudă, săvîrșite în folosul puterii romeilor. Și,

---

[1] Perșii sînt turcii selgiucizi. Expediția la care se face aluzie este cea din 1070, cf. Chalandon, p. 23.

[2] Manuel Comnenul, cel dintîi dintre fiii lui Ioan Comnenul și ai Anei Dalassena, era curopalat și conducător suprem al trupelor din Orient, cf. Bryennios, I, 12.

pentru a nu fi lipsită de mîngîiere ea, care nu știa unde să-și înmormînteze pe unul din fii, în timp ce pe celălalt îl trimitea la război, cu teama ca o soartă nenorocită să nu se abată asupra tînărului, fără ca ea să știe măcar locul unde ar cădea, pentru aceasta el l-a îndemnat pe tînărul Alexios să se întoarcă lîngă mama sa. Și astfel el a fost îndepărtat de lîngă tovarășii de arme, fără voia sa, dar timpul care a urmat i-a deschis un cîmp larg pentru săvîrșirea unor fapte de arme. Căci pe vremea împăratului Mihail Dukas[1], după căderea împăratului Diogenes, cele ce s-au întîmplat cu Urselios[2] au arătat cît era de mare vitejia lui. 2. Acesta era un celt care făcuse parte mai înainte din armata romeică; dar, cuprins de mîndrie din pricina soartei sale fericite, după ce a adunat în jurul lui trupe și a format o armată numeroasă, alcătuită parte din oameni de același neam cu el, parte din alții, de neamuri diferite, a devenit de atunci un tiran de temut. Atunci cînd puterea romeilor a suferit multe lovituri, iar destinul turcilor s-a ridicat deasupra celui al romeilor și aceștia au fost pe urmă zdrobiți ca nisipul care se fărîmițează sub picioare, tocmai atunci acest om a atacat și el imperiul romeilor. Dealtfel, peste măsură de tiranic din fire și cu atît mai mult înclinat spre tiranie cu cît vedea situația grea a imperiului, el a pustiit

[1] Mihail al VII-lea Dukas (1071—1078), fiul lui Constantin al X-lea Dukas (1059—1067) și al Evdochiei Makrembolitissa. După moartea lui Constantin al X-lea, Evdochia s-a căsătorit cu Roman al IV-lea Diogenes (1068—1071). Mihail va prelua succesiunea tatălui său, de fapt, după înfrîngerea și capturarea lui Roman de către turcii selgiucizi la Mantzikert (1071).

[2] Este vorba de Oursel sau Roussel de Bailleul, șef normand intrat în slujba bizantinilor și care a jucat un rol important în turburările interne din Bizanțul secolului al XI-lea, așa cum reiese dealtfel din text.

toate provinciile Orientului. Mulți, a căror vitejie era recunoscută, au primit porunca de a lupta împotriva lui, el însă dovedea că este mai presus de ei și îi învingea cu toată experiența lor bogată. Uneori ataca el însuși, se întorcea și apoi cădea asupra dușmanului ca un uragan; alteori îi lua alături de el în lupte pe turci. Atacurile sale erau de neînvins, așa încît a luat prizonieri pe cîțiva dintre cei mai mari comandanți și le-a pus pe fugă falangele. 3. Atunci cînd tatăl meu Alexios s-a aflat sub ordinele fratelui său, căruia i se încredințaseră toate trupele din Orient ca și cele din Occident, el era locotenentul lui. Dar, după ce situația a devenit foarte grea pentru romei din pricina acestui barbar care se abătea peste tot ca fulgerul, s-a socotit că viteazul Alexios, vrednic de admirație, era cel mai potrivit pentru a se lupta cu el și a fost numit strateg autocrator[1] de către împăratul Mihail. El și-a folosit toată înțelepciunea și toată priceperea strategică și militară, dobîndite în puțină vreme (căci din pricina zelului și a grijii întotdeauna treze, acest om a părut celor mai buni dintre războinicii romei că a ajuns la perfecțiunea experienței militare la fel ca acel vestit romeu Aemilius, ca acel Scipio, ca Hannibal Cartaginezul[2]; era foarte tînăr și abia îi răsăreau primele fire în barbă, cum se spune) și l-a luat prizonier pe acel vestit Urselios, care se năpustise împotriva romeilor și în puține zile a liniștit lucrurile în Orient. În fapt era iute în a des-

[1] General suprem cu depline atribuții civile și militare.

[2] Comparațiile de mai sus sînt obișnuite în literatura bizantină; despre modul original în care le folosește Ana Comnena, v. Buckler, p. 208—209, n. 10, cf. Bryennios, II, 3. Scipio Aemilianus Africanus Minor l-a însoțit, la vîrsta de 17 ani, în luptele cu Perseu, regele Macedoniei, pe tatăl său, L. Aemilius Paulus.

coperi ceea ce trebuia să facă și mai iute în a îndeplini aceasta. Felul în care l-a luat prizonier pe acela îl descrie pe larg cezarul însuși în cea de-a doua carte a istoriei sale[1] și îl vom descrie și noi, în măsura în care este însemnat pentru istoria noastră.

II. Barbarul Tutach[2] tocmai cobora din ținuturile îndepărtate ale Orientului cu o armată copleșitoare ca să prade pămîntul romeilor. Urselios, care fusese de multe ori învins de stratopedarh[3] și își pierdea pozițiile întărite una după alta, deși aducea cu sine trupe numeroase, strălucite și bine înarmate, era complet înfrînt prin iscusința tatălui meu, Alexios; în cele din urmă s-a hotărît să recurgă la stratagema următoare: strîmtorat în toate privințele, s-a întîlnit cu Tutach, i-a cîștigat prietenia și l-a îndemnat să se alieze cu el. 2. Dar stratopedarhul Alexios s-a ridicat în calea planului său. Înaintea aceluia a cîștigat el prietenia barbarului prin cuvinte și daruri, în fel și chip, prin diferite mijloace și uneltiri. Căci era, mai mult decît alții, priceput și abil să găsească o cale pentru a ieși din cele mai grele situații. Ceea ce l-a atras pe Tutach în cea mai mare măsură a fost, ca să spunem pe scurt, aceasta. El i-a spus: „Sultanul tău și regele meu sînt prieteni. Dar acest barbar Urselios își îndreaptă trupele împotriva noastră, a amîndorura, și pentru amîndoi el este un dușman foarte de temut; în vreme ce năvălește asupra lui și smulge cîte o bucată din ținuturile

[1] Bryennios, II, 14–25.
[2] Emirul turc Tutuch sau Tutach năvălește în 1073.
[3] Termenul tehnic stratopedarh desemnează pe un înalt comandant militar ale cărui atribuții au variat de-a lungul secolelor, v. Oikonomides, p. 334–335. Aici cuvîntul este folosit mai liber, literar, ca sinonim pentru strateg-autocrator.

romeice, el jefuiește și Persia de tot ceea ce ar fi putut revendica aceasta. Este stăpîn pe arta de a se descurca abil; acum mă atacă la adăpostul puterii sale, apoi, cu primul prilej favorabil mă va lăsa, cînd se va socoti ferit de primejdie și, întorcîndu-și armele din nou, își va îndrepta trupele asupra ta. Dacă te vei încrede în mine, cînd acest Urselios va veni din nou la voi, trebuie să-l prindeți și să ni-l predați legat, în schimbul unei mari sume de bani. Folosul vă va fi întreit, a mai spus el, mai întîi atîția bani cîți nu a primit nimeni vreodată pînă acum; apoi vei dobîndi și bunăvoința împăratului nostru, prin care vei ajunge repede la cea mai mare bunăstare; în al treilea rînd și sultanul va fi foarte bucuros să scape de un dușman atît de primejdios, care își îndreaptă forțele pe rînd împotriva romeilor și turcilor."[1] 3. În timp ce-i dădea aceste vești lui Tutach, de care am vorbit mai sus, tatăl meu, care era pe atunci marele comandant al armatei romeice, a trimis și cîțiva ostateci, dintre cei mai vestiți; i-a convins pe barbarii din preajma lui Tutach ca, la o anume dată, să i-l predea pe Urselios în schimbul unei sume de bani. Aceasta s-a petrecut în scurt timp și el a fost trimis stratopedarhului la Amaseea. 4. Dar, între timp, banii întîrziau să vină, iar Alexios însuși nu avea cu ce să-i plătească și regele nu se interesa de cele ce se întîmplau. Nu numai că nu se apropia pas cu pas, cum se spune în tragedii[2], dar nu apărea de nicăieri. În această vreme cei din jurul lui Tutach îi cereau hotărîți banii sau înapoierea celui care fusese cumpărat de la ei cu făgăduiala de a se întoarce acolo unde fusese prins. Dar acesta nu avea

[1] Cf. Dölger, 997; Bryennios, II, 21 urm.
[2] Euripide, *Fragmenta*, 969.

cu ce să plătească prețul celui ce fusese cumpărat. După ce şi-a petrecut toată noaptea frămîntat de gînduri, s-a hotărît să ceară banii de la locuitorii Amaseei[1]. 5. Îndată ce s-a crăpat de ziuă, deşi i se părea un lucru greu, i-a chemat totuşi în adunare pe toţi [locuitorii], şi mai cu seamă pe cetăţenii fruntaşi şi pe cei mai bogaţi. Privindu-i mai mult pe aceştia, le-a vorbit astfel: „Ştiţi cu toţii cum s-a purtat acest barbar în cetăţile temei Armeniei, cite oraşe şi sate a jefuit, cîţi cetăţeni a chinuit supunîndu-i la pedepse de neîndurat, şi cîţi bani a luat de la voi. Dar acum este momentul să scăpaţi, dacă vreţi, de neajunsurile pricinuite de acest om. Pentru aceasta nu trebuie să fie lăsat din nou liber. Vedeţi că acum barbarul este prizonierul nostru prin voia lui Dumnezeu atotputernic şi a strădaniei noastre. Dar Tutach, care l-a luat prizonier, ne cere preţul lui. Nouă însă ne lipsesc banii cu desăvîrşire, nouă care trăim în ţară străină şi care, ducînd război împotriva barbarilor de multă vreme, am cheltuit tot ce aveam. Desigur, dacă împăratul nu era departe şi dacă barbarul ne lăsa un răgaz, găseam repede bani pentru preţul lui. Dar, aşa cum vedeţi şi voi, nu putem face nimic din aceste lucruri, de aceea trebuie ca voi să adunaţi banii şi împăratul vă va înapoia prin noi tot ceea ce aţi dat." 6. Îndată ce a terminat de spus acestea, au început cu toţii să strige şi s-a stîrnit un vuiet îngrozitor, căci amaseenii erau gata de revoltă. Se aflau acolo destui care să-i îndemne pe oameni să se agite, nelegiuiţi şi aţîţători, care se pricep să împingă poporul la tulburare. De aceea a izbucnit o mare agitaţie

[1] Oraş în Capadocia.

căci unii, hotărîţi să-l păstreze pe Urselios, îndemnau mulţimea să pună mîna pe el, în vreme ce alţii, foarte agitaţi (căci aşa se întîmplă cu mulţimea revoltată), vroiau să-l ia pe Urselios şi să-l elibereze. Atunci stratopedarhul, cînd a văzut poporul atît de tulburat, şi-a dat seama că este şi el într-un pericol destul de mare dar, fără să-şi piardă cumpătul şi întărindu-se, a potolit agitaţia cu mîna. 7. După ce i-a liniştit cu greu, într-un tîrziu, el s-a adresat mulţimii astfel: „Locuitori din Amaseea, sînt cuprins de uimire în faţa totalei necunoaşteri de către voi a planurilor celor ce vă înşeală, plătind salvarea lor cu preţul sîngelui vostru şi uneltind mereu pentru ruinarea voastră totală. Care este folosul vostru din răscoala lui Urselios în afară de măceluri, ochi scoşi şi mutilări? Aceia însă, care fac un asemenea lucru împotriva voastră, îşi vor pune bunurile la adăpost slujindu-l pe barbar şi în acelaşi timp îşi vor spori bogăţiile cu darurile împăratului, linguşindu-l şi încredinţîndu-l că nu v-au lăsat pradă barbarului nici pe voi, nici cetatea Amaseea, şi toate acestea fără ca ei să se fi preocupat vreodată de voi. De aceea, dacă vor să sprijine revolta lui, susţinîndu-l cu cele mai bune speranţe, o fac pentru a-şi păstra neatinse bunurile, pentru ca apoi să ceară împăratului demnităţi şi daruri. Şi, de se va isca vreo revoltă, ei vor reuşi din nou să scape de primejdie, trezind mînia împăratului împotriva voastră. Aşadar, dacă vă veţi încrede în mine, părăsiţi-i acum pe cei care vă aţîţă la răzvrătire şi, mergînd fiecare la casele voastre, gîndiţi-vă la cele ce v-am spus şi vă veţi da seama atunci cine vă îndeamnă la lucruri mai bune."

III. Auzind aceste cuvinte, cum situația se întorsese, și-au schimbat și ei părerea și s-au îndreptat spre casă. Iar stratopedarhul, știind că mulțimea obișnuiește să-și schimbe părerile dintr-o clipă în alta, mai ales cînd este împinsă de ticăloși, temîndu-se ca în timpul nopții aceasta să nu încerce un atac pentru a-l scoate pe Urselios din temniță și, dezlegîndu-l, să-i dea libertatea, pentru că nu avea destule forțe să le reziste, s-a gîndit la o viclenie, pe potriva lui Palamede[1]. A făcut în așa fel încît să se pară că l-a orbit pe Urselios; acesta zace întins la pămînt, iar călăul apropie sabia, în vreme ce el urlă și geme aidoma unui leu furios. Toată scena închipuie scoaterea ochilor, căci cel care părea că este orbit primise poruncă să strige și să urle, și la fel, cel care se prefăcea că îi scoate ochii trebuia să se uite mînios la cel ce zăcea la pămînt și să facă totul cu sălbăticie, închipuind cît mai bine tortura orbirii. Astfel, în vreme ce acesta părea orbit, fără ca lucrul să se petreacă în realitate, poporul aclamă și răspîndește apoi peste tot vestea orbirii lui Urselios. 2. Această înscenare, care se desfășoară la fel ca pe o scenă, îndeamnă toată mulțimea, pe băștinași ca și pe străini, ca pe un roi de albine, să-și aducă contribuția. Totul era deci o stratagemă izvorîtă din mintea lui Alexios pentru ca acei care se arătau potrivnici în a da bani și care unelteau cum să-l scoată pe Urselios din mîinile lui Alexios, tatăl meu, să rămînă liniștiți, văzînd că cele plănuite nu mai au rost, și să revină la cele spuse de stratopedarh, de vreme ce primul plan le eșuase, pentru ca să-i recîștige prietenia și să se ferească de mînia împăratului. Astfel iscusitul comandant îl ținea pe acest Urselios ca pe un leu în cușcă, purtînd încă pe ochi o legătură, semn al așa-zisei orbiri. 3. Dar el nu s-a mulțumit cu ceea ce făcuse și, după ce se acoperise de glorie, fără să se mai intereseze de celelalte lucruri, a cucerit alte cetăți și locuri întărite și a adus în stăpînirea imperiului tot ceea ce fusese supus în timpul lui Urselios. Abia atunci a întors el hățurile și a pornit de îndată spre cetatea împărătească[1]. Ajungînd în cetatea bunicului său[2], după ce s-a odihnit puțin de pe urma numeroaselor osteneli, atît el cît și toată armata lui, iată că a săvîrșit un lucru asemănător cu cel pe care Heracle l-a făcut pentru Alcesta, soția lui Admetos.[3] 4. Căci Dokeianos[4], nepotul lui Isac Comnenul, care domnise înaintea lui (acesta era un om vestit atît prin neamul cît și prin meritele sale), văzîndu-l pe Urselios cu semnele orbirii și condus de mînă, suspină din adînc, deplîngînd soarta lui Urselios și în același timp îl învinovăți pe strateg de cruzime. L-a atacat chiar, acuzîndu-l că i-a luat vederea unui om atît de viteaz, unui adevărat erou, pe care ar fi trebuit să-l salveze fără a-i face vreun rău, dar celălalt i-a răspuns atunci: „Ai să afli îndată, dragul meu, cum e cu invinuirea de a-l fi orbit", și peste puțin i-a dus pe el și pe Urselios

[1] Palamede, erou homeric renumit pentru inventivitatea sa strategică.

[1] Cf. Dölger; 998; călătoria a avut loc pe mare.

[2] Kastamouni, cf. Bryennios, II, 26; Chalandon, p. 21. Localitate situată în Asia Mică, pe Gok-Irmak, afluent al rîului de azi Kizyl-Irmak, unde își aveau moșiile Comnenii.

[3] Potrivit mitologiei grecești, Heracles ar fi readus din Infern pe Alcesta, soția lui Admet, regele Tesaliei. Ea se sacrificase de bună voie, de dragul soțului ei, care jignise pe Artemis și trebuia să moară, luîndu-i locul.

[4] Dokeianos era fiul unei surori a împăratului Isac I Comnenul (1057—1059) și a lui Ioan Comnenul, tatăl lui Alexios. El însuși se numea Teodor, iar tatăl său Mihail Dokeianos.

într-o încăpere, a descoperit apoi fața aceluia și i-a arătat ochii lui Urselios, strălucitori ca focul. Văzînd aceasta, Dokeianos, uluit, a rămas încremenit, neștiind ce să creadă de o asemenea minune. Își puse mîinile la ochi ca să-și dea seama că ceea ce vedea nu era un vis sau vreun farmec magic, ori vreo altă înșelătorie nouă. Cînd a înțeles bunătatea vărului său față de acel om și iscusința care se adăugase acestei bunătăți, plin de bucurie, l-a îmbrățișat și l-a sărutat pe față de mai multe ori, trecînd de la mirare la bucurie. Tot astfel simțeau și cei din jurul împăratului Mihail, împăratul însuși și toți ceilalți.

IV. Apoi el a fost trimis din nou spre apus de către împăratul Nikephoros[1], care avea acum sceptrul imperiului romeilor, împotriva lui Nikephoros Bryennios, care agita tot vestul, după ce își pusese singur coroana și se declarase împărat al romeilor[2]. Dar, îndată după ce împăratul Mihail Dukas a fost dat jos de pe tron și a îmbrăcat din nou în locul panglicii și al coroanei veșmîntul și epomida de arhiereu, Botaniates, așezîndu-se pe tronul împărătesc, s-a căsătorit cu împărăteasa Maria, cum va arăta mai limpede istorisirea mea și a luat conducerea imperiului romeilor[3]. 2. Dar Nike-

[1] Nikephoros al III-lea Botaniates (1078—1081), el însuși un uzurpator, rival cu Nikephoros Bryennios.

[2] Nikephoros Bryennios, tatăl lui Nikephoros cezarul, soțul Anei, proclamat împărat de armatele din apus, la 3 octombrie 1077.

[3] Abdicînd la 31 martie 1078, Mihail al VII-lea se călugărise. La propunerea lui Botaniates a primit titlul — de fapt pur nominal — de mitropolit al Efesului. A rămas însă la Constantinopol, unde a murit, într-o mănăstire, prin 1090, cf. Polemis, 44. Botaniates, încoronat la începutul lui aprilie, s-a căsătorit cu Maria din Alania, fosta soție a lui Mihail.

phoros Bryennios, luînd conducerea Dyrrachium-ului[1] sub împăratul Mihail, înainte de venirea ca împărat a lui Nikephoros, a început să uneltească împotriva imperiului și să dorească să se ridice împotriva lui Mihail. De ce și în ce fel, nu are rost să mai spunem, căci istorisirea cezarului înfățișează îndeajuns pricina acestei revolte. Dar cum a pornit din cetatea Dyrrachium, ca de la o bază de operațiuni, să spunem, cum a invadat toate provinciile Occidentului și le-a supus și cum a fost luat prizonier, acestea sînt cele mai însemnate lucruri pe care trebuie să le amintim pe scurt. Iar pe acela care dorește să cunoască în amănunt faptele, îl trimitem la istoria cezarului însuși[2]. 3. Căci acest om, care era foarte priceput în treburi militare și în același timp se trăgea dintr-un neam din cele mai ilustre, și care se deosebea și prin înălțimea trupului și frumusețea chipului său, îi întrecea pe cei de o seamă cu el atît prin firea serioasă cît și prin forța brațelor, astfel că era demn de a stăpîni imperiul. Avea totodată o asemenea putere de convingere în a-i atrage pe toți de la prima vedere și, de la prima întîlnire o asemenea autoritate, încît toți în masă, soldați și cetățeni, îi dădeau primul loc și îl socoteau vrednic să stăpînească asupra Orientului și Occidentului. Și, într-adevăr, cînd apărea, toate cetățile îl primeau întinzînd mîinile către el și una îl trecea alteia în aclamații. Toate acestea îl nelinișteau pe Botaniates, îi tulburau armata și aruncau întregul imperiu în nesiguranță. 4. Au hotărît atunci să fie

[1] Fusese duce al temei bizantine Dyrrachium, adică guvernator al unității administrative-militare (tema) cu reședința la Dyrrachium, azi Durrësi, în Albania.

[2] Bryennios, IV, 1—16.

trimis împotriva lui Bryennios tatăl meu, Alexios Comnenul, care tocmai fusese numit domestic al sholelor[1], cu trupele aflate acolo. În această împrejurare, imperiul romeilor s-a găsit într-o situație foarte dificilă. Căci trupele din Orient erau purtate de ici colo din pricina turcilor care pătrunseseră peste tot și stăpîneau aproape tot ținutul dintre Pontul Euxin și Hellespont, dintre marea Egee și marea Siriei, Saros și celelalte rîuri, în special cele care curg de-a lungul Pamphyliei și prin țara Ciliciei și se varsă în marea Egiptului. Aceasta era situația trupelor din Orient[2]. Cît despre cele din Occident, ele trecuseră de partea lui Bryennios, astfel că numai o mică parte rămăseseră imperiului romeilor. El mai avea cîțiva „Nemuritori"[3], care abia cu puțin înainte puseseră mîna pe sabie sau lancie, cîțiva soldați din Choma[4] și un corp celtic din care mai rămăseseră numai cîțiva. Aceasta era tot ce i-au dat tatălui meu Alexios cei care se aflau în jurul împăratului și, în timp ce le cereau turcilor să le trimită trupe de ajutor, i-au ordonat să plece împotriva lui Bryennios, avînd mai puțină încredere în armata care îl urma decît în înțelepciunea acestui om și în priceperea lui de a duce un război și de a lupta. 5. Acesta, fără să mai aștepte ajutoarele din partea aliaților, aflînd de înaintarea rapidă a dușmanului, s-a înarmat bine atît el

[1] Domesticul sholelor era conducătorul unităților militare numite shole, alcătuind unul din corpurile de gardă ale Palatului imperial; era șeful suprem al armatei în lipsa împăratului.
[2] Prin Orient sau Răsărit și Occident sau Apus, scriitorii bizantini înțeleg părțile asiatice, orientale și pe cele europene, occidentale ale Imperiului.
[3] „Nemuritorii", *athanatoi*, erau un corp de elită creat de Mihail al VII-lea.
[4] Azi Siblia, localitate situată la nord de Meandru.

cît și ai lui, a ieșit din regina cetăților și, ajungînd în Tracia, și-a pus tabăra aproape de fluviul Halmyros, fără șanțuri sau metereze. Știind că Bryennios își așezase tabăra în cîmpia Kidoctului, vroia ca între armata sa și a celuilalt să fie o distanță apreciabilă. Căci nu putea să-l atace pe Bryennios din față, ca nu cumva să dezvăluie situația trupelor sale și să-l lase pe dușman să-și dea seama cît de numeroasă era armata lui. Urma, așadar, să pornească la atac cu puțini oameni împotriva unei mulțimi, cu recruți nepricepuți împotriva unor soldați încercați și atunci, renunțînd la lovituri îndrăznețe și la un atac deschis, s-a hotărît să obțină victoria luîndu-i prin surprindere.

V. După ce istorisirea mea i-a descris pe acești oameni care erau deopotrivă de pricepuți în război, atît pe Bryennios cît și pe tatăl meu, Alexios Comnenul (căci nici unul nu era în urma celuilalt în privința curajului și experienței nici unuia nu era mai prejos de a celuilalt), acum, după ce trupele s-au așezat în linie de bătaie, gata de luptă, se cuvine să cercetăm soarta războiului, căci cei doi bărbați erau și unul și celălalt viteji și nobili și forța și priceperea le erau deopotrivă, ca și cum ar fi stat pe o balanță. Dar trebuie să vedem de ce parte înclina norocul. Căci, în vreme ce Bryennios, încrezîndu-se în trupele sale, se bizuia totodată și pe experiența sa și pe pregătirea armatei sale, Alexios, neavînd decît puține speranțe, și acelea slabe, în soldați, se bizuia pe priceperea lui și pe formația sa de luptă. 2. Observîndu-se unul pe celălalt și dîndu-și seama că a venit momentul luptei, Bryennios, cînd a văzut că Alexios se așezase în calea sa, ridicîndu-și tabăra aproape de Kalaura, a pornit asupra acestuia, rînduindu-și armata în linie de luptă.

A așezat-o astfel încît să fie formată dintr-o aripă dreaptă și o aripă stîngă și i-a dat fratelui său Ioan[1] conducerea celei drepte, alcătuită din 5000 de oameni, între care erau italieni, restul trupelor vestitului Maniakes[2], apoi călăreți tesalieni și un corp însemnat de războinici din eteric[3]. Cealaltă aripă, stînga, în fruntea căreia era Katakalon Tarchaniotes, era formată din macedoneni și traci, bine înarmați, în număr de aproape 3000. Bryennios însuși comanda centrul liniei de luptă, format din macedoneni și traci, ca și din toți arhonții de elită. Toți călăreau pe cai tesalieni și platoșele lor de fier și coifurile de pe cap străluceau: cînd caii își ciuleau urechile și scuturile se ciocneau, zgomotul acestora, împreună cu cel al căștilor, răspîndea groaza. Bryennios, în mijloc, înconjurat de toți, precum Ares sau un gigant, întrecîndu-i pe ceilalți cu un cot, trezea admirație și îi înfricoșa pe cei ce-l vedeau. Mai departe de această armată rînduită, cam la două stadii distanță, se aflau aliații sciți[4] cu armele lor barbare. Aceștia aveau ordinul ca, la ivirea dușmanului, atunci cînd trupele vor da semnalul luptei, să cadă asupra adversarului pe la spate, atacîndu-l, și să-l hăituiască fără încetare cu săgeți, în vreme ce restul

[1] După Bryennios, III, 7, Ioan Bryennios era instigatorul revoltei și primise în armata răsculaților rangul de domestic al sholelor.

[2] Maniakes a fost un vestit general bizantin care s-a distins în luptele împotriva arabilor în Asia și în Sicilia. Încercînd să uzurpe tronul, este înfrînt (1043). Maniakes fusese katepan al Italiei meridionale, de aici denumirea dată de Ana Comnena oștenilor din Italia aflați în armata lui Bryennios; nu e sigur că erau chiar resturi ale armatelor lui Maniakes.

[3] Eteria, *hetaireia*, este un corp de gardă alcătuit din ostași străini, nebizantini, conduși de un eteriarh.

[4] Sciți = aici, pecenegi.

armatei, în rînduri strînse, îl va ataca cu toată forța. 3. Astfel a ordonat acesta oamenilor săi. Tatăl meu, Alexios Comnenul, la rîndul său, după ce a făcut o recunoaștere a locului, a îngrămădit o parte din soldați în rîpele dimprejur și și-a rînduit restul trupelor astfel încît să reziste armatei lui Bryennios. După ce amîndouă armatele s-au pregătit de luptă, atît cea ascunsă cît și cea care putea fi văzută, îmbărbătîndu-i prin vorbele sale pe fiecare din oameni și dîndu-le curaj, a ordonat detașamentului care se afla ascuns ca, îndată ce va ajunge în spatele dușmanului, să cadă asupra lui pe neașteptate și, cu toată forța și repeziciunea, să atace aripa dreaptă. Pe cei numiți „Nemuritorii“ și pe cei cîțiva celți i-a ținut în apropiere sub comanda sa. În fruntea chomatienilor și a turcilor l-a pus pe Katakalon, poruncindu-i să aibă atenția ațintită asupra întregii armate scite și să-i țină piept. 4. Astfel s-au întîmplat lucrurile. Îndată ce armata lui Bryennios a ajuns la rîpă, tatăl meu Alexios a dat semnalul și, scoțînd strigăte de război, trupele aflate în strîmtoare, atacînd pe neașteptate, au răspîndit panica în dușmani, fiecare lovind și ucigînd tot ce-i ieșea în cale; astfel i-au pus pe fugă. Dar Ioan Bryennios, fratele comandantului, amintindu-și de forța sa năprasnică și de curajul său, și-a întors calul de frîu și cu o singură lovitură l-a doborît pe „Nemuritorul“ care-l urmărea, și-a oprit apoi falanga în dezordine și s-a năpustit asupra dușmanului. Atunci „Nemuritorii“, la rîndul lor, au început să fugă speriați și învălmășiți, căzînd sub loviturile soldaților care-i urmăreau fără răgaz. 5. Tatăl meu, aruncîndu-se în mijlocul dușmanilor, a început să lupte vitejește; acolo unde se afla el pricinuia dezastru, lovind pe oricine venea asupra

lui și doborîndu-l pe dată. Cu speranța că soldații săi îl vor urma ca să-l ajute, continua să lovească cu îndîrjire. Dar, cînd și-a dat seama că falanga lui era destrămată și risipită peste tot, i-a chemat pe cei mai curajoși (erau cu toții doar șase) și a hotărît să-și facă drum cu sabia spre Bryennios și, cînd îl va ajunge, să-l atace fără șovăială, chiar dacă trebuia să moară odată cu el. Dar un soldat, cu numele de Theodotos, care era în serviciul tatălui meu din copilărie, l-a îndemnat să renunțe, arătîndu-i că încercarea aceasta era o nesăbuință. Atunci, schimbîndu-și hotărîrea, Alexios s-a gîndit să se îndepărteze puțin de armata lui Bryennios pentru ca, adunînd o parte din fugarii pe care îi cunoștea, să-i rînduiască din nou și să reia astfel lupta. 6. Nici nu apucase tatăl meu să se îndepărteze, cînd sciții, cu urlete și strigăte de luptă, semănară panică în mijlocul chomatienilor din preajma lui Katakalon. După ce i-au respins și pe aceștia, punîndu-i cu ușurință pe fugă, nu s-au gîndit la altceva decît la pradă, întorcîndu-se apoi în adăposturile lor. Căci astfel este neamul sciților, nu-și înfrîng cu totul adversarul și nu-și întăresc victoria, ci pierd ceea ce au cîștigat începînd de îndată să prade. Astfel, ariergarda armatei lui Bryennios, alcătuită din slujitori, se amestecă printre soldați de frica sciților, ca nu cumva să aibă de pătimit din pricina lor; cum se adăugau mereu alții care fugeau de bandele de sciți, s-a produs o învălmășeală nu mică printre rînduri și steagurile s-au amestecat unele cu altele. 7. Între timp, tatăl meu, Alexios, care, cum am spus mai înainte, era împresurat de armata lui Bryennios, a observat un slujitor de-al lui Bryennios, care ducea un cal din grajdurile împărătești, acoperit cu valtrap de purpură, împodobit cu ținte aurite, în vreme

ce alături de acesta alergau alți oameni, purtînd sulițe legate de securi cu tăiș dublu, așa cum era obiceiul la împărați. Văzîndu-i pe aceștia, acoperindu-și fața cu viziera, se năpusti cu forță asupra lor împreună cu cei șase soldați pe care povestirea i-a amintit mai sus; l-a doborît pe omul care ținea căpăstrul, s-a prins de calul împărătesc, a îndepărtat și securile cu tăiș dublu și, pe ascuns, a reușit să iasă din armata dușmană. Aflîndu-se în afara primejdiei, a trimis cu acest cal însemnat cu valtrapuri aurite și securi cu tăiș dublu, care îl apărau din cele două laturi pe împărat, un crainic cu glas puternic, cu porunca de a străbate toată armata, strigînd că Bryennios a murit. 8. După ce ordinul a fost îndeplinit, s-a adunat de peste tot un mare număr de soldați din cei care se împrăștiaseră din armata marelui domestic al sholelor, tatăl meu, și el i-a readus la luptă, îmbărbătîndu-i totodată pe ceilalți. Aceștia au rămas nemișcați pe locul unde se afla fiecare, întorcînd capul înapoi pentru a afla ce se întîmplă, mirați de cele ce vedeau pe neașteptate. Atunci s-a putut urmări priveliștea ciudată a acestor oameni care, călare pe cai ce priveau înainte, își țineau capul întors înapoi fără să înainteze sau să întoarcă frîul, nedumeriți, întrebîndu-se ce se întîmplase. 9. Sciții, de fapt, cu gîndul reîntoarcerii, porniseră chiar spre casă și nu se mai gîndeau să reînceapă urmărirea, ci, fiind de-acum departe de cele două armate și încărcați de pradă, fugeau în toate direcțiile. Între timp, știrea care li se dăduse, că Bryennios fusese prins și omorît, le-a dat curaj celor care fuseseră pînă acum lași și fugiseră; ceea ce întărea zvonul care se răspîndise era faptul că putea fi văzut calul cu însemnele împărătești,

în vreme ce securile cu dublu tăiș făceau să se bănuie că cel pe care îl apărau de obicei, Bryennios, căzuse victimă unei mîini vrăjmașe.

VI. Soarta l-a mai ajutat și astfel: o trupă aliată de turci a sosit la domesticul sholelor, Alexios, și aflînd că acesta reluase atacul, au întrebat unde erau dușmanii; l-au însoțit pe o colină pe Alexios Comnenul, tatăl meu, și acesta le-a arătat cu mîna trupele vrăjmașului, pe care le puteau vedea ca din înaltul unui turn. Iată care era situația acestora: toate erau risipite și nu-și refăcuseră rîndurile, ca și cum ar fi dobîndit deja victoria și ei erau plini de dispreț, crezîndu-se în afara pericolului. Lucrurile se învălmășiseră în momentul în care francii, care îl însoțeau pe tatăl meu, au trecut de partea lui Bryennios din cauza derutei de mai înainte. Căci atunci cînd francii, descălecînd, au întins mîna dreaptă, după obiceiul lor străvechi, pentru a-i jura credință, ceilalți alergaseră de peste tot pentru a privi aceasta. Astfel, asemenea sunetului de trompetă se răspîndise printre trupe zvonul că francii trecuseră de partea lor, părăsindu-l pe arhistrategul Alexios. 2. Comandanții pe care îi avea tatăl meu și cei ai turcilor de curînd sosiți, văzînd dezordinea în care se afla dușmanul, și-au împărțit trupele în trei, poruncind ca două grupuri să se ascundă în văgăunile din jur, iar cel de-al treilea grup să-i atace pe vrăjmași. Tot acest plan l-a pus la cale tatăl meu, Alexios. 3. Astfel turcii au atacat, dar nu rînduiți în falange și toți odată, ci în grupuri separate, aflate la o oarecare distanță unul de celălalt. Fiecare grup a pornit călare în urmărirea dușmanului, copleșindu-l cu numărul mare al săgeților. În urma lor venea cel care plănuise toată manevra, tatăl meu, Alexios, împreună

cu oamenii care se împrăștiaseră și pe care îi putuse aduna în grabă. Atunci, unul dintre „Nemuritorii" lui Alexios, fire nestăpînită și necugetată, a dat pinteni calului său și, întrecîndu-și tovarășii, s-a abătut drept asupra lui Bryennios. Trimise lancea cu toată puterea spre pieptul acestuia, dar celălalt reuși să-și tragă iute sabia din teacă și, înainte ca lancea să-l izbească, o rupse în două; apoi, țintindu-l pe cel care îl atacase în claviculă, îl lovi cu toată puterea în braț, astfel încît i-l tăie cu platoșă cu tot. 4. Turcii, venind unii după alții, aruncau fără încetare săgeți asupra armatei. Oamenii lui Bryennios, surprinși de acest atac neașteptat, și-au revenit totuși, și-au refăcut rîndurile și au ținut piept din nou atacului, încurajîndu-se unii pe alții. Atunci turcii și tatăl meu, după ce au luptat un timp cu dușmanii, s-au prefăcut că au de gînd să fugă și astfel i-au atras încet pe dușmani în cursă. În clipa cînd ceilalți au ajuns la prima ascunzătoare, s-au întors cu fața spre dușmani, în vreme ce, la semnalul stabilit, călăreții care stăteau la pîndă au început să se ivească de pretutindeni ca un roi de viespi, strigînd, urlînd și țintindu-i în continuu, asurzindu-i astfel pe oamenii lui Bryennios și orbindu-i cu valul de săgeți care cădeau de peste tot. 5. Atunci, armata lui Bryennios, nemaiputînd să le țină piept (erau răniți cu toții, și cai și oameni) și-a abătut steagurile și a pornit înapoi, întorcînd spatele dușmanilor. Dar Bryennios, deși era peste măsură ostenit de luptă, nevrînd să renunțe de bunăvoie, arăta aceeași bărbăție și un mare curaj, lovind încontinuu în partea de unde era atacat, conducînd fără încetare retragerea, cu sînge rece și curaj. Îl ajutau în aceasta de o parte fratele lui și de cealaltă fiul

lui[1] care, spre admirația dușmanului, rezista vitejește. 6. Cum calul său era obosit din cale afară, astfel că nu mai putea să fugă în urmărirea celorlalți (dealtfel era cu totul ostenit și aproape își dădea duhul din pricina acestei goane neîntrerupte), Bryennios îl opri[2] și, ca un atlet curajos, se întoarse să țină piept la doi soldați turci, dintre cei mai buni. Cînd unul din aceștia îl lovi cu lancea, abia îi dăduse o lovitură — nu prea puternică — și Bryennios, cu sabia, se grăbi să taie mîna dușmanului său, care căzu la pămînt odată cu lancea. Atunci celălalt, sărind de pe cal, se aruncă asemenea unei pantere asupra lui Bryennios, înarmat cu platoșă și îl apucă de mijloc. În vreme ce își ținea strîns prada și încerca să-l apuce pe la spate, celălalt, întorcîndu-se asupra lui ca o fiară sălbatică, încercă să-l străpungă cu sabia. Totuși, nu a reușit, căci turcul care era în spatele lui se apleca mereu și evita loviturile. Cînd mîna lui dreaptă, care lovea în gol, a obosit, atletul, renunțînd la luptă, s-a azvîrlit în mijlocul dușmanilor. Aceștia l-au prins și, ca și cînd ar fi repurtat o mare victorie, l-au dus la Alexios Comnenul, care se găsea nu prea departe de locul unde fusese învins Bryennios și care tocmai orînduise în linie de luptă atît falangele barbarilor cît și pe oamenii săi, îndemnîndu-i la luptă. 7. Mai întîi au sosit crainicii, care i-au anunțat prinderea acestui bărbat, apoi el a fost adus în fața strategului, fiind tot atît de temut acum, ca prizonier, ca și atunci cînd lupta. Bryennios fiind în mîinile sale, Alexios Comnenul l-a trimis

[1] Ioan și Nikephoros, viitorul cezar și soț al Anei Comnena.

[2] Cf. Bryennios, IV, 15. Ana Comnena, după expresia lui Leib, dramatizează relatările mai sobre ale soțului ei.

prizonier la împăratul Botaniates, fără să-i fi vătămat cîtuși de puțin ochii. Căci Comnenul nu era om care să se înverșuneze împotriva acelora care ajungeau sub puterea lui, ci socotea însăși căderea în captivitate a dușmanului drept o pedeapsă destul de grea. De aici faptele lui de omenie și de îngăduință și marea bunăvoință pe care le-a dovedit și față de Bryennios. 8. După prinderea acestuia, după ce au străbătut un drum destul de lung împreună, ajungînd în locul numit...[1], a vrut să-l liniștească pe nenorocitul prizonier, dîndu-i bune speranțe: „Să descălecăm, i-a spus el, și să ne așezăm ca să ne odihnim puțin." Dar celălalt, crezîndu-și viața în pericol, cu privirile rătăcite, nu părea să aibă nevoie de odihnă. Și la ce i-ar fi folosit de vreme ce el renunțase și la viață? Totuși, ascultă de îndată de dorința strategului. Dacă sclavul se supune ușor oricărei porunci, cu atît mai mult se întîmplă aceasta cu un prizonier de război. 9. Astfel, cînd cei doi șefi au coborît de pe cai, în vreme ce unul s-a întins îndată pe iarba verde ca pe un pat, celălalt, Bryennios, și-a sprijinit capul de rădăcina unui stejar cu coroană înaltă[2]. Primul a adormit, dar celălalt n-avea parte de tihna somnului de care se vorbește în poezia cea plină de farmec[3]. Dar, la un moment dat, ridicîndu-și privirile, acesta a văzut sabia lui Alexios agățată de niște crengi și, cum în acel moment nu vedea pe nimeni împrejur, și-a revenit din toropeală, și-a regăsit judecata limpede și s-a gîndit să-l omoare pe tatăl meu. Poate că gîndul său s-ar fi împlinit,

[1] Lacună în text, destinată probabil unei completări ulterioare, datorată autoarei.

[2] Cf. *Iliada*, XIV, 398.

[3] Cf. *Iliada*, II, 2.

dacă o putere divină nu l-ar fi împiedicat de sus, potolindu-i ardoarea și făcîndu-l să-l privească pe strateg cu bunăvoință. Acestea le-am auzit eu însămi adeseori povestite de el. Este astfel ușor pentru cel ce vrea să judece prin aceasta că Dumnezeu îl hărăzise pe Comnen unei soarte mai înalte, ca pe ceva de preț, vrînd ca el să ia sceptrul romeilor. Dacă după toate acestea Bryennios a avut de suferit lucruri nedemne, aceasta au făcut-o cei din jurul împăratului[1], dar tatăl meu este nevinovat.

VII. În acest fel s-a terminat revolta lui Bryennios; marele domestic Alexios, tatăl meu, nu a putut să aibă liniște, ci a trebuit să treacă de la o luptă la alta, căci Borilos, un barbar foarte apropiat de Botaniates, a ieșit din cetate și a venit să-l întîlnească pe marele domestic, tatăl meu, din mîinile căruia îl primise pe Bryennios, și atunci a făcut tot ce a făcut[2]. Apoi, în numele împăratului, a ordonat tatălui meu să înceapă lupta împotriva lui Basilakios[3], care se încoronase singur cu diadema imperială și care, după Bryennios, răzvrătea Orientul, fără ca cineva să-l poată împiedica. Acest Basilakios era un barbar, admirat dealtfel drept unul din cei mai aleși prin bărbăție, curaj, îndrăzneală și forță; dar, cum acest om avea un suflet dornic de

[1] Bryennios, IV, 17 și 18 acuză de orbirea tatălui său pe Boril, favoritul împăratului și-l disculpă chiar pe Botaniates, care nu ar fi știut nimic de această faptă.

[2] Adică a poruncit ca răzvrătitul să fie orbit. O modalitate asemănătoare de disculpare a împăratului Mihail al VII-lea de acuzația că ar fi poruncit orbirea lui Roman al IV-lea, la Psellos, *Cronografia*, VII, III, 42.

[3] Se pare că ordinul urmărea să-l îndepărteze de capitală pe acest general periculos prin succesele sale. În orice caz, Alexios și-a exprimat nemulțumirea. Basilakios era fostul duce al temei Illyricum, avea titlul de magistru și protoproedru.

putere, a început să ia mai întîi onorurile și titlurile cele mai înalte, pe unele dobîndindu-le prin intrigi, pe altele însușindu-și-le prin viclenie. Cînd Bryennios a fost în cele din urmă înfrînt, ca urmaș al acestuia, a pus din nou la cale planul său de a ajunge la putere. A plecat deci din Epidamnos, cetate ilirică, și a ajuns apoi pînă în cetatea tesalienilor[1], după ce le-a înrobit toată țara și a făcut astfel încît să fie ales și aclamat împărat, ducînd armata rătăcitoare a lui Bryennios încotro vroia el. Căci, dealtfel, acesta era un om demn de admirat atît pentru frumusețea trupului cît și pentru forța brațului și măreția chipului său, calități prin care sînt cîștigate și mulțimile și soldații. Căci mulțimea nu pătrunde sufletul și nu dă importanță virtuților, ci se oprește la înfățișarea dată de natură, admiră curajul, forța, îndemînarea, autoritatea, daruri pe care le socotește demne de purpură și diademă. Cît despre Basilakios, în afara acestor calități, care nu sînt mai puțin de prețuit, avea totodată și un suflet viteaz și de neînfrînt. Într-un cuvînt, Basilakios avea o privire nobilă și răspîndea noblețe. Avea, de asemenea, o voce de tunet, putînd să înspăimînte o armată întreagă și știa să strige astfel încît să facă să șovăie și inimile cele mai curajoase. Neîntrecut în arta de a vorbi, se pricepea să-i îndemne pe soldați la luptă și să-i descurajeze pînă la a-i pune pe fugă. Bizuindu-se pe aceste calități, el a plecat la luptă și cu armata sa de neînvins a ocupat cetatea tesalienilor, așa cum am spus. 3. Dar tatăl meu, Alexios Comnenul, ca și cum s-ar fi luptat cu un triton sau cu uria-

[1] Falsă etimologie pentru numele orașului Tesalonic (Salonic). De fapt numele își are originea în acela al Thessalonikei, sora lui Alexandru cel Mare.

șul Typhon, ori cu gigantul cu 100 de mîini[1], i-a ținut piept, folosindu-și toată priceperea militară și toată inteligența, fiind pregătit și împotriva unui dușman pe potrivă. Deși nu avusese timp să-și scuture praful ultimelor lupte și să șteargă sîngele de pe spada și mîinile sale, a pornit la atac înspăimîntător, ca un leu, îndîrjindu-se împotriva acestui Basilakios, mistreț cu colți lungi. A ajuns astfel la fluviul Vardar, cum este numit pe aceste meleaguri. Acest fluviu curge din înaltul munților vecini cu Moesia, străbate numeroase regiuni și, după ce se desparte în două rîuri, unul la est și altul la vest, în ținutul din jurul Beroiei și Tesalonicului, se varsă în marea noastră de sud. Dar iată ce se întîmplă de obicei cu fluviile mari: după ce, prin aluviunile pe care le duc ridică pămîntul pînă la o anume înălțime, ele curg apoi spre regiuni mai joase, schimbîndu-și vechiul curs; părăsesc albia de la început, care rămîne uscată și fără apă și cea pe care o urmează acum o umplu cu ape bogate. 4. Alexios, tatăl meu, strateg foarte încercat, a cercetat terenul cuprins între cele două văi dintre vechea albie și cursul cel nou și, folosindu-se de o parte ca de o pavăză de cursul rîului și de cealaltă de vechea albie, mult adîncită de curgerea apei ca de o săpătură naturală, și-a așezat tabăra în locul liber dintre cele două albii, care se aflau la o depărtare nu mai mare de 2—3 stadii. Toți oamenii săi au primit poruncă să se odihnească în timpul zilei,

[1] Loc comun retoric, cf. Teofilact al Bulgariei, *Scrisoarea* 41 (*apud* Leib). Typhon este monstrul mitologic, născut de Geea și care vărsa foc pe cele o sută de guri ale sale. A fost trăsnit de Zeus, pentru că a atacat Olimpul, ca să-i răzbune pe Titani și a fost ferecat sub muntele Etna, prin care vărsa foc, după credințele vechilor greci, în continuare.

să-și întărească trupurile prin somn și să dea hrană suficientă cailor, pentru că de la căderea serii trebuiau să stea de veghe și să se aștepte la un atac neprevăzut al dușmanului. 5. Cred că tatăl meu a luat aceste măsuri pentru că bănuia în seara aceea un pericol din partea vrăjmașului. Se aștepta ca acela să-l atace, fie datorită bogatei sale experiențe care îl ajuta să prevadă, fie datorită altor împrejurări. Avînd această presimțire, nu a mai amînat nimic și nu s-a mulțumit numai să prevadă fără să facă pregătiri, ci, părăsind tabăra împreună cu cîțiva războinici din preajma lui, luînd arme și cai și tot ce le trebuia pentru o luptă, s-a îndepărtat de cort, după ce a lăsat peste tot focuri aprinse, dîndu-i în grijă lui Ioanikios, unul din oamenii săi de încredere, care alesese viața monahală de multă vreme, cortul cu merindele și celelalte poveri. Iar el s-a dus departe de acel loc și s-a oprit împreună cu oamenii săi înarmați, în așteptarea celor ce se vor întîmpla, gîndindu-se că Basilakios, cînd va vedea peste tot focurile aprinse și cortul tatălui meu luminat de făclii, va crede că acesta se odihnește și că deci era ușor de prins și de înfrînt.

VIII. Presupunerea tatălui meu, așa cum v-am spus-o, nu era neîndreptățită. Basilakios, într-adevăr, a atacat pe neașteptate ținta împreună cu călăreții și pedestrașii săi, în fruntea unei armate de aproape zece mii de oameni. El a găsit tabăra soldaților strălucind din pricina focurilor aprinse și, cînd a văzut și cortul strategului luminat, a intrat cu cea mai mare repeziciune, scoțînd strigăte grozave și înspăimîntătoare. Dar, cum cel pe care îl căuta nu se afla nicăieri și nu se arăta nici un soldat, ci numai cîțiva slujitori lăsați acolo, demni de dispreț, a început să strige și mai

tare: „Dar unde este bîlbîitul?" bătîndu-și astfel joc de marele domestic. Căci tatăl meu, Alexios, deși avea graiul curgător și era un orator ca nimeni altul, atît prin ceea ce spunea cît și prin cuvintele pe care le alegea, lungea numai r-ul și limba i se împiedica ușor, sunetul nefiind astfel natural, dar celelalte litere își urmau șirul lor continuu. 2. Basilakios, între timp, strigîndu-și mai departe ocările, continua să-l caute, răsturnînd toate pe dos, lăzi, paturi, bagaje, pînă și patul tatălui meu, ca să se asigure că nu se ascunsese nimeni acolo și totodată nu înceta să-l țintuiască cu privirea pe călugărul numit Ioanikios. Căci mama sa avusese totdeauna grijă ca fiul ei să aibă în timpul expedițiilor sale, drept tovarăș de cort, un călugăr dintre cei mai venerabili și acesta, fiu iubitor, se supusese voinței mamei lui nu numai în copilărie, ci și cînd a ajuns la vîrsta tinereții și pînă la căsătorie. Basilakios, așadar, a scotocit peste tot în cort și, după cum spune Aristofan[1], nu a lăsat nici tenebrele Erebului necercetate, întrebîndu-l mereu între timp pe Ioanikios despre domestic. Cînd acesta l-a lămurit că el plecase mai devreme cu toată armata, celălalt a înțeles că fusese tras pe sfoară și, mînios, schimbîndu-și tonul, le-a strigat soldaților săi: „Soldați, tovarăși de arme, am fost înșelați. Lupta este afară." 3. Abia a apucat să termine de vorbit că tatăl meu, Alexios Comnenul, care pornise înaintea armatei cu o mînă de oameni, a căzut năvalnic asupra dușmanilor, tocmai cînd aceștia ieșeau din tabără. Văzu atunci un om care încerca să-și rînduiască falangele (căci cei mai mulți dintre soldații lui Basilakios se repeziseră la jaf, pentru a pune mîna

[1] *Norii*, 192.

pe pradă, așa cum dealtfel tatăl meu prevăzuse dinainte, dar abia avuseseră aceștia timp să se adune și să-și strîngă rîndurile că, pe neașteptate, marele domestic a căzut asupra lor ca o năpastă). Socotind, atît datorită ascultării ce i se da, cît și strălucirii armelor sale care fulgerau în lumina stelelor, că acesta trebuia să fie Basilakios, s-a năpustit asupra lui și l-a lovit cu putere peste mînă. Îndată mîna s-a abătut spre pămînt odată cu sabia pe care o ținea, ceea ce a pricinuit dezordine în falanga dușmană. Totuși, acela nu era Basilakios, ci doar unul din războinicii de seamă din jurul lui Basilakios, care nu era cu nimic mai prejos decît el în vitejie. 4. Astfel, continuînd să-i atace pe dușmani cu lancea, scoțînd strigăte de luptă în învălmășeala iscată pe întuneric, Alexios se folosea de toate pentru victorie, de loc, de timp și de arme; el reușește de minune cu sînge rece și cu o judecată limpede și, deși îi ieșeau în cale oameni care fugeau în toate părțile, își dădea seama de fiecare dată dacă era un prieten sau un dușman. Dar, un capadocian poreclit Gules, slujitor credincios al tatălui meu, cu braț puternic și curaj neînfrecut în războaie, l-a văzut pe Basilakios și, după ce s-a încredințat că era el, l-a lovit peste cască. Dar i s-a întîmplat și lui același lucru ca și lui Menelaos în fața lui Alexandru: sabia i s-a rupt în două sau patru bucăți, căzîndu-i din mînă și nu i-a mai rămas decît mînerul. Strategul, văzîndu-l, era gata să-l copleșească cu mustrări pentru că nu avea sabie și să-l socotească laș, dar soldatul l-a potolit pe marele domestic, arătîndu-i mînerul sabiei, pe care îl mai ținea încă în mînă. 5. Un altul, un macedonean, Petros, poreclit Tornikios, se repezise în mijlocul dușmanilor și omorîse mulți dintre ei. Între timp restul falangei se apropia, fără să știe

ce se întîmpla; căci se luptau pe întuneric și ceilalți, mulți, nu puteau vedea ce se petrecea. Atunci Comnenul a atacat partea falangei dușmane care nu se destrămase încă și s-a năpustit, lovindu-i pe dușmani; apoi, întorcîndu-se iarăși către ai săi, îi îndeamnă să-i împrăștie pe aceia care încă mai rezistau din armata lui Basilakios și trimite soli celor din urmă, cu poruncă de a nu mai zăbovi, ci de-a înainta și a-i ajunge cît mai grabnic. 6. Între timp, un celt care făcea parte dintre oamenii domesticului, ca să spunem pe scurt ce s-a întîmplat, un luptător viteaz și însuflețit de spirit războinic, văzîndu-l pe tatăl meu care abia ieșea din mijlocul dușmanilor, cu sabia scoasă, caldă încă și aburind de sînge, crezîndu-l dușman, s-a repezit asupra lui și l-a lovit cu lancea în piept, astfel că puțin a lipsit să nu-l azvîrle jos pe strateg, dacă acesta nu se întărea în șa și nu-l striga pe om pe nume, amenințîndu-l că-i va tăia pe dată capul cu sabia. Celălalt i-a răspuns că nu l-a recunoscut din pricina nopții și a învălmășelii luptei și astfel a putut rămîne în viață.

IX. Acestea au fost faptele săvîrșite de marele domestic al sholelor în cursul nopții, cu o mînă de oameni; îndată ce ziua a început să surîdă și soarele a apărut la orizont, oamenii lui Basilakios au pornit în grabă să-și adune soldații care se dedaseră la jaf și părăsiseră lupta. Marele domestic, la rîndul său, după ce și-a adunat trupele, a pornit din nou împotriva lui Basilakios. Soldații domesticului au văzut în depărtare o ceată de dușmani și s-au năpustit năvalnic asupra lor, i-au pus pe fugă și s-au întors aducînd cîțiva prizonieri comandantului lor. 2. Fratele lui Basilakios, Manuel, își îndemna oamenii, de pe înălțimea unei coline, strigîndu-le cu glas puternic astfel: „Astăzi este

ziua victoriei lui Basilakios!" Un anume Basileios, care purta și numele de Kurtikios, prieten apropiat al lui Nikephoros Bryennios, despre care am mai vorbit în cursul istorisirii, om năvalnic în luptă, a ieșit în fața formației de luptă a Comnenului și a urcat spre colină. Atunci Manuel Basilakios și-a tras sabia din teacă și, slobozind frîul, s-a aruncat mînios asupra lui. Dar Kurtikios, în loc să scoată sabia, a pus mîna pe măciuca ce-i atîrna la șa și, dîndu-i dușmanului o lovitură în cască, l-a doborît pe dată de pe cal și astfel, luîndu-l prizonier, l-a dus la tatăl meu, drept pradă. Între timp, văzîndu-l pe Comnen apărînd cu trupele sale, restu-rile armatei lui Basilakios, după o scurtă rezistență, au început să fugă. Basilakios însuși a luat-o și el la fugă și Alexios Comnenul a pornit în urmărirea lui. 3. Cînd au ajuns la Tesalonic, locuitorii cetății l-au primit îndată pe Basilakios și au închis apoi repede porțile în fața strategului. Dar, cu curaj, tatăl meu, fără să-și lepede armura, fără să-și scoată casca, fără să-și dea jos scutul de pe umeri și fără să lase sabia din mînă, a început pregătirile pentru a-și așeza tabăra în fața cetății, amenințînd-o deschis cu asediul și jaful. Cum vroia să-l salveze pe acela, îi propuse pacea prin călugărul Ioanikios[1] care îl însoțea (căci acesta era un om vestit prin virtutea lui) și îl asigură că nu va avea nimic de pătimit, cu condiția să i se predea atît el cît și orașul. Basilakios însă nu voia să audă de nimic, dar locuitorii Tesalonicului, temîndu-se să nu le fie cucerită cetatea și să nu aibă de pătimit și alte rele și mai mari, l-au lăsat pe Comnen să intre. 4. Cînd Basilakios a văzut ce a făcut mulțimea, s-a refugiat

[1] După Bryennios, IV, 27 — Simeon, egumenul mănăstirii Xenofon de pe Muntele Athos.

pe acropole, căzînd din una în alta. Fără să renunțe la război și la luptă, în pofida asigurărilor date de domestic că nu va avea de suferit nici un rău iremediabil, Basilakios, în mijlocul acestor nenorociri și în situația sa fără scăpare, s-a arătat în continuare un adevărat erou. El nu a vrut să renunțe la nimic din curajul și firea sa nobilă, pînă în clipa cînd locuitorii și apărătorii ceilalți l-au izgonit cu toții, fără voia lui, și l-au predat cu forța marelui domestic. 5. Acesta l-a încunoștiințat pe dată pe împărat de prinderea lui și, după ce a rămas puțin timp la Tesalonic, pentru a face din nou ordine[1], a pornit înapoi, acoperit de glorie și victorios. Trimișii împăratului l-au întîlnit pe tatăl meu între Philippi și Amphipolis[2] și i-au înmînat poruncile scrise de împărat cu privire la Basilakios; l-au luat pe acesta și l-au dus în împrejurimile unui sat, pe nume Chlempina și, la un izvor care se găsea în apropiere, i-au scos ochii: de atunci pînă astăzi acesta se numește izvorul lui Basilakios. Aceasta a fost cea de-a treia încercare a marelui Alexios, asemănătoare aceleia a lui Heracles, înainte de a ajunge împărat. Căci, într-adevăr, dacă l-am socoti drept mistrețul din Erymanthos pe vestitul Basilakios și ca pe un nou Heracles pe preaveneratul meu tată, nu am păcătui în privința adevărului. Acestea sînt victoriile și încercările lui Alexios Comnenul, înainte de a se urca pe tron, pentru care, drept răsplată, a primit de la împărat demnitatea de sebastos, fiind proclamat sebastos în mijlocul senatului.

[1] Bryennios, IV, 27 pomenește și faptul că Alexios a luat tezaurul răzvrătitului.

[2] În apropiere de Kavala, spre vest.

X. La fel, socot că, după cum trupurile suferă de boli din pricini exterioare, tot așa sînt împrejurări cînd cauzele bolilor iau naștere chiar din organismul lor, noi atribuind atunci adeseori accesele noastre de friguri fie climei neprielnice, fie unui anumit fel de hrană, fie, alteori, unei dereglări a secrețiilor; tot astfel, pe de o parte proasta situație a imperiului romeic dădea naștere în acel moment ca unor germeni aducători de moarte, unor oameni ca cei despre care am vorbit, adică Urselios și Basilakios și ca aceia care formau mulțimea răzvrătiților, iar pe de altă parte destinul aducea ca o infecție dăunătoare, ca pe o boală fără leac, uzurpatori străini ca acel Robert[1] preavestit prin dorința de putere, acel trufaș căruia i-a dat naștere Normandia, pe care o ticăloșie fără limite l-a hrănit și l-a crescut. 2. Imperiul romeic l-a atras pe acest dușman primejdios, cînd el i-a dat pricină de războaie împotriva noastră printr-un plan de căsătorie cu o străină, o barbară, care nu ni se potrivea. În fapt a fost mai degrabă din nesocotința lui Mihail[2], care stăpînea atunci și se trăgea după neam din familia Dukas. Dacă judec pe una din rudele mele de sînge (căci și eu prin mama mea mă trag din aceștia) să nu se mire nimeni, am hotărît să scriu adevărul despre toate, iar în ce-l privește pe acest om, dezvălui învinuirile pe care i le aduc toți. Căci împăratul pe care

[1] Robert Guiscard, duce al Apuliei și Calabriei (1057—1085); e acuzat de tiranie, adică de uzurpare a puterii, în limbajul bizantin, pentru că a luptat pentru îndepărtarea stăpînirii bizantine din sudul Italiei, dar și pentru că nutrea, probabil, ambiții și mai înalte.

[2] Mihail al VII-lea Dukas (1071—1078). Irina Dukas, mama Anei, îi era nepoată de văr primar, bunicul ei, Ioan, fiind frate cu Constantin al X-lea Dukas (1059—1067), tatăl lui Mihail.

l-am numit, Mihail Dukas, și-a logodit fiul, pe Constantin[1], cu fiica acestui barbar și aceasta a fost pricina care a făcut să izbucnească războiul. Despre fiul acestui împărat, despre Constantin, despre legămîntul său de căsătorie și despre căsătoria sa cu o barbară ca și despre frumusețea și statura acestui om, despre însușirile sale fizice și morale, vom vorbi la timpul potrivit, cînd îmi voi plînge și propriile mele nenorociri, îndată după ce voi fi istorisit acest plan de căsătorie, înfrîngerea armatei barbare și pieirea tiranilor[2] veniți din Normandia, mînați de nesocotință împotriva romeilor. 3. Dar mai întîi trebuie să înfățișez cele de mai sus în istoria mea și să vorbesc despre Robert, care a fost soarta lui, pînă la ce putere și cît de sus l-a înălțat cursul întîmplărilor sau, mai curînd, ca să vorbesc cu mai multă evlavie, pînă unde l-a lăsat providența să ajungă, îngăduitoare față de uneltirile sale viclene și de intrigile sale. 4. Acest Robert, normand după neam, umil din naștere, nutrind gînduri de tiran, cu un suflet foarte viclean, era viguros la trup, fiind totodată și foarte dornic de a se bucura de aceeași bogăție și cinste ca și oamenii însemnați; nimic nu-l putea abate din urmărirea țelului său și el făcea tot ce e necesar pentru a-și atinge fără greș ținta. Îi întrecea în înălțime pe toți luptătorii, avea fața închisă la culoare, părul blond și umerii largi, ochii lui...[3] aruncau parcă scîntei. Era îndeajuns de vînjos, dar bine proporționat, era subțire acolo unde armonia trupului cere mai multă finețe și eleganță. Astfel încît era bine făcut din cap pînă în picioare, așa cum i-am auzit de multe ori vorbind pe mulți. Dacă Homer a spus despre Ahile că, atunci cînd îl auzeau, ascultătorii lui aveau impresia unei mulțimi în tumult, tot astfel, strigătul acestui războinic, după cum se spune, punea pe fugă mii de oameni. Cu statura și cu firea date de soartă, el nu putea, cum era și firesc, să se supună nimănui: căci, așa cum se zice, aceasta este dat firilor tari, chiar cînd sînt de neam umil.

XI. Fiind un asemenea bărbat și neputînd suporta nicidecum să fie condus de altcineva, el a părăsit Normandia împreună cu cîțiva oameni, cu totul 5 călăreți și 30 de pedeștri; ieșind din ținutul său, a mers să trăiască în creștetul munților, în peșteri și pe colinele din Longobardia în fruntea unei cete de hoți și, atacîndu-i pe călători, își lua fie cai, fie alte lucruri și arme. Așa și-a început el viața, cu vărsări de sînge și săvîrșind multe omoruri. 2. În vreme ce-și ducea astfel traiul în ținuturile Longobardiei, n-a scăpat privirilor lui Guillaume Mascabeles, care era pe vremea aceea stăpînul celor mai multe din ținuturile vecine cu Longobardia; cu mijloacele pe care le dobîndea în fiecare an, el își lua în soldă trupe numeroase și era astfel un comandant vestit. Dîndu-și seama de însușirile lui Robert, vreau să spun atît de cele morale cît și de cele fizice, și l-a apropiat și l-a logodit cu una din fiicele sale. Totuși, deși căsătoria a fost încheiată, deși îi admira firea încercată și priceperea militară, nu a reușit în socotelile sale. 3. Căci îi dăduse drept dar de nuntă o cetate și nu și-a precupețit dovezile de bunăvoință în diferite feluri. Și totuși, Robert i-a devenit duș-

[1] Constantin Dukas (1074—cca 1095), viitorul logodnic al Anei Comnena. A fost logodit cu o fiică a lui Robert Guiscard, în grecește numită Elena, prin 1075—1076. Au existat și alte proiecte de încuscrire ale împăraților bizantini Roman al IV-lea și Mihail al VII-lea cu Robert, v. Chalandon, p. 61—62.

[2] În sensul de stăpînitori nelegitimi, v. mai sus nota 1, p. 41.

[3] Lacună în text.

man și a pus la cale o revoltă împotriva lui; la început s-a prefăcut binevoitor cîtă vreme și-a sporit forțele, pînă cînd a avut o cavalerie de trei ori mai mare și o infanterie de două ori mai mare. Apoi izvorul bunelor sale intenții a secat și dușmănia lui s-a vădit pe față. 4. În fiecare zi nu înceta să dea sau să folosească pricini de scandaluri, căutînd neîncetat prilej de certuri, hărțuieli și lupte. Dar cum acela care se numea Guillaume Mascabeles era cu mult mai presus prin bogăție și forță, Robert renunță la gîndul de a-l înfrunta pe față și puse la cale o uneltire josnică. S-a prefăcut binevoitor, a arătat că regreta cele întîmplate, în vreme ce în ascuns pregătea o cursă sigură și vicleană pentru a pune mîna pe cetățile lui Mascabeles și a lua în stăpînire toate bunurile acestuia. 5. Mai întîi se informează despre posibilitatea unei înțelegeri și trimite o solie care să-l cheme pe celălalt, ca să stea de vorbă; și, cum acela își iubea mult fiica, a primit cu bucurie să facă pace cu el și s-au înțeles asupra unei întîlniri apropiate. Robert i-a propus atunci un loc potrivit pentru întîlnire și pentru discuții, căzînd amîndoi la învoială asupra condițiilor înțelegerii. Existau două culmi care se ridicau deasupra cîmpiei, deopotrivă de înalte, una în fața celeilalte. Între ele se întindea un ținut mlăștinos, acoperit cu tot felul de arbori și desișuri. Aici, acest ticălos de Robert a pus la pîndă patru oameni curajoși, înarmați, cu porunca de a pîndi cu grijă împrejur; de îndată ce-l vor vedea cu Mascabeles să se arunce fără cea mai mică întîrziere asupra lui. După ce a dat aceste prime porunci, Robert, om atît de nelegiuit, s-a îndepărtat de colina pe care o fixase mai înainte ca loc de întîlnire cu Mascabeles și a luat-o oarecum în stăpînire pe cealaltă; s-a urcat luînd cu el 15 călăreți și 56 de

pedeștri, pe care i-a așezat în acest loc, i-a încunoștințat pe cei mai siguri de cele ce avea de gînd și a poruncit unora din ei să-i păstreze armele, scutul, coiful și sabia, pentru a se putea înarma astfel ușor, în vreme ce ceilalți 4 oameni, așezați într-un loc ferit, trebuiau să alerge în ajutorul lui, cît se poate de repede, îndată ce-l vor vedea că s-a încăierat cu Mascabeles. 6. În ziua hotărîtă, Guillaume a venit pe colină, în locul pe care îl fixase mai înainte Robert, cu gîndul de a ajunge la o înțelegere cu el. Îndată ce l-a văzut apropiindu-se, celălalt a pornit călare în întîmpinarea lui și, îmbrățișîndu-l, l-a primit cu multă bunăvoință. Stăteau amîndoi pe povîrnișul colinei, puțin mai jos de culme, vorbind despre ce urmau să facă. Ticălosul de Robert trăgea de timp, vorbind necontenit, apoi i-a spus lui Guillaume: „De ce să stăm călare și să obosim? Să coborîm și să ne așezăm pe iarbă; vom sta de vorbă liniștiți despre ceea ce ne interesează". Mascabeles s-a supus fără o vorbă, fără să bănuie cursa sau primejdia în care intra. Îndată ce l-a văzut pe Robert descălecînd, a pus și el piciorul jos și, sprijinindu-și un cot de pămînt, a înnodat din nou discuția. Robert i-a făgăduit de acum înainte ajutor și credință lui Mascabeles, numindu-l binefăcătorul și stăpînul lui. Cînd oamenii lui Mascabeles i-au văzut coborînd de pe cai și stînd din nou de vorbă, copleșiți și ei și de căldură și de lipsa de hrană și de apă, căci era în plină vară, cînd soarele își trimite razele drept spre pămînt și căldura devine de neîndurat, unii s-au dat jos din șa, au legat frîul de cîte o creangă și s-au întins la pămînt pentru a găsi puțină răcoare la umbra cailor și a arborilor, iar alții au pornit înapoi. 7. În vreme ce oamenii lui Masca-

beles făceau toate acestea, ticălosul Robert, care pregătise totul dinainte, se năpustește deodată asupra lui Mascabeles, ochii săi încetează de a mai fi blînzi și devin furioși, și își ridică asupra lui mîna ucigașă. Apucă și este apucat și el, trage și este tras și astfel amîndoi se rostogolesc pe pantă. Dar cei 4 oameni ascunși i-au văzut; ei sar din mlaștină, se aruncă asupra lui Guillaume, îl leagă și se îndreaptă apoi spre călăreții lui Robert, aflați pe cealaltă colină, care tocmai coborau panta, în întîmpinarea lor; oamenii lui Guillaume veneau în urmă. Dar Robert sare pe cal, își ia coiful și lancea pe care începe s-o învîrtească amenințător; apărîndu-se cu scutul, se întoarce și lovește cu lancea într-unul din oamenii lui Guillaume care, odată lovit, își dă sufletul. 8. Totodată stăvilește avîntul călăreților din jurul socrului său și împiedică ajutorul pe care i-l aduceau aceștia (ceilalți, într-adevăr, cînd i-au văzut mai sus pe călăreții lui Robert, care coborau și aveau astfel un loc mai prielnic, au luat-o la fugă). După ce Robert a tăiat astfel avîntul călăreților lui Mascabeles, acesta a fost condus în lanțuri, ca prizonier de luptă, în acel loc pe care el însuși i-l încredințase lui Robert ca dar de nuntă, atunci cînd îi dăduse pe fiica sa în căsătorie. Astfel că cetatea l-a primit acum ca prizonier pe propriul ei stăpîn și de aici cu siguranță îi vine numele de „Phrourion"[1]. Nu e nimic mai îngrozitor de povestit decît această cruzime a lui Robert. Căci îndată ce l-a avut pe Mascabeles în puterea lui, a început mai întîi să-i smulgă dinții, cerîndu-i pentru fiecare o grămadă de bani, întrebînd și locul unde erau ținuți.

[1] Cuvîntul grecesc *phrourion* înseamnă și închisoare.

Nu a încetat să-i smulgă pînă cînd nu i-a luat totul și astfel, odată cu dinții, îi dispărea acestuia și averea; apoi Robert se uită în ochii lui Guillaume și, urîndu-l și pentru lumina lor, îl orbi[1].

XII. Ajungînd astfel stăpînul tuturor bunurilor acestuia și rîvnind la o putere și mai mare încă, nu înceta să adauge alte cetăți cetăților sale și alte bogății bogățiilor. A ajuns în scurt timp la titlul de duce[2] și s-a numit duce al întregii Longobardii. Din această clipă însă, ceilalți au început să-l urască. Dar acest om viclean, arătînd prețuire dușmanilor săi, fie prin măgulire, fie prin daruri, a potolit nemulțumirile tuturor și a pus capăt invidiei celor mai puternici față de el; a izbutit ca prin înfrîngerea acestora în lupte să-și asigure întreaga stăpînire a Longobardiei și a ținuturilor vecine[3]. 2. Robert punea încontinuu la cale planuri mai mărețe, vi-

[1] Relatarea Anei despre începuturile domniei lui Robert Guiscard și în general despre instalarea normanzilor în Italia îmbină elemente reale cu elemente legendare, într-o formă desigur puternic colorată afectiv, negativă. Fiu al lui Tancred de Hauteville, normandul Robert Guiscard împărțise cu numeroșii săi frați dominația asupra Italiei de sud. După moartea celorlalți, în 1059, e proclamat duce al Apuliei și Calabriei. Povestea despre Mascabelle, în totul fantezistă, conține totuși reminiscența unor fapte reale. Robert și-a repudiat prima soție, pe normanda Alberada, s-a căsătorit apoi cu sora principelui de Salerno, Gisulf, pe nume Sichelgaita. Protejează pe Gisulf împotriva lui Guillaume de Hauteville, care-i era frate, pentru ca în 1076 să-și însușească și domeniile acestuia. În aceeași poveste a Anei își face simțit ecoul un alt episod real: prinderea prin viclenie de către Robert a seniorului Pierre de Turra și eliberarea lui după plata unei răscumpărări considerabile; v. Leib, I, p. 39 și urm.

[2] La conciliul de la Melfi (1059), v. Chalandon, p. 58.

[3] La 16 aprilie 1071 Robert cucerește Bari; bizantinii sînt alungați definitiv din Italia de sud, fosta temă a Longobardiei, a cărei evocare insistentă sub pana Anei ne dă măsura resentimentelor bizantinilor.

sînd la conducerea imperiului romeilor și, invocînd, cum am spus, încuscrirea cu împăratul Mihail, a reaprins războiul împotriva romeilor. Am spus mai înainte că împăratul Mihail, nu știu cum, o logodise pe fiica acestui tiran (Elena era numele ei) cu fiul său, Constantin. 3. Amintindu-mi iar de acest tînăr, îmi simt sufletul tulburat și gîndurile mi se învălmășesc, și totuși mă opresc de a vorbi acum despre el, căci vreau să le iau pe toate la rînd. Singurul lucru pe care nu pot să nu-l spun, deși nu este acum momentul, este că acest tînăr era ca o statuie și, ca să spun așa, o capodoperă făurită de mîini divine. Căci era destul să-l privești, ca să vezi în el un vlăstar al vîrstei de aur pe care au cîntat-o grecii, într-atît de desăvîrșită era frumusețea lui. Cît mă privește, după atîția ani, tot nu pot să mă gîndesc la acel tînăr fără ca ochii să nu mi se umple de lacrimi; dar acum îmi stăpînesc plînsul pînă va veni momentul, ca să nu amestec durerea mea pentru ai mei cu povestirea faptelor și pentru a nu produce confuzie în istorisirea mea.[1] 4. Căci acest tînăr, despre care am vorbit și acum și altă dată, mai în vîrstă decît mine, căci se născuse înainte ca eu să fi văzut lumina zilei, era logodnicul curat și neprihănit al Elenei, fiica lui Robert; și înțelegerea scrisă privind această unire fusese încheiată, deși era timpurie, și era de fapt numai o făgăduială, căci băiatul era încă la o vîrstă neîmplinită. Ei au fost în aceeași măsură

[1] Constantin Dukas (1074–cca 1095) a fost primul logodnic al Anei Comnena. Ea urma să urce pe tronul Bizanțului alături de el. Îndată ce i se naște însă fiul, Ioan, Alexios hotărăște să fondeze o dinastie nouă, prin această nouă succesiune, și speranțele Anei se spulberă. Un portret la fel de elogios al aceluiași Constantin la Georgios Tornikes, p. 250–252, cf. Polemis, p. 60–63.

zguduiți de urcarea pe tron a împăratului Nikephoros Botaniates. Dar m-am îndepărtat de subiect, așa încît mă voi întoarce iar la punctul de unde m-am abătut. 5. Căci acest Robert, ajuns dintr-o origine foarte umilă la o demnitate ilustră, după ce și-a adunat forțe puternice, vroia acum să devină împărat al romeilor și atunci a început să scornească pricini ca să justifice dușmănia și războaiele sale împotriva romeilor. Despre acestea există două feluri de povestiri. 6. Cele dintîi, cunoscute peste tot și care ne-a ajuns și nouă la ureche, spun că un călugăr pe nume Rector s-a dat drept împăratul Mihail și a ajuns la Robert ca la un cuscru al său, plîngîndu-și propriile nenorociri[1]. Căci Mihail, de fapt, care a luat sceptrul romeilor după Diogenes, nu a condus decît puțin timp împărăția, fiind detronat de Botaniates, care se ridicase împotriva lui; el a luat atunci calea mănăstirii și, mai tîrziu, a îmbrăcat veșmîntul de episcop, tiara și chiar, dacă vreți, epomida. Cezarul Ioan, unchiul său după tată, l-a sfătuit astfel, căci cunoștea firea nestatornică a celui care domnea atunci și se temea de suferințe și mai mari. 7. Sub chipul acestui Mihail s-a înfățișat călugărul de care am vorbit, Rector, sau, mai bine zis, măscăriciul cel mai nerușinat care a existat vreodată. El s-a dus la Robert, în calitate de cuscru, i-a arătat cu o voce jalnică nedreptatea pe care o suferise, cum fusese izgonit de la tronul împărătesc și cum fusese adus în starea în care se vedea. Și pentru toate acestea, a cerut ajutorul barbarului; căci, a adăugat el, o lăsase fără sprijin pe frumoasa Elena, pe această fată tînără, fiica lui Robert, despărțită

[1] Falsul Mihail, călugărul Rector, apare la Salerno în 1080, cf. Chalandon, p. 63.

de logodnicul ei pentru că, dacă e să-i dăm crezare, fiul său Constantin și împărăteasa Maria fuseseră siliți, în pofida voinței lor, să treacă de partea lui Botaniates[1]. Vorbindu-i astfel, el a trezit mînia barbarului și l-a îndemnat să pornească la război împotriva romeilor. Istorisirea aceasta mi-a ajuns la urechi și nu mă miră că ființe cu totul lipsite de vază au ajuns personaje de neam foarte cunoscut și nobil. 8. Dar întotdeauna mi-a venit în minte și cea de-a doua formă a istorisirii, care mi se pare mai de crezut și al cărei izvor este diferit: nici un călugăr nu s-ar fi dat drept împăratul Mihail, și nimic de acest fel nu l-ar fi îndemnat pe Robert la luptă împotriva romeilor, ci, barbarul, foarte priceput în a pune la cale tot soiul de lucruri, a scornit el însuși cu iscusință această nouă viclenie. Iată deci ce s-a întîmplat: Robert însuși, după cum se spune, acest om deosebit de viclean, plănuia atacul împotriva romeilor și se pregătea de multă vreme pentru luptă, dar cum aceasta însemna să înceapă un război nedrept, îndreptat împotriva creștinilor, era împiedicat de cîțiva barbari dintre cei mai vestiți din jurul său, ca și de soția sa, Gaïta, și a fost oprit de mai multe ori tocmai cînd era gata să pornească la atac. Vrînd să născocească un motiv demn de crezare, pentru război, el a trimis la Cotrone cîțiva oameni care-i cunoșteau planurile tainice, cu ordinul ca, dacă vor întîlni

[1] Maria din Alania, soția lui Mihail al VII-lea, se căsătorise cu uzurpatorul Nikephoros Botaniates, deși fostul ei soț rămăsese în viață și îmbrăcase rasa monahală. O asemenea căsătorie era în afara canoanelor și Ana caută să o scuze pe Maria. Constantin, fiul acesteia și al lui Mihail al VII-lea, fusese deposedat de drepturile sale de Botaniates, iar logodnica lui, Elena, fiica lui Robert, fusese relegată într-o mănăstire. Alexios s-a erijat în apărător al drepturilor lui Constantin, cf. Polemis, p. 61–62, Chalandon, p. 63.

vreun călugăr care vrea să treacă de acolo încoace pentru a se închina la sanctuarul corifeilor, apostolilor patroni ai Romei, și dacă nu va fi cu totul ponosit la înfățișare, să-l primească cu bunăvoință, să-l cîștige de partea lor și să-i arate prețuire. Iar atunci cînd îl vor găsi pe acel Rector, de care am vorbit mai înainte, om priceput și fără seamăn în a pune la cale nelegiuiri, să-l anunțe pe Robert, care se va afla la Salern, printr-o scrisoare astfel alcătuită: „Ruda ta, Mihail, care a fost izgonit din imperiu, a venit aici pentru a-ți cere ajutor." 9. Îndată ce a primit această scrisoare, Robert a dat-o soției sale să o citească și apoi, chemîndu-i pe toți conții, le-a arătat și lor vestea, căci de acum nu mai putea fi oprit de ei, avînd o pricină temeinică. Cu toții au fost îndată de aceeași părere cu Robert, care a dat poruncă să-l cheme pe călugăr, pentru a ajunge la o înțelegere. Odată ajuns aici, acesta, făcînd ca la teatru pe împăratul Mihail alungat de pe tron, lipsit de femeia și de copilul său, ca și de toate celelalte bunuri pe care i le luase tiranul Botaniates și care, fără voia lui și în pofida oricărei dreptăți, îmbrăcase veșmîntul de călugăr în locul coroanei împărătești. Acum, a mai spus el, „a venit la noi ca rugător". 10. Robert a anunțat toate acestea în fața adunării, făgăduind să-l repună pe Mihail pe tron, în virtutea înrudirii lor; în fiecare zi, ca și cum călugărul ar fi fost împăratul Mihail, el îl cinstea dîndu-i primul loc, tronurile cele mai înalte, semne ale unei adînci prețuiri: folosea dealtfel diferite pretexte pentru a ține discursuri în public; uneori încerca să trezească mila, vorbind de ceea ce suferise fiica aceluia, alteori vroia să-l cruțe pe cuscrul său de amintirea nenorocirilor în care căzuse sau îi îndemna

și împingea la război pe barbarii din jurul său, făgăduindu-le cu șiretenie grămezi de aur, pe care aveau să le adune, zicea, din împărăția romeilor. 11. Astfel, înșelîndu-i pe toți și atrăgîndu-i din Longobardia atît pe cei bogați cît și pe săraci, de fapt atrăgînd întreaga țară de partea sa, el a plecat la Salern, cetatea Melfei unde, după ce s-a îngrijit cît mai bine de starea celorlalte fiice ale sale, a început să se pregătească de război. Cu el erau și două din fiicele lui, cea de-a treia găsindu-se atunci în regina cetăților, nefericită din prima zi a căsătoriei ei. Căci chiar de la început, tînărul, care nu ajunsese încă la maturitate, fugea cu groază de această unire, precum copiii de sperietori. Dintre celelalte două, pe una a măritat-o cu Raymond, fiul contelui de Brahenon, iar pe cealaltă cu Eubulos, care era și el un conte foarte vestit. Aici aceste căsătorii nu păreau deloc să fie fără de folos pentru Robert, căci astfel se întărea de pretutindeni și creștea pentru el o putere pe care o dădeau nașterea, forța, rudenia și alte multe lucruri la care nimeni nu s-ar fi gîndit.[1]

XIII. Între timp s-a petrecut următorul fapt, demn de istorisit, pentru că a contribuit și el la fericirea acestui om. Căci mă gîndesc că dacă toți conducătorii din Occident au fost împiedicați să se ridice împotriva lui, faptul a ajutat foarte mult la situația înfloritoare a acestui barbar, om

[1] Acțiunea lui Robert face parte dintr-un vechi și vast plan de îndepărtare a bizantinilor din Italia și apoi, prin atacarea Bizanțului însuși, probabil, de instaurare a unei dinastii normande la cîrma Imperiului. Între manevrele sale se numără și încercarea de a cîștiga de partea sa pe Alexios, cînd era încă mare domestic. Prin inventarea falsului Mihail al VII-lea, Robert căuta probabil să-și atragă colaborarea supușilor săi greci, numeroși în Italia de sud și a bizantinilor ostili lui Botaniates, cf. Chalandon, p. 62–64.

pe care soarta îl ajuta, crescîndu-i puterea și aducîndu-i toate foloasele. Căci papa din Roma (a cărui putere și a cărui autoritate erau întărite și de armate de pretutindeni), avînd o neînțelegere cu regele Germaniei, Henric[1], a vrut să-l atragă de partea sa pe Robert, care era acum deosebit de vestit și năzuia la cîrmuiri mărețe. 2. Neînțelegerea regelui cu papa a fost următoarea: papa l-a acuzat pe regele Henric că nu dădea gratuit bisericile sale, ci le vindea pentru bani, că acorda demnitatea episcopală unor bărbați nevrednici de ea, și îl învinovățea din pricina acestora. La rîndul său, regele Germaniei l-a acuzat pe papă de uzurpare, pentru că luase tronul apostolic fără încuviințarea sa. El a dus nerușinarea față de acesta pînă acolo, încît a rostit cuvinte și mai jignitoare, zicînd că dacă nu va renunța de bunăvoie la puterea pe care și-o luase singur, îl va înlătura, acoperit de ocară. 3. Cînd a auzit aceste cuvinte, papa și-a arătat mînia față de soli, a început să-i trateze cu cruzime, le-a tuns capul și barba cu foarfecele și cu briciul, ajungînd pînă la o siluire de neîngăduit și care întrece barbaria, și apoi i-a lăsat să plece. Aș istorisi și această jignire, dacă nu m-ar reține pudoarea de femeie și de prințesă de sînge împărătesc. Ceea ce a făcut acesta este nedemn nu pentru un pontif, ci chiar pentru un om care poartă numele de creștin. Am socotit drept o ticăloșie nu numai această faptă, ci chiar gîndul pe care l-a avut barbarul și mi-aș fi pîngărit pana și hîrtia dacă aș fi istorisit mai exact ce s-a petrecut. Dar, pentru a da de înțe-

[1] Este vorba de marele conflict între papa Grigore al VII-lea (1073 – 1085) și împăratul Henric al IV-lea (1056–1106), episod de maximă intensitate al luptei dintre sacerdoțiu și imperiu.

les ceea ce era acest tratament barbar și, cum timpul, în curgerea lui, dă naștere unor oameni ale căror apucături ticăloase nu mai cunosc oprelişti, este destul să nu arătăm sau să nu istorisim ceea ce nu ar fi decît un amănunt din tot ceea ce s-a întîmplat[1]. 4. Şi aceasta, o, dreptate, este fapta unui arhiereu, a primului arhiereu chiar, fapta celui care stăpîneşte asupra întregii lumi, ca să vorbesc aşa cum vorbesc şi cred latinii, ceea ce nu este, dealtfel, decît un semn de trufie din partea lor. Căci atunci cînd sceptrul a fost adus de acolo aici, în ţinutul nostru şi în cetatea noastră împărătească, odată cu senatul şi toată administraţia, în acelaşi timp a fost transformată şi prima treaptă în ierarhia episcopală. În acelaşi chip, de la început şi împăraţii au dat cinstire scaunului Constantinopolului, dar mai cu seamă conciliul din Calcedon l-a ridicat pe episcopul Constantinopolului la cea mai înaltă demnitate şi i-a adus sub stăpînire toate diocezele lumii[2]. 5. Şi, fără îndoială că o asemenea jignire adusă solilor era adresată celui ce îi

[1] Se pare că Ana Comnena exagerează în prezentarea evenimentelor, pentru a-l înfăţişa în culori cît mai întunecate pe papa Grigore al VII-lea. Acesta îmbrăţişase cauza lui Robert Guiscard, principalul său aliat împotriva împăratului Henric al IV-lea. În scrisoarea din 25 iulie 1080, prin care cere episcopilor din Calabria şi Apulia să-l susţină pe Robert, papa se referă la falsul Mihail, cf. Chalandon, p. 63. Alexios, la rîndul său, va intra în alianţă cu Henric.

[2] Ana Comnena dă expresie aici celei mai extreme forme de afirmare a pretenţiilor patriarhiei constantinopolitane la dominaţie asupra întregii biserici creştine, în rivalitate cu Roma. Canonul 28 al sinodului calcedonian nu acorda de fapt Constantinopolului decît jurisdicţia asupra diocezelor Pontului, Asiei şi Traciei şi dreptul la preeminenţă, după Roma, ca un semn de onoare, faţă de celelalte patriarhii. Asupra chestiunii v. Beck, *Kirche*, p. 32–35, cf. Buckler, 309–311.

trimisese, nu numai pentru că papa însuşi i-a pedepsit, ci şi pentru că el a fost primul care a născocit acest fel de tratament la care i-a supus. El voia, de fapt, după cum socot, să dea de înţeles, prin ceea ce a făcut, dispreţul său faţă de rege, ca şi cum solii schingiuiţi aveau să arate că un semizeu stătea de vorbă cu un catîr[1]. 6. Papa, aşadar, după ce s-a purtat astfel şi i-a trimis pe soli la regele lor, aşa cum am spus, a dat pricină pentru un război grozav. Totodată, ca să împiedice ca regele să devină, prin întovărăşirea cu Robert, şi mai de temut, s-a grăbit să trimită primul făgăduieli de pace lui Robert, cu care nu era pînă acum în relaţii de prietenie. Aflînd că ducele Robert se găsea la Salern, a părăsit Roma şi s-a îndreptat spre Benevent. Mai întîi au discutat amîndoi prin mijlocirea solilor şi apoi s-au întîlnit în felul următor[2]: unul a plecat din Benevent cu garda sa obişnuită, iar celălalt din Salern împreună cu armata şi atunci cînd trupele lor au ajuns la oarecare distanţă, fiecare a ieşit din liniile lui, cei doi bărbaţi s-au întîlnit şi, după ce şi-au făgăduit, prin jurăminte, unul altuia credinţă, s-au înapoiat. Jurămintele prevedeau ca papa să dea ducelui titlul de rege şi să-l sprijine, dacă era nevoie, împotriva romeilor, iar ducele jura, la rîndul său, să-i dea ajutor papei cînd va cere acesta. Dar jurămintele făcute de amîndoi erau fără preţ căci papa, de fapt, mîniat la culme pe rege, era mînat de dorinţa de a porni lupta împotriva lui, iar ducele Robert, ţintind spre imperiul

[1] Joc de cuvinte intraductibil: în greceşte catîrul e numit *hemionos*, (semimăgar), semizeul — *hemitheos*.

[2] Ana Comnena confundă întîlnirea de la Ceprano (29 iunie 1080) cu cea de la Benevent (1073).

romeilor ca un mistreț sălbatic, scrîșnea din dinți în fața acestuia și se umplea de mînie din ce în ce mai mult, astfel că jurămintele celor doi nu erau decît vorbe goale. Și, curînd după ce și-au făcut jurămintele, barbarii le-au și călcat. 7. Căci ducele Robert, întorcînd frîul, s-a grăbit spre Salern, în vreme ce acest papă mișel (căci nu-l pot numit altfel cînd îmi amintesc de chinuirea neomenoasă a solilor), acest episcop purtător de har duhovnicesc și pace evanghelică, a început pregătirile pentru război cu toată energia și cu toate forțele, el, pașnicul, propovăduitorul păcii! Astfel că i-a luat în soldă pe saxoni împreună cu comandanții lor, Landulf și Welkon[1] și, dîndu-le tot felul de asigurări și făgăduindu-le să-i facă regi ai Occidentului, i-a atras pe acești oameni. Astfel avea mîna dreaptă pregătită să binecuvînteze noi regi, fără să se supună, după cît se pare, poruncii sfîntului Pavel, care spune să nu înalți mîna cu ușurătate asupra nimănui[2]; i-a pus coroana ducelui Longobardiei și i-a încununat pe saxoni. 8. Cînd cei doi potrivnici, regele Germaniei, Henric, și papa, și-au adus trupele și le-au așezat în linie de luptă, abia a dat trîmbița semnalul și falangele s-au aruncat îndată unele asupra altora și lupta a început de amîndouă părțile, aprigă, încleștată. Atît de o parte cît și de cealaltă era tot atîta îndrăzneală, tot atîta bărbăție la cei care erau răniți de lănci și de lovituri de suliță, astfel încît în scurt timp întreaga cîmpie a fost acoperită din cauza măcelului de un lac de sînge, peste care supraviețuitorii se luptau, bălăcindu-se în sînge amestecat

[1] Rudolf de Suabia, competitor la tronul imperial al Occidentului și Welf, ducele Bavariei.

[2] *Epistola I către Timotei a Apostolului Pavel*, V, 22.

cu praf. Căci s-a întîmplat ca războinicii să cadă lovindu-se de cadavre și să fie sufocați în acest rîu de sînge. Astfel că, așa cum am spus, mai mult de 30.000 de oameni au pierit în această luptă, în care a curs atîta sînge și atîta întindere de pămînt a fost pătată cu praf înroșit! 9. Și unii și alții dintre ei, după cum se spune, au ținut piept în egală măsură învălmășelii, atîta timp cît comandantul saxonilor, Landulf, a luat parte la luptă. Dar cînd acesta a căzut, falangele papei au dat înapoi și au întors spatele dușmanilor într-o fugă nu lipsită de vărsare de sînge și de răniri[1]. Henric, plin de avînt, a început să-i urmărească, mai dornic de a-i ajunge din urmă de cînd aflase că Landulf căzuse ucis de o mînă vrăjmașă. S-a oprit în cele din urmă din fugă și a trimis vorbă oștilor sale să se odihnească; înarmîndu-se apoi iarăși, a pornit în grabă spre Roma, cu gîndul de a o asedia. 10. Papa, care și-a amintit atunci de făgăduielile și jurămintele lui Robert, i-a trimis o solie pentru a-i cere alianță[2]. În același timp însă, Henric a trimis și el soli pentru a-i dobîndi sprijinul, în vreme ce pornea împotriva Romei. Dar lui Robert nu i s-a părut serioasă nici una din cererile acestea și i-a răspuns regelui, dar nu în scris, iar papei i-a trimis o scrisoare care suna cam astfel: „Marelui arhiereu și domnului meu, [eu] Robert, duce prin voia lui Dumnezeu. Auzind zvonuri despre atacul dezlănțuit de dușmani împotriva ta, nu am putut da crezare unei asemenea vești, știind că nimeni n-ar îndrăzni să ridice mîna asupra ta. Căci ce om — doar dacă nu și-a pierdut mințile —

[1] În octombrie 1080.

[2] În 1081. În 1084, Henric cucerește Roma, iar papa Grigore se refugiază la Salern, la Robert Guiscard, unde moare în 1085.

ar putea ataca un părinte atît de venerat? Cît despre mine, să știi că mă înarmez pentru un război foarte aprig împotriva unui neam greu de învins. Căci vreau să pornesc împotriva romeilor care au acoperit cu trofeele lor pămînt și mare. În ce te privește, din adîncul inimii îmi recunosc făgăduielile și le voi ține cînd va veni momentul." Și, astfel, acest om i-a trimis înapoi pe solii celor doi războinici care-i cereau ajutor, ducîndu-i cu vorba pe unii prin această scrisoare, pe ceilalți prin cuvinte frumoase.

XIV. Dar să nu trecem sub tăcere cele făptuite de el în Longobardia, înainte de a fi ajuns la Aulon[1] cu armata sa. Căci acest om, care era, dealtfel, un tiran crud, a întrecut de data aceasta pînă și nebunia lui Herodes[2]. În loc să se mulțumească cu luptătorii care făcuseră campanii cu el de la început și erau încercați în lupte, și-a pregătit o nouă armată, fără să țină seama de vîrstă, adunînd la un loc din toate colțurile Longobardiei și Apuliei oameni a căror vreme trecuse și tineri încă necopți, pe care îi lua sub arme. Puteau fi văzuți copii, tineri, sărmani bătrîni care nici măcar în vis nu dăduseră cu ochii vreodată de o armă, acoperiți atunci de platoșă, ținînd o lance, întinzînd un arc, cît se poate de neîndemînatec și strîmb, căzînd îndată ce trebuiau să meargă. 2. Toate acestea erau pricină de necontenită tulburare în ținutul Longobardiei; pretutindeni se auzeau vaietele bărbaților și gemetele femeilor care își împărtășeau nenorocirea din familiile lor. Căci una plîngea un soț care

[1] Aulon, Avlona, azi Vlora, în Albania. Robert ajunge aici în mai 1081.

[2] Aluzie la cunoscutul episod al uciderii pruncilor, cf. Matei, II, 13–18.

nu mai era la vîrsta armelor, alta un fiu neîncercat în luptă, alta un frate care trudea la cîmp sau cu alte munci. Era, într-adevăr, cum am spus, nebunia lui Herodes sau poate chiar mai rău decît cea a lui Herodes. Căci acela, de fapt, nu-și aruncase furia decît asupra pruncilor, în vreme ce el și-o dezlănțuise și asupra copiilor și asupra bătrînilor. Deși toți acești soldați erau lipsiți de pricepere, el îi antrena, ca să spunem așa, în fiecare zi și le întărea trupul celor recrutați de curînd. 3. Acestea au fost faptele săvîrșite de Robert la Salern, pînă să vină la Hydrus.[1] A trimis înaintea lui aici o armată foarte puternică să-l aștepte pînă cînd și-a terminat treburile în ținutul Longobardiei și a dat solilor răspunsurile cuvenite. În același timp el a adăugat în scrisoarea către papă că a cerut fiului său Roger[2], numit de el guvernator al Apuliei, ca și fratelui său Boritylas[3], să alerge cît se poate de repede și să-i aducă un sprijin cît mai mare îndată ce scaunul Romei îi va chema în ajutor împotriva regelui Henric. 4. Cît despre Bohemond, cel mai tînăr dintre fiii săi[4], care semăna întru totul părintelui său în îndrăzneală, forță, curaj și în firea neîmblînzită (căci în toate privințele, într-adevăr, era copia tatălui său și imaginea vie a persoanei sale), l-a trimis cu o armată foarte bine pregătită înspre ținuturile noastre, pentru a

[1] Otranto este situat pe coasta adriatică a Italiei, distanța de aici la Avlona este de 72 km. traversînd canalul Otranto.

[2] Fiul lui Robert Guiscard din căsătoria cu Sichelgaita.

[3] Este vorba de Robert, conte de Loritello, nepotul și nu fiul lui Robert Guiscard.

[4] Bohemond era cel mai mare dintre fiii lui Robert Guiscard și anume singurul născut din căsătoria acestuia cu prima sa soție, Alberada.

invada împrejurimile Aulonului. Îndată ce a sosit amenințător și într-un avînt de neînfrînt, Bohemond a căzut ca trăsnetul asupra cetăților Canina, Iericho și Aulon, cucerindu-le una după alta și, luptînd în continuare, a început să prade ținutul învecinat pe care l-a pustiit prin foc. Și, într-adevăr, ca un fum acru care anunță focul, tot astfel un mic atac era preludiul unei mari lupte. Pe tată și pe fiu îi puteai numi omida și lăcusta, căci dacă îi scăpa lui Robert vreun lucru, se arunca și îl devora fiul său, Bohemond. Dar să nu ajungem încă cu primul la Aulon, să cercetăm mai întîi cele săvîrșite de el pe celălalt continent.

XV. Plecînd [Robert] de acolo, s-a îndreptat spre Hydrus, unde a rămas cîteva zile pentru a o aștepta pe soția sa Gaïta[1] (căci ea lupta alături de soțul ei și era un lucru grozav să o vezi pe această femeie în armură). Îmbrățișînd-o de bun venit, a părăsit îndată cetatea și s-a îndreptat, împreună cu toate trupele sale, spre Brindisi, portul cel mai bun din toată Iapigia[2]. Ajuns acolo, a așteptat nerăbdător să se adune întreaga armată și flota formată din vase de transport, din corăbii lungi și vase de război, căci din acest loc voia să pornească pe apă împotriva noastră. 2. Cît timp a stat la Salern el a trimis un sol, pe nume Raoul[3], ales dintre oamenii săi cei mai însemnați, la împăratul Botaniates, care luase acum puterea, după împăratul Dukas. A așteptat cu nerăbdare răspunsurile acestuia, căci îl încunoștințase de unele din plîngerile și pricinile sale, oarecum

[1] De fapt Sichelgaïta.

[2] Ana folosește străvechiul nume grecesc al acestei părți a Apuliei, regiune colonizată cu mulți greci.

[3] Probabil Raoul de Pontoise, trimis la Constantinopol la sfîrșitul lui 1080 sau începutul lui 1081, cf. Chalandon, p. 64, n. 2.

îndreptățite, pentru care făcea acest război. Știind că acela o îndepărtase pe fiica lui, logodită cu împăratul[1] Constantin, așa cum a arătat istorisirea noastră, de viitorul ei soț, că îi luase imperiul, el, Robert se pregătea să răzbune nedreptatea făcută celui care era atunci mare domestic și exarh al armatelor din Occident (acesta era tatăl meu, Alexios) și trimisese daruri și scrisori, făgăduindu-i prietenia sa. Așteptînd rezultatul acestora, stătea acum la Brindisi. 3. Încă nu erau adunate toate trupele sale și cea mai mare parte a vaselor încă nu fuseseră lăsate la apă, cînd Raoul s-a întors din Bizanț. Cum nu aducea nici un răspuns la plîngerile sale, și-a atras mînia barbarului, cu atît mai mult cu cît acesta a început să-i arate temeiuri pentru care să renunțe la războiul împotriva romeilor: mai întîi călugărul care îl urma nu era decît un măscărici, un prefăcut, care juca rolul împăratului Mihail și a cărui istorisire nu era decît o minciună. Pe acesta, i-a spus, îl văzuse în cetatea împărătească, după ce a fost detronat, într-un veșmînt cafeniu și trăind într-o mănăstire, căci voise să-l vadă cu ochii lui pe împăratul detronat. A mai adăugat la acestea și veștile pe care le aflase pe drumul de întoarcere. Tatăl meu, într-adevăr, după ce luase puterea, așa cum voi arăta mai departe, l-a izgonit pe Botaniates din palatul împărătesc și, chemîndu-l pe fiul lui Dukas, Constantin, prințul cel mai ilustru care a existat vreodată sub soare, a împărțit din nou puterea cu el. Cum Raoul aflase pe drum aceste

[1] Constantin purta titlul de basileus și însemnele imperiale încă din copilărie, ca succesor desemnat al lui Mihail al VII-lea. Ana insistă asupra acestui amănunt pentru că în el stă cheia legitimității pretențiilor ei la tronul împărătesc, ca logodnică a lui Constantin.

veşti, a adăugat, cu gîndul de a-l convinge pe Robert să renunțe la pregătirile lui de război: „Ce motive drepte avem noi împotriva lui Alexios, i-a spus el, dacă Botaniates este cel ce a făcut nedreptatea şi a lipsit-o pe fiica ta Elena de sceptrul imperiului romeilor? Căci vina altora față de noi nu va putea în nici un fel să îndreptățească un război împotriva unora care nu ne-au făcut nici un rău. Şi dacă războiul nu e drept, nu au nici un rost vasele, armele, soldații şi toate celelalte pregătiri de război." 5. Aceste vorbe l-au mîniat şi mai rău pe Robert care, ca un nebun furios, era gata să-l bată pe sol. Pe de altă parte, falsul Dukas, care se dădea drept împăratul Mihail şi pe care l-am numit şi Rector, era şi el indignat, mînios, şi nu ştia cum să-şi stăpînească furia, acum cînd era limpede că nu este împăratul Dukas, ci un fals împărat. Tiranul, pe de altă parte, era mîniat împotriva lui Raoul, căci fratele acestuia, Roger, fugise la romei şi-i încunoştințase amănunțit de toate pregătirile sale de război, astfel că vroia să-l pedepsească pe Raoul şi îl amenința acum cu moartea. Celălalt nu a mai zăbovit nici o clipă, ci a fugit îndată şi s-a refugiat la Bohemond, pentru că acesta era adăpostul cel mai apropiat. 6. Rector îl amenința pe un ton plin de tragism, cu cele mai cumplite lucruri, pe fratele lui Raoul, care fugise la romei, striga, se bătea peste şolduri şi îi cerea lui Robert: „Nu vreau decît atît, zicea el, ca îndată ce-mi recapăt puterea şi îmi reiau tronul, să-mi fie dat acest Roger şi dacă nu-i voi hărăzi un sfîrşit nenorocit pe dată, crucificîndu-l în mijlocul cetății, sînt gata să sufăr tot ce-mi va da Domnul." Cînd istorisesc toate aceste lucruri, îmi vine să rîd de cuvintele acestor oameni şi de vorbele lor goale. Cît pentru

Robert, acest prefăcut nu era decît un pretext, o momeală, un fel de simulacru de socru şi de împărat; îl arăta în cetăți, trezea revolta celor pe care îi găsea şi pe care îi putea convinge, hotărît ca atunci cînd războiul şi norocul îi vor fi favorabile, să-i dea o lovitură în cap şi să-l izgonească, bătîndu-şi joc de el, căci după vînătoare rîzi întotdeauna de momeală. Rector, la rîndul lui, se hrănea cu speranțe deşarte de a pune mîna într-o zi pe putere, aşa cum se întîmplă de multe ori pe neaşteptate. Vroia să ia atunci imperiul pentru totdeauna în mîinile sale, socotind că poporul romeilor şi armata nu vor chema niciodată la tron pe barbarul Robert şi, în aşteptare, se folosea de acesta ca de-un mijloc pentru a-şi desăvîrşi rețeaua de intrigi. Şi, gîndindu-mă la el, îmi vine să zîmbesc şi rîsul îmi apare pe buze, în timp ce pana îmi alunecă pe hîrtie la lumina lămpii!

XVI. În vremea aceasta Robert îşi strînsese toate forțele lîngă Brindisi, atît vasele cît şi soldații (vasele erau cam 150 şi soldații cam 30 000 cu totul[1] şi în fiecare vas se puteau încărca 200 de luptători cu arme şi cai). Oamenii erau astfel pregătiți, pentru că duşmanii pe care aveau să-i întîlnească îndată ce vor ajunge la țărm erau, după cum bănuiau ei, călăreți echipați în acelaşi fel. El vroia să debarce la Epidamnos, cetate căreia noi îi spunem Dyrrachium[2], după obiceiul împămîntenit acum. Se gîndise să treacă pe mare de la Hydrus la Nicopolis[3] şi să ocupe Naupactos[4] şi ținutul

[1] Cifrele variază de la un scriitor la altul. Pare cert că nucleul armatei era constituit din 1300 de normanzi, cf. Chalandon, p. 65.
[2] Azi Durrësi, în Albania.
[3] Oraş în sudul insulei Corfu.
[4] Sau Lepanto, la intrarea în golful Corintului.

din jur cu toate punctele întărite din apropiere. Dar, cum drumul pe mare de la un oraș la celălalt era mai lung decît cel de la Brindisi la Dyrrachium, el l-a ales pe acesta din urmă, pentru că prefera calea cea mai scurtă și pentru că socotea călătoria sigură pentru flotă. Atunci era iarnă și, cum soarele se îndrepta spre sud și se apropia de Capricorn, ziua se micșora, așa că, pentru ca să nu plece din Hydrus în zori și să navigheze noaptea, în primejdie de a fi surprinși de furtună, s-a hotărît să treacă de la Brindisi la Dyrrachium, cu toate pînzele întinse. Distanța era aici mai mică, pentru că marea Adriatică se îngustează în acest loc. Nu l-a lăsat totuși în urmă pe fiul său, așa cum plănuise la început, cînd îl numise guvernator al Apuliei, ci, nu știu de ce, și-a schimbat părerea și l-a luat împreună cu el. 2. În vreme ce făcea traversarea la Dyrrachium[1], printr-un scurt atac a cucerit Corifo, cetate bine apărată, și alte cîteva locuri întărite ale noastre. După ce a primit ostateci din Longobardia și Apulia și a impus și a încasat tribut din toată țara, nu se mai gîndea acum decît să ajungă la Dyrrachium. Ducele Illyricumului era atunci George Monomachatos, trimis de împăratul Botaniates. El, totuși, respinsese prima oară această însărcinare și nu se găsise nici un mijloc de a-l convinge; dar sclavii barbari ai împăratului (căci Borilos și Germanos erau sciți[2]) îl urau pe Monomachatos și, aducîndu-i mereu alte învinuiri, îl calomniau în fața împăratului. Uneltind o intrigă prin tot ce puseseră la cale, ei au stîrnit într-atît mînia împăratului împotriva lui, încît

[1] Traversarea s-a produs în luna mai 1081, cf. Chalandon, p. 75.
[2] Este vorba de cei doi oameni de încredere ai lui Botaniates, probabil de origine slavo-bulgară.

acesta, într-o zi, s-a adresat împărătesei Maria, spunîndu-i: „Bănuiesc că Monomachatos este un dușman al romeilor." 3. Îndată ce l-a auzit, Alanos, care era un prieten apropiat al lui Monomachatos și cunoștea ura pe care i-o purtau sciții și desele învinuiri pe care i le aduceau aceștia, s-a dus la el. I-a repetat cele spuse de împărat și de sciți și l-a sfătuit să se salveze. Atunci celălalt (care era un om înțelept) s-a dus la împărat, l-a cîștigat prin cuvinte măgulitoare și a luat slujba de la Dyrrachium. După ce a ieșit de la împărat, cum se pregătea să plece la Epidamnos, și-a luat toate ordinele scrise privitoare la ținutul ducatului; cum sciții Germanos și Borilos făceau totul pentru a-i grăbi plecarea, a doua zi a ieșit din cetatea împărătească, îndreptîndu-se spre Epidamnos și Illyricum. 4. Dar, în apropiere de Pighi, unde se află un sanctuar vestit între toate sanctuarele din Bizanț, închinat protectoarei mele, Fecioara, Maica Domnului, l-a întîlnit pe tatăl meu, Alexios. Îndată ce s-au văzut, Monomachatos a început să-i istorisească, aprins, marelui domestic că este exilat din pricina lui și a dragostei ce i-o poartă, că sciții Borilos și Germanos, care-i invidiază pe toți, au aruncat asupra lui toată invidia lor și acum îl surghiunesc într-adins, departe de ai săi și de această cetate dragă lui. După ce i-a spus amănunțit și agitat cum a fost calomniat în fața împăratului și tot ce a îndurat din partea sciților, s-a văzut mult mîngîiat de domesticul Occidentului care avea darul de a da curaj unui suflet copleșit. El a încheiat adăugînd că Dumnezeu va răzbuna cu siguranță aceste nedreptăți și l-a asigurat că își va aminti întotdeauna de prietenia lor, astfel că unul s-a îndreptat spre Dyrrachium, iar celălalt a plecat spre cetatea împărătească. 5. Monomachatos

se afla acum la Dyrrachium, cînd a aflat în același timp de pregătirile celor doi, de cele ale tiranului Robert ca și de revolta lui Alexios; a cîntărit și s-a gîndit de partea cui să fie. Pe față era atît împotriva unuia cît și a celuilalt dar avînd un gînd tainic sub această împotrivire pe care o arăta căci marele domestic îl încunoștiințase printr-o scrisoare de cele ce se petrecuseră, că fusese amenințat cu orbirea și că astfel, silit prin aceste mijloace tiranice, se ridicase la rîndul său contra tiranilor. Trebuia, așadar, ca Monomachatos să vină în ajutorul prietenului său și să vrea să-i trimită bani adunați prin vreun mijloc oarecare. „Căci am nevoie de bani, spunea Alexios, fără ei nu pot face nimic din ceea ce este necesar."[1] 6. Celălalt însă nu i-a trimis bani, dar, primindu-i cu bunăvoință pe soli, le-a dat în locul lor o scrisoare în care spunea că rămîne astăzi credincios vechii prietenii și că făgăduiește că o va păstra și pe viitor. Cît privește banii ceruți, ar vrea și el foarte mult să-i trimită atît cît îi cere. „Dar m-a împiedicat și o pricină de dreptate, mai spunea el, căci am fost trimis aici de împăratul Botaniates și, după ce i-am făgăduit credință, nu aș mai putea să apar, nici măcar în ochii mei, un supus credincios și devotat stăpînilor, dacă ascult acum poruncile tale. Dar, dacă pronia cerească îți va dărui imperiul, așa cum înainte ți-am fost prieten credincios, de acum înainte îți voi deveni un supus foarte credincios." 7. Monomachatos,

[1] Cuvintele lui Alexios nu sînt de fapt decît un exemplu de „gnome apophantike" (generalizare declarativă) din manualul de retorică al lui Aphtonios, *Progymnasmata* (ed. Rabe, Leipzig, 1926, p. 7) manual de bază în învățămîntul bizantin și împrumutate din Demostene. *Olynthiaca*, I, 20. Ele apar și în alte scrieri. Constantin Porfirogenetul (Theophanes Continuatus, ed. Bonn, p. 257) atribuie aceste cuvinte lui Vasile I Macedoneanul, la suirea pe tron, cînd găsește tezaurul gol, cf. R.J.H. Jenkins în „Dumbarton Oaks Papers", 17, 1963, p. 44.

aducînd aceste motive în fața tatălui meu, vroia în același timp să-i mulțumească pe amîndoi, și pe tatăl meu și pe Botaniates; dar, cum el a tratat mai deschis cu barbarul Robert, care s-a ridicat și s-a răzvrătit în plină zi, am temei să-i aduc multe învinuiri. Dealtfel, acest fel șovăielnic de a se purta se pare că e în firea oamenilor, ei schimbîndu-și necontenit culoarea după cum se schimbă împrejurările; asemenea oameni sînt vătămători binelui public, dar sînt foarte grijulii cu ei înșiși, pentru că își urmăresc numai propriile interese, cu toate că de mai multe ori dau greș. Iată însă, calul meu a pierdut drumul istorisirii; să-l aducem dar pe calea dinainte, de vreme ce a scăpat din frîu. 8. Lui Robert, care și înainte ardea de nerăbdare să intre în ținuturile noastre și nu visa decît Dyrrachium, acum îi ardeau și mîinile și picioarele și făcea totul pentru a grăbi plecarea flotei, îndemnîndu-i pe soldați și agitîndu-i cu discursuri înflăcărate. Între timp Monomachatos, după ce s-a pregătit, cum am spus, și-a asigurat și un alt loc de refugiu. A dobîndit prin scrisori prietenia lui Bodinos și a lui Mihail, exarhii Dalmației[1], și și-a cîștigat cu ajutorul darurilor bunăvoința lor, deschizînd astfel în spatele lui diferite portițe de salvare. Căci, dacă ar fi dat greș cu Robert și Alexios și s-ar fi văzut îndepărtat de aceștia doi, putea fugi îndată în Dalmația, unde avea să fie primit ca fugar de Bodinos și Mihail. Dacă aceștia i s-ar fi arătat dușmani, îi mai rămînea ca speranță Mihail și la fel și Bodinos, la care era pre-

[1] Este vorba de Constantin Bodin, principe sîrb al Zetei (1081—1101). Cel mai mare dintre fiii săi se numea Mihail. Tatăl lui Bodin, Mihail (cca 1052—1081) primise în 1077 coroana de rege de la Roma, cf. Ostrogorsky, p. 285—286.

gătit să fugă dacă trupele lui Robert și Alexios îl atacau pe față. 9. Dar să ne oprim aici. E vremea să ne întoarcem acum la domnia tatălui meu și să istorisim cum și prin ce împrejurări a luat puterea. Căci nu am avut de gînd să istorisesc viața lui înainte de urcarea pe tron, ci faptele săvîrșite ca împărat, precum și greșelile lui, dacă voi afla de acestea printre cele pe care le voi cerceta. Nu-l voi cruța, pentru că este tatăl meu, dacă voi găsi vreo faptă nepotrivită după cum, nici pentru a îndepărta vreo bănuială de părtinire, fiindcă cel a cărui viață o istorisesc e tatăl meu, nu voi trece sub tăcere faptele sale bune. Căci în amîndouă cazurile aș încălca adevărul. Pentru mine, așa cum am spus adesea mai înainte, cel despre care scriu este și tată și împărat. Să-l părăsim deci pe Robert acolo unde l-a lăsat istorisirea noastră și să continuăm acum cu viața împăratului, iar războaiele și celelalte lupte duse împotriva lui Robert le vom rîndui într-o altă carte.

CARTEA a II-a

I. Pe cel ce dorește să știe din ce țară și din ce neam se trăgea împăratul Alexios, îl trimitem la cele scrise de cezarul meu[1]. Acolo el va afla și toate lucrurile privitoare la împăratul Nikephoros Botaniates. Așadar, Manuel, fratele mai vîrstnic al lui Isac, al lui Alexios și al celorlalți fii ai lui Ioan Comnenul, bunicul meu dinspre tată, a fost strateg autocrator al întregii Asii sub domnia fostului împărat Romanos Diogenes, care îi încredințase această dregătorie; mai tîrziu i s-a dat și lui Isac, ca duce, cetatea lui Antiohos[2]. Au fost multe la număr războaiele și luptele la care ei au luat parte, dar mai numeroase încă au fost trofeele luate de la potrivnicii lor. După ei, tatăl meu, Alexios, a fost numit strateg autocrator și trimis împotriva lui Urselios, de către împăratul de atunci, Mihail Dukas. 2. Cînd, la rîndul său, împăratul Nikephoros l-a văzut atît de priceput în meșteșugul armelor și cînd a aflat că, trimis în Orient, alături de fratele său Isac, a luat parte la mai multe lupte, dovedind o vitejie mai presus de vîrsta lui și că, de

[1] Bryennios, I, 1.
[2] Isac a fost duce al Antiohiei din 1074 pînă în 1078.

asemenea, l-a învins pe Urselios, a prins să-l îndrăgească nu mai puțin decît pe Isac, cu o căldură deosebită. Îi îmbrățișa pe cei doi frați, uitîndu-se la ei cu încîntare, făcîndu-le des cinstea de a-i invita la masa lui. 3. Dar acest lucru aprindea împotriva lor invidia, mai cu seamă a celor doi barbari de loc din Slavonia; văzînd aceștia prețuirea pe care împăratul o arăta Comnenilor și dîndu-și seama că nu puteau fi atinși de săgețile pe care ei le aruncau cu orice prilej, se dădeau de ceasul morții. Căci împăratul, văzînd că Alexios, a cărui barbă, abia mijită, încă nu crescuse, era prețuit pretutindeni, l-a numit atunci strateg autocrator al Occidentului, dîndu-i demnitatea de proedru[1]. Despre cîte trofee a cîștigat acesta în Occident, cîți răzvrătiți a învins și cîți prizonieri a adus împăratului, am vorbit destul. Dar astfel de fapte nu plăceau sclavilor ci, dimpotrivă, ațîțau flacăra urii lor. Ei au început să uneltească în ascuns și să răspîndească zvonuri pe seama acestora, aducînd la urechile împăratului tot felul de lucruri, unele în taină, altele pe față, sau ademenind alte persoane și, folosind vicleșuguri, urmăreau să scape de aceștia cu orice preț. 4. În situația grea în care se găseau, Comnenii s-au gîndit să-i cîștige pe oamenii gineceului și prin aceștia să o atragă de partea lor pe împărăteasă. Căci erau amîndoi bărbați plăcuți, care puteau să înduplece o inimă de piatră în fel și chip. Isac reușise chiar mai demult, de vreme ce

[1] Demnitatea de proedru, la început unică, implicînd mari prerogative, apoi putînd fi decernată mai multor persoane, era rezervată pînă în secolul al XI-lea eunucilor. Abia spre mijlocul acestui secol este acordată, ca un semn de deosebită cinste și altora, cf. Oikonomides, p. 299.

aceasta îl alesese ca soț pentru propria ei nepoată, căci el se distingea foarte mult atît prin felul de a vorbi cît și prin purtările sale și semăna pe deplin tatălui meu. Dar, după ce și-a rînduit bine lucrurile, el a început să se îngrijească mult de fratele său și, după cum acesta îl ajutase în vederea propriei lui căsătorii, tot astfel și el se îngrijea acum ca celălalt să nu fie mai puțin prețuit de împărăteasă. Se spune că cei doi prieteni, Oreste și Pylade, aveau o atît de mare dragoste unul pentru altul, încît în mijlocul luptei fiecare uita de dușmanii săi pentru a-i respinge pe cei ce-l atacau pe fratele său și tot astfel fiecare își expunea pieptul pentru a primi cel dintîi loviturile hărăzite celuilalt. Se putea observa același lucru și la aceștia. Căci la fel, și cei doi frați, fiecare căuta să înfrunte înaintea celuilalt pericolele, iar faptele de arme, onorurile, norocul, ca să spunem așa, ale unuia din ei, celălalt le privea ca și cum ar fi fost ale sale, într-atît țineau unul la altul. 5. Soarta lui Isac fusese astfel asigurată cu ajutorul providenței și, puțin timp după aceea, mai marii gineceului, la îndemnurile lui Isac, au sfătuit-o pe împărăteasă să-l adopte pe Alexios. Aceasta s-a lăsat convinsă și, cînd — așa cum se înțeleseseră — cei doi frați au venit la palat, împărăteasa l-a adoptat pe Alexios cu tot fastul cuvenit, care se păstra de ani de zile. De acum înainte marele domestic al armatelor din Occident a fost eliberat de o mare grijă. Cei doi frați mergeau de aici încolo împreună la palat; după ce se prosternau după cuviință[1] și așteptau puțin, mergeau la

[1] Este vorba de așa numita *proskynesis*, act ceremonial din rînduiala curții bizantine, destinat să marcheze caracterul divin al puterii imperiale. „Adoratorul" sărută piciorul, mîna și obrazul împăratului. Dreptul la săvîrșirea acestui act era el însuși o dovadă de încredere și cinste.

împărăteasă, lucru care întărea ura împotriva lor. 6. Cunoscînd această stare de lucruri, Comnenii, de teamă să nu fie prinşi în capcana duşmanilor fără să aibă pe cineva care să le vină în ajutor, căutau un mijloc de a preveni aceasta cu ajutorul lui Dumnezeu. După ce s-au sfătuit în fel şi chip împreună cu mama lor şi au cercetat fiecare plan în amănunt[1], au găsit o singură speranţă posibilă de a se salva: aceea de a se duce la împărăteasă, cînd vor avea un prilej, şi de a-i încredinţa taina. Totuşi, au ţinut ascuns planul şi nu au destăinuit nimănui gîndul lor. Stăteau la pîndă aidoma pescarilor care veghează să nu se sperie prada. Căci se gîndeau să fugă pe ascuns, dar se temeau să spună aceasta împărătesei, ca nu cumva ea, din grija pentru cele două tabere, adică pe de o parte pentru împărat, şi pe de alta pentru cei doi fraţi, să-i dezvăluie împăratului cele ce aveau de gînd. Renunţînd, aşadar, la planul lor dintîi, şi-au îndreptat atenţia spre altă cale, căci se pricepeau bine să se folosească de împrejurări.

II. Cum împăratul era acum prea în vîrstă pentru a mai avea un fiu, temîndu-se de apropierea neiertătoare a morţii, el se gîndea la un urmaş. Exista un oarecare Synadenos, care se trăgea din ţinuturile Orientului, de neam ilustru, plăcut la chip, cu minte pătrunzătoare şi viguros la trup, rudă dealtfel cu Nikephoros[2]. Acesta se gîndea la el mai mult decît la ceilalţi, pentru a-i lăsa imperiul şi a-i încredinţa puterea ca o moştenire pămîntească; făcea

[1] Ana Dalassena, femeie de o energie şi ambiţie politică deosebită. Reiese limpede din text rolul ei în organizarea revoltei Comnenilor.

[2] Probabil Theodoulos Synadenos, căsătorit cu sora lui Botaniates, după cum crede Leib, inspirat de Krumbacher.

însă o socoteală greşită. Căci, de fapt, ar fi putut să-şi asigure liniştea pe deplin şi să fie drept în acelaşi timp, lăsîndu-i fiului împărătesei, lui Constantin, puterea împărătească drept o moştenire ce i se cuvenea, datorită bunicului şi tatălui său[1], şi astfel ar fi mărit încrederea şi bunăvoinţa împărătesei faţă de el. Dar bătrînul acesta nu-şi dădea seama că făcea planuri, pe cît de nedrepte pe atît de păgubitoare, şi că devenea făuritorul nenorocirilor vieţii sale. 2. Împărăteasa, auzind aceste zvonuri, s-a mîhnit la gîndul pericolului care-l ameninţa pe fiul ei. Dar, deşi era tulburată, nu s-a destăinuit totuşi nimănui şi acest lucru nu a trecut neobservat de Comneni. Ei au găsit astfel prilejul pe care-l căutau şi au hotărît să meargă la împărăteasă. Mama lor i-a dat lui Isac un motiv ca să stea de vorbă cu aceasta în prezenţa fratelui său, Alexios. Cînd au ajuns amîndoi la împărăteasă, Isac îi spuse: „Cum te vedem, stăpînă, nu arăţi la fel ca ieri şi în celelalte zile, ci pari frămîntată şi cufundată în gînduri, ca şi cum ţi-ai fi pierdut încrederea în cel căruia i-ai putea spune taina ta". La acestea ea, nevoind încă să-i împărtăşească nimic, suspină adînc şi îi spuse: „Nu trebuie să-i întrebi nimic pe cei ce trăiesc în ţară străină[2]; acesta este un motiv destul de puternic de tristeţe. Cît despre mine, eu mă aflu în cea mai mare dintre nenorociri şi, după, cum se pare, mă mai aşteaptă încă altele. „Cei doi fraţi, stînd mai departe, nu au mai adăugat nimic ci, cu ochii în pămînt şi cu mîinile descoperite, au rămas cîtva timp pe

[1] Bunicul fiind Constantin al X-lea Dukas (1059—1067), tatăl — Mihail al VII-lea (1071—1078).

[2] Împărăteasa Maria era originară din Alania, din Caucaz. Pentru detalii privind chestiunea controversată a originii ei şi a legăturilor cu dinastia georgiană, v. Polemis, p. 46, n. 43.

gînduri. Apoi, închinîndu-se în fața ei după obicei, s-au întors la ei, neliniștiți. 3. A doua zi au venit din nou să vorbească cu împărăteasa și, văzînd-o că-i privește cu un aer mai vesel decît în ajun, s-au apropiat amîndoi și i-au spus: „Ești stăpîna noastră! Sîntem sclavii tăi credincioși, gata să suferim orice pentru măria ta! Așadar, nici un gînd să nu-ți mai aducă neliniște și să nu te mai tulbure." Vorbele acestea i-au dat încredere împărătesei, iar ei au fost eliberați de orice bănuială: aflaseră secretul, căci erau pătrunzători, inteligenți și pricepuți să înțeleagă dintr-un cuvînt gîndul adînc și chiar ascuns al altora. S-au arătat gata să o ajute pe împărăteasă, i-au dat mai multe dovezi limpezi asupra credinței lor și i-au făgăduit că-i vor fi de folos cu curaj, oricînd aceasta i-ar chema în ajutor. A te bucura alături de ea cînd e veselă, a te întrista odată cu ea cînd e tristă, acesta este și sfatul apostolului[1] și ei l-au urmat foarte bucuroși. I-au cerut împărătesei să-i socotească drept rude și prieteni și ca pe niște oameni din aceeași țară cu ea, adăugînd numai o rugăminte — dacă ea, stăpîna lor, sau împăratul vor avea vreodată o dovadă de trădare împotriva lor din partea celor ce-i urau, să le spună pe dată, ca nu cumva să cadă fără să știe în cursele dușmanilor. Îi cereau această dovadă de bunăvoință și o rugau să aibă curaj, spunîndu-i că, prin voia lui Dumnezeu, ei îi vor da tot ajutorul de care erau în stare pentru a face astfel ca fiul ei, Constantin, să nu fie lipsit de putere. S-au arătat gata să întărească înțelegerea lor prin jurămînt, căci nu le era îngăduit să piardă timpul, din pricina dușmanilor lor. 4. Astfel, oamenii aceștia au scăpat de o mare neliniște: și-au recăpătat

[1] *Epistola Apostolului Pavel către romani*, XII, 15.

încrederea și au început să vorbească cu împăratul cu o față mai senină căci amîndoi, dar mai ales Alexios, stăpîneau arta de a-și ascunde simțămintele cele mai adînci și planurile tainice sub înfățișări înșelătoare. Căci ura celorlalți crescuse ca o torță uriașă și, cum lor nu le scăpa nimic din ceea ce se spunea împotriva lor, datorită înțelegerii pe care o făcuseră mai înainte, au aflat că cei doi sclavi atotputernici aveau de gînd să pună să-i omoare. Astfel că acum nu mai mergeau împreună la palat, așa cum obișnuiau, ci fiecare aparte, la două zile o dată. Acest vicleșug era îndreptățit și ingenios, căci, dacă unul din ei ar fi fost din întîmplare prins, prin uneltirile ascunse ale celor doi sciți puternici, celălalt scăpa și astfel nu cădea în același timp în cursa barbarilor. Dar, dacă acestea au fost măsurile de prevedere, lucrurile nu s-au întîmplat potrivit bănuielilor lor. Căci, în această luptă, ei au fost mai puternici decît dușmanii lor, așa cum se va vedea cu deplină claritate din istorisire.

III. Cetatea Cyzic[1] tocmai fusese cucerită de turci și împăratul, aflînd de luarea cetății, l-a chemat îndată pe Alexios Comnenul. În ziua aceea se întîmplase însă să vină Isac la palat. Cînd Isac l-a văzut intrînd pe fratele său, împotriva celor stabilite, se duse spre el și îl întrebă ce se întîmplase. Celălalt i-a lămurit pe dată pricina, spunîndu-i: „M-a chemat împăratul". Cei doi au intrat atunci împreună și s-au închinat după obicei; fiind ora mesei, împăratul le ordonă să zăbovească puțin și să ia masa cu el. Ei s-au așezat separat, unul în dreapta mesei, celălalt în stînga, față în față. După cîteva clipe i-au privit pe meseni și și-au dat seama că

[1] Situată pe malul asiatic al Mării de Marmara.

aceştia vorbeau cu glas scăzut, cu un aer întunecat. Temîndu-se ca sclavii să nu le fi întins vreo cursă, şi primejdia să fie aproape, ei se priveau pe ascuns, neştiind ce să facă. 2. Tot astfel după cum cîştigaseră de multă vreme prietenia tuturor acelora care erau în serviciul împăratului prin cuvinte alese, daruri şi felurite dovezi, ei cuceriseră prin bunăvoinţa lor şi pe mai marele ospeţelor, care i-a întîmpinat cu plăcere. Apropiindu-se de acesta, unul din servitorii lui Isac Comnenul i-a spus: „Anunţă pe stăpînul meu despre cucerirea Cyzicului; o scrisoare venită de acolo ne-a adus vestea". Pe dată, celălalt, în vreme ce punea talerele pe masă, îl anunţă pe Isac cu glas scăzut ce aflase de la servitor. La rîndul său, Isac, mişcînd uşor buzele, i-a dat vestea lui Alexios care, avînd o judecată foarte rapidă, mai iute ca focul, şi-a dat seama pe loc ce voia să spună aceasta. Amîndoi au răsuflat uşuraţi de groaza care îi stăpînise. Revenindu-şi pe deplin, au început să se gîndească ce să răspundă, dacă vor fi întrebaţi asupra acestui lucru şi ce sfaturi mai potrivite să-i dea împăratului, dacă el le va cere. 3. Se gîndeau tocmai la acestea, cînd împăratul şi-a îndreptat privirile spre ei, încredinţat că nu ştiau nimic, şi le-a vestit cucerirea Cyzicului. Atunci ei, care erau acum pregătiţi să-i mîngîie sufletul împăratului, tulburat de jefuirea acestei cetăţi, l-au îmbărbătat şi l-au încălzit cu speranţe, asigurîndu-l că oraşul va putea fi eliberat uşor. „Numai, i-au spus ei, să fie măria ta în deplină sănătate. Cei ce au luat cetatea vor suferi ca pedeapsă pentru fărădelegile lor pagube de şapte ori mai mari decît cele pe care le-au pricinuit. „Împăratul le-a admirat răspunsul şi, după ce i-a lăsat pe toţi să plece de la masă, şi-a petrecut restul zilei fără gînduri. 4. De atunci Comnenii au avut grijă să meargă la palat,

să vină în preajma împăratului, pentru a nu ceda teren adversarilor lor şi a nu le da nici cea mai mică pricină de duşmănie, cîştigînd însă bunăvoinţa tuturor pentru a le fi plăcuţi, astfel ca aceştia să-i apere. S-au străduit, de asemenea, s-o atragă şi mai mult pe împărăteasa Maria şi să o convingă că ei nu trăiau şi nu respirau decît pentru ea. Isac, dealtfel, datorită căsătoriei cu nepoata ei, se bucura de toată libertatea; iar tatăl meu, nu mai puţin, datorită dreptului său de rudă, dar, mai ales, invocînd adopţiunea sa înaltă pentru a intra la împărăteasă, era în afară de bănuială şi îi făcea să pălească pe duşmanii săi, căci nu-i scăpau neobservate nici ura sălbatică a acestor sclavi barbari, nici marea uşurătate a împăratului. Astfel, ei vegheau, fireşte, să nu cadă în dizgraţie, pentru a nu ajunge apoi pradă duşmanilor lor. Căci firile foarte slabe sînt nestatornice şi, ca şi canalul Euripos, mereu agitate de flux şi reflux.

IV. Cînd sclavii şi-au dat seama că treburile nu mergeau aşa cum se aşteptau ei şi că pieirea unor asemenea oameni nu era uşoară din pricină că bunăvoinţa împăratului faţă de ei creştea în fiecare zi, după ce au închipuit şi apoi au părăsit multe planuri, s-au îndreptat pe o altă cale. Şi care anume? Aceea ca într-o noapte să se ducă să-i caute fără ştirea împăratului şi apoi să scape de ei, scoţîndu-le ochii, sub o învinuire mincinoasă. 2. Acest lucru nu a scăpat neobservat de Comneni. Cînd şi-au dat seama că primejdia era foarte aproape, au socotit că — în pofida voinţei lor — singura cale de salvare era revolta, la care-i sileau împrejurările. La ce oare să mai fi aşteptat să li se pună fierul înroşit pe ochi, să le fie stinsă lumina lor? Ei au păstrat totuşi planul ascuns în adîncul sufletului. Scurtă vreme după aceasta, Alexios a primit po-

runca de a aduna o parte din trupe pentru a le pregăti să pornească împotriva agarenilor[1] care prădaseră orașul Cyzic (căci se întîmplă că el era domesticul Occidentului); a profitat de acest prilej firesc pentru a-i chema printr-o scrisoare pe comandanții armatei care-i erau credincioși împreună cu trupele pe care le aveau. Înștiințați astfel, toți s-au grăbit spre marea cetate. 3. Ajungînd acolo, unul dintre ei, la îndemnul aceluia dintre cei doi sclavi care se numeau Borilos, s-a dus la împărat și l-a întrebat dacă marele domestic adunase cu voia lui toate trupele în cetatea împărătească. Împărăteasa l-a chemat îndată pe Alexios și l-a întrebat dacă cele spuse erau adevărate. Celălalt nu a tăgăduit faptul că sosise ceva oaste la porunca împăratului, cît despre recrutarea de pretutindeni a întregii armate, a negat-o însă într-un chip convingător. „Căci armata, a spus el, este împrăștiată peste tot prin împărăție și trupele care au primit poruncă vin care dincotro. Numai că cei care îi văd venind în număr atît de mare din toate regiunile imperiului romeic își închipuie, înșelați de aparențe, că se adună aici toată armata — atîta tot." Deși Borilos aducea multe argumente împotriva celor spuse, Alexios a rămas totuși mai tare și a dobîndit încuviințarea tuturor. Germanos, care era mai simplu, nu l-a atacat direct pe Alexios. Dar, de vreme ce învinuirile aduse domesticului nu tulburaseră prea mult sufletul împăratului, aceștia, alegînd un moment sigur (căci era seara) au pregătit o cursă pentru Comneni. 4. Căci sclavul se arată din fire dușmănos față de stăpînii săi; cînd nu-i poate lovi, se servește de putere împotriva tovarășilor săi și devine de nesuportat și pentru ei.

[1] Este vorba de turcii selgiucizi.

Astfel, Alexios avea experiența acestui fel de purtare și a firii acestor sclavi, căci cei despre care vorbesc nu purtau dușmănie Comnenilor din credință față de împăratul lor, ci pentru că Borilos rîvnea de fapt tronul, iar Germanos, știind, îl ajuta cu grijă pe acest figurant să pună la cale capcana. Ei au pregătit planul și felul în care să desăvîrșească această treabă în interesul lor; începuseră tocmai să dezvăluie cu voce tare tot ceea ce pînă acum șoptiseră printre dinți. 5. Vorbele lor au fost auzite de un om, de neam alan, care avea titlul de magistru[1] și care, credincios de multă vreme împăratului, era socotit printre oamenii lui cei mai apropiați. El a ieșit atunci în miez de noapte și a alergat la Comneni, dezvăluindu-i totul marelui domestic. Unii spun că împărăteasa nu era nici ea cu totul neștiutoare de vizita magistrului la Comneni. Alexios l-a dus apoi la mama și la fratele său. Aflînd această veste groaznică, ei au socotit că trebuiau să pornească la îndeplinirea planului pe care îl păstrau de multă vreme ascuns și, cu ajutorul lui Dumnezeu, să-și asigure salvarea. 6. A doua zi, cînd domesticul a aflat că armata se găsea la Tzurulos[2] (localitate aflată undeva, în părțile Traciei), s-a dus la căderea nopții la Pakurianos. Acesta, cum spune poetul, „mic de statur-a fost el, dar mare la arme"[3], se trăgea dintr-o familie nobilă din Armenia[4]. I-a dezvăluit lui totul, ura sclavilor și invidia lor, uneltirile lor împotriva fratelui său și a sa,

[1] Demnitate onorifică, acordată destul de generos în această perioadă, reprezentase în Imperiul roman tîrziu și în perioada protobizantină o foarte înaltă funcție civilă în ierarhia imperială, cf. Oikonomides, p. 294.

[2] Azi, Čorlu, în Turcia europeană.

[3] *Iliada*, V. 801.

[4] Alexios promisese — și mai tîrziu așa a și făcut — să-i acorde lui Pakurianos funcția de mare domestic, cf. Chalandon, p. 45.

intenția lor de a-i orbi; acum era necesar nu să sufere ca prizonieri de război, ci să moară dacă trebuia, după ce vor fi făcut dovada curajului lor. 7. Celălalt, după ce a ascultat, a văzut că în această împrejurare nu avea nici o clipă de pierdut și că trebuia să ia măsuri hotărîte. „Dacă mîine în zori vei pleca de aici, i-a spus el, te voi urma și voi lupta de bunăvoie alături de tine. Dar, dacă vei amîna pînă în ziua următoare planul tău, să știi că mă voi duce eu însumi pe dată la împărat și, fără întîrziere, te voi trăda, pe tine și pe toți tovarășii tăi." „Pentru că văd că ții la salvarea mea, i-a răspuns Alexios, ceea ce este un dar al lui Dumnezeu, nu voi întîrzia să-ți urmez sfatul; să ne întărim însă prin jurămînt." La aceasta și-au jurat amîndoi credință, el făgăduind că, dacă Dumnezeu îl va ajuta să se urce pe tron, îl va ridica pe Pakurianos la rangul de domestic, pe care pînă acum îl avusese el însuși. Alexios Comnenul, plecînd de acolo, s-a despărțit de Pakurianos, îndreptîndu-se spre un alt bărbat, și el războinic, Humbertopulos[1]. I-a înfățișat cele ce avea de gînd să facă și motivul pentru care, fiind hotărît să plece, îi cerea ajutorul. Celălalt a încuviințat: „Mă vei găsi în apropierea ta, i-a spus, mai ales dacă va fi să-mi pun viața în primejdie pentru tine". 8. Mai presus de orice, ceea ce îi făcea pe soldații lui Alexios să-i fie credincioși, era faptul că el îi întrecea pe toți prin curaj și înțelepciune. Toți țineau la el, pentru că era foarte larg în darurile sale și întotdeauna gata să dea, deși nu avea o avere

[1] Acest Humbertopulos, mai precis Constantin Humbertopulos, al cărui nume se poate traduce prin „fiul lui Humbert", era un nepot al lui Robert Guiscard, intrat în serviciul bizantinilor. Va juca în anturajul lui Alexios un rol însemnat, întrerupt o scurtă perioadă de răzvrătirea sa, după care a fost iertat și reintegrat în slujbe.

prea mare. Căci el nu făcea parte dintre cei lacomi de bogății. Iar dărnicia nu se măsoară după cantitatea de bani dați, ci după gîndul celui ce dă. Și se întîmplă ca un om care are puțini bani, dar care dă după măsura mijloacelor sale, să fie darnic, în vreme ce un altul, care are multe bogății și le ascunde sub pămînt sau nu ajută pe cineva la nevoie pe potriva avîntului său să poată fi numit un al doilea Cresus sau un Midas lacom de aur, să fie zgîrcit, murdar și zgîrie-brînză. Era cunoscut de multă vreme de toți faptul că Alexios era împodobit cu toate virtuțile, astfel că ei doreau ridicarea lui la tron și înălțau rugi pentru aceasta. 9. Iar Alexios, după ce a schimbat jurăminte cu Humbertopulos, s-a întors în grabă și a instorisit totul alor săi. Era în noaptea duminicii de Lăsata secului de brînză[1], cînd tatăl meu a pus totul la cale. A doua zi, la ivirea zorilor, el părăsise orașul împreună cu ai săi. De aceea mulțimea, căreia îi plăcea atît îndrăzneala cît și iscusința lui Alexios, a compus, în urma celor ce s-au petrecut, cîteva versuri în limba vulgară, în care se povestea foarte fin această întîmplare, arătîndu-se bănuiala că există un complot urzit împotriva lui, ca și cele pe care le pusese el la cale. Iată cam ce cuvinte avea cîntecelul: „Sîmbătă, înainte de lăsata secului de brînză, Alexios, bună socoteală, și luni în zori, drum bun, șoimul meu". Cîntecul acela, care răsuna pe străzi, voia să spună: „Sîmbătă, în ajunul lăsatei secului de brînză, trăiască iscusința ta, Alexios, iar în duminica ce urmează, precum un

[1] 14 februarie 1081. Duminica Lăsatei secului de brînză (a Tyrophagiei), marcînd ultima săptămînă cînd se pot mînca produse lactate înainte de Paște. Este a șaptea duminică dinaintea Paștelui și ultima dinaintea Postului cel mare.

șoim care se înalță în văzduh, ți-ai luat zborul din plasele barbarilor".

1. Mama Comnenilor, Anna Dalassena, care plănuia logodna unei rude a lui Botaniates cu fiica lui Manuel, fiul ei cel mai mare, temîndu-se acum ca pedagogul copilului să nu afle despre complot și să-i denunțe împăratului, a pus la cale un plan foarte iscusit. A poruncit celor din casă să vină seara cu toții, pentru a se ruga în sfintele biserici ale lui Dumnezeu, căci ea avea obiceiul să se ducă deseori în biserici. Așa s-a și întîmplat. Toți s-au adunat ca de obicei, scoțînd caii din grajduri și așezînd cu grijă șeile pentru femei. Ruda lui Botaniates și pedagogul său se duseseră să se culce, căci ei aveau încăperi separate. 2. În timpul primei veghi Comnenii, care tocmai erau gata să-și pună armurile și să plece din cetatea împărătească, au închis porțile și au dat cheile mamei lor. Ei au închis fără zgomot și ușile încăperilor unde dormea Botaniates, logodnicul nepoatei sale, fără să apropie bine canaturile și fără să le închidă de tot, temîndu-se ca zgomotul să nu-i trezească pe aceștia. Cea mai mare parte din noapte a trecut astfel cu pregătiri. Înainte de cîntatul cocoșului, au deschis porțile cele mari și, împreună cu mama, surorile, soțiile și copiii au plecat pe jos pînă în forul lui Constantin[1]. Acolo Comnenii au intrat repede în palatul Vlacherne[2], după ce și-au

[1] Vestit forum construit de Constantin și al cărui amplasament poate fi recunoscut și azi în Istanbul după rămășițele unei mari coloane de porfir care servea de piedestal statuii împăratului Constantin cel Mare, cf. Janin, *Constantinople byzantine*, p. 62—64.

[2] Palat situat în cartierul Vlacherne, cartierul din colțul de NV al Constantinopolului, pe malul Cornului de aur. Palatul este refăcut și extins sub Alexios și urmașii săi, cf. Janin, op. cit., p. 123—128.

luat rămas bun de la femei, care s-au grăbit spre biserica Sfînta Sofia. 3. Pedagogul lui Botaniates se trezise și, înțelegînd ce se întîmplase, i-a prins din urmă curînd, înainte de a fi ajuns la biserica celor 40 de sfinți[1]. Văzîndu-l, Dalassena, mama acestor copii buni, i-a spus: „După cum am aflat, am fost denunțați împăratului. De aceea mă îndrept spre sfintele biserici, să mă rog pentru ajutor cît se poate, apoi în zori mă voi duce la palat. Mergi acum tu, și cînd se vor deschide porțile, anunță sosirea noastră." Celălalt s-a grăbit să-i îndeplinească porunca. 4. Femeile au ajuns apoi la sanctuarul sfîntului ierarh Nicolae, numit de obicei „Refugiul"[2], chiar și în zilele noastre, care se află aproape de biserica cea mare și care a fost construit cu multă vreme în urmă pentru salvarea celor care se găsesc sub învinuire. El este ca o parte din marele sanctuar și e făcut special, după cum cred, de strămoșii noștri, pentru ca orice om învinuit care intră acolo să fie la adăpost de pedeapsa legilor. Bazileii și cezarii de altă dată arătau îndurare față de supușii lor. Cel ce păzea în interiorul templului nu le-a deschis imediat porțile, ci i-a întrebat cine erau și de unde veneau. Una din femei i-a răspuns: „Sînt femei din Orient. Și-au cheltuit tot ce aveau și se grăbesc acum să facă rugăciuni înainte de a pleca înapoi acasă". Atunci el a deschis repede porțile și le-a lăsat să intre. 5. A doua zi, împăratul a adunat senatul îndată ce a auzit ce puseseră la cale acei oameni și a vorbit împotriva lor, învinuindu-l pe domestic.

[1] Există mai multe biserici consacrate celor 40 de martiri în Constantinopol, v. Janin, *Géographie*, p. 482—486.

[2] Capelă situată lîngă Biserica Sfintei Sofii; oferea dreptul de refugiu celor urmăriți de autorități, răpirea lor cu forța de acolo fiind considerată un sacrilegiu, cf. Janin, *Géographie.*, p. 369.

A trimis apoi la aceste femei pe Straboromanos[1] și pe un oarecare Euphemioanos, pentru a le porunci să vină la palat. Dar Dalassena le-a răspuns: „Spuneți împăratului astfel: copiii mei sînt slujitori credincioși ai măriei tale; ei te-au slujit așa cum se cuvine, în orice împrejurare, fără să-și cruțe nici viața nici trupul și au fost totdeauna primii care să înfrunte primejdia cu curaj pentru împărat. Dar invidia acelora care nu pot suferi nici bunăvoința, nici favoarea măriei tale pentru ei, îi punea mereu în mare primejdie; cînd s-au hotărît să le scoată ochii, ei au aflat-o și au plecat din cetate, nu ca niște răzvrătiți, ci ca slujitori credincioși, atît pentru a scăpa de pericolul apropiat cît și pentru a aduce la cunoștința împăratului ce se urzea împotriva lor și pentru a cere ajutor măriei tale". 6. Dar solii nu încetau să le îndemne să-i urmeze. Atunci această femeie le spuse indignată: „Lăsați-mă să intru în biserica Domnului ca să mă rog. Căci nu se cade să ajung la porțile acesteia și să nu pot să intru pentru a cere ajutor stăpînei preacurate, Maicii Domnului, și inimii împăratului". Solii au ascultat ruga firească a acestei femei și au lăsat-o să intre. Atunci ea a înaintat cu pas încet, ca un om copleșit de vîrstă și de necazuri, prefăcîndu-se de fapt copleșită și, cînd s-a apropiat de intrarea bisericii, a îngenuncheat de două ori, dar a treia oară s-a întins pe pămînt și s-a apucat cu mîinile de sfintele porți, strigînd: „Doar dacă îmi taie mîinile voi ieși din acest templu sfînt, fără să fi primit crucea împăratului ca garanție a salvării mele". 7. Atunci Straboromanos, scoțîndu-și crucea pe care o purta la gît, i-a întins-o. Dar aceasta i-a răspuns: „Nu ție îți cer dovada, ci aștept de la

[1] Acest personaj deținea, după Zonaras, XVIII, 19, funcția de mare eteriarh.

împăratul însuși ocrotirea de care am vorbit. Nu o să primesc nici o cruce care mi se va oferi, dacă este mică, trebuie să fie crucea cea mare". Ea cerea aceasta pentru ca jurămîntul să poată fi pe față, căci dacă făgăduiala se făcea cu o cruce mică, întărirea acesteia nu ar fi fost văzută de mulți din cei prezenți. „Cer judecată și milă din partea împăratului. Mergeți și spuneți-i". 8. Între timp nora ei, soția lui Isac (ea se grăbise să intre în biserică în clipa în care se deschiseseră porțile pentru utrenie, după ce și-a ridicat vălul care-i acoperea fața, le-a spus oamenilor: „Dacă ea vrea, să se ducă; noi însă, fără chezășie nu ieșim din templu, nici dacă ne amenințați cu moartea. Atunci aceia, văzînd îndîrjirea femeilor care arătau față de ei mai multă îndrăzneală decît la început, de teamă să nu se iște vreo tulburare, au plecat să-l încunoștiințeze pe împărat de cele întîmplate. Acesta, bun din fire, s-a înduioșat de cuvintele Annei Dalassena și i-a trimis crucea cerută, pentru ca să nu mai fie îngrijorată. Mai tîrziu, cînd a ieșit din sfînta biserică a lui Dumnezeu, ea a cerut să fie trimisă împreună cu fiicele și nurorile ei în mănăstirea pentru femei de la Petrion, aflată în apropierea Porții de fier.[1] De asemenea a pus să fie căutată ruda ei, nora cezarului Ioan (ea avea titlul de protovestiară)[2] în sanctuarul Vlacherne, care fusese con-

[1] Nici mănăstirea amintită, nici Poarta de Fier nu sînt precis identificate, v. Janin, *Géographie*, p. 397.

[2] Este vorba de Maria, soția lui Andronic Dukas (*ante* 1045–1077) fiul cezarului Ioan Dukas (m. cca 1088). Maria descindea dintr-o familie nobilă bulgară, pretinzînd că se trage din țarul Samuel (976–1014) Este frecvent desemnată prin titlul ei de protovestiară, adică de soție a protovestiarului Andronic. Demnitatea era acordată maimarelui peste garderoba, tezaurul și caseta particulară a împăratului, cf. Polemis, p. 58; Oikonomides, p. 305. Maria era mama Irinei, deci bunica Anei Comnena.

struit în cintea stăpînei noastre Maica Domnului,[1] cu poruncă să fie condusă și ea în aceeași mănăstire de la Petrion. Mai mult, a cerut ca pivnițele, lanurile de grîu și bunurile lor să fie păstrate neatinse. 9. În fiecare dimineață cele două femei mergeau împreună la paznicii lor și îi întrebau dacă au vreo veste de la copii. Aceștia, purtîndu-se cu bunăvoință față de ele, le istoriseau tot ce aflaseră. Astfel că protovestiara, care avea mînă și inimă generoase, pentru a-i cîștiga pe paznici, le-a spus să ia din bucate tot ce vroiau, căci femeile erau libere să ceară ce le trebuia. De atunci paznicii s-au grăbit și mai mult să le dea vești despre tot ce făceau Comnenii și astfel acestora nu le scăpa nimic.

VI. Astfel s-au întîmplat lucrurile cu femeile. Răzvrătiții, ajungînd curînd la poarta care se afla lîngă întăritura Vlacherne, după ce au spart zăvorul, au ajuns fără piedică la grajdurile împărătești. Acolo ei au tăiat mai întîi cu sabia picioarele dinapoi ale cailor rămași, în dreptul articulațiilor, iar pe cei ce păreau să le fie mai de folos, i-au luat cu ei și s-au îndreptat în grabă spre mănăstirea numită Kosmidion[2] din apropierea cetății cetăților. Căci, introduc aici acest amănunt pentru ca istorisirea să fie mai clară, acolo au găsit-o pe protovestiara, despre care am vorbit, înainte ca împăratul să fi trimis după ea, așa cum am spus mai

[1] Una dintre cele mai importante biserici din Constantinopol, datînd din secolul V, restaurată de mai multe ori de-a lungul secolelor. Fusese distrusă de un incendiu în 1070 și refăcută de Roman al IV-lea Diogenes și de Mihail al VII-lea, cf. Janin, *Géographie*, p. 161–171.

[2] Mănăstire cu hramul sfinților Cosma și Damian, „doctorii fără arginți", situată pe Cornul de aur, cf. Janin, *Géographie*, p. 286–289.

sus; ei s-au despărțit de ea în clipa plecării și, după ce au încercat să-l convingă pe Gheorghe Paleologul să-i însoțească, l-au silit să-i urmeze. 2. Căci ei nu îndrăzniseră încă să-și dezvăluie planurile în fața acestui om în care aveau motive să nu se încreadă, întrucît tatăl lui Gheorghe era devotat în cea mai mare măsură împăratului și dezvăluirea revoltei lor nu era lipsită de primejdie. La început, Paleologul nu s-a lăsat ușor convins, împotrivindu-se mult și învinuindu-le de lipsă de credință față de stăpînul lor, astfel că a doua zi, cum se spune, după ce s-au gîndit, au regretat aceasta. Dar, după ce protovestiara, care era soacra Paleologului[1] a insistat mult ca el să-i însoțească, amenințîndu-l chiar cu lucrurile cele mai groaznice, acesta a devenit mai înțelegător. 3. Atunci s-a gîndit la femei, la soția sa Anna și la Maria, soacra sa, care se trăgea dintr-una din familiile de frunte ale Bulgariei și era atît de atrăgătoare prin frumusețea ei, ca și prin grația armonioasă a trupului și chipului, încît era socotită cea mai frumoasă femeie din cîte trăiau în acel timp. De aceea Paleologul și Alexios nu erau lipsiți de grijă față de ea. Cei din preajma lui Alexios erau cu toții de părere că trebuie să le ia de acolo pentru a le duce, după cum socoteau unii, într-o fortăreață sau, după Paleolog, în templul Maicii Domnului la Vlacherne. Părerea lui Gheorghe a biruit. Au plecat pe dată și le-au încredințat Mamei preacurate a Cuvîntului atotcuprinzător. Întorcîndu-se ei în locul de unde plecaseră, au început să plănuiască ce să facă acum. „Trebuie să plecați de aici, le-a spus Paleo-

[1] Maria era mama Anei (cca 1068 — *ante* 1136), soția lui Georgios Paleologul și sora Irinei, soția lui Alexios Comnenul, cf. Polemis, p. 74–75.

locul. Cît despre mine, vă voi ajunge în curînd, aducînd și banii mei"; căci, într-adevăr, el își păstra acolo toată averea. Fără să mai întîrzie, au pornit de îndată la drum spre locul hotărît, iar celălalt, după ce și-a încărcat bogățiile pe animalele de povară ale călugărilor, a plecat și el în urma lor. I-a ajuns fără vreo piedică la Tzurulos (un sat în Tracia), unde au avut norocul să dea de trupele care veniseră la porunca domesticului. 4. Atunci el, socotind că trebuiau să-l încunoștințeze de ceea ce se întîmplase pe cezarul Ioan Dukas, care se afla la moșia sa de la Morobundos, i-au trimis un sol ca să-i dea de știre de revolta lor. Acesta a sosit dimineața în zori, aducînd vestea, și s-a oprit în fața porților palatului, căutînd să-l vadă pe cezar. L-a zărit Ioan, nepotul acestuia, un băiat care nu ajunsese încă la vîrsta adolescenței și care, de aceea, nu-l părăsea pe cezar. Intrînd în fugă la el, în timp ce dormea, l-a trezit din somn și i-a spus despre revoltă. Uluit pentru moment de ceea ce auzise, cezarul îl bătu pe obraz pe nepot și îi dădu drumul, spunîndu-i să nu mai repete asemenea vorbe necugetate. Dar copilul s-a întors după scurt timp cu aceeași veste și cu scrisoarea pe care i-o trimiseseră Comnenii. 5. Aceasta cuprindea și cîteva cuvinte subtile care lăsau să se înțeleagă revolta, spunînd astfel: „Noi am pregătit un mare ospăț care n-o să fie lipsit de desfătare și dacă vrei să iei parte și tu, vino în graba cea mai mare să te bucuri de bucate". Atunci cezarul s-a ridicat și, rezemîndu-se în cotul drept, a poruncit să intre solul, care venea de departe. După ce a ascultat ce-i dădeau de veste Comnenii, el zise, punîndu-și mîinile pe ochi: „Vai mie, nenorocire!" Apoi, după ce a stat cîtva timp mîngîindu-și barba, ca un om frămîntat

de gînduri, a socotit că nu-i rămînea decît să se revolte și el. Și-a chemat apoi slujitorii, a încălecat și a pornit spre locul unde se aflau Comnenii. 6. Pe drum, el s-a întîlnit din întîmplare cu un oarecare Byzantios[1] care, purtînd un sac cu galbeni, se îndrepta spre marea cetate, și l-a oprit cu vorbele lui Homer: „Străine, întîi am să te întreb de unde și cine ești?"[2] Aflînd că acesta avea o mare sumă de galbeni din luarea impozitelor și că o ducea la tezaur, l-a oprit cu el în timpul nopții, făgăduindu-i să-l lase să plece unde vrea cînd s-o crăpa de ziuă. Cum celălalt refuza și găsea că este o silnicie, cezarul a insistat și mai mult și vorbele lui au sfîrșit prin a-l convinge, căci, fiind cu vorbă limpede și minte iscusită, avea puterea de a convinge pe buze, ca un alt Eschine sau Demostene. Luîndu-l așadar pe om, îi dă o cameră, arătîndu-i numeroase dovezi de bunăvoință, îl invită la masa lui și, purtîndu-se atent, îl oprește lîngă el. 7. În zori, cînd soarele s-a ridicat în grabă la răsărit pentru a pune stăpînire pe cer, Byzantios a dat poruncă să i se înșeueze caii, dornic să ajungă la Bizanț cît mai curînd. Văzîndu-l, cezarul îi spune: „Oprește-te și vino împreună cu noi". Dar acela, care nu știa încotro se îndrepta el și, dealtfel, nu își închipuia deloc pricina pentru care îi dădea atîta atenție, a început să se mînie și să-l bănuiască pe cezar din pricina atențiilor lui prea binevoitoare. Acesta însă stătea lîngă el și, cum nu se lăsa înduplecat, cezarul,

[1] B. Leib crede că în text este vorba de un nume de persoană, călătorul numindu-se *Byzantios*. De fapt cuvîntul trebuie luat mai curînd în accepțiunea de „locuitor al Bizanțului," adică al Constantinopolului, cetățean al capitalei numite în chip curent de Ana după numele arhaic — Bizanț, cf. Liubarski, n. 232.
[2] Cf. *Iliada*, XXI, 150; *Odiseea*, I, 166; XIX, 105.

schimbîndu-se, a început să-l amenințe cu alte cuvinte aspre, dacă nu va face ce-i spune. Cum celălalt tot nu se supunea, a poruncit să se încarce toate poverile străinului pe animalele lui de povară și să se pornească la drum, iar pe om l-a lăsat să plece unde vroia. Acesta a părăsit cu totul gîndul de a mai merge la palatul împărătesc, de teamă să nu fie închis dacă slujitorii de la tezaur îl vor vedea cu mîinile goale. Nu mai vroia nici să se înapoieze, din pricina tulburărilor și a nesiguranței care domneau după izbucnirea revoltei Comnenilor, astfel că, deși fără voie, l-a urmat pe cezar. Dintr-o întîmplare s-au petrecut apoi următoarele: Pornind la drum, cezarul a întîlnit niște turci care se pregăteau să treacă fluviul numit Euros[1]. Trăgînd frîul, el începe să-i întrebe de unde vin și încotro se duc și, pe dată, le făgăduiește să le dea o grămadă de bani și să le acorde diferite onoruri, dacă vin cu el să se alăture Comnenilor. Cad atunci cu toții la învoială și le cere căpeteniilor lor un jurămînt, ca să întărească înțelegerea. Aceștia, pe dată jurară după credința lor, făgăduind să lupte de bunăvoie pentru Comneni. 9. Apoi cezarul a plecat împreună cu turcii la Comneni. Văzîndu-l de departe, foarte mulțumiți de această nouă pradă ei, și mai ales tatăl meu, Alexios, nu mai știau ce să facă de bucurie. El însuși a ieșit în întîmpinarea cezarului și strîngîndu-l, îl îmbrățișa fără încetare. Ce se întîmplă după aceea? La îndemnul și la insistențele cezarului au pornit pe drumul spre cetatea împărătească. 10. Toți locuitorii tîrgurilor ieșiseră de bună voie și îl aclamau pe Alexios ca împărat, în afară de oamenii din Orestiada[2];

[1] Astăzi, Marița.

[2] Denumire arhaică pentru Adrianopol, azi Edirne, în Turcia europeană.

aceștia rămăseseră de partea lui Botaniates, căci ei îl urau pe cel ce îi luase prizonier pe Bryennios. Ajungînd la Athyra[1], s-au oprit ca să se odihnească și au plecat ziua următoare pînă la Skiza (și acesta este un sat în Tracia), și și-au așezat acolo tabăra.

VII. Cu toții erau neliniștiți, gîndindu-se cu nerăbdare la ce avea să se întîmple și fiecare vroia să fie ales împărat cel la care se gîndea el. Cei mai mulți doreau ca puterea să-i revină lui Alexios, dar oamenii lui Isac nu stăteau nici ei fără să facă nimic și, pe cît puteau, urmăreau să-i atragă de partea lor pe cît mai mulți; situația părea astfel fără ieșire, unii dorind ca primul, alții ca cel de al doilea să ia puterea pentru a veghea asupra treburilor imperiului. Între cei de față se găseau mulți care erau de partea lui Alexios, datorită legăturilor lor de rudenie. Cezarul Ioan Dukas,[2] despre care am vorbit mai înainte, la fel de priceput în a sfătui și foarte capabil în ducerea lucrurilor la bun sfîrșit, și pe care am apucat și eu să-l văd odinioară,

[1] Athyra, fortăreață pe rîul cu același nume, la 15 km vest de Region, pe coasta europeană a Mării de Marmara.

[2] Cezarul Ioan Dukas (? — cca 1088), fratele împăratului Constantin al X-lea (1059—1067) și bunicul Irinei, soția lui Alexios Comnenul. A fost una dintre cele mai marcante personalități politice din Bizanțul secolului al XI-lea. Într-un moment de dizgrație, în vremea domniei lui Mihail al VII-lea, pe care-l adusese pe tron, îmbracă rasa monahală fără să renunțe însă la intrigile politice. Tot el sfătuiește pe Mihail să abdice și contribuie la realizarea căsătoriei Mariei din Alania cu uzurpatorul Botaniates. Despre el. v. Polemis, p. 34—41. Vechiul titlu imperial de *cezar* a fost în Bizanț, pînă în vremea lui Alexios Comnenul cea mai înaltă demnitate a Imperiului. Era acordat membrilor familiei imperiale și de cele mai multe ori succesorilor la domnie, v. Oikonomides, p. 293.

Mihail și Ioan, nepoții săi[1], ca și soțul surorii lor, Gheorghe Paleologul, care, unindu-și eforturile și străduindu-se să aducă mulțimea la părerea lor, mișcau toate inimile și, cum se spune, trăgeau cu îndemînare toate sforile pentru a-l proclama pe Alexios. Atît de bine izbuteau să înduplece cugetele tuturor către ceea ce urmăreau ei, încît puțin cîte puțin numărul celor ce erau de partea lui Isac scădea. 2. Într-adevăr, acolo unde se afla Ioan cezarul, nimeni nu i se putea împotrivi, căci el era fără egal prin inteligența sa deosebită, prin statura înaltă și prin înfățișarea sa demnă de un conducător. Dar ce nu făceau cei doi Dukas? Ce nu ziceau? Cîte lucruri nu făgăduiau ei să îndeplinească, atît pentru comandanți cît și pentru armată, dacă Alexios avea să urce treptele domniei! „Vă va răsplăti, spuneau ei, cu darurile și onorurile cele mai mari, pe fiecare după meritul său și nu la întîmplare, așa cum fac conducătorii neștiutori, căci el este de mult stratopedarhul vostru și mare domestic al Occidentului. A împărțit pîinea și sarea, luptînd vitejește alături de voi în atacuri întîmplătoare și în bătălii organizate, fără să-și cruțe nici trupul, nici brațele, nici chiar viața, pentru izbăvirea voastră, trecînd de mai multe ori munții și cîmpiile cu voi, îndurînd lipsurile războiului; vă cunoaște bine pe toți laolaltă și pe fiecare în parte și, cinstindu-l pe Ares, îi îndrăgește mai cu seamă pe războinicii viteji." 3. Astfel vorbeau cei doi Dukas; Alexios, arătînd mare prețuire lui Isac, îi dădea întîietate în toate, fie din dragoste frățească, fie, mai degrabă, trebuie s-o spun, pentru că armata întreagă era de partea lui și cerea urcarea sa pe tron, fără să arate cel mai mic interes față de Isac; avînd deci puterea și forța și văzînd că lucrurile se desfășurau așa cum nădăjduia, vroia să-l mîngîie pe fratele său, arătînd că n-ar vroi să ajungă pe tron; dealtfel nu era nici o primejdie, de vreme ce armata întreagă îl trăgea spre culmea măririlor, dacă el îl mîngîia pe fratele său și părea că îi cedează întîietatea. 4. Timpul trecea astfel cînd, deodată, soldații au fost chemați la pretoriu, toți fiind pînă atunci în așteptare și rugîndu-se să se îndeplinească propria lor dorință. Isac s-a ridicat și, luînd încălțările de purpură[1], a vrut să le pună fratelui său în picioare. Cum acesta le-a respins de mai multe ori, el i-a spus: „Îngăduie, căci prin tine vrea Dumnezeu să ridice familia noastră"[2]. Și-a amintit atunci profeția pe care i-a făcut-o odinioară un om care le ieșise în cale în apropierea locului numit Karpianos, pe cînd cei doi frați se întorceau împreună de la palatul împărătesc, îndreptîndu-se spre casă. 5. Tocmai ajunseseră în acel loc cînd, deodată, le-a venit în întîmpinare un om, sau mai degrabă o ființă supranaturală, oricum, cineva care avea darul să vadă în viitor. După înfățișare, așa cum înainta cu capul descoperit, cu păr alb și barbă stufoasă, părea un preot; el l-a prins pe Alexios de picior și, fiind pe jos, l-a tras spre el pe celălalt care era călare, pentru a-i spune la ureche acest verset dintr-un psalm al

[1] Mihail Dukas (cca 1061–1108/18) și Ioan Dukas (cca 1064-ante 1136) erau cei doi frați mai vîrstnici ai Irinei Dukas, mama Anei Comnena. Erau deci fiii lui Andronic Dukas și nepoții direcți ai cezarului Ioan. Despre ei v. Polemis, p. 63–70.

[1] Încălțămintea de purpură era rezervată la Bizanț numai împăratului.

[2] Indicație evidentă asupra intenției Comnenilor de a fonda o nouă dinastie.

lui David: „Încordează-ți arcul, propășește și împărățește întru adevăr, blîndețe și dreptate[1]" și adăugă apoi cuvintele: „tu, împărate, Alexios". Spunînd acestea ca pe o profeție, el a dispărut. Alexios nu l-a putut găsi cu toate că a cercetat cu privirea în jurul său, încercînd să-l zărească și chiar, dînd frîu liber calului, a pornit în urmărirea lui, sperînd să-l ajungă pentru a ști exact cine era și de unde venea. Dar arătarea rămase nevăzută. 6. Cînd s-a întors, fratele său, Isac, i-a pus numeroase întrebări despre această apariție și i-a cerut să-i dezvăluie secretul. Cum Isac insista mult, Alexios, după ce a dat semn că nu vrea, în cele din urmă a repetat ce-i spusese acesta cu voce înceată. Cît despre el, vorbind pe față cu fratele său, a luat aceste vorbe ca și cum ar fi fost o halucinație și a spus că era o momeală, dar, cînd se gîndea la omul venerabil care-i apăruse, îl compara cu „teologul", fiul Tunetului.[2] 7. Văzînd, așadar, acesta că ceea ce prezisese și spusese bătrînul prin cuvintele sale se împlinea, insistă pe lîngă fratele său, punîndu-i cu forța încălțările de purpură, mai ales acum cînd vedea că armata îl vroia cu ardoare pe Alexios. Atunci cei doi Dukas au început să aclame[3], căci ei îl sprijineau pe acest om pentru diferite pricini, dar mai ales pentru că ruda lor, Irina, mama mea, era măritată după lege cu tatăl meu. Și odată cu ei, toți care erau uniți cu el prin legături de sînge făceau același lucru cu entuziasm. Restul oștenilor au prins și ei să-l aclame

[1] *Psalmul* XLIV, 5.

[2] Este vorba de sfîntul evanghelist Ioan, epitetul de „fiu al Tunetului" îi este dat de Marcu, XIV, 33.

[3] Aclamațiile de rigoare la proclamarea unui împărat nu erau simple manifestări spontane, ci un act ceremonial, strict codificat, v. Constantin Porfirogenetul, *De cerimoniis*, I. 38.

și strigătele mai că le ajungeau pînă la cer. Se putea vedea atunci un fenomen ciudat, cei care înainte gîndeau cu totul altfel și preferau să moară decît să-și vadă dorințele zădărnicite, ajunseseră acum să gîndească la fel cu ceilalți și lucrul era atît de limpede, încît nimeni nu ar fi putut să bănuie că existaseră printre ei unii de altă părere.

VIII. În timp ce se întîmplau toate acestea, s-a răspîndit zvonul că Melissenos ajunsese la Damalis împreună cu armata sa și că fusese chiar aclamat ca împărat, după ce se înveșmîntase cu haina de purpură[1]; dar aici nimeni nu vroia încă să dea crezare zvonului. Celălalt, aflînd însă ce se întîmpla cu Comnenii, a trimis pe loc soli care, îndată după ce au sosit, le-au dat scrisori ce sunau astfel: „Dumnezeu m-a ținut sănătos și în putere pînă la Damalis, împreună cu armata care era sub porunca mea. Am aflat de asemenea și ce s-a întîmplat cu voi, cum, după ce ați scăpat de răutatea acelor sclavi și de groaznicele lor uneltiri împotriva voastră, cu ajutorul Proniei v-ați putut izbăvi. Întrucît prin voia Domnului vă sînt apropiat ca rudă și prin simțăminte, în credința mea nestrămutată față de voi, nu sînt mai prejos de nici unul dintre aceia care vă sînt rude de sînge, o știe Dumnezeu, cel care le judecă pe toate; după ce vom ajunge la aceeași părere, trebuie să ne asigurăm o poziție puternică și de nezdruncinat pentru ca să nu fim bătuți de toate vînturile ci, dimpotrivă, să îndreptăm pe calea cea bună domnia noastră, înaintînd cu pas sigur. Vom ajunge la aceasta dacă voi,

[1] Nikephoros Melissenos, căsătorit cu sora lui Alexios, Evdochia, s-a răzvrătit în 1079 împotriva lui Botaniates, făcînd apel și la auxiliari turci, cf. Bryennios, IV, 31. Damalis este numită peninsula micrasiatică din fața Constantinopolului.

după ce ați luat capitala, cu ajutorul lui Dumnezeu, veți administra și treburile Occidentului, unul din voi fiind proclamat, și dacă mie mi le lăsați pe cele ale Asiei; voi purta diademă, voi fi înveșmîntat în purpură și voi fi aclamat ca împărat, așa cum e obiceiul, alături de acela dintre voi care va fi înălțat; astfel aclamația va fi spre unirea noastră și, deși ținuturile și treburile vor fi împărțite între noi, va exista una și aceeași conducere. Dacă amîndoi vom face astfel, imperiul va fi condus de noi fără tulburare." 3. Solii care au venit cu această veste nu au primit însă atunci un răspuns satisfăcător. Chemîndu-i în ziua următoare, Comnenii le-au arătat în urma unor discuții prelungite, că ceea ce vroia Melissenos nu se putea împlini, și i-au făgăduit ca Gheorghe, numit Manganes, în grija căruia îi dăduseră pe soli, să-i anunțe a doua zi ce au hotărît. În vreme ce se întîmplau acestea, ei nu pierdeau deloc din vedere asediul cetății și atacau meterezele în măsura în care puteau. Așadar, în ziua următoare, i-au chemat pe soli și le-au spus părerea lor. După aceasta, Melissenos urma să fie onorat cu titlul de cezar și să se bucure de diademă, de aclamații și de celelalte privilegii ale acestei demnități și, în același timp, îi dădeau cetatea cea mare a lui Thesalos, unde s-a construit și biserica măreață închinată marelui martir Dimitrie, și unde smirna care se prelinge pe mormîntul său venerabil aduce fără încetare tămăduieli miraculoase celor ce se apropie cu credință. 4. Solii nu au părut mulțumiți cu aceste condiții, dar, cum intervențiile lor rămăseseră fără rezultat și vedeau pregătirile impresionante ale răzvrătitului împotriva cetății și armata uriașă pe care o comanda, nemaiavînd timp, s-au temut ca,

după ce orașul va fi cucerit, Comnenii să nu prindă curaj și să nu vrea să le acorde ceea ce le făgăduiau acum. Au cerut, așadar, ca aceste condiții să fie înscrise într-un hrisov, întărit în litere de purpură. Alexios, noul împărat, a încuviințat și, chemîndu-l îndată pe Gheorghe Manganes, care era totodată și secretar, i-a încredințat să redacteze hrisovul. Dar acesta a amînat trei zile, pretextînd ba una, ba alta, spunînd odată că după ce a trudit toată ziua nu a putut termina de scris în cursul nopții, altădată că o scînteie a căzut noaptea peste cele scrise și le-a făcut scrum. Invocînd aceste lucruri și altele asemănătoare, Manganes, așa cum arată și numele său, „cel ce pune la cale vicleșuguri"[1], amîna treaba de la o zi la alta cu noi motive. 5. Comnenii, plecînd de aici, au cucerit printr-un singur atac locul numit Aretas[2]. Acest loc se află în apropierea cetății împărătești, se ridică deasupra cîmpiei și are, pentru cei ce se află jos și îl privesc, aspectul unei coline care coboară cu o pantă spre mare și cu alta spre Bizanț[3], iar cu celelalte două spre nord și apus, în bătaia tuturor vînturilor. Avînd mereu apă limpede și bună de băut, este totuși lipsită cu desăvîrșire de plante și arbori, astfel încît s-ar putea spune că această colină a fost curățată de tăietorii de lemne. Din pricina așezării plăcute a locului și a aerului său bun, împăratul Romanos Diogenes ridicase aici pentru scurte popasuri construcții mărețe, demne de bazilei.

[1] În grecește *manganeuo* înseamnă „a născoci șiretlicuri".
[2] Loc situat la 3 km vest de Constantinopol, cf. Janin, *Constantinople byzantine*, p. 137.
[3] Bizanț este denumit de Ana Comnena în chip constant Constantinopolul. Este denumirea arhaică a localității unde Constantin cel Mare a întemeiat a doua capitală a Imperiului. Numele este de origine tracă. Alexios asediază Bizanțul în martie 1081.

Ajunși acolo, Comnenii au trimis oameni să încerce un atac asupra întăriturilor, nu cu helepole,[1] cu mașini sau catapulte, căci timpul nu îngăduia acestea, ci cu pelțaști,[2] arcași, lăncieri și catafractari.[3]

IX. Botaniates, care vedea pe de o parte că armata răzvrătită a Comnenilor era foare numeroasă, că era formată din oameni de toate neamurile, care se zoreau să se apropie de porțile cetății și că Nikephoros Melissenos se afla la Damalis, cu forțe întru nimic inferioare celorlalte și că vroia și el conducerea împărăției, neștiind ce hotărîre să ia și fără să fie în stare să reziste ambelor tabere în același timp, devenind mai nepăsător din pricina bătrîneții și din ce în ce mai temător, cu toate că fusese foarte curajos în tinerețe, nu mai respira acum decît pentru că se știa apărat de zidurile dimprejur și înclina mai degrabă să renunțe la conducerea imperiului. Astfel cu toții erau cuprinși de groază și de neliniște și totul părea ușor de cucerit din orice parte. 2. Comnenilor însă, cucerirea cetății li se părea un lucru greu (căci trupele lor erau formate și din oameni de diferite neamuri și din oameni din țară și astfel peste tot unde o mulțime este pestriță și părerile sînt diferite). Alexios, care tocmai își pusese încălțările cele noi, și-a dat seama că era greu să cucerească cetatea și, cunoscînd firea schimbătoare a soldaților, și-a făcut un alt plan: urma să-i ademenească prin laude și făgăduieli pe cîțiva din cei ce apărau întăriturile și, după ce avea

[1] Mașini de asediere a orașelor, inventate de Demetrios Poliorcetul.

[2] Denumire arhaică pentru soldații de infanterie ușoară, înarmați cu un scut mic.

[3] Călăreți înzestrați cu armuri și armament greu.

să le dobîndească credința, să cucerească cu ajutorul lor cetatea. 3. După ce s-a gîndit la acestea toată noaptea, s-a dus în zori în cortul cezarului, pentru a-i face cunoscut planul său și a-i cere totodată să-l însoțească în cercetarea crenelurilor, să-și dea părerea cu privire la apărare și la apărători (căci ei erau de neam diferit) și să se sfătuiască cum pot să cucerească cetatea. De fapt aceasta era o îndatorire grea pentru cezar, ca unul care de cîtva timp nu mai purta veșmîntul monahal și care își dădea seama că apropiindu-se de întărituri va fi la bunul plac al celor de pe metereze și creneluri. Așa s-a și întîmplat. A plecat împotriva voinței lui împreună cu Alexios și ceilalți, îndată ce l-au văzut de pe ziduri, au început să-l ia în bătaie de joc, spunîndu-i „ava“[1], la care adăugau nume de ocară. Încruntîndu-se, deși se simțea jignit, el arăta că nu-i bagă în seamă și că se gîndește numai la planul despre care era vorba. Căci cei ce au o fire tare pot să urmărească numai ce și-au pus în gînd, disprețuind tot ce nu are legătură cu aceasta. 4. Au cercetat ce fel de oameni erau cei ce păzeau turnurile în fiecare loc. După ce a aflat că aici se găsesc cei care se numeau „Nemuritorii“ (aceasta este o trupă deosebită a armatei romeice), dincolo varegii din Thule[2] (bărbați înarmați cu securi), în altă parte nemiții (de asemenea un neam barbar care slujește de mult imperiul romeic), l-a sfătuit pe Alexios să nu se mai năpustească nici

[1] Termen de origine aramaică, în traducere „tată“. Era folosit în Bizanț ca formulă de adresare respectuoasă călugărilor. Aici, evident, are un sens ironic, cezarul se călugărise din motive politice.

[2] Liubarski, n. 260 subliniază faptul că, pentru bizantini, denumirea Thule este folosită în general, nedeterminat pentru diferite regiuni nordice. Aici este vorba probabil de Scandinavia de unde erau originari varegii din garda imperială.

asupra varegilor nici asupra „Nemuritorilor"; căci aceştia din urmă, fiind băştinaşi, sînt în mod firesc credincioşi împăratului şi îşi vor da mai degrabă viaţa decît să se lase convinşi să-l trădeze. Cît despre cei ce poartă arma pe umăr, ei îşi transmit unii altora ca pe o tradiţie străveche, ca pe o comoară pe care o moştenesc, ataşamentul pentru împăraţi şi apărarea acestora; ei îşi păstrează credinţa faţă de împărat şi deci, cu siguranţă, nu vor îngădui nici cea mai mică aluzie la trădare. Dar, dacă vrea să încerce cu nemiţii, poate îşi va atinge ţinta şi va reuşi astfel să intre prin turnul pe care îl păzesc ei. 5. Atunci Alexios se lasă convins de cuvintele cezarului, pe care le primeşte ca din partea unui oracol divin. Trimite pe unul din oamenii lui să cerceteze cu grijă de sub metereze pe conducătorul nemiţilor; acesta se apleacă din înaltul zidurilor şi, după lungi discuţii, cade la învoială să le predea cetatea pe dată. Soldatul s-a întors cu vestea şi, în clipa cînd Alexios şi ai săi au aflat această fericire neprevăzută, au fost copleşiţi de bucurie şi s-au pregătit în mare grabă să încalece.

X. În acelaşi timp, solii lui Melissenos cereau stăruitor hrisovul făgăduit. Manganes, chemat pe dată să-l aducă, spune că l-a scris, dar susţine că atît călimara folosită pentru iscăliturile împărăteşti, cît şi pana au dispărut. El era un om ascuns, deopotrivă de abil să prevadă cu pătrundere viitorul şi să aleagă din trecut ceea ce era de folos, să judece cu siguranţă prezentul şi să-l îndrume potrivit dorinţelor sale, să îngroape unele lucruri cînd vroia. Manganes amîna astfel scrierea hrisovului pentru a întreţine speranţele lui Melissenos. El se temea ca nu cumva, dacă hrisovul prin care i se acorda demnitatea de cezar avea să-i ajungă mai devreme decît trebuia, acesta să nu respingă titlul de cezar şi, vrînd cu tot dinadinsul imperiul, cum arătase Comnenilor, să nu ajungă la o lovitură îndrăzneaţă. Aceasta era arta şi viclenia lui Manganes, cînd el amîna să scrie hrisovul cezarului. 2. Toate s-au întîmplat tocmai cînd a sosit momentul să pătrundă neîntîrziat în cetate; solii, bănuind atunci o intrigă, şi-au reluat stăruinţele, cerînd hrisovul. Dar Comnenii le-au răspuns: „Deoarece avem cetatea în mîinile noastre, mergem să o luăm în stăpînire cu ajutorul lui Dumnezeu, astfel că plecaţi şi daţi de ştire despre aceasta stăpînului şi domnului vostru", adăugînd următoarele: „Dacă cele ce se vor întîmpla ne împlinesc speranţele şi tu vii alături de noi, totul se va desfăşura uşor, într-un fel care să fie pe placul tău ca şi pe al nostru". După ce au răspuns astfel solilor, l-au trimis pe Gheorghe Paleologul la conducătorul nemiţilor, Gilpract, pentru a fi siguri de hotărîrile acestuia, cu ordinul ca, dacă îl vor vedea înclinat să-i lase pe Comneni să pătrundă înăuntru, aşa cum a făgăduit, să facă semnul stabilit şi atunci, îndată ce îl vor vedea, ei se vor grăbi să intre, în vreme ce el, urcîndu-se în turn, le va deschide porţile. Acesta a primit cu bunăvoie să meargă la Gilpract, căci era întotdeauna gata pentru operaţii militare şi pentru atacul cetăţilor şi s-ar fi spus că numele de „distrugător de întărituri", dat de Homer lui Ares[1], i se potrivea întocmai. Comnenii s-au înarmat, şi-au rînduit trupele cu experienţa pe care o aveau şi au început să înainteze încet cu toţii spre cetate. 3. La căderea serii, Gheorghe Paleologul s-a apropiat de ziduri şi, primind semnalul de la Gilpract, s-a urcat în turn împreună cu ai săi.

[1] Cf. *Iliada*, V, 31 şi 455 etc.

Oamenii lui Alexios, care între timp ajunseseră la oarecare distanță de ziduri, și-au întărit poziția și și-au ridicat tabăra la vedere. Ei petrec acolo o bună parte din noapte și apoi, în vreme ce Comnenii vin în centrul falangei împreună cu elita cavalerilor și cu cele mai bune trupe, după ce se formează rîndurile infanteriei ușoare, încep să înainteze la pas; în zori se aflau cu toții adunați în fața meterezelor. Soldații erau înarmați ca pentru luptă, pentru a-i înfricoșa pe cei dinăuntru. Îndată ce Paleologul le-a dat semnalul din înaltul turnului și le-a deschis porțile, oamenii lui Alexios au intrat, nu în ordine de luptă, ci așa cum se afla fiecare, purtînd scuturi, arcuri și săgeți. 4. Era joia sfîntă, ziua în care jertfim paștele de taină și îl mîncăm, la a 4-a indicție, în luna aprilie a anului 6589[1]. Astfel, armata fiind formată din trupe străine și băștinașe, care veneau atît din țară cît și din ținuturile de graniță, știind că cetatea avea din abundență de mult timp tot felul de bogății și că era în permanență aprovizionată și pe uscat și pe mare, au năvălit în grabă prin poarta Charisios[2] și, răspîndindu-se peste tot, pe străzile principale, în piețe și pe ulițe, nu cruțau nici case, nici biserici, nici chiar sanctuarele în care nu este îngăduit să pătrunzi, strîngînd din aceste locuri o pradă însemnată; numai la omor nu s-au dedat[3], cît despre rest, a fost cum nu se poate mai multă lipsă de

[1] 1 aprilie 1081.

[2] Poarta lui Charisios, practicată în Zidul lui Teodosie al II-lea, numită azi Poarta Adrianopolului (Edirnekapi). Avea o importanță strategică deosebită, deschizînd drumul către principala stradă și către punctele cele mai importante din Constantinopol: biserica Sf. Apostoli, Philadelphion, Forum Tauri, Forul lui Constantin, cf. Janin, *Constantinople byzantine*, p. 281–282.

[3] O descriere mai realistă a exceselor la care s-au dedat oamenii lui Alexios, la Zonaras, XVIII, 20. Au fost comise de fapt nu puține ucideri.

respect și de cuviință și, ceea ce este mai rău, nici cei care se trăgeau din aceste locuri nu s-au abținut de la astfel de fapte, ci, ca și cum ar fi uitat de ei înșiși și și-ar fi schimbat obiceiurile în altele mult mai rele, au făcut ceea ce făceau și barbarii, fără rușine.

XI. Văzînd acestea, împăratul Nikephoros, pentru că-și dădea seama că situația sa era tot mai dificilă, de vreme ce la vest cetatea era asediată, iar la est Nikephoros Melissenos se afla de acum lîngă Damalis, neștiind ce să facă, se gîndea tot mai mult să lase tronul său lui Melissenos. Cum cetatea era deja ocupată de Comneni, l-a chemat pe unul din oamenii săi cei mai de încredere și i-a ordonat să-l aducă pe Melissenos la palatul împărătesc pe mare, un spătar[1] foarte viteaz urmînd să-l însoțească pe sol. 2. Dar, înainte ca ordinul să fie executat, cetatea a fost cucerită și Paleologul, cu unul din oamenii săi, a coborît spre mare. Găsind o barcă, s-a urcat pe dată și a dat ordin vîslașilor să meargă spre locul unde se afla flota de obicei. Era acum aproape de rîu, cînd l-au văzut pe solul trimis de Botaniates ca să-l aducă pe Melissenos, pregătind flota, și pe spătar într-una din corăbiile de război. Recunoscîndu-l de departe pe acesta din urmă, cu care era prieten de multă vreme, el înaintează de-a lungul corăbiei sale și îl strigă, întrebîndu-l lucruri obișnuite, de unde vine și încotro merge, și apoi îl roagă să-l ia și pe el pe corabie. Dar spătarul, văzîndu-l cu arme și scut, s-a temut și i-a spus: „Dacă nu te vedeam astfel înarmat, te primeam cu bucurie." Celălalt s-a arătat atunci gata să-și scoată imediat scutul, sabia și casca, dacă acela vroia să-l ia. 3. Cînd spătarul l-a văzut că și-a

[1] Titlu în ierarhia demnităților bizantine, dispare la sfîrșitul secolului al XI-lea, cf. Oikonomides, p. 297–298.

pus jos armele, l-a lăsat să se urce pe corabia sa, îmbrățișîndu-l cu mare bucurie. Dar Paleologul, viteaz cum era, nu a pierdut nici o clipă pentru a se apuca de treabă. El s-a repezit la proră și l-a întrebat pe vîslaș: „Ce faceți și încotro mergeți, făcîndu-vă părtași la un lucru care va atrage cele mai mari nenorociri asupra capetelor voastre? Cetatea, cum vedeți, a fost cucerită. Cel ce a fost mare domestic este înălțat acum împărat și îi vedeți pe războinicii lui, auziți aclamațiile, așa încît nu va fi loc pentru un altul în palat. Fără îndoială că Botaniates este un om bun, dar Comnenii sînt cu mult mai buni. Armata lui Botaniates este mare, dar a noastră este de cîteva ori mai mare. De aceea nu trebuie să vă lipsiți de viața voastră, de femeile și copiii voștri; uitați-vă mai degrabă în cetate, să vedeți că toată armata este acum înăuntru cu stindarde, și ascultați aclamațiile care răsună. Și, pentru că cel care a fost mare domestic și este acum împărat se apropie de palat, avînd puterea imperială, întoarceți prora vaselor voastre și, după ce-i veți asigura o victorie deplină, mergeți la el". Aceștia s-au lăsat convinși de cuvintele lui și, cu toții, au încuviințat cele spuse. Dar, cum spătarul protesta, Gheorghe Paleologul, războinicul purtător de sabie, l-a amenințat că îl va pune în lanțuri și îl va lăsa în fundul calei sau îl va arunca în mare. Și pe dată Paleologul a început aclamațiile și vîslașii i s-au alăturat. Dar, cum spătarul se împotrivea încă, l-a pus cu sila în lanțuri și l-a dus în fundul calei. 5. Paleologul a pornit pe mare nu fără a-și lua sabia și scutul și, ajungînd la locul unde ancora flota, i-a îndemnat pe toți să-l aclame pe împăratul Alexios. Întîlnindu-l pe cel ce fusese trimis de Botaniates pentru a lua o barcă și a-l aduce pe Melissenos, îl ia prizonier și poruncește vîslașilor să dez-

lege parîmele vaselor. Pleacă, așadar, cu corabia și ajunge la cetățuie aclamînd puternic. Acolo ordonă vîslașilor să înceteze și să rămînă pe loc, pentru a bara cu curaj drumul oricui ar încerca să traverseze dinspre est. 6. Peste puțin timp, observînd un vas care acosta la marele palat, a ordonat vîslașilor corăbiei sale să pornească repede și l-a ajuns. Cînd l-a văzut în acesta pe tatăl său, s-a ridicat imediat și l-a salutat așa cum se cuvenea să facă un fiu în fața părinților săi. Dar celălalt nu l-a privit prea bucuros, nu l-a numit „lumina sa dulce", ca Ulisse din Itaca, atunci cînd l-a văzut pe Telemac. Căci acolo era un banchet cu pețitori, o întrecere, erau corzi și arcuri și prețul învingătorului era înțeleapta Penelopa. Telemac nu era un dușman, ci un fiu care stătea lîngă tatăl său, pe cînd aici era luptă și război și cei doi se aflau în tabere dușmane. Fiecare știa bine tot ce făcea celălalt, deși gîndurile lor nu se prefăcuseră încă în fapte. De aceea, acela și-a privit fiul cu mînie și, socotindu-l nebun, l-a întrebat: „Ce ai venit să faci tu aici?" și acesta i-a răspuns: „Pentru că tu mă întrebi, nimic". Celălalt a continuat: „Așteaptă puțin, dacă împăratul este de aceeași părere cu mine, o vei afla în curînd." 7. Cel numit Nikephoros Paleologul a intrat atunci în palat și, văzînd soldații risipiți peste tot și ocupați să-și adune prăzile, a socotit că era ușor să-i învingă și i-a cerut lui Botaniates să-i dea barbarii din insula Thule, pentru a-i izgoni cu ajutorul lor pe Comneni din cetate. Dar Botaniates, care de-acum nu se mai împotrivea, a arătat că nu vrea un război civil. „Dacă mă crezi, Nikephoros, i-a spus el, cum Comnenii sînt în oraș, caută-i și propune-le pace". Celălalt, fără voia sa, s-a dus totuși.

XII. Intrînd în cetate, Comnenii, siguri de ei, s-au oprit pe cîmpia marelui martir Gheorghe zis și Sykeotes[1] și au început să se sfătuiască pentru a vedea dacă trebuia mai întîi să le caute pe mamele lor, pentru a le aduce închinarea după obicei, și apoi să meargă la palat; aflînd aceasta, cezarul trimite un slujitor pentru a-i amenința și a le reproșa cu multe vorbe întîrzierea. Pornesc atunci în mare grabă. Dar, în apropierea casei lui Iberitzes, Nikephoros Paleologul le-a ieșit în cale, spunîndu-le: „Împăratul vă trimite aceste vești: sînt de-acum bătrîn și nu am nici fiu, nici frate, nici vreo altă rudă și dacă vrei, căci el se adresa lui Alexios, noul împărat «vei fi tu fiul meu adoptiv». Cît mă privește, nu voi retrage nici una din făgăduielile pe care le-ai făcut fiecăruia din soldații tăi, nu voi împărți în nici un fel puterea imperială cu tine, ci mă voi mulțumi numai să mă bucur de numele de împărat, de aclamații și de încălțările de purpură, avînd totodată dreptul de a trăi liniștit în palat. Tu vei avea pe de-a-ntregul conducerea treburilor imperiului." 2. La acestea Comnenii au spus cîteva cuvinte care arătau bunăvoință, dar cînd cezarul a aflat, a alergat în grabă, copleșindu-i cu amenințări, ca să pornească pe dată spre palat. În clipa cînd el intra prin dreapta curții, pe jos, Comnenii, care ieșeau, l-au întîlnit și el le-a făcut iarăși nenumărate reproșuri. Intrînd, l-a văzut pe Nikephoros Paleologul, care intra din nou prin

[1] Mănăstirea Sf. Gheorghe Sykeotes, a cărei localizare a dat naștere la discuții între specialiști, își trage numele nu de la cartierul Sykai din Constantinopol, cum s-ar putea crede, ci de la faptul că în ea au fost depuse moaștele sf. Teodor, episcop al orașului Anastasiopolis (m. 613), ctitor al unei mănăstiri lîngă satul Sykeon (Galatia), cf. Janin, *Géographie*, p. 77–78.

stînga. „Ce faci aici?" l-a întrebat el. „De ce vii, cuscre?".[1] La care, acela i-a răspuns: „Nu voi face nimic, pe cît mi se pare, vin să aduc Comnenilor din partea împăratului aceeași veste ca mai înainte. Căci împăratul este hotărît să-și țină făgăduiala și să-l socotească pe Alexios drept fiul lui adoptiv, și se înțelege că acesta va primi demnitatea imperială și va conduce treburile imperiului cum va socoti el de cuviință. Cît despre celălalt, va avea parte numai de titlul de împărat, de încălțările roșii și de purpură și va trăi liniștit în palat, căci este bătrîn și are nevoie de tihnă". Dar cezarul i-a aruncat îndată o privire mînioasă și, încruntînd sprîncenele, i-a răspuns: „Mergi și spune împăratului că aceste propuneri ar fi fost foarte binevenite înainte ca orașul să fie cucerit; de-acum înainte nu mai este timp pentru înțelegeri prin soli. Dacă ești bătrîn, lasă tronul și îngrijește-te de propria ta mîntuire". 4. Acestea au fost vorbele cezarului. Cînd Borilos a aflat că ei intraseră în oraș și că armata lor, împrăștiată peste tot, se deda la jaf, cu gîndul numai să adune pradă (în vreme ce ei rămăseseră singuri, numai cu rudele de sînge sau prin alianță și cîțiva străini) s-a hotărît să-i atace, ceea ce era foarte lesne de făcut din pricina răspîndirii trupelor. Adunîndu-i, așadar, pe toți cei ce purtau arme pe umeri și pe cei ce veneau din Choma, i-a grupat în fața forului lui Constantin pînă la Milion[2] și mai sus, și i-a așezat în rînduri

[1] Fiul lui Nikephoros Paleologul, Gheorghe Paleologul se căsătorise cu Ana, nepoata directă a cezarului Ioan Dukas.

[2] Monument situat în NE pieței Sf. Sofii. De aici porneau toate drumurile imperiale spre provinciile europene ale Bizanțului. Replică a Miliariului de aur de la Roma, era format dintr-un soi de dublu arc de triumf cu numeroase statui, cf. Janin, *Constantinople byzantine*, p. 103–104.

într-o ordine perfectă. Țineau scuturile strînse, gata de luptă, nemișcați, în așteptare. 5. Cel care avea demnitatea de patriarh[1] era un om cu adevărat sfînt și sărac, care trecuse prin toate felurile de asceză pe care le cunoșteau vechii monahi, trăind în peșteri sau în munți, și care avea și darul divin al profeției, datorită căruia prezisese mai înainte numeroase lucruri, fără să se fi înșelat vreodată; era pentru cei ce veneau la el o lege și un model de virtute și părea că nu este străin de ceea ce se întîmplase cu Botaniates. Fie datorită inspirației divine, fie din îndemnul cezarului (căci se spunea și aceasta), deoarece cezarul era legat de mult timp de el, datorită înaltei sale virtuți, el l-a sfătuit pe împărat să renunțe la tronul împărătesc. „Nu trebuie, i-a spus, să te amesteci în războaie civile și să te împotrivești voinței Domnului. Nu lăsa ca cetatea să fie pătată de sîngele creștinilor, ci apleacă-te în fața voinței Domnului și îndepărtează-te de acestea." 6. Împăratul a ascultat sfatul arhiereului. Temîndu-se de lipsa de respect a soldaților, el și-a luat veșmintele și a coborît în marea biserică a lui Dumnezeu[2] pe un drum ocolit. Fiind atît de tulburat, el nu își dăduse seama că era încă îmbrăcat cu mantia cuvenită împăraților. Borilos, întorcîndu-se și apucîndu-i broderiile prinse de brațe cu agrafe de mărgăritar, le smulge de pe veșmîntul său și spune cu un aer batjocoritor: „Într-adevăr, așa ceva ni se potrivește acum". Iar celălalt intră în marea biserică a lui Dumnezeu, înălțată înțelepciunii divine și așteaptă acolo ce se va mai întîmpla.

[1] Este vorba de patriarhul Kosmas I (1075–1081).
[2] Biserica Sf. Sofia.

CARTEA a III-a

I. Comnenii, luînd puterea, trimit la celălalt pe soțul nepoatei lor, pe Mihail, care mai tîrziu avea să devină logotet al secretelor.[1] Plecînd cu eparhul[2] de atunci (acesta se numea Radenos), îl urcă pe împărat într-o barcă și se îndreaptă împreună cu el spre vestita mănăstire a Peribleptei,[3] unde amîndoi îl sfătuiesc să îmbrace haina monahală. Cum acesta vroia să mai amîne un timp, ei, temîndu-se mereu în nesiguranța și vălmășeala lucrurilor de vreo nouă încercare a celor doi sclavi sau a luptătorilor din Choma, l-au convins cu multe cuvinte să-și taie părul. Ascultîndu-i în

[1] Personajul a fost identificat greșit cu Mihail Dukas, fratele Irinei, soția lui Alexios. Ch. Diehl (cf. Leib, I, p. 173–174) a arătat că este vorba de un nepot prin alianță al Comnenilor. Este unul dintre primii deținători ai titlului de logotet al secretelor creat de Alexios. *Secreta* erau diferitele birouri ale administrației imperiale, iar logotetul — conducătorul lor.
[2] Eparhul era prefectul Constantinopolului și unul dintre cei mai înalți funcționari ai administrației imperiale.
[3] Mănăstirea cu hramul Sfintei Maria „Peribleptos" („de-pretutindeni-văzută"), construită de Roman al III-lea Argyros (1028–1034) și reparată de Botaniates, care aici a fost silit să se călugărească și tot aici a fost înmormîntat, cf. Janin, *Géographie*, p. 218–222.

cele din urmă, el a fost cinstit cu straiul îngeresc.[1] Astfel este soarta, înaltă condiția oamenilor când vrea să le surîdă, îi încununează cu diadema împărătească și le împurpurează încălțările; apoi, cînd se încruntă, în locul purpurei și cununilor îi îmbracă în veșminte negre. Tot astfel s-a întîmplat și împăratului Botaniates. Întrebat într-o zi de unul din cei apropiați dacă îndură ușor schimbarea, el a răspuns: „Lipsa cărnii este singurul lucru care mă supără. De celelalte nu-mi pasă". 2. În acest timp împărăteasa Maria, împreună cu fiul ei, pe care îl avea de la fostul împărat, Mihail Dukas, stătea în palat, neliniștită din pricina blondului Menelau, cum se spune în poezie; motivul pentru care stătea, adică legăturile ei de rudenie, era fără pată, deși unii, împinși de invidie, ar fi pretextat altele[2]. Căci ea îl alesese pe unul din cei doi ca rudă și îl adoptase pe celălalt ca fiu. Dar ceea ce o îndemna să facă astfel nu era nici un motiv de condamnat, nici prietenia și bunătatea acelor oameni, ci gîndul de a se afla pe pămînt străin fără rude, fără prieteni, fără nimeni din țara ei. Ea nu vroia de aceea să părăsească palatul fără demnitate, căci se temea să nu se întîmple ceva rău fiului ei, dacă pleca de acolo înainte de a fi primit o asigurare pentru salvarea lor, căci asemenea lucruri nenorocite se întîmplă des cînd se schimbă împărații. 3. Copilul acesta era dealtfel drăguț și încă mic, nu trecuse de șapte ani; nu-i un păcat să-i laud pe ai mei cînd sînt silită de însăși natura lucrurilor de care vorbesc. El era plăcut nu numai în cuvinte, dar și în mișcări și nu se compara

[1] Expresie consacrată în uzul bizantinilor pentru a arăta că un om s-a călugărit.

[2] Au circulat multe zvonuri în Constantinopolul vremii, potrivit cărora frumoasa împărăteasă Maria ar fi fost amanta lui Alexios.

cu nimeni în îndemînarea la joc, așa cum spuneau cei ce erau pe atunci alături de el; era blond și avea fața albă ca laptele, cu culori vii unde trebuia, asemenea unui trandafir care tocmai își deschide petalele. Ochii lui nu erau deschiși la culoare ci asemănători cu ai șoimului, strălucitori sub sprîncene ca aurul. Atîtea daruri îi încîntau așa de mult pe cei ce-l vedeau, încît frumusețea lui li se părea divină, nu pămîntească; văzîndu-l, puteai spune că este o imagine a lui Eros. 4. Aceasta era adevărata pricină pentru care împărăteasa rămînea în palat. Nu sînt oricum înclinată din fire să închipuiesc basme sau să născocesc istorii, deși știu prea bine că mulți au acest obicei, mai ales atunci cînd sînt împinși de invidie sau de răutate, și nici nu-mi aplec urechea la clevetirile celor mulți. Însă în ce-o privește pe împărăteasă, adevărul îl cunosc și pe altă cale în chip temeinic, căci din copilărie, de cînd aveam doar opt ani, am fost crescută de ea. Cum ținea mult la mine, mi-a împărtășit toate tainele ei. Și i-am auzit și pe alții vorbind despre acest lucru. Ei istorisesc altfel, tălmăcind faptele fiecare în felul său, după înclinațiile sau după simpatia ori dușmănia pe care o nutreau pentru ea. Am văzut că nu erau cu toții de aceeași părere. Am auzit-o deseori povestind ea însăși cele întîmplate, cît de îngrozită era, mai ales pentru fiul ei, atunci cînd împăratul Nikephoros a renunțat la tron. Și după mine, ca și după părerea oamenilor celor mai buni, care respectă adevărul, dragostea pentru copilul ei a ținut-o atunci cîtva timp în palat. Acestea s-au întîmplat împărătesei Maria. Tatăl meu Alexios, care luase acum puterea, a venit să locuiască în palatul împărătesc, lăsînd-o pe soția sa, în vîrstă de 15 ani, împreună cu surorile ei, cu

mama și cu cezarul, bunicul lor dinspre tată, în Palatul de Jos, numit astfel din pricina locului unde era așezat. Iar el, împreună cu frații, mama și rudele apropiate, a mers în Palatul de Sus, numit și Bukoleon[1], din pricina următoare: nu departe de zidurile sale s-a construit odinioară un port din material care se găsește în acest ținut și din marmură; aici este un leu de piatră care a prins un bou; el stă agățat de coarnele animalului și, răsucindu-și gîtul, se înfige, ca să zic așa, în gîtlejul său. Din pricina acestei statui întregul loc se numește Bukoleon, ca și construcțiile care se înalță pe acest loc și chiar portul.

II. Așadar, mulți, cum am spus mai înainte, o bănuiau pe împărăteasă pentru rămînerea ei în palat și șopteau că cel ce avea astăzi sceptrul urma să o ia în căsătorie. Cei din familia Dukas nu credeau nimic din acestea (căci nu aveau obiceiul să dea crezare clevetirilor); dar, cunoscînd de multă vreme dușmănia fățișă a mamei Comnenilor împotriva lor, se păzeau și nu aveau nici o încredere, așa cum i-am auzit și eu deseori vorbind. Astfel, după ce Gheorghe Paleologul a ajuns împreună cu flota și au început aclamațiile, cei din tabăra Comnenilor, plecîndu-se din înaltul meterezelor, au vrut să-i facă să tacă pentru a nu uni numele Irinei și al lui Alexios în aclamații, preamărindu-l. Dar acesta s-a mîniat și le-a strigat de jos: „Nu pentru voi am pus la cale această acțiune, ci din pricina Irinei de care vorbiți". Și pe dată le-a ordonat vîslașilor săi să o aclame pe Irina în același timp cu Alexios. Acestea au tulburat adînc sufletele celor din tabăra lui Dukas și au dat răuvoitorilor subiect de atacuri dușmănoase împotriva împărătesei Maria. 2. Între timp împăratul Alexios, care nu se gîndea la acestea (și cum putea, oare?), după ce a luat conducerea romeilor, om clarvăzător în toate, a început să se ocupe imediat de treburile statului și a devenit, cum se zice, centrul puterii supreme. Astfel, la răsăritul soarelui, el a intrat în palat și, înainte de a-și fi scuturat praful luptei și de a-și fi odihnit trupul, a fost prins în întregime de grijile situației militare.[1] L-a luat pe fratele său Isac, pe care îl venera ca pe un tată, ca și pe mama sa, pentru a-l ajuta în treburile obișnuite, deși priceperea și seriozitatea lui erau îndeajuns nu numai pentru conducerea unei împărății, ci pentru mai multe. S-a îngrijit mai întîi tot restul zilei și toată noaptea de ceea ce era mai grabnic, cu gîndul la armata sa care, răspîndită în Bizanț, se deda la tot felul de lucruri și cugeta cum să-i oprească avîntul sălbatic, fără să dea naștere la o răscoală, și cum să asigure de acum înainte liniștea tuturor. El se temea, dealtfel, cu atît mai mult de dezlănțuirile soldaților, cu cît armata lui era recrutată din oameni de tot felul și se întreba chiar, dacă aceștia nu puneau cumva la cale vreo lovitură împotriva lui. 3. Cezarul Ioan Dukas, care voia să o îndepărteze pe împărăteasa Maria cît mai repede și să o facă să plece din palat pentru a înlătura bănuielile greșite ale mulțimii, a încercat mai întîi în fel și chip să-l

[1] Bukoleon se numea inițial numai monumentul descris mai jos de Ana Comnena. Era situat în partea de SE a Constantinopolului, nu departe de Palatul imperial, pe malul mării. Ulterior numele a fost extins și asupra palatului, de fapt asupra celor două palate de aici: „palatul de jos", de pe țărm, construit de Teodosie al II-lea (408—450) și „palatul de sus", cel despre care vorbește Ana, clădit de Nikephoros al II-lea Focas (963—969), v. Janin, *Constantinople byzantine*, p. 120—121.

[1] Cf. Psellos, II, p. 110—111 care folosește termeni asemănători pentru descrierea primelor acțiuni ale împăratului Isac I Comnenul după preluarea puterii.

cîștige pe patriarhul Kosmas și i-a cerut să treacă de partea lor și să nu dea crezare celor ce le putea spune mama Comnenilor[1]; totodată, el a convins-o cu abilitate pe împărăteasa Maria să ceară împăratului o dovadă scrisă pentru ea și copilul ei, pentru a putea părăsi palatul. Pentru aceasta s-a folosit de pretextul lui Patrocle[2]. El se îngrijise de ea și înainte, după ce împăratul Mihail Dukas fusese înlăturat de la domnie, cînd îl sfătuise pe urmașul său, Nikephoros Botaniates, să o ia în căsătorie, pentru că venea din țară străină și nu avea o mulțime de rude care să-l copleșească pe împărat, insistînd mult asupra neamului, asupra frumuseții trupului ei și lăudînd-o adesea[3]. 4. Căci, într-adevăr, ea era înaltă ca un chiparos, cu pielea albă ca zăpada, cu fața ovală, de culoarea unei flori de primăvară sau a unui trandafir. Cît despre

[1] Ana Dalassena încerca să-l convingă pe patriarh să nu încoroneze și pe Irina, soția lui Alexios. Au circulat zvonuri despre un eventual divorț între Alexios și soția sa; Comnenii, la instigația Anei Dalassena, ar fi încercat astfel să se debaraseze de alianța incomodă a familiei Dukas. Cezarul Ioan Dukas încerca să contracareze acțiunile lor. Vechea rivalitate între Comneni, mai precis între Dalassena și Dukași se manifestă aici viguros. Se știe că numai refuzul soțului Anei Dalassena, Ioan Comnenul, de a primi coroana oferită de fratele său Isac I la abdicare (1059) a permis Dukașilor să ajungă pe tronul Bizanțului. Dalassena a reproșat mereu lui Ioan acest refuz. E posibil chiar ca ea să fi încurajat legătura dintre Alexios și Maria în vederea unei viitoare căsătorii. Atitudinea intransigentă a patriarhului Kosmas, prietenul familiei Dukas, a împiedicat toate aceste intrigi, cf. Chalandon, p. 53–55.

[2] Locuțiune frecventă la scriitorii bizantini, împrumutată de la Homer, *Iliada*, XIX, 302: sub pretextul bocirii lui Patrocle, femeile elenilor își plîngeau de fapt propriile nenorociri.

[3] Cezarul Ioan Dukas încurajase căsătoria lui Botaniates cu Maria, pentru a preîntîmpina eventualitatea unei căsătorii a uzurpatorului cu Evdochia, fosta soție a lui Constantin al X-lea și, apoi, a lui Roman al IV-lea Diogenes. Evdochia era o adversară neîmpăcată a lui Ioan Dukas care uneltise înlăturarea lui Roman de la cîrma imperiului, cf. Polemis, p. 39, 36–37.

strălucirea ochilor ei, ce om ar putea-o descrie? Sprîncenele de foc se arcuiau deasupra ochilor de un albastru limpede. Desigur, mîna pictorului a redat adesea culorile florilor care cresc în fiecare anotimp, dar frumusețea împărătesei, grația ei strălucitoare, felul ei de a se mișca, atît de atrăgător și de fermecător, întrecea orice descriere și orice artă; nici Apelles, nici Phidias, sau vreun alt sculptor nu a făurit vreodată o asemenea statuie. Capul Gorgonei, s-ar putea spune, îi împietrea pe muritorii care o priveau, dar cel ce o vedea înaintînd, sau apărînd pe neașteptate, era uluit și rămînea încremenit așa cum se găsea, ca și cum ar fi fost părăsit de simțuri și de gîndire. O asemenea armonie a membrelor și a părților, a întregului trup cu fiecare parte și a părților cu întregul trup nu a admirat-o nimeni atît de perfectă într-o făptură omenească; era o operă de artă vie, o încîntare pentru oamenii îndrăgostiți de frumos. S-ar fi spus într-adevăr că era Eros întruchipat, care a coborît pe pămîntul nostru. 5. Cu asemenea cuvinte reușea cezarul altădată să îmblînzească și să cîștige inima împăratului, deși mulți îl sfătuiau să o ia în căsătorie pe împărăteasa Evdochia[1]; despre aceasta se spunea că, vrînd să devină împărăteasă, se străduise să-l cîștige prin scrisori pe Botaniates, cînd el era la Damalis, grăbit să se înalțe la putere. Alții spuneau însă că ea făcuse aceasta nu pentru sine, ci pentru fiica ei, porfirogeneta Zoe[2]. S-ar fi

[1] Vezi nota precedentă.

[2] Porfirogeneta Zoe Dukaina (cca 1062-ante 1136), ultimul copil al lui Constantin al X-lea și al Evdochiei. A fost vorba la un moment dat de căsătoria ei cu Alexios, dar acesta a ales-o pe Irina. A figurat între candidatele la căsătoria cu Botaniates, după ce acesta a preluat puterea (1078). S-a căsătorit cu Adrian Comnenul, fratele lui Alexios, cf. Polemis, p. 54–55.

putut ca ea să-și atingă țelul, dacă unul dintre slujitori, eunucul Leon Kydoniates, nu i-ar fi zădărnicit planul, dîndu-i o mulțime de asigurări potrivnice, pe care nu vrem să le spunem în amănunt, căci nu vrem să istorisim lucruri pentru care avem repulsie și lăsăm grija de a povesti acestea celor ce fac istoria unor asemenea întîmplări. 6. În acest timp cezarul Ioan, îndemnîndu-l [pe Botaniates] în fel și chip, a reușit în cele din urmă să-l convingă să o ia în căsătorie pe împărăteasa Maria, așa cum a arătat limpede istorisirea mea mai înainte și de atunci el se bucura în fața împărătesei de o mare libertate în vorbire. După cîteva zile de cînd făcea aceasta, căci Comnenii nu vroiau cu nici un chip să o alunge din palat, atît datorită numeroaselor bunuri pe care le primiseră din mîinile ei în timpul domniei, cît și din pricina înțelegerii pe care o avuseseră și care izvora din îndoita legătură prin care se înrudeau, umblau zvonuri care veneau unul după celălalt fără încetare, trădînd diferite înclinații ale firii, după care fiecare tălmăcea cele ce se petreceau într-un fel sau altul, după prietenia sau dușmănia pe care i-o purta, fiind obiceiul să se judece faptele după ceea ce gîndește fiecare, nu după ce se întîmplă. Între timp Alexios a fost singur încoronat de mîna dreaptă a patriarhului Kosmas. Astfel, în cel de-al patrulea an al domniei lui Mihail Dukas, fiul împăratului Constantin, după moartea preasfîntului patriarh Ioan Xiphilinos[1], la 2 august al celei de a 13-a indicții, a fost ales acest bărbat demn de cinstire și plin de virtuți[2]. 7. Cum împărăteasa nu primise încă coroana împărătească, cei din

[1] Ioan Xiphilinos, patriarh ecumenic sub numele de Ioan al VIII-lea (1 ianuarie 1064—2 august 1075).

[2] 2 august 1075.

familia Dukas s-au arătat neliniștiți și au stăruit să fie încoronată și împărăteasa Irina. Se întîmplă că atunci trăia un călugăr pe nume Eustratios, poreclit Garidas[1], care locuia în apropierea Marii biserici a lui Dumnezeu și care era socotit drept un om foarte virtuos. De multă vreme el se ducea ades la mama Comnenilor, făcîndu-i preziceri despre domnie. Aceasta, care se arăta binevoitoare față de călugăr și pe de altă parte era măgulită de asemenea vorbe, îi arăta o încredere tot mai mare cu fiecare zi și se gîndise să-l așeze în scaunul patriarhal al cetății. Profitînd, așadar, de simplitatea și de lipsa de spirit practic a arhiereului care păstorea atunci, ea a îndemnat diferiți oameni să-l convingă să se demită, ca și cum acest lucru ar fi fost în folosul său. Dar acel om sfînt nu s-a lăsat înșelat de uneltire și, în cele din urmă, jurînd pe numele său, le-a spus: „Jur pe Kosmas, că dacă Irina nu va primi coroana din mîinile mele, nu voi renunța la scaunul de arhiereu." Ceilalți au plecat și au adus răspunsul la cunoștința stăpînei lor, căci toți se grăbeau să o numească astfel, prin voința împăratului, care o iubea mult pe mama sa. Astfel, la șapte zile după așezarea lui Alexios, soția sa Irina a binemeritat și ea să fie încoronată de patriarhul Kosmas.

III. Cei doi împărați, Alexios și Irina, se deosebeau prin frumusețea lor și erau cu totul neîntrecuți. Admirînd acest model de frumusețe, niciodată nu ar putea vreun pictor să-l redea și nici un sculptor să cizeleze atîta armonie în piatra

[1] Este vorba de viitorul patriarh Eustratios Garidas (mai 1081—iulie 1084).

neînsuflețită. Chiar multvestitul canon al lui Polyclet[1] părea că se îndepărtează de la principiile artei, dacă se comparau aceste statui naturale, adică împărații de curînd încoronați, cu operele lui Polyclet. 2. Alexios nu era, firește, foarte înalt, dar lățimea umerilor se potrivea cu talia. În picioare, el nu trezea atîta admirație la cei ce-l vedeau, dar cînd stătea pe tronul domnesc și ochii săi străluceau cu un foc grozav, părea că aruncă flăcări, într-atît era de nesuportat strălucirea chipului său și întreaga înfățișare. Sprîncenele negre se arcuiau de fiecare parte; sub ele ochii, în același timp înspăimîntători și dulci, priveau țintă, astfel că ascuțimea privirilor, fruntea mîndră, obrajii mîndri sub o piele colorată trezeau totodată frică și încredere. Lățimea umerilor, puterea brațelor, lărgimea pieptului, așadar tot ce este propriu eroilor, trezea în mulțime admirația și plăcerea, căci din înfățișarea acestui om se vădea o frumusețe, o grație, o demnitate și o măreție de neatins. Dacă începea să vorbească cu alții și-și dezlega limba, puteai crede de la primele cuvinte că o elocință de foc se afla pe buzele lui. Căci prin abundența argumentelor el atrăgea atenția și cîștiga toate inimile; era de nedescris și de neînvins, fie că era vorba despre limba lui, fie despre mîna lui, una cînd mînuia lancea, cealaltă cînd încînta. La rîndul ei, împărăteasa Irina, mama mea, era atunci o fată tînără care nu trecuse de 15 ani. Era fiica lui Andronic, fiul cel dintîi născut al cezarului și se trăgea dintr-o

[1] Celebru sculptor grec din secolul al V-lea î.e.n. Într-un tratat atestat de Gallienus, Polyclet a definit canonul, adică regula, formula ce exprimă proporțiile ideale dintre părțile unei statui, dintre părți și ansamblul ei. Aplicarea practică a acestui canon este opera lui Polyclet „Doriforul", cf. A. de Ridder și W. Deona, *L'art en Grèce*, Paris, 1924, p. 279 și urm.

familie nobilă care urca pînă la vestiții Andronici și Constantini din neamul Dukas[1]. Părea o mlădiță tînără, dreaptă și în floare, și fiecare mădular al ei, fiecare părticică a trupului erau mari sau subțiri după armonia proporțiilor. Atît era de fermecătoare la vedere, atît de fermecătoare la auz, încît urechile și ochii nu se săturau de vorba și de chipul ei. Fața ei strălucea de dulcea lumină a lunii; nu era perfect rotundă ca a femeilor asiriene și nici prelungă ca a celor scite, ci se îndepărta puțin, numai puțin, de forma perfect rotundă. Un cîmp de flori se întindea pe obrajii ei și înfățișa trandafiri, chiar celor ce se uitau de departe. Ochii, de un albastru limpede, încîntau și speriau în același timp, cu toate că ea atrăgea spre ea privirile celor ce-o vedeau, atît prin farmecul cît și prin frumusețea lor, în vreme ce teama pe care o inspira le silea să se plece, și nu mai știai nici cum să te uiți, nici cum să te abții de a o mai privi. 4. A existat oare vreodată Atena, cea cîntată odinioară de poeți și de scriitori? Căci nu știu și aud acest mit prea des repetat; dar dacă s-ar fi spus că această împărăteasă era Atena, care apăruse în acei ani neamului omenesc, sau coborîse din ceruri ca o lumină sfîntă și într-o mărire de necuprins, nu ar fi fost mai puțin adevărat. Cel mai minunat lucru, ceea ce nu se întilnea la o altă femeie, este că ea îi stăpînea și pe bărbații îndrăzneți, dar celor ce erau doborîți de teamă le reda încrederea doar cu o privire. Buzele ei erau de obicei strînse și astfel, tăcută, părea o adevărată statuie însuflețită de frumusețe, o coloană vie și plină

[1] Este vorba de strămoșii familiei Dukas, una dintre cele mai nobile din Bizanțul secolului al XI lea, Andronic (? — cca 908) și fiul său Constantin (? — 913). Vestiți comandanți militari, ei au intrat în legendă. Despre ei v. Polemis, p. 16—25.

de grație. De obicei mîna, pe care o arăta pînă la încheietură, îi însoțea cuvintele într-un gest neasemuit de grațios și s-ar fi spus că era fildeșul căruia un artist i-a dat forma degetelor și a mîinii. Irisul ochilor ei imita o mare liniștită, strălucitoare în albastrul închis al valurilor adînci și nemișcate și albul care îl înconjura producea un contrast luminos, făcînd ca ochii ei să aibă un farmec fără seamăn, dîndu-le o frumusețe de nedescris. Așa arătau chipurile Irinei și al lui Alexios. 5. Unchiul meu Isac, pe de altă parte, semăna cu fratele său la înălțime și nu se deosebea mult nici în alte privințe. Avea fața puțin palidă, iar barba nu prea deasă arăta pe chipul său mai stufoasă decît cea a fratelui său. Amîndoi mergeau de multe ori la vînătoare cînd nu erau copleșiți de grija numeroaselor treburi, dar mai mult decît vînătoarea îi atrăgeau treburile războiului. Pe cîmpul de luptă, chiar atunci cînd conducea el trupele, nu se lăsa întrecut de nimeni, ci, din clipa cînd vedea armata dușmanilor, fără să se mai gîndească la altceva, se năpustea în mijlocul lor ca un trăsnet, învălmășindu-le pe dată falangele. De aceea a fost făcut prizonier în mai multe rînduri, pe cînd lupta în Asia împotriva agarenilor. Numai pentru aceasta merita unchiul meu să fie învinuit la vreme de război, că nu se stăpînea în ciocnirile cu dușmanul.

IV. Pentru că lui Melissenos Nikephoros i se cuvenea, potrivit făgăduielilor făcute, demnitatea de cezar, dar, cum Alexios prefera ca Isac, cel mai vîrstnic dintre frați, să fie cinstit cu un rang mai înalt, cum nu mai era altul în afară de cel de cezar, împăratul a inventat un nume nou, format din sebastos și din autocrator, și a dat fratelui său titlul de

sebastocrator, făcînd din el, cum se spune, al doilea împărat[1]. L-a pus sub ordinul său pe cezar și i-a dat acestuia numai cel de-al treilea rang în aclamații, după cele cuvenite împăratului. Mai mult decît atît, a poruncit ca în ceremoniile publice sebastocratorul și cezarul să fie încununați cu o diademă, care era însă diferită ca bogăție de cea cu care era încununat el. Căci coroana împărătească prinde capul strîns, ca o emisferă închisă și este împodobită peste tot cu perle și pietre prețioase, unele încrustate, altele atîrnînd; de fiecare parte a tîmplelor se lăsau în jos șiraguri de perle și de pietre, care atingeau obrajii, căci aceasta este o podoabă proprie costumului de împărat. De asemenea, coroanele sebastocratorului și a cezarului sînt și ele împodobite din loc în loc cu perle și pietre, prinse ici și colo, dar ele nu au calotă. 2. Totodată și Taronites, care luase de soție pe sora împăratului[2], a fost ridicat la rangul de protosebastos[3] și de protovestiarios și nu după mult timp a fost declarat panhypersebastos[4], avînd dreptul la un tron ca cel al cezarului. Tot astfel Adrian, fratele său, a fost onorat cu titlul înalt de protosebastos ilustru[5];

[1] Titlul creat de Alexios Comnenul pentru fratele său a fost acordat ulterior mai multor persoane concomitent, dar numai unora din familia imperială.

[2] Mihail Taronites se căsătorise cu Maria, sora mai mică a lui Alexios.

[3] Titlul creat de Alexios, de *protosebastos*, reprezintă un derivat din vechiul titlu, oarecum banalizat, de *sebastos*, traducerea lat. *augustus*, odinioară epitet rezervat împăraților. Protovestiarul era demnitarul însărcinat cu garderoba și tezaurul personal al împăratului, cf. Bréhier, II, p. 118.

[4] *Panhypersebastos*, titlu creat de Alexios Comnenul, în traducere „cel cu totul foarte strălucit", cf. Bréhier, II, p. 118.

[5] *Protosebastos periphanestatos*, titlu creat cu ajutorul epitetului și al superlativului din vechiul *sebastos*, de Alexios. A fost acordat și unor suverani străini, de pildă dogelui Veneției.

Nikephoros, ultimul dintre frați, a devenit mare drungar al flotei[1] și a fost ridicat la rangul de sebastos. 3. Tatăl meu a făcut această inovație a titlurilor, creînd pe de o parte numele acestea, așa cum am spus mai sus, și folosindu-se într-un fel nou și de altele. Astfel, numele de panhypersebastos, de sebastocrator și altele asemănătoare, le-a compus el, iar demnității de sebastos i-a dat noi atribuții. Altădată epitetul de sebastos se dădea numai împăratului[2]; tatăl meu a început însă să răspîndească acest nume. Căci dacă cineva socotește arta de a conduce drept o știință și cea mai înaltă filozofie, ca și cum ar fi fost o artă a artelor, o știință a științelor, l-ar putea admira pe tatăl meu ca pe un savant sau un arhitect, pentru că a dat în imperiu aceste demnități și titluri; singura diferență este că cei ce stăpînesc științele logicii au adăugat epitetele titlurilor pentru mai multă claritate, în vreme ce Alexios, acest maestru al științei guvernării, a făcut totul în folosul împărăției, aducînd des înnoiri și tot astfel împărțind îndatoririle pe care le arătau numele. 4. Între timp, patriarhul Kosmas, acest om venerabil, de care am vorbit mai sus, la cîteva zile după oficierea sfintei liturghii pentru prăznuirea ierarhului Ioan teologul, în biserica închinată lui, aflată pe Hebdomon[3], după ce a stat pe tronul arhieresc timp de cinci ani și nouă luni, a renunțat la demnitatea de patriarh și s-a retras în mănăstirea Kallios. După el, i s-a

[1] Drungarul flotei era conducătorul flotei constantinopolitane, cf. Oikonomides, p. 340.
[2] V. mai sus n. 3, p. 121.
[3] Este vorba de mănăstirea cu hramul Sf. Evanghelist Ioan, numit de ortodocși și Teologul. Mănăstirea era situată în cartierul Hebdomon, în suburbiile Constantinopolului, la cca 5 km. vest de orașul propriu-zis, cf. Janin, *Géographie*, p. 267–269, *Constantinople byzantine*, p. 446–449. Ziua sărbătorii sf. Ioan este 8 mai.

încredințat conducerea patriarhatului eunucului Eustratos Garidas, despre care am vorbit mai înainte. 5. Cînd fiul împărătesei Maria, Constantin Porfirogenetul, după ce tatăl său Mihail Dukas a coborît de pe tron, și-a scos de bună voie încălțările roșii și și-a pus altele negre, ca toată lumea, Nikephoros Botaniates, care luase sceptrul în locul lui Dukas, tatăl lui Constantin, l-a convins să-și scoată încălțările negre și a vrut ca el să poarte altele, de mătase, în mai multe culori, pentru a arăta respect acestui tînăr pentru frumusețea și originea sa, pe care le admira. Dar, ca și cum l-ar fi invidiat pentru frumusețea încălțărilor roșii în întregime, nu a îngăduit strălucirea roșului de purpură decît pentru cîteva părți din țesătură. 6. După proclamarea lui Alexios Comnenul, împărăteasa Maria, mama copilului, îndemnată de sfaturile cezarului, a cerut să i se asigure de către împărat printr-un act înscris, întărit prin litere de purpură, cu un sigiliu de aur, nu numai că va putea trăi în siguranță alături de fiul ei, ci și că acesta i se va alătura la tron cu încălțări de purpură, încoronat și proclamat împărat asemenea lui. Ea nu a pierdut prin cererea ei și a primit un hrisov care o asigura de tot ce dorise[1]. Atunci i se scoaseră aceluia încălțările de purpură. În actele de donație ca și în hrisov, semna deopotrivă cu cinabru sub împăratul Alexios și în cortegiu îl urma cu tiara împărătească. Unii spun chiar că, înainte de răscoala lor, împărăteasa făcuse cu cei doi o înțelegere, prin care o asigurau că fiul ei se va bucura de aceste favoruri.

[1] Cf. Dölger, 1064, Polemis, p. 62. Constantin devenea astfel împărat asociat. Și alți scriitori bizantini îl numesc „basileus": Teofilact al Ohridei, PG, 126, col. 253, 257, Georgios Tornikes, p. 250–251.

7. Astfel ea a ieșit din palat cu o suită potrivită rangului ei, retrăgîndu-se în mănăstirea marelui martir Gheorghe, în clădirile pe care le-a construit decedatul împărat Constantin Monomahul (ele se numesc în limba comună din zilele noastre Mangana[1]), fiind condusă de sebastocratorul Isac.

V. Acestea au fost, așadar, măsurile luate de Comneni cu privire la împărăteasa Maria; în acest timp împăratul, care din copilărie primise o educație desăvîrșită și, potrivit învățămintelor date de mama sa, trăia cu frica lui Dumnezeu, pe care o avea adînc întipărită în inimă, era tulburat de amărăciunea pe care i-o trezea jefuirea cetății, și a cărei populație suferea de la venirea lui. Căci corectitudinea îl duce uneori la insensibilitate pe cel ce nu a dat niciodată înapoi de la nici un lucru. Iar cel ce păcătuiește, dacă se numără printre cei credincioși și înțelepți, își simte îndată sufletul pătruns de teama de Dumnezeu, este tulburat și îi este frică, cu atît mai mult cu cît a făcut lucruri mari și a ajuns la cele mai înalte onoruri. Căci el se teme să nu se întoarcă asupra sa mînia cerului dacă se poartă cu neștiință, îndrăzneală și lipsă de măsură și să nu decadă, după ce își va fi pierdut puterea și tot ce a avut pînă acum. Aceasta s-a întîmplat odinioară lui Saul; și Dumnezeu, din pricina orgoliului nebunesc al acelui rege, i-a împărțit puterea în două[2]. 2. De asemenea gînduri era frămîntat Alexios, al cărui suflet era cu adevărat tulburat de teama de a nu ajunge pentru divinitate pricină de mînie. Căci el se socotea vinovat de fărădelegile făcute în

[1] Celebră mănăstire construită de Constantin al IX-lea Monomachos în cartierul numit *Mangana* (= mașini de război) în partea de răsărit a Constantinopolului, cf. Janin. *Constantinople byzantine*, p. 383–384, *Géographie*, p. 70–76.

[2] Cf. I *Regi*, XV, 28 și XXVIII, 17.

toate cetatea de fiecare din soldați, în vreme ce cei mai răi dintre locuitori năvăliseră cu toții în întreaga cetate. Cînd se gîndea că el era vinovat pentru toate aceste nenorociri, se simțea adînc rănit și lovit, căci împărăție, putere, purpură, diademă bătută în pietre, veșminte strălucitoare de aur și acoperite cu perle, toate nu prețuiau, pe bună dreptate, nimic față de fărădelegile de nespus cărora le căzuse pradă regina cetăților. Nenorocirile care o învăluiseră în această împrejurare, nimeni nu le-ar putea povesti, oricît ar vrea. Căci și bisericile și sanctuarele, bunurile publice și particulare, toate fuseseră complet jefuite, peste tot și de către toți; urechile tuturor erau sfîșiate de strigătele și vaietele care se ridicau de pretutindeni; un privitor putea spune că era un cutremur de pămînt. 3. Reflectînd în mintea lui la toate acestea, Alexios își simțea sufletul întristat și nenorocit și nu știa cum să-și ușureze povara durerii. Căci era un om care rămînea adînc impresionat în fața tulburărilor. Știa, desigur, că întîmplările în timpul cărora cetatea suferise erau datorate brațului și voinței altor oameni, dar mai știa de asemenea, fără îndoială, că el însuși dăduse prilejul și fusese izvorul acestor nenorociri, deși cea dintîi pricină a răscoalei sale fuseseră cei doi sclavi de care am vorbit. 4. Așadar, socotind că poartă întreaga vină, el încerca să vindece rana și dorea aceasta. Astfel, numai după această vindecare și ispășire putea să se întoarcă la treburile împărăției și să o conducă, pentru a desăvîrși organizarea armatei și treburile militare. El se duce atunci la mama lui, îi dezvăluie aceste gînduri care îi fac cinste și o întreabă cum să îndrepte și să pună capăt lucrurilor care-i tulburau sufletul. Aceasta își îmbrățișează fiul și ascultă cu bucurie vorbele lui. Se înțeleseseră

să-l cheme pe patriarhul Kosmas, care nu renunţase la scaunul său, ca toţi cei ce făceau parte din Sfîntul Sinod şi din ordinul călugăresc. 5. Acestora împăratul le apăru întocmai ca un vinovat condamnat, ca un supus umil sau ca un om aflat sub ascultarea altora mai puternici[1], care aşteaptă neliniştit hotărîrea, oricare ar fi ea, pe care urmează să o voteze în privinţa sa tribunalul. El le dezvăluie totul, fără să uite nici primul gînd, nici încuviinţarea, nici acţiunea însăşi, nici chiar cauza celor întîmplate; dar mărturiseşte totul cu teamă şi încredere şi le cere sfatul, cum să îndrepte aceste rele, supunîndu-se la ispăşire. Aceştia îl condamnă la aceleaşi pedepse nu numai pe el, dar şi pe cei ce sînt de acelaşi sînge cu el şi au luat parte la răscoala lui, impunîndu-le să postească, să doarmă pe pămînt şi să îndeplinească şi celelalte rituri legate de acestea, pentru a-l îndupleca pe Dumnezeu. Primind pedepsele, ei se supun din toată inima. Dar nici soţiile acestora nu au vrut să fie scutite de pedepse (căci, cum ar fi putut ele, care îşi iubeau atît soţii?) şi de bunăvoie şi-au impus canonul penitenţei. 6. A putut fi văzut atunci palatul plin de lacrimi şi de durere, o durere care nu era de condamnat şi care nu vădea slăbiciunea inimilor, ci care, dimpotrivă, era demnă de laudă şi izvor de o bucurie mult mai mare, de acum înainte de neşters. Dar împăratul, credincios, a făcut mai mult, căci sub purpura împărătească, a îmbrăcat timp de 40 de zile şi 40 de nopţi o haină de sac care îi înfăşura trupul direct pe piele. Noaptea se culca pe pămînt, sprijinindu-şi capul pe o piatră şi deplîngînd cum se cuvenea cele săvîrşite. Şi astfel, după aceea, el a luat conducerea împărăţiei cu mîinile curate.

[1] Cf. Luca, VII, 8.

VI. Deşi dorea ca mama sa să conducă mai mult chiar decît el, îi ascundea planurile care trebuiau îndeplinite, ştiind că ea dorea o viaţă mai înaltă[1]. În toate treburile care trebuiau duse la bun sfîrşit el nu făcea nimic fără sfatul ei, în tot ce plănuia o avea pe ea sfătuitoare şi ajutor. Atrăgînd-o puţin cîte puţin şi luînd-o părtaşă în conducerea treburilor, îi spunea chiar pe faţă că fără inteligenţa şi judecata ei treburile împărăţiei ar fi fost pierdute. Şi astfel a cîştigat-o pe mama lui şi şi-a apropiat-o mai mult, opunîndu-se în acelaşi timp planurilor ei şi încercînd să le schimbe. 2. Ea însă căuta mereu un alt fel de viaţă şi se gîndea ca ultima parte a vieţii să şi-o petreacă la mănăstire, în gînduri pioase. Acesta era gîndul ei şi se ruga necontenit să şi-l poată înfăptui. Dar, deşi meditase adînc în sufletul ei şi îşi dorea din inimă o viaţă mai înaltă, îşi iubea fiul mai mult decît oricare altă femeie şi voia să-l ajute într-un fel să stăpînească marea agitată a cîrmuirii şi să conducă cît mai bine corabia, fie că aceasta era împinsă de un vînt prielnic, fie că era bătută din toate părţile de valuri, de cînd copilul ei şedea la pupa şi luase cîrma, el, care înainte nu cunoscuse niciodată marea, valurile şi asemenea vînturi. Spunînd aceste lucruri mă gîndesc la tulburările nenumărate şi atît de serioase ale împărăţiei. Era pătrunsă de dragostea de mamă şi guverna alături de fiul ei, împăratul, şi uneori lua ea singură frînele conducerii, mînînd carul împărăţiei fără piedică şi greşeală. Căci avea şi înţelepciune şi o inteligenţă cu adevărat potrivite unui împărat, şi arta de a conduce, dar, în acelaşi timp, iubirea de Dumnezeu o atrăgea pe altă cale. 3. Cînd, în luna august a aceleiaşi indicţii, traversarea lui Robert l-a silit să plece din oraş, el şi-a dat atunci în vileag

[1] Adică la viaţa monastică.

gîndul pe care-l nutrea și l-a împlinit: a încredințat conducerea imperiului mamei sale, făcînd cunoscută hotărîrea sa printr-un hrisov. Pentru că istoricul nu trebuie să omită faptele și hotărîrile oamenilor mari ci, pe cît se poate, să scrie ce au săvîrșit și să însemne ce hotărîri au luat, voi face și eu întocmai și voi cita hrisovul, trecînd numai peste înfloriturile de stil ale scriitorului. Iată cuprinsul lui: „Nimic nu poate fi la fel cu o mamă bună și iubitoare, nu există loc mai întărit decît lîngă ea, cînd se anunță un pericol sau este de temut vreun alt necaz. Căci atunci cînd ea dă un sfat, sfatul este sigur; dacă se roagă, rugăciunile ei sînt un sprijin și o pavăză de neînfrînt. Astfel mi-a apărut ea măriei mele, din primii ani, mamă și împărăteasă venerată, care mi-a fost în toate sfătuitoare și călăuză. Chiar atunci cînd mama mea a fost ea însăși în rîndurile nobililor din senat, dragostea i-a fost prima grijă și încrederea în fiul ei a rămas neatinsă. Există, cum s-a văzut, un singur suflet în trupurile noastre și, prin bunătatea lui Hristos, acesta a durat, spre fericirea mea, pînă acum. «Al meu» și «al tău», aceste cuvinte reci nu au fost niciodată rostite[1], ba mai mult, rugăciunile ei din ce în ce mai dese au ajuns la urechea Domnului și m-au ridicat pe mine la această cîrmă a împărăției. 5. Dar, pentru că de cînd am luat sceptrul împărătesc, ea nu suferă să nu împartă truda cu mine și să nu se gîndească în același timp la binele meu și la binele public, eu, acum, cînd mă pregătesc să pornesc, cu ajutorul lui Dumnezeu, împotriva dușmanilor Romaniei[2], mă îngrijesc în cea mai mare măsură să adun trupe și să le pregătesc; dar

[1] Cf. Ioan Chrysostomos, PG, 48, col. 749 B.

[2] Romania este una dintre denumirile Imperiului bizantin în evul mediu. Ea exprimă continuitatea romană în viața politică a acestui stat.

ea nu socotește mai puțin însemnată grija de a conduce bine treburile civile și politice. Eu am socotit că este, ca să spun așa, o chezășie temeinică de bună cîrmuire, pentru ca întreaga conducere să fie încredințată mamei mele sfinte și preaveneratе. 6. Astfel eu hotărăsc limpede prin acest hrisov ca, dată fiind priceperea ei în treburile statului, deși are pentru cele vremelnice un mare dispreț, tot ceea ce mama mea va hotărî prin scris, după rapoartele celui pus în fruntea secretelor sau ale slujbașilor săi, sau după oricine căruia i se încredințează rapoartele, cererile sau hotărîrile de micșorare a impozitelor, va avea putere de lege ca și cînd ar fi hotărît de autoritatea serenisimă a majestății mele și rostit de gura mea. Toate dezlegările pe care le va aduce ea la cereri, toate dispozițiile scrise sau orale, motivate sau nemotivate, dacă vor avea sigiliul ei, «Schimbarea la față» și «Adormirea Maicii Domnului» să fie socotite ca și cum ar fi ale mele, prin aceea că ele poartă datarea[2] celui care se află în acel moment ca logotet al secretelor. Dar și în privința înălțărilor în grad, a succesiunilor la „secret" și în privința temelor pentru demnități, magistraturi sau donații de pămînt, mama noastră sfîntă va avea dreptul de a face tot ce va crede de cuviință, cu deplină putere. 7. Cît privește pe cei ce vor fi promovați în «secrete» și teme și cei care vor lua succesiunea, care vor primi demnități mai înalte, mijlocii sau inferioare, le vor păstra pe

[1] Adică al maimarelui peste birourile administrației imperiale, numite *secreta*. Este vorba de așa-numitul logotet al secretelor.

[2] Este vorba de așa-numitul *menologem*, formulă de datare începînd cu cuvîntul *meni* (= în luna) folosită în actele imperiale, după care urma semnătura împăratului. Scrisă de mîna suveranului, formula de datare servea și ca mijloc de autentificare a decretului respectiv. Este deci, aici, vorba de un privilegiu însemnat acordat de Alexios, cf. Leib, I, p. 122, n. 2; Dölger-Karayannopulos, *Byzantinische Urkundenlehre*, München, 1968, p. 56.

viitor neatinse și neschimbate. Măririle de lefuri, suplimentările de daruri, reducerile de drepturi de cancelarie, micșorările sau scăderile de lefuri, le va hotărî ea, cu de la sine putere; pe scurt, nimic din ceea ce va hotărî prin scris sau viu grai nu va fi socotit nevalabil. Căci poruncile și hotărîrile ei vor fi primite ca venind de la mine și nimic nu va fi schimbat; ele vor avea totdeauna autoritate și putere de lege pentru timpul viitor. 8. Nu va putea cere socoteală și nu va putea fi supus la un interogatoriu, acum sau mai tîrziu, nici unul din cei ce au ajutat-o și nici cel ce este acum logotet al secretelor, fie că cele pe care le-a hotărît au fost bune, fie că au fost rele. Pe scurt, nu se va putea cere niciodată socoteală pentru vreuna din hotărîrile luate, în virtutea acestui hrisov de față."

VII. Acesta era cuprinsul hrisovului. Cineva s-ar putea mira, cum tatăl meu, împăratul, și-a ridicat mama la o asemenea demnitate și i-a cedat întreaga putere, în vreme ce el, lăsînd frînele imperiului, alerga pe lîngă ea, care se afla în carul imperiului și se mulțumea numai cu titlul de împărat. Dar el trecuse de anii tinereții, de vîrsta la care dorința de a conduce este atît de obișnuită la firi ca a lui. Iar războaiele împotriva barbarilor și tot ce se înțelege prin ele, osteneli și primejdii, le păstra pentru sine, în vreme ce toată conducerea treburilor, alegerea funcționarilor, stabilirea veniturilor și cheltuielilor împărăției le încredința mamei sale. 2. Poate, citind aci, cineva ar fi înclinat să critice această hotărîre, că tatăl meu încredința gineceului cîrmuirea împărăției[1]. Dar, dacă se cunoștea firea acestei femei și înalta sa virtute, marea ei inteligență, energia nemaiîntîlnită, înceta oricine să o critice și își schimba critica în admirație. Căci, într-adevăr, bunica mea avea o asemenea pricepere pentru treburile statului, știa atît de bine să organizeze și să administreze, încît era în stare să conducă nu numai împărăția romeilor, ci și toate celelalte împărății, oriunde s-ar fi aflat sub soare. Ea dobîndise multă experiență și cunoștea natura a tot felul de lucruri, știa cum începe fiecare și unde poate ajunge, care sînt lucrurile care le duc pe altele la pieire și, dimpotrivă, care sînt cele care le întăresc, era în stare să intuiască ce este de făcut și era pricepută să le ducă la îndeplinire în mod sigur. 3. Nu numai că avea o asemenea inteligență, dar și vorba îi era potrivită cu judecata; era un orator cu adevărat convingător, nu numai limbut, și nu își lungea discursurile; nu-și pierdea suflul inspirației după numai cîtva timp, ci începea cu ce trebuia și sfîrșea în modul cel mai potrivit. Era la vîrsta maturității cînd s-a așezat pe tronul împărătesc, cînd copilul ei era în plinătatea forței și înțelegerea sa aproape desăvîrșită, în vreme ce priceperea în treburile statului era de asemenea în culmea ei, împreună cu toate calitățile din care își trage puterea, cîrmuirea și administrarea. Căci este propriu tocmai acestei vîrste, nu numai să vorbești mai socotit decît tinerii, după cum se spune în tragedie[1], ci și să faci lucruri mai folositoare. Dar chiar și înainte, cînd se număra printre femeile tinere, era într-adevăr minunat să o vezi dînd dovada unei înțelepciuni de om bătrîn în floarea tinereții. Numai vederea ei dezvăluia celui ce vroia să o privească, virtutea pe care o avea și totodată măsura. 4. Acum, așa cum spuneam, cînd tatăl meu a luat conducerea împărăției, a păstrat pentru sine primejdiile și ostenelile, lăsîndu-și mama să privească faptele,

[1] Psellos, I, p. 122 vorbește cu dispreț și mîhnire despre transformarea palatului imperial într-un gineceu în vremea domniei Zoei și Teodorei Porfirogenetele (1042).

[1] Eschil, *Eumenidele*, 848–849.

făcînd-o chiar stăpîna lui, în vreme ce el spunea și îndeplinea ca un sclav poruncile ei. Împăratul ținea, așadar, foarte mult la ea și îi asculta întocmai sfaturile, într-atît o iubea pe mama sa; îi dădea brațul care îi îndeplinea poruncile, pleca urechea să-i asculte spusele, în toate împăratul vroia sau nu vroia ceea ce vroia sau nu vroia aceasta. 5. Astfel se petreceau lucrurile. El părea că avea puterea; ea dădea legi, administra și conducea totul; el întărea hotărîrile pe care le lua ea, pe cele scrise le semna, pe cele rostite le aproba, astfel încît, cum se spune, era instrumentul domniei mamei sale și nu împăratul. Găsea bun tot ce hotăra și propunea ea și nu numai că îi era foarte supus așa cum trebuia să fie față de mama lui, dar îi supunea și sufletul, ca unui stăpîn în arta de a conduce. Căci știa bine că ea atingea în toate desăvîrșirea și că-i întrecea cu mult prin măsură și pricepere în treburile statului pe toți bărbații din vremea ei.

VIII. Acestea sînt începuturile domniei lui Alexios. Nu putea fi totuși numit împărat de vreme ce acum încredința mamei sale sarcina de a conduce. Fie așadar altul, care, supunîndu-se regulilor fixe ale unui panegiric, să cînte patria acestei mame atît de vestite, ca și familia ei, începînd cu Adrianos Dalassenos și cu Charon[1] și să-și avînte discursul pe marea meritelor ei. Mie, însă, care scriu o istorie, nu mi se pare potrivit să o înfățișez pe această femeie prin neam și sînge, ci prin ceea ce a săvîrșit ea, prin virtutea ei și prin ceea

[1] Ana Dalassena era fiica unui înalt funcționar bizantin din Italia, supranumit Charon deoarece ucidea dintr-o singură lovitură pe dușmani, în luptă. După mamă ea descindea din Adrian și Teofil Dalassenos. Dalassenii erau una dintre cele mai puternice familii ale aristocrației bizantine, a dat generali și oameni de stat vestiți în Bizanț.

ce este un subiect demn de istorie. 2. Pentru a ne întoarce iarăși la ea, era la mare cinste nu numai în fața femeilor, ci și în fața bărbaților înșiși și era o glorie a naturii umane; gineceul palatului împărătesc, care fusese cu totul corupt de cînd acel Monomachos luase puterea imperială[1] și dezonorat prin tot felul de aventuri pînă la domnia tatălui meu, a fost transformat cu desăvîrșire de ea și adus la o cuviință de admirat. Se putea vedea acum stăpînind în palat o ordine minunată, căci pusese ore pentru imnurile sfinte, fixase un răgaz pentru odihnă și pentru alegerea slujitorilor; ea însăși era pentru ei toți o regulă și un model, astfel încît palatul părea să fie mai degrabă o sfîntă mănăstire. 3. Astfel era această femeie deosebită și venerabilă. Căci le întrecea în înțelepciune pe toate femeile slăvite ale antichității, de care se vorbește atît de mult, ca și despre soare în comparație cu stelele. Iar mila ei pentru săraci și dărnicia ei pentru nevoiași, ce cuvinte le-ar putea descrie? Casa ei era un azil primitor pentru rudele aflate în sărăcie, dar nu era mai puțin deschisă nici străinilor. Îi cinstea mai ales pe preoți și călugări, îi chema să împartă prînzul, și nu-i era nimănui cu putință să-i vadă masa fără călugări. Stăpînirea de sine pe care o vădea firea ei impunea venerație îngerilor și temere chiar demonilor; oamenilor stricați și duși de patimi, vederea ei le devenea de nesuportat, și, dimpotrivă, celor ce se căiau le apărea îngăduitoare și binevoitoare. Căci cunoștea atît de bine măsura reținerii și a modestiei, încît nu arăta nici o răceală sălbatică și brutală, nici o îngăduință fără margini și exagerată. Aceasta este, socot eu, definiția cuviinței, să unească bunătatea cu demni-

[1] Constantin al IX-lea Monomachos (1024 – 1054), a cărui viață licențioasă devenise proverbială în Bizanț.

tatea sufletului. 4. Firea ei înclinată spre meditație punea necontenit la cale planuri noi, care în loc să dăuneze binelui obștesc, cum spuneau unii, se dovedeau folositoare și dădeau imperiului corupt vigoarea dintîi, îndreptînd astfel pe cît putea treburile statului, cu totul lăsate în părăsire. Cu toate că se ocupa cu conducerea treburilor obștești, ea nu uita nici una din îndatoririle vieții monahale și închina cea mai mare parte a nopții imnurilor sfinte, ostenindu-se cu neîntrerupte rugăciuni și privegheri; în zori, uneori chiar de la al doilea cîntat al cocoșilor, ea se dedica treburilor statului, ocupîndu-se cu înaintarea funcționarilor și răspunzînd cu ajutorul secretarului ei, Gregorius Genesios, celor ce îi aduceau cereri. 5. Oratorul care ar dori să transforme această istorie în panegiric, ar cita, desigur, fapte asemănătoare ale bărbaților și femeilor care din vechime sînt amintiți pentru virtutea lor și socotiți iluștri, și, comparîndu-le pe unele cu altele, ar ridica-o în slăvi pe cea pe care o celebrează pentru faptele, gîndurile și purtarea ei, potrivit legii panegiricelor. Dar legile istoriei nu dau aceeași libertate celui care o scrie. De aceea, dacă, vorbind de această împărăteasă, am înfățișat unele lucruri cu prea multă tărie, să nu-mi găsească aici pricină cei ce cunosc virtutea, demnitatea plină de măreție, mintea deschisă și sufletul înalt al acestei femei. Iar noi să ne întoarcem acum acolo de unde ne-am îndepărtat puțin, pentru a vorbi despre aceasta. Spuneam că ea, conducînd împărăția, nu își închina toată ziua treburilor statului, ci lua parte la slujba liturghiei în sfînta biserică a martirei Tecla[1], pe care împăratul Isac Comnenul, fratele soțului ei, o construise, și

[1] Biserică aflată în cartierul Vlacherne, cf. Janin, *Géographie*, p. 141. A fost construită de Isac I Comnenul, în 1059.

iată de ce. 6. Cînd căpeteniile dacilor[1] nu au mai vrut să respecte înțelegerea pe care o încheiaseră odinioară cu romeii, încălcînd-o și nerespectînd jurămîntul, aflînd acest lucru sauromații[2], care erau numiți de cei vechi mysieni, nu au mai vrut să stea liniștiți în granițele lor, căci aceștia locuiseră pînă atunci în ținutul pe care Dunărea îl despărțea de imperiul romeilor, și l-au părăsit cu toții și au venit în ținuturile noastre. Ei au plecat de acolo din pricina dușmăniei pe care le-o purtau geții[3], vecinii lor, care nu încetau să-i atace. De aceea, căutînd un prilej, cînd au văzut Dunărea înghețată, au folosit-o ca pe o punte sigură pentru a trece cu toții de acolo la noi, cotropindu-ne granițele și jefuind cumplit cetățile și ținuturile învecinate. 7. Aflînd aceasta, împăratul Isac a socotit că trebuia să ia Triaditza[3]. După ce a respins atacurile barbarilor, el a izbutit cu ușurință și în această a doua încercare. Astfel, după ce și-a pus toată armata în linie de luptă, a pornit în fruntea ei împotriva dușmanilor. Cînd aceștia l-au văzut, s-au despărțit în două tabere cu păreri deosebite. Dar Isac, care nu avea încredere în acești oameni, și-a dus în ordine de luptă falanga de șoc împotriva acelei părți care era cea mai rezistentă și mai greu de învins din armata lor; cînd s-a apropiat el și armata sa, au stîrnit groaza în dușmani. Aceștia nu mai îndrăzneau să-i privească, ca și cum ar fi purtat fulgerul, și cînd au văzut armata de neînfrînt, de scuturi

[1] Prin *daci* sînt desemnați aici ungurii.
[2] Sauromații = pecenegii, cf. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, p. 270.
[3] Geții = uzii, cf. Psellos, VII, LXVII; Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, p. 111. I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 132, îi identifică cu românii dintre Carpați și Dunăre.
[3] Denumire bizantină a Sofiei, viitoarea capitală a Bulgariei.

pusese unul lîngă altul, şi-au pierdut cumpătul. Dînd înapoi, păreau gata să piardă lupta a treia zi, dar chiar în aceeaşi zi ei şi-au părăsit tabăra şi au luat-o la fugă. Isac a înaintat pînă la locul unde îşi aveau tabăra, a distrus corturile şi, luînd prada găsită, s-a retras victorios. 8. Dar, pe cînd se afla la picioarele Lobitzei[1] a început să cadă o ploaie torenţială, cu zăpadă, care nu se potrivea cu anotimpul, căci era ziua de 24 septembrie, ziua în care se celebra amintirea marei martire Tecla. Apele rîurilor au crescut şi au trecut peste maluri, astfel încît toată cîmpia unde fuseseră ridicate cortul împărătesc precum şi tabăra întregei armate, arăta ca o mare. De asemenea, toate poverile s-au pierdut, duse de apele torentelor şi oamenii şi animalele au îngheţat de frig. Din cer turna fără încetare, fulgere continue care urmau unul după altul ameninţau să cuprindă tot ţinutul învecinat. 9. În faţa acestei privelişti împăratul nu a mai ştiut ce să facă. Cînd furtuna s-a mai potolit, după ce pierduse o mulţime de oameni, luaţi de vîrtejul torentelor, a părăsit acest loc împreună cu căpeteniile şi a plecat să se adăpostească sub un stejar. Dar acolo, un zgomot cumplit şi un fel de urlet păru că izbucneşte din stejar, vîntul se porni deodată cu mai multă furie, astfel că, temîndu-se ca stejarul să nu fie răsturnat de violenţa lui, se îndepărtă destul ca să fie sigur că, dacă va cădea copacul, nu va putea fi atins şi rămase acolo încremenit de mirare. Într-o clipă, ca la un semnal, copacul a fost dezrădăcinat, sub ochii lui şi doborît la pămînt. 10. Împăratul a fost cuprins de veneraţie în faţa providenţei divine pentru grija faţă de el. Aflînd că umbla zvonul unei revolte înspre părţile

[1] Azi, Loveč, în Bulgaria.

Orientului, el s-a întors la palatul împărătesc. A construit atunci un sanctuar măreţ întru cinstirea marei martire Tecla, care a fost înălţat cu multă cheltuială şi decorat cu diferite mijloace artistice. A adus drept mulţumire sacrificii creştineşti[1] şi, de atunci înainte, acolo lua parte întotdeauna la serviciul divin. Astfel a fost construită în amintirea marei martire Tecla sfînta biserică de care am vorbit, unde, cum a arătat istorisirea mai înainte, se închina de obicei mama împăratului Alexios[2]. 11. Eu am văzut-o puţin timp pe această femeie şi am admirat-o. Ceea ce spun nu este îngîmfare, toţi o ştiu şi pot aduce mărturie toţi aceia cărora le place să spună adevărul fără părtinire. Dacă aş fi ales să fac un panegiric şi nu o istorie, puteam să prelungesc istorisirea acestor fapte, cum am spus-o mai înainte, dar acum trebuie să mă întorc iarăşi la subiectul meu.

IX. Împăratul Alexios, dîndu-şi seama că împărăţia este în agonie (căci provinciile de la răsărit erau pustiite de turci, în vreme ce la apus erau prost cîrmuite de Robert, care făcea tot ce îi stătea în putinţă pentru a-l aduce pe tron pe falsul Mihail, care venise să-l caute. După mine, acesta nu era decît un pretext, căci mai mult îl ardea dorinţa de putere şi nu-l lăsa să stea liniştit; astfel, găsindu-l pe Mihail ca pretext, demn de Patrocle, a aprins cu scînteia ambiţiei sale, pe care pînă atunci o ţinuse adăpostită sub cenuşa unui mic foc şi a început să se înarmeze într-un chip de temut împotriva

[1] Arhaizînd, Ana Comnena foloseşte terminologia religioasă păgînă, specifică scriitorilor antici clasici, fără să uite a o adapta atmosferei creştine a Bizanţului.

[2] Cf. Psellos, VII, LXX; Skylitzes Continuatus, ed. Tsolakes, Salonic, 1968, p. 106–108. Evenimentele relatate sînt din 1059.

imperiului romeilor, pregătind corăbii de război, trireme și bireme, germoane[1], și alte numeroase vase de transport, echipîndu-le în ținuturile de coastă, în vreme ce pe uscat aduna o mulțime de trupe pentru a-l sprijini în ceea ce urmărea. Astfel, acest tînăr și nobil împărat s-a aflat într-o situație greu de dezlegat și nu știa de ce parte să facă față, fiecare din dușmani străduindu-se să-l atace înaintea altuia: era preocupat și îngrijorat, căci imperiul romeilor nu avea o armată în stare să lupte (nu mai avea mai mult de 300 de soldați[2], și aceștia din Choma, slabi și fără experiență militară; mai erau de asemenea cîțiva din acei auxiliari barbari care își poartă de obicei armele pe umărul drept[3]). Și nu se mai aflau nici bani în tezaurul împărătesc, pentru a se angaja cu ei trupe de ajutor din alte țări. Cum împărații dinainte nu avuseseră deloc experiența războiului și a luptei, ei aduseseră împărăția romeilor într-o situație foarte grea. Eu însămi i-am auzit pe soldați, chiar pe unii bătrîni, spunînd că nu-și aduceau aminte ca vreo cetate să fi ajuns într-o stare atît de nenorocită. 2. Așadar lucrurile erau foarte grele pentru împărat, hărțuit de tot felul de griji. Totuși, cum era curajos și de neînfrînt, și pentru că avea o mare experiență în treburile militare, el vroia să salveze imperiul de această mare înfuriată și să-l aducă într-un port pașnic, înfrîngîndu-i, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe dușmanii, care se ridicaseră împotrivă-i în nebunia lor, asemenea valurilor care se sparg de stîncă. 3.

[1] Dromoanele erau corăbii grele de luptă, cu mai mult de 200 de vîsle și cu o capacitate de mai multe zeci de ostași. Triremele sau trierele erau corăbii cu trei, iar biremele cu două rînduri de vîsle. Germoanele sînt, probabil, ambarcațiuni fără punte, importate de la arabi, cf. Liubarski, n. 363, Leib, I, p. 175.

[2] Este vorba, desigur, de soldații aflători în Constantinopol.

[3] Este vorba de garda formată din varegi.

A găsit cu cale că trebuie să-i cheme cît mai grabnic pe toparhii[1] din Orient, care aveau în grija lor locurile fortificate și cetățile, și care rezistau vitejește împotriva turcilor. Le-a trimis curînd scrisori tuturor, lui Dabatenos care era topoteret[2] al Heracleei din Pont și al Paflagoniei, lui Burtzes, toparhul Capadociei și Chomei, ca și altor comandanți; i-a înștiințat de ceea ce se întîmplase și cum, cu ajutorul lui Dumnezeu, luase conducerea împărăției după ce scăpase dintr-un pericol sigur, cînd nu mai spera, apoi le-a ordonat să ia măsurile de trebuință în provinciile lor, pentru a fi în siguranță, lăsînd pentru aceasta cîți soldați credeau de cuviință; iar cu restul trupelor să vină la Constantinopol, adunînd sub arme pe cîți vor putea găsi în putere. 4. S-a gîndit apoi că trebuia să ia toate măsurile pentru a se apăra împotriva lui Robert și pentru a schimba planurile comandanților și conților care ar vrea să treacă de partea acestuia. Solul trimis la Monomachatos înainte ca el să fi cucerit Constantinopolul, pentru a-i cere ajutor și a-l ruga să-i trimită bani, s-a întors acum, aducîndu-i numai scrisori, în care acela, cum am spus mai înainte, îi explica de ce nu-l putea ajuta, atîta vreme cît Botaniates era stăpîn pe putere; citindu-le, Alexios a înțeles că acela nu se aliase cu Robert cînd aflase că Botaniates a pierdut tronul și a fost învins cu desăvîrșire. Atunci l-a chemat pe cumnatul său Gheorghe Paleologul și l-a trimis la Dyrrachium (aceasta era o cetate ilirică), îndemnîndu-l să folosească orice mijloc pentru a-l sili pe Monomachatos să plece fără luptă, căci nu avea destule trupe pentru a-l izgoni

[1] Dregători provinciali, guvernatori de orașe.

[2] Șefi militari de rang relativ inferior, comandanți de cetăți, fortificații, puncte întărite de pază a trecătorilor.

cu forța; de asemenea, trebuia să reziste uneltirilor lui Robert cum putea. 5. Gheorghe a primit de asemenea ordinul să întărească crenelurile, fără să încheie toate bucățile de lemn; astfel, dacă latinii încercau să se urce cu scările, îndată ce ei aveau să pășească pe aceste bucăți de lemn, ele urmau să se desfacă și să se prăbușească la pămînt, împreună cu atacatorii. În același timp împăratul i-a îndemnat prin scrisori numeroase pe comandanții cetăților de coastă și pe locuitorii insulelor să nu se descurajeze și să nu cedeze pentru nimic în lume ci dimpotrivă, să stea de veghe pregătiți, luînd toate măsurile pentru a se apăra și a-l supraveghea pe Robert; căci altfel, acela putea, printr-un atac neașteptat, să pună mîna pe toate cetățile de coastă și pe insule, ceea ce avea să pricinuiască mari necazuri imperiului romeilor.

X. Acestea au fost hotărîrile împăratului cu privire la Illyricum și el a întărit în văzul tuturor locurile care se aflau în fața lui Robert și înaintea lui, dar nu a uitat să aibă grijă și de cele din spatele lui. Astfel, trimițînd scrisori mai întîi lui Hermann, comandantul Lombardiei[1], apoi papei din Roma[2] și arhiepiscopului din Capua, Hervé[3], prinților ca și tuturor comandanților din țările aliate, dîndu-le totodată și daruri

[1] Este vorba de Hermann, fiul lui Humfroy, unul dintre frații lui Robert Guiscard. La moartea lui Humfroy, Robert a rămas tutore al nepotului său, Hermann, dar l-a deposedat de bunuri. Acesta, împreună cu fratele său, Abélard, s-au răzvrătit împotriva lui; cf. Chalandon, p. 67–68.

[2] Grigore al VII-lea.

[3] Chalandon, p. 68, n. 4, urmat de Leib, I, p. 133, n. 1 afirmă că misiunea lui Alexios pe lîngă episcopul Hervé de Capua nu a avut succes. Liubarski demonstrează însă (n. 374) că documentul invocat, o scrisoare a papei Grigore, nu este concludent pentru întemeierea unei asemenea susțineri. Se pare că Hervé l-a susținut pe Alexios, de unde represaliile lui Robert, în 1083.

de preț și făgăduindu-le dărnicie și multe titluri, îi îndemna să se ridice împotriva lui Robert; unii dintre aceștia au renunțat la prietenia cu Robert, iar alții au făgăduit să o facă, dacă vor primi mai mult. 2. Dar el știa că regele Germaniei[1] era cel mai puternic dintre ei și putea să facă împotriva lui Robert tot ce vroia; astfel că i-a scris în mai multe rînduri, încercînd să și-l apropie prin cuvinte de înțelegere și tot felul de făgăduieli; cînd l-a văzut convins și făgăduindu-i să se supună hotărîrilor lui, l-a trimis pe Choirosphaktes[2] cu o altă scrisoare, în care spunea: 3. „Bunăstarea regatului tău puternic și creșterea lui printr-o nouă înflorire sînt lucruri dorite în rugăciunile majestății mele, frate foarte nobil și foarte credincios. Și cum nu s-ar potrivi cu credința majestății noastre împărătești, care a aflat de credința ta, să se roage pentru ceea ce este mai bun și mai folositor pentru tine? Strădania ta de frate și hotărîrile tale legate de majestatea mea, făgăduielile pe care mi le-ai făcut că vei îndura toate împotriva acestui ticălos, pentru a-l pedepsi pe drept pentru nebunia lui pe acest dușman al lui Dumnezeu și al creștinilor, ucigaș și criminal, arată limpede cît ești de drept și această purtare dă mărturia sincerității și credinței tale față de Dumnezeu. 4. Cît despre treburile majestății noastre, cu toate că ele merg bine în alte privințe, sînt foarte agitate și tulburate de faptele acestui Robert. Dar dacă trebuie să avem încredere în Dumnezeu și în dreapta sa judecată, prăbușirea celui mai nedrept dintre oameni este apropiată. Dumnezeu nu va îngă-

[1] Este vorba de împăratul Henric al IV-lea.

[2] Ambasada lui Choirosphaktes a avut loc în iunie 1081. Este vorba de un înalt funcționar bizantin care a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice în secolul al XI-lea.

dui, cu siguranță, ca varga păcătoșilor să se abată asupra propriei sale moșteniri[1]. Cît despre ceea ce majestatea noastră împărătească a făgăduit să trimită stăpînirii tale atotputernice, cei 144 000 de galbeni și cele 100 de bucăți de mătase de purpură, ele au și fost trimise de protoproedrul Constantin, catepan al titlurilor[2], după cum a stabilit cu preacredinciosul și preanobilul conte Burchard[3]. Suma pe care am spus-o și care a fost trimisă este în monezi de argint vechi, cu efigia lui Roman[4]. Îndată ce domnia ta va face jurămîntul, ceilalți 216.000 de galbeni și povara a 20 de care îți vor fi trimiși prin Abélard[5], preacredinciosul slujitor al stăpînirii tale, cînd vei coborî în Lombardia. 5. Felul în care trebuie făcut jurămîntul ți-a fost spus limpede domniei tale și, dealtfel, protoproedrul și catepanul Constantin ți-l vor lămuri și mai bine, căci el a primit poruncile majestății noastre împărătești în legătură cu fiecare lucru pe care îl cerem și pe care trebuie să-l întărești prin jurămînt. De fapt, cînd s-a încheiat înțelegerea între domnia mea și solii trimiși

---

[1] Cf. Psalmul 124, 3.

[2] Este vorba de înalte titluri aulice bizantine din secolul al XI-lea. Catepanul titlurilor era probabil funcționarul însărcinat cu acordarea titlurilor bizantine unor principi și notabili străini, aliați cu Bizanțul, v. Liubarski, n. 381.

[3] Este vorba, probabil, de cancelarul Burchard, episcop de Lausanne sau de un conte cu acest nume însărcinat cu o misiune la Constantinopol, mai tîrziu, care a și murit în capitala Bizanțului. Burchard a condus ambasada de răspuns la Alexios din partea lui Henric al IV-lea. A urmat ambasada lui Choirosphaktes, cf. Chalandon, p. 69, n. 2.

[4] Sub împăratul Nikephoros al III-lea Botaniates titlul monetelor scăzuse, de aceea se specifică în scrisoare că e vorba de monete anterioare devalorizării.

[5] Fratele lui Hermann, nepotul lui Robert Guiscard; se refugiase la Constantinopol.

de domnia ta, au fost stabilite cîteva lucruri de cea mai mare importanță. Dar, cum oamenii domniei tale ne-au spus că nu aveau poruncă pentru aceasta, majestatea mea am oprit jurămîntul pe care-l așteptam. Astfel, jurămîntul să fie făcut de domnia ta așa cum a întărit credinciosul tău Albert[1] majestății mele prin jurămînt și cum stăpînirea noastră îți cere ca pe un lucru trebuincios[2]. 6. Întîrzierea preacredinciosului și preanobilului conte Burchard se datorează dorinței majestății mele de a-l vedea pe nepotul meu preaiubit, fiul preafericitului sebastocrator[3], fratele iubit al majestății mele; astfel, la întoarcere, el îți va putea spune despre inteligența atît de înaintată a acestui copil aflat în vîrstă fragedă. Darurile sale naturale și calitățile sale fizice, majestatea mea le lasă la urmă, deși acest copil le are din belșug. Trimisul tău îți va istorisi întîlnirea sa cu copilul în răstimpul petrecut în marea cetate și cele despre care a discutat cu el. Cum Dumnezeu nu a dăruit încă majestății mele un fiu, acest nepot iubit îmi este ca un fiu adevărat și nimic nu mă împiedică, dacă cerul îngăduie, să fim uniți prin legături de sînge și, iubindu-ne unul pe altul ca niște creștini, să fim și mai mult ca niște rude, astfel ca în viitor, ajutîndu-ne unul pe celălalt, să devenim de temut în fața dușmanilor noștri și de neînfricat, cu ajutorul lui Dumnezeu. 7. Acum am trimis domniei tale, în semn de prietenie, un «encolpion»[4] de aur, bătut în

---

[1] Albert este un alt membru al ambasadei lui Henric al IV-lea.

[2] Alexios care nu recunoaște titlul de împărat lui Henric al IV-lea ci numai pe acela de rege, imperiul fiind, în concepția bizantină, moștenirea legitimă de la Roma a Constantinopolului, cere suveranului occidental, cum va proceda mai tîrziu cu cruciații, să-i facă jurămîntul de vasalitate.

[3] Este vorba de Ioan, fiul lui Isac Comnenul.

[4] Podoabă de purtat la gît, cruce sau medalion.

mărgăritare, un relicvariu de aur cizelat, în care sînt osemintele unor sfinți ale căror nume se cunosc după o însemnare pusă pe fiecare, o cupă de sardonix, o cupă de cristal, o piatră de trăsnet prinsă de un lanț de aur și opobalsamon[1]. 8. Să-ți dea domnul viață lungă, să-ți lărgească granițele regatului și să ți-i aducă pe toți dușmanii la picioare, acoperiți de ocară. Să fie pace sub stăpînirea ta și soarele să strălucească senin peste tot pămîntul care ți-e supus, dușmanii tăi să fie nimiciți prin voința Atotputernicului, care să-ți dea din înaltul său o putere de neînvins asupra tuturor, ție, care cinstești numele său adevărat și porți brațul tău înarmat asupra dușmanilor săi".

XI. După ce a luat aceste măsuri în Occident, [Alexios] se pregătea împotriva unui pericol apropiat, care îl amenința curînd, stînd în continuare în regina cetăților și cercetînd orice mijloace, prin care să reziste dușmanilor care se aflau în fața sa. Căci istorisirea mea a arătat că îi vedea pe turcii nelegiuiți stînd în împrejurimile Propontidei și pe Soliman[2], care stăpînea întregul Orient, stabilindu-se la Niceea (unde se afla și sultanatul, ceea ce am numi noi palatul împărătesc), trimițînd încontinuu după nutreț, jefuind tot ținutul apropiat de Bythinia și Thynia[3], făcînd expediții călare și pe jos pînă în cetatea din Bosfor, care se numește acum Damalis, luînd pradă și fiind gata chiar să traverseze marea. Bizantinii, văzîndu-i pe acești invadatori peste tot, cum trăiesc fără teamă în cetățile așezate pe coastă și în sanctuare din care

[1] Extract lichid din rădăcini și plante cu efect curativ și aromatic.

[2] Soliman, sultanul selgiucid, conducătorul sultanatului de Rum, cu capitala la Niceea (1077–1086).

[3] Promontoriul dintre Marea Neagră și Marea de Marmara.

nimeni nu-i gonea, cu totul îngroziți, nu mai știau ce să facă. 2. Văzînd acestea, împăratul, șovăind între mai multe căi, modificînd și schimbîndu-și intențiile, a ales mijlocul cel mai bun și a încercat să-l ducă la îndeplinire, în măsura în care putea. Printre soldații pe care tocmai îi recrutase, romei și mulți din Choma, el a ales decurioni, i-a așezat pe vase pe unii, ușor înarmați, numai cu arcuri și scuturi, iar pe alții care erau mai pricepuți, înarmați cu căști, scuturi și lănci; le-a poruncit să meargă în liniște de-a lungul rîului în cursul nopții, apoi să debarce și să cadă pe neașteptate asupra necredincioșilor, dacă își vor da seama că numărul acelora nu era cu mult mai mare decît al lor, și să se întoarcă apoi de îndată de unde plecaseră. Știind că oamenii nu erau de fel încercați în război, i-a sfătuit să-i îndemne pe vîslași să înainteze fără zgomot și să se păzească de barbari în locurile înguste dintre stînci. 3. După ce planul a fost astfel dus la îndeplinire timp de cîteva zile, încetul cu încetul barbarii au părăsit țărmul și s-au retras în interiorul ținutului. Aflînd aceasta, împăratul a poruncit celor pe care îi trimisese să ocupe locurile întărite și construcțiile pe care înainte le aveau în stăpînire turcii și să petreacă noaptea înăuntrul zidurilor. Dar în zorii zilei, cînd dușmanii ieșeau de obicei să caute hrană pentru animale sau după alte treburi, să cadă asupra lor în număr mare și, dacă obțineau o victorie cît de mică, să se mulțumească cu atît, de teamă ca nu cumva, urmărindu-i mai departe, să se expună pericolului și să-l lase pe dușman să capete îndrăzneală; trebuiau deci să se întoarcă și să intre din nou în întăriturile lor. 4. Nu după mult timp, barbarii au dat înapoi și mai mult, astfel că împăratul a prins

curaj și a poruncit oamenilor săi, care acum nu mai înaintau decît pe jos, să ia caii, să mînuiască lancea și să mărșăluiască mai des cu cavaleria împotriva dușmanului, căzînd asupra lui nu numai în timpul nopții și pe neașteptate, ci și în plină zi. Cei care pînă atunci nu erau decît decurioni, au devenit pentekontarhi[1]; oamenii care luptau pe jos, noaptea, cu mare teamă împotriva dușmanului, îi atacau acum din zori și, cînd soarele era sus pe cer, intrau cu curaj în lupte grele. Astfel, în vreme ce dușmanilor le mergea din ce în ce mai rău, pentru împărăția romeilor a început să sclipească încet scînteia puterii, ascunsă sub cenușă. Căci Comnenul i-a izgonit pe turci nu numai din Bosfor și din ținuturile învecinate cu marea, împingîndu-i departe, ci, după ce i-a alungat din hotarele întregii Bithynii și Thynii, ca și din împrejurimile Nicomediei, l-a făcut pe sultan să ceară în curînd pacea[2]. 5. Cum i s-a anunțat de peste tot că Robert urma neîndoielnic să-l atace și cum știa că acesta, după ce-și adunase forțe însemnate, se grăbea acum să ajungă la țărmurile Longobardiei, a primit cu bunăvoință cererea de pace. Căci dacă nici Hercule însuși nu putea lupta cu doi oameni deodată, cum spune proverbul, cu atît mai puțin putea s-o facă un comandant tînăr, care abia luase conducerea unui imperiu în decădere ce-și irosise vreme îndelungată, încetul

[1] Decarh sau decurion era numit comandantul unui grup de 10 oameni în armata romană și în primele veacuri ale Bizanțului; mai tîrziu desemnează un comandant de grad inferior. Pentacontarhul era inițial comandantul unui grup de 50 oameni.

[2] După cum observă Chalandon, p. 72, pare mai verosimil ca Alexios și nu sultanul Soliman să fi avut inițiativa unei păci care i-ar fi permis să ducă lupta cu normanzii. Condițiile acestei păci au fost, deatfel, destul de grele pentru bizantini, așa cum reiese din cele spuse mai jos, pe un ton neutru, de scriitoare.

cu încetul, forțele, pînă a ajuns la ultima suflare, lipsit de trupe și bani, căci totul fusese înghițit de cheltuieli nesăbuite. Astfel, după ce i-a îndepărtat pe turci prin felurite mijloace din Damalis și din ținuturile învecinate de pe coastă, căutînd totodată să și-i apropie prin daruri, s-a văzut silit să accepte propunerea de pace; le-a dat drept graniță fluviul numit Drakon[1] și i-a sfătuit să nu o încalce și totodată să înceteze de acum înainte orice incursiune înspre hotarele Bithyniei.

XII. Astfel lucrurile s-au liniștit în Orient. Ajungînd la Dyrrachium, Paleologul a trimis îndată un sol iute pentru a-l încunoștiința că Monomachatos, aflînd de venirea lui, se dusese în grabă la Bodinos și Mihail. Se temea pentru că nu se supusese și îl lăsase să plece fără răspuns pe cel pe care împăratul Alexios, înainte de a porni răscoala pe care o pusese la cale, i-l trimisese cu scrisori pentru a-i cere bani[2]; împăratul, de fapt, nu se gîndea la nici o altă pedeapsă decît la aceea de a-i retrage comanda, pentru motivul spus mai înainte. Împăratul, cînd a aflat știrea despre Monomachatos, i-a trimis acestuia un hrisov, pentru a-l asigura că se află în siguranță și cînd celălalt l-a primit, s-a întors în palatul împărătesc. 2. În acest timp Robert ajunsese la Hydrus și, după ce i-a încredințat fiului său Roger întreaga autoritate, deci și asupra Longobardiei, a plecat din acel loc și a ajuns în portul Brindisi; acolo, îndată ce a aflat de sosirea Paleologului la Dyrrachium, a pus să se construiască pe vasele cele mai mari turnuri de lemn pe care le-a acoperit cu fier, a încărcat cu

[1] Rîu care se varsă în Marea de Marmara în apropiere de Helenopolis. Pacea s-a încheiat, după Dölger, în preajma datei de 17 iunie 1081.

[2] Cf. *Alexiada*, I, XVI, 8 și I, 16, 5.

grijă pe corăbii tot ceea ce era trebuincios pentru un asediu, a îmbarcat pe vase de transport cai și călăreți complet echipați și a adunat de peste tot cu mare repeziciune cele necesare pentru un război, grăbit fiind să facă traversarea. Planul lui era ca, odată ajuns la Dyrrachium, să înconjoare cetatea cu helepole pe mare și pe uscat, atît pentru a-i îngrozi pe cei dinăuntrul cetății, cît și pentru a-i înconjura complet și a o cuceri dintr-odată. Iată de ce, la această veste, locuitorii insulei și ai împrejurimilor Dyrrachiumului au fost cuprinși de o panică de nedescris. 3. Cînd Robert a terminat toate pregătirile, a ridicat ancora; vasele de transport, triremele și monerele erau rînduite în linie de luptă, potrivit cu legile bătăliilor navale, și astfel traversarea a început în ordine. Ajutat de un vînt prielnic a ajuns pe coastele Aulonului și, navigînd de-a lungul rîului, a mers pînă la Butrinto[1]. Acolo s-a întîlnit cu Bohémond, fiul său, care trecuse înainte și luase cu asalt Aulonul. A împărțit toată armata în două părți, dintre care a păstrat una pentru a o duce pe mare pînă la Dyrrachium, iar conducerea celeilalte a încredințat-o lui Bohémond, care trebuia să ajungă la Dyrrachium pe uscat. 4. Tocmai trecuse de Corfu[2] și se îndrepta spre Dyrrachium cînd, în apropierea capului Glossa[3], a fost prins pe neașteptate de o furtună năprasnică. Un vîrtej de zăpadă și vînturile care coborau de pe munți au agitat puternic marea. Valurile se ridică și mugesc, vîslele se rup în mîinile vîslașilor atunci

[1] Lacul Butrinto, situat în dreptul strîmtorii dintre insula Corfu și coastă este separat de mare printr-o limbă îngustă de pămînt, cf. Chalandon, p. 72, n. 4.

[2] Insula Corfu.

[3] Unul din capurile dantelatului golf în fundul căruia era situată Avlona, cf. Chalandon, p. 73, n. 5.

cînd le cufundă în apă, vîntul sfîșie pînzele în bucăți, catargele se sfărîmă și cad pe punte, corăbiile sînt înghițite odată cu echipajele lor; se găseau totuși în miezul verii, cînd soarele, care a trecut de semnul Cancerului, se apropie de semnul Leului în momentul anotimpului care se numește „vremea cîinelui"[1]. Cu toții se aflau acum în vîrtej și desperare și nu știau ce să facă, neputincioși de a lupta cu asemenea dușmani. Un vuiet grozav se înălță în aer: erau gemete, strigăte de ajutor, invocații de rugă către Dumnezeu Mîntuitorul, rugăciuni pentru a vedea țărmul. 5. Totuși furtuna nu scădea de parcă Dumnezeu, din pricina orgoliului prea îndrăzneț și nemăsurat al lui Robert, prevestea că sfîrșitul nu va fi fericit. Dintre corăbii unele s-au scufundat cu întregul echipaj, altele au fost aruncate într-o parte și s-au spart de stînci. Pieile care acopereau turnurile s-au lăsat de ploaie, cuiele au ieșit din găuri, apoi pieile, îngreunîndu-se, au răsturnat turnurile de lemn care, căzînd, au făcut vasele să se scufunde. Între timp, corabia pe care se afla Robert, deși pe jumătate distrusă, a scăpat cu greu; s-au salvat de asemenea cîteva încărcături, deși orice speranță era pierdută totodată și vîslașii. 6. Marea i-a aruncat pe mulți pe țărm și a semănat nu puțini saci și lucruri pe care vîslașii lui Robert le luaseră cu ei. Cei care au mai rămas în viață și-au îngropat morții cu grijă, dar în timp ce făceau aceasta, au fost învăluiți de duhoarea puternică a cadavrelor, căci nu au putut să îngroape

[1] Indicațiile astronomice date de Ana Comnena ne conduc către o dată nu mai devreme de mijlocul lunii iulie, ceea ce vine în contradicție cu datele amintite de scriitoare mai departe (IV, I, 1; IV, II, 1). Este vorba foarte probabil de o greșeală a autoarei în materie de astronomie, cf. Liubarski, n. 406, Buckler, p. 406–407.

imediat atîția oameni. Cum nu le mai rămăseseră nici un fel de provizii, supraviețuitorii ar fi murit, fără îndoială, de foame, dacă toate cîmpurile, ogoarele și grădinile nu ar fi fost pline de roade. Dar, deși semnul celor întîmplate era limpede pentru orice om cu judecată, totuși nimic din cele ce se întîmplaseră nu l-a înspăimîntat pe acest Robert, om cu adevărat fără teamă; dacă el se ruga pentru salvarea vieții sale, făcea aceasta, cred, pentru a duce pînă la capăt războiul pe care îl pusese la cale. 7. De aceea nici una din întîmplările prin care trecuse nu l-au întors de la ținta pe care o avea, ci, împreună cu cei ce mai rămăseseră în viață (căci unii scăpaseră din primejdii prin puterea lui Dumnezeu) s-a oprit o săptămînă la Glabinitza, pentru ca cei ce fuseseră cruțați de furtună și de valuri să se refacă și să se odihnească, dînd timp să ajungă celor lăsați la Brindisi sau celor pe care îi aștepta din alte părți[1] și care trebuiau să vină cu o flotă, fie, în sfîrșit, celor ce plecaseră mai devreme și veneau pe uscat, cavaleri cu arme grele, pedestrași și infanterie ușoară din același corp. Cînd s-au adunat toți cei veniți pe uscat sau pe mare, au ocupat cîmpia din Illyricum cu toate forțele. 8. Se afla cu el atunci și Latinul[2], care mi-a istorisit mai tîrziu toate acestea, sol, după cum zicea el, trimis la Robert de episcopul de Bari; el mi-a istorisit că a fost alături de Robert în timpul acestei expediții. Înlăuntrul întăriturilor în ruine ale cetății, numite odinioară Epidamnos, trupele și-au așezat corturile și și-au făcut tabăra laolaltă. În această cetate se oprise odinioară regele Epirului, Pyrrhus, atunci cînd s-a aliat cu cei din Tarent, pornind împotriva romeilor un război înverșunat în Apulia[1]; după un măcel cumplit în care toți locuitorii, pînă la unul, au fost trecuți prin foc și sabie, această cetate a rămas pustie de locuitori. Mai tîrziu, așa cum istorisesc grecii și cum o dovedesc inscripțiile săpate în cetate, ea a fost reconstruită de Amphion și Zethos[2], în forma în care se vede și astăzi; numele i-a fost schimbat și acum se numește Dyrrachium. Dar am amintit în trecere despre acest oraș și vom termina aici cartea a III-a; următoarea va continua istoria mai departe.

---

[1] Leib arată că Ana se referă probabil la raguzani care i-au furnizat lui Robert vase.

[2] Identificarea acestui latin a stîrnit discuții în istoriografie pentru care vezi Liubarski, n. 408. Nu este exclus ca Ana Comnena să se refere la un izvor scris, o relație a acestui ambasador al episcopului din Bari.

---

[1] Nici un izvor antic nu vorbește despre căderea Dyrrachiumului după luptele lui Pyrrhus cu romanii.

[2] Amphion și Zethos, frați gemeni, fiii lui Zeus și ai Antiopei. Au guvernat, potrivit mitologiei grecești, Teba. Amphion avea darul de a face pietrele să se rînduiască singure în construcții, la răsunetul lirei lui. Legenda la care se referă aici Ana Comnena, altminteri necunoscută scrierilor vechi, e consemnată și de scriitorul latin Gulielm de Apulia, istoricul lui Robert Guiscard și al normanzilor. Unii cercetători cred că este vorba de o tradiție locală, cf. Liubarski, n. 410, Buckler, p. 200.

CARTEA a IV-a

I. Robert era acum stăpîn pe continent, unde își așezase tabăra la 17 iunie a celei de a 4-a indicții[1], avînd cu sine nenumărate trupe de călăreți și de pedestrași, care inspirau teamă atît din pricina înfățișării, cît și a organizării lor strategice, căci armata sa, adunată din toate părțile, se afla acolo în întregime. Pe mare plutea flota alcătuită din corăbii de tot felul, cu soldați îndelung încercați în luptele navale. Locuitorii din Dyrrachium erau astfel înconjurați de o parte și de alta, adică pe uscat și pe mare, și, la vederea trupelor nenumărate ale lui Robert, care întreceau orice imaginație, erau cuprinși de o mare groază. În acest timp, Gheorghe Paleologul, om îndrăzneț, foarte priceput în arta militară, care avusese în Orient nenumărate lupte din care ieșise victorios, a început să întărească cetatea cu socoteală, a așezat tunurile potrivit sfaturilor împăratului și a pus pe metereze catapulte; i-a însuflețit pe soldații

[1] 17 iunie 1081. Chalandon, p. 74, n. 1 adoptă această dată ținînd seama de faptul că Ana citează un document contemporan pe care e probabil că l-a văzut ea însăși; scrisoarea lui Gheorghe Paleologul. Cronicarii occidentali indică drept date fie luna iulie, fie iunie.

descurajați și, după ce a așezat pîndari de-a lungul zidurilor, a început să facă inspecții încontinuu, în tot cursul nopții și al zilei, îndemnîndu-i pe apărători să stea de veghe fără încetare. Totodată, el l-a anunțat printr-o scrisoare pe împărat de apariția lui Robert, precum și de faptul că avea de gînd să asedieze cetatea Dyrrachium. 2. Cei din cetate, văzînd afară helepolele și uriașul turn de lemn, a cărui construcție întrecea chiar meterezele Dyrrachiumului, acoperit cu totul de piei, cu catapultele puse în vîrf, ca și toată linia de apărare înconjurată de armată, aliații care se revărsau de pretutindeni în jurul lui Robert, cetățile învecinate pustiite de atacuri, corturile care se înmulțeau cu fiecare zi, au fost cuprinși de groază, căci își dădeau seama acum de țelul urmărit de ducele Robert, nu acela de a prăda cetățile și ținutul dimprejur, ci, după ce vor fi adunat o pradă bogată, de a se întoarce înapoi în Apulia, căci așa cum se zvonea, ocupase cîmpia Illyriei; de fapt el țintea la tronul împărăției romeilor și vroia să-și înceapă drumul, cum se spune, grăbindu-se să ia cu asalt Dyrrachium. 3. Paleologul a pus să-l întrebe din înaltul zidurilor pricina și scopul pentru care venise. Celălalt a spus: „Ca să-l repun în drepturi pe Mihail, care a fost izgonit de la putere, pentru a pedepsi nedreptățile cărora le-a fost victimă și a-l răzbuna pe deplin." Atunci ceilalți i-au răspuns: „Dacă îl recunoaștem pe Mihail după ce-l vom vedea, îl vom adora pe dată și-i vom preda cetatea." Auzind aceste cuvinte, Robert poruncește pe dată ca Mihail să fie îmbrăcat în veșminte strălucitoare și să fie adus în fața locuitorilor cetății. Aducîndu-l cu mare fast în sunete de tot felul de instrumente muzicale și de cimbale, îl înfățișează lor. Îndată ce îl văd din

13*

înaltul întăriturilor, ceilalţi îl copleşesc cu mii de ocări, susţinînd că nu-l recunosc nicicum. Dar Robert, fără să ţină seama de aceasta, urmăreşte ce şi-a pus în gînd. În vreme ce oamenii dinăuntrul cetăţii şi cei din afară se înfruntau astfel, un grup de apărători ies afară, îi atacă pe latini şi, după ce le provoacă unele pierderi, se înapoiază iarăşi în Dyrrachium. 4. Despre călugărul care îl urma pe Robert, mulţimea avea o părere diferită. Unii purtau zvonul că era paharnicul împăratului Mihail Dukas, alţii dădeau mărturie că era împăratul Mihail, socrul barbarului, pentru care porniseră acest război, după cum se spunea; alţii susţin că ştiu precis că totul nu era decît o viclenie a lui Robert, şi călugărul nu venise de bunăvoie la el. Acela, ieşind din cea mai neagră sărăcie şi dintr-un neam umil, datorită firii sale energice şi sufletului său orgolios, cucerise toate cetăţile şi toată întinderea Longobardiei şi chiar a Apuliei, luîndu-le sub stăpînirea sa, aşa cum am istorisit mai înainte; curînd a avut mai mult, aşa cum se întîmplă cu firile nesăţioase, şi s-a hotărît să pornească împotriva cetăţilor din Illyricum şi, dacă izbîndea în aceasta, să continue a merge înainte. Căci toţi oamenii avizi, îndată ce pun mîna pe putere, nu se mai deosebesc cu nimic de gangrenă, care după ce a pătruns într-un corp, nu se mai opreşte pînă nu l-a cuprins şi nu l-a distrus cu totul.

II. Împăratul aflase toate acestea din scrisorile Paleologului, şi ştia că Robert făcuse traversarea în luna iunie (aşa cum a arătat istorisirea mai sus) şi, de asemenea, că, deşi căzuse pradă unei furtuni şi unui naufragiu care se abătuseră asupra lui ca un fel de mînie divină, nu se răzgîndise ci, împreună cu trupele care îl urmau, dăduse primul

atac asupra Aulonului; că de peste tot se îndreptau spre el trupe numeroase ca fulgii de zăpadă iarna, că minţile lesne încrezătoare, închipuindu-şi că acela care nu era decît un pseudo Mihail era cu adevărat împăratul, trecuseră de partea lui Robert. Era îngrijorat, gîndindu-se la greutatea întreprinderii, socotind că forţele sale nu egalau decît o mică parte din cele pe care le avea Robert; el s-a gîndit atunci că era folositor să-i cheme din Orient pe turci şi i-a arătat sultanului dorinţa sa. 2. Tot astfel i-a atras prin făgăduinţi şi daruri şi pe veneţi[1] (la care se spune că a fost găsită de romei culoarea vînătă[2] pentru cursele de cai); le-a promis unele avantaje, le-a dat altele pe loc, cu condiţia să-şi înarmeze flota din tot teritoriul şi să ajungă cît mai repede la Dyrrachium, atît pentru a apăra cetatea cît şi pentru a da o luptă aprigă cu flota lui Robert. Dacă aveau să acţioneze hotărît potrivit îndemnurilor sale, fie că dobîndeau victoria cu ajutorul lui Dumnezeu, fie că erau învinşi (aşa cum se întîmplă), puteau fi siguri că vor primi aceeaşi răsplată potrivit făgăduielii făcute, ca şi cum ar fi fost pe deplin învingători. Şi tot ce vor mai dori, cu condiţia să nu fie în dauna

---

[1] Veneţia era ameninţată de normanzi în interesele ei pe coasta dalmată unde avea unele posesiuni. Chalandon, p. 71, n. 3, remarcă judicios că tratativele cu veneţienii nu puteau avea loc după apariţia lui Robert pe coasta dalmată, ci înainte, cînd Alexios desfăşoară o vie activitate diplomatică în vederea obţinerii de ajutor împotriva normanzilor.

[2] Aluzie la facţiunea albastră (lat. *factio veneta*) din hipodromul constantinopolitan, o moştenire romană. Cele patru facţiuni, purtînd fiecare denumirea unei culori (roşie, verde, albastră, albă) erau iniţial asociaţii sportive cu care trebuiau să se înţeleagă organizatorii curselor de cai, un soi de cluburi. Cu timpul ele au căpătat un rol politic şi social asupra căruia nu e locul să stăruim aici, v. Bréhier, II, p. 159–165.

imperiului romeilor, le va fi dat și întărit prin hrisov. 3. Auzind acestea, ei au cerut prin intermediul solilor tot ce doreau și au primit făgăduieli temeinice. Astfel că și-au pregătit pe dată flota, formată din vase de tot felul, și au pornit pe mare spre Dyrrachium într-o ordine desăvîrșită. După ce au navigat mult timp, au ajuns la sanctuarul ridicat odinioară în cinstea Maicii Domnului Preacurata, în locul numit Pallia[1], care se afla la aproape 18 stadii de tabăra lui Robert de lîngă Dyrrachium. Dar, în clipa în care au văzut de cealaltă parte a cetății Dyrrachium flota lui Robert, întărită cu tot felul de mașini de război, au început să se teamă de luptă. Cînd Robert a aflat de sosirea lor, l-a trimis pe fiul său, Bohemond, împreună cu flota, pentru a le da de știre să-i aclame pe împărat și pe Robert. Dar ei au amînat pe a doua zi aclamațiile. La căderea serii, cum nu se puteau apropia de coastă și începuse vîntul, au legat între ele cu odgoane vasele cele mai mari și, după ce au făcut ceea ce se cheamă un port pe mare[2], au înălțat turnuri de lemn între pînze și cu ajutorul cablurilor au legat bărci mici remorcate de fiecare vas. Înăuntru au așezat oameni înarmați și, după ce aceștia au tăiat bucăți mari de lemn de lungimea unui cot, în care au înfipt vîrfuri de fier, foarte ascuțite, au așteptat apropierea navelor france. 4. Cînd s-a crăpat de ziuă, a sosit Bohemond, care nu mai avusese răbdare să aștepte deoarece ceilalți rîdeau de el și, înaintînd, a atacat vasele cele mai mari, urmat de restul

[1] Capul Pali, ceva mai la nord de Dyrrachium.
[2] Manevra constă din așezarea ambarcațiunilor în forma unui cerc închis. Ea este descrisă în Leon, *Tactica*, XX, 196, de unde e probabil că s-a inspirat și Ana Comnena.

flotei. S-a pornit o bătălie înverșunată dar, tocmai cînd Bohemond lupta cu mai multă ardoare împotriva adversarilor săi, aceștia au aruncat de sus unul din lemnele despre care am vorbit, și acesta a străpuns vasul pe care se afla Bohemond. Cum apa a început să năvălească înăuntru și erau pe cale să se scufunde, unii sărind de pe corabie au căzut în primejdia de care voiau să scape și s-au înecat. Ceilalți au continuat să lupte cu veneții și au fost omorîți. El însă, în acest pericol, a sărit pe o altă corabie a lui și astfel a scăpat. 5. Veneții au prins curaj și au continuat cu mai multă însuflețire lupta împotriva celorlați, pînă cînd au semănat dezordinea printre dușmani, urmărindu-i pînă în tabăra lui Robert. Îndată ce au atins țărmul, s-au avîntat pe uscat și au început din nou lupta cu Robert. Văzîndu-i, Paleologul a ieșit din tabăra de la Dyrrachium și a atacat și el. După o bătălie crîncenă, care s-a întins pînă la întăriturile lui Robert, mulți din cei care se aflau acolo au fost izgoniți și mulți au fost trecuți prin sabie[1]. 6. Veneții, după ce au luat o pradă bogată, s-au înapoiat la corăbiile lor și s-au îmbarcat, iar Paleologul s-a întors și el în tabără. După ce s-au odihnit cîteva zile, veneții au trimis soli la împărat, pentru a-l încunoștința de cele întîmplate. Acesta i-a primit cu bunăvoință, cum se și cuvenea și, după ce i-a copleșit cu dovezi de recunoștință, i-a lăsat să plece, nu fără a le da

[1] Chalandon, p. 74, n. 5, fixează această bătălie în iulie 1081. Alți autori, invocînd pe istoricul latin Gaufredus Malaterra și socotind că tratativele — îndelungate — cu venețienii au început într-adevăr în iunie (v. mai sus n. 1, p. 155), plasează bătălia în 1081, cf. Liubarski, n. 425.

numeroase daruri pentru dogele Veneției și pentru demnitarii lui.[1]

III. Robert însă, cu firea lui războinică, a socotit că nu trebuia să renunțe la război, ci dimpotrivă, să continue să lupte cu înverșunare. Cum era iarnă, nu mai putea aduce corăbiile pe mare și, pe de altă parte, flota romeilor și a veneților îi împiedicau să ajungă la el pe cei din Longobardia ca și pe cei ce aduceau proviziile de acolo lui Robert, pentru că acestea supravegheau atent trecerea între cele două maluri. Cînd a venit din nou primăvara[2] și furtuna de pe mare a încetat, veneții au ridicat primii ancora și au pornit din nou împotriva lui Robert; în urma lor a plecat pe mare Mauriciu, cu flota romeică[3]. A început atunci o luptă foarte grea și forțele lui Robert au fost puse pe fugă, astfel încît el și-a dat seama că trebuie să-și tragă corăbiile pe uscat. 2. Dar locuitorii insulelor și ai cetăților de coastă precum și ai tuturor acelora ce plăteau tribut lui Robert, prinzînd curaj în urma înfrîngerii sale, nu păreau gata să-i plătească tributul greu, mai ales după ce au aflat de retragerea de pe mare. Acesta și-a dat seama atunci că trebuie să continue cu mai multă socoteală, pornind lupta în același timp și pe uscat și pe mare. Dar nu a putut să-și pună planurile în aplicare, căci teama de un naufragiu din pricina

[1] Dogele Domenico Silvio (1070—1084) și senatorii venețieni.
[2] Primăvara anului 1082.
[3] Liubarski consideră (n. 428) că Ana Comnena comite o confuzie. Nici un alt izvor nu pomenește de o a doua luptă între venețieni și normanzi în primăvara lui 1082. Gulielm din Apulia amintește despre Mauriciu că ar fi venit în Corfu, cu flota venețiană, în 1084. Este posibil ca Ana să fi deplasat în 1082 evenimente din 1084. De la Mihail Mauriciu, vestarh și catepan (guvernator) al Dyrrachiumului se păstrează două sigilii.

vînturilor puternice care băteau acum l-a făcut să rămînă timp de două luni în portul Iericho; gata să plece în orice clipă și el, cu gîndul de a porni și pe uscat și pe mare, și-a pregătit cu grijă cele de care avea nevoie pentru luptă. Între timp, flota veneților și cea romeică păzeau strîmtoarea cu multă grijă și, îndată ce marea a devenit cît de cît navigabilă pentru cei ce vroiau să ridice ancora, au închis trecerea pentru aceia care ar fi încercat să vină din Italia în ajutorul lui Robert. Cum nici armata, care își avea tabăra în apropierea fluviului Glykys nu-și putea procura ușor de pe uscat cele ce îi erau de trebuință, căci locuitorii din Dyrrachium închideau drumul celor care ieșeau din întăriturile lui Robert ca să ia hrană pentru animale sau alte lucruri trebuincioase, aceștia sufereau de foame. Pe de altă parte clima, cu care nu erau obișnuiți, îi făcea să sufere mult, astfel că în trei luni, după cum am spus, și-au pierdut viața zece mii de oameni. Apoi a început de asemenea molima în trupele de călăreți ale lui Robert, provocînd moartea multora. Din rîndurile cavaleriei au murit atunci cam 500 de nobili și războinici, fie din pricina bolii, fie a foametei, ca și o mulțime foarte mare de cavaleri mai puțin însemnați. 3. Corăbiile lui Robert fuseseră trase, cum am spus, în susul fluviului Glykys, dar nivelul acestuia coborîse din pricina secetei, după iarnă și primăvară venind o vară destul de călduroasă. Cum nu mai venea nici atîta apă cîtă este de obicei pe văile torentelor, el s-a văzut într-o situație grea, neputînd să-și mai tragă vasele pînă la mare. Dar, cum era un om foarte priceput și iscusit, a pus să se bată în fiecare parte a fluviului pari, pe care i-a legat între ei cu garduri din nuiele de răchită foarte dese, iar în spatele acestora a așezat copaci

foarte mari, tăiați din rădăcină, presărînd deasupra nisip; pentru a face să se adune apa, care se scurgea în acest canal format de pari. Astfel, puțin cîte puțin, apa s-a adunat și a urcat, umplînd tot bazinul făcut în fluviu și a atins adîncimea necesară pentru ca vasele, pînă acum așezate pe pămînt, ridicîndu-se, să se repună pe direcție, începînd să plutească. Apoi, avînd parte de o navigație norocoasă, corăbiile au fost trase cu ușurință pînă la mare.

IV. Aflînd ce făcuse Robert, împăratul l-a vestit îndată prin scrisori pe Pakurianos[1] despre înaintarea vijelioasă a celui ajuns stăpîn al Aulonului, pe care nu-l îngrijora nici unul din dezastrele de pe uscat și pe mare și nici înfrîngerea suferită, cum se spune; chiar la început, și-a spus că trebuia fără întîrziere să adune cît de repede trupele și să se unească cu el. Aceste vești le-a trimis lui Pakurianos. Imediat după aceea a pornit spre Constantinopol, în luna august, în cea de-a 4-a indicție; lăsîndu-l pe Isac în marea cetate pentru a păstra ordinea[2], pentru a desminți știrile proaste pe care oamenii dușmănoși au obiceiul să le răspîndească și pentru a păstra palatul și cetatea, îmbărbătîndu-le pe femei, care sînt atît de ușor gata să dispere. În ce o privea pe mama sa, nu era nevoie, cred, să i se dea ajutor; căci era foarte puternică și dealtfel foarte pricepută în conducerea treburilor statului. Pakurianos, îndată ce a aflat cuprinsul scrisorii, l-a

[1] Cf. Dölger, 1072 (sfîrșitul lui iulie 1081).

[2] Alexios părăsește capitala în august 1081. Din textul Anei reiese, cum remarcă Leib, I, p. 150, n. 2, că în oraș exista un partid ostil lui. Pentru prevenirea revoltelor posibile, împăratul lasă în Constantinopol pe Isac, care urma să reprime dezordinile și pe Ana Dalassena, care urma să guverneze în puterea hrisovului mai sus reprodus.

numit strateg secund pe Nikolaos Branas, un bărbat curajos; îndelung încercat în treburile războiului, iar el, cu pedestrașii cu arme grele și cu cei mai buni luptători, plecînd din Orestiada, a pornit în grabă să-l întîlnească pe împărat. 2. Împăratul era acum preocupat să-și așeze întreaga armată în formație de luptă și să aleagă din elita luptătorilor pe cei mai viteji pentru a-i numi comandanți ai marșului; el a ordonat să se păstreze această ordine în timpul drumului, peste tot unde natura locului îngăduia, pentru ca planul acestei dispoziții să fie bine întipărit în mintea fiecăruia, astfel încît, cunoscîndu-și fiecare locul precis, în momentul luptei să rămînă netulburat și să nu-și schimbe ușor locul la întîmplare. 3. Constantin Opos comanda corpul excubiților[1], Antiohos pe cel al macedonenilor, Alexandros Kabasilas pe cel al tesalienilor[2], Tatikios, pe atunci mare primicer, îi avea sub comanda sa pe turcii[3] care locuiau în regiunea Achrida. Acesta era un bărbat foarte viteaz și neînfrînt în lupte, deși nu se trăgea dintr-o familie de oameni liberi, căci tatăl său fusese un sarazin care, într-o expediție pentru găsirea de furaj, căzuse în mîinile bunicului meu dinspre tată, Ioan Comnenul[4]. Manicheenii[5], 2800 la număr, îi aveau

[1] Corp de gardă bizantin.

[2] Denumirile macedoneni, tesalieni indică locul de recrutare al trupelor respective.

[3] Este vorba de așa-numiții turci vardarioți, asupra apartenenței etnice a cărora nu sîntem încă deplin lămuriți. S-a vorbit de unguri amestecați cu selgiucizi. În fruntea lor se găsea acest primicer, înalt demnitar bizantin din această vreme, numit Tatikios. Nu este însă sigur că aici e vorba de același Tatikios din anturajul imediat al lui Alexios, cf. Liubarski, n. 435 și 436.

[4] Ioan Comnenul, fratele lui Isac I Comnenul și tatăl lui Alexios (m. 1067).

[5] Ana dă numele arhaizant și nu tocmai propriu de manicheeni, pavlichienilor despre care va fi vorba pe larg mai departe.

drept căpetenii pe Xanthas și pe Kuleon, adepți ai aceleeași erezii. Toți acești oameni erau buni războinici, gata să guste sîngele dușmanului îndată ce se ivea ocazia, foarte viteji și fără nimic sfînt. Oamenii palatului împărătesc (care se numesc de obicei vestiarii[1]), și trupele francilor erau conduse de Panukomites și de Constantin Humbertopulos, numit astfel după originea sa[2]. 4. Alexios, după ce și-a așezat astfel trupele, a pornit împotriva lui Robert cu întreaga armată. Întîlnind în cale un om care venea de-acolo, l-a întrebat ce se petrecea la Dyrrachium și a aflat astfel și mai amănunțit că Robert pusese în mișcare toate mașinile de care avea nevoie pentru asediu și că le apropiase de întărituri. Între timp Gheorghe Paleologul, după ce rezistase în timpul nopții și în timpul zilei helepolelor care îl atacau de afară și curselor întinse, a renunțat în cele din urmă și a deschis porțile, dînd o luptă înverșunată cu dușmanul. A fost grav rănit în mai multe părți ale trupului și mai ales a fost lovit de o săgeată aproape de tîmplă. După ce a încercat să o scoată singur fără să izbutească, a chemat un medic care a tăiat capătul împodobit cu pene, în vreme ce restul a rămas în rană. Bandajîndu-și atunci capul așa cum a putut, el s-a aruncat din nou în mijlocul dușmanilor și a luptat pînă la căderea nopții pe jos, fără să slăbească. 5. Ascultînd acestea, împăratul a înțeles că Paleologul avea nevoie de ajutor imediat și a grăbit înaintarea. Ajungînd la Tesalonic, știrile despre Robert i-au fost întărite și mai

---

[1] Corp de gardă imperial, alcătuiau în campanii escorta imediată a împăratului, cf. Stein, p. 43, n. 2.

[2] Constantin Humbertopulos, adică „fiul lui Humbert", unul din apropiații lui Alexios, de origine normand, v. mai sus, *Alexiada*, II, IV, 7.

mult. Într-adevăr, după ce terminase pregătirile împreună cu soldații săi curajoși și bine instruiți, Robert adunase toate forțele în cîmpia de la Dyrrachium și își ridicase tabăra la o distanță de o aruncătură de săgeată de metereze; își răspîndise unele din trupe în munți, în văi și pe dealuri. Celălalt, însă, a aflat din mai multe părți ce întreprindea Paleologul. 6. Căci Paleologul, avînd de gînd să dea foc turnului de lemn înălțat de Robert, după ce a pregătit pe metereze petrol și smoală și rumeguș de lemn uscat în proiectile, aștepta ciocnirea cu dușmanul. Socotind că Robert avea să atace a doua zi, el a ridicat un turn de lemn, pe care îl construise mai înainte în interiorul întăriturilor, chiar în fața turnului care se apropia din afară, și în tot cursul nopții a încercat o grindă așezată sus, care trebuia să fie împinsă în porțile turnului adus din afară să vadă dacă aceasta se mișca lesne și dacă ea, căzînd drept asupra porților celuilalt turn, le împiedica să se deschidă cu ușurință. După ce a văzut că grinda putea fi mișcată cu ușurință și își atingea ținta, a așteptat cu mai multă încredere atacul ce se anunța. 7. A doua zi Robert a dat tuturor ordin să-și ia armele și a pus pedestrașii și călăretii înarmați, cam 500 la număr, să intre în turn; în clipa cînd acesta se apropia de metereze, tocmai cînd erau gata să coboare de sus poarta pentru a o folosi ca pe o punte de intrare în acel loc, Paleologul, dinăuntru, a împins grinda uriașă cu ajutorul mașinilor pregătite dinainte și cu numeroși războinici viteji și astfel, ceea ce pregătise Robert a fost zadarnic, căci grinda a împiedicat cu totul poarta de a se mai deschide. 8. După aceea, fără să mai zăbovească, i-a copleșit cu săgeți pe celții care se aflau în

vîrful turnului și care se ascundeau, neputînd face față proiectilelor. A poruncit apoi să se dea foc turnului și, pînă să-și isprăvească vorba, focul a și izbucnit din toate părțile. Atunci oamenii care stăteau sus s-au aruncat jos, iar cei de jos au deschis poarta turnului și-au ieșit afară. Cînd Paleologul i-a văzut fugind, a trimis printr-o portiță a cetății o mînă de luptători curajoși, unii cu arme și alții cu securi, cu care să doboare turnul. Cu această manevră nu a dat greș; turnul, care ardea în partea de sus, și a cărui parte inferioară fusese spartă cu unelte de tăiat piatra, a fost astfel distrus în întregime.

V. În vreme ce Robert, după cum spunea cel ce a istorisit faptele, se grăbea să înalțe un al doilea turn de lemn, asemănător cu cel dintîi construit și își pregătea helepolele împotriva Dyrrachiumului, împăratul, dîndu-și seama că apărătorii Dyrrachiumului aveau nevoie de un ajutor urgent, își strînsese forțele și se îndrepta într-acolo. Cînd a ajuns acolo, și-a rînduit trupele pe o cîmpie apărată în apropierea fluviului numit Charzane și a trimis imediat soli la Robert, ca să-l întrebe de ce se afla în acel loc și cu ce scop. 2. Apoi, de acolo, s-a dus la sanctuarul ridicat spre cinstirea marelui ierarh Nicolae, la patru stadii de Dyrrachium, și a făcut recunoașterea locului pentru a alege dinainte terenul cel mai favorabil pentru dispunerea trupelor sale în momentul cînd se va da bătălia. Era atunci ziua a 15-a a lunii octombrie[1]. O culme care se întinde din Dalmația

[1] 15 octombrie 1081. Adoptăm datarea lui Liubarski, n. 444, și prezentarea critică a controverselor existente între specialiști cu privire la cronologia bătăliei de la Dyrrachium.

pînă spre mare se termină într-un promontoriu ca o peninsulă, pe care fusese construit sanctuarul pomenit. Culmea, în partea dinspre Dyrrachium, coboară treptat spre cîmpie, avînd în stînga marea iar în dreapta un munte care o depășește în înălțime. Acesta este locul în care Alexios și-a adunat întreaga armată și, după ce și-a așezat tabăra, trimite după Gheorghe Paleologul. Acela, dîndu-și seama printr-o lungă experiență a unor asemenea situații, că ordinul nu venea în momentul cel mai potrivit, refuză să iasă din cetate, explicînd pricina împăratului. La o nouă chemare, mai insistentă, răspunde: „Mi se pare cu totul primejdios să părăsesc acum locul acesta asediat și, dacă nu voi vedea inelul de pe mîna măriei tale, nu voi veni". I s-a trimis inelul și, văzîndu-l, Paleologul a plecat spre împărat cu corăbiile de război. 3. Cînd l-a văzut, împăratul l-a întrebat care era situația cu Robert și, după ce acesta i-a descris pe larg totul, el l-a întrebat dacă era potrivit să îndrăznească o luptă cu el, dar Paleologul nu l-a sfătuit aceasta. Dealtfel și alții, care aveau o îndelungată experiență militară, se opuneau cu tărie și îl sfătuiau să amîne, să încerce mai degrabă să-l slăbească pe Robert prin hărțuieli, neîngăduindu-le oamenilor să iasă din tabără în căutare de furaje sau provizii; trebuia să dea aceleași ordine lui Bodinos, dalmaților ca și celorlalți conducători ai ținuturilor învecinate, asigurîndu-l că astfel Robert va fi ușor învins. Dar cei mai mulți din ofițerii tineri din armată se îndemnau la luptă și dintre toți mai mult Constantin Porfirogenetul, Nikephoros Synadenos, Nampites, conducătorul varegilor și înșiși fiii lui Roma-

nos Diogenes, fostul împărat, pe nume Leon și Nikephoros[1]. 4. În acest timp solii trimiși la Robert s-au întors, aducînd răspunsul pe care i-l dădea împăratului: „Nu am venit aici nicidecum împotriva măriei tale, ci pentru a răzbuna nedreptatea căreia i-a căzut victimă socrul meu. Dacă vrei pace cu mine, o încuviințez cu totul, dacă tu vei fi de acord să îndeplinești condițiile pe care ți le vor spune solii mei." Dar ceea ce cerea era cu neputință de săvîrșit și primejdios pentru imperiul romeilor, cu toate că el făgăduise ca, dacă primea ceea ce dorea, să socotească Longobardia ca fiind a împăratului și să-l sprijine în caz de nevoie. Dar aceasta nu era decît o manevră pentru a părea prin cererile sale că vrea și el pacea, în vreme ce el, făcînd propuneri care nu puteau fi primite și care astfel urmau să fie respinse, punea mîna pe arme și avea să arunce vina acestui război asupra împăratului romeilor. 5. Într-adevăr, după ce aceste propuneri, care nu puteau fi admise, au fost înlăturate, el i-a chemat pe toți conții la sine și le-a vorbit astfel: „Cunoașteți nedreptatea săvîrșită de împăratul Nikephoros Botaniates față de socrul meu și ocara suferită de fiica mea Elena, care a fost izgonită din împărăție odată cu el. Nu puteam îngădui aceasta și, pentru a-i răzbuna, am venit din țara noastră împotriva lui Botaniates. Dar el a fost înlăturat de la tron și acum avem în fața noastră un împărat tînăr,

[1] Constantin Porfirogenetul este Constantin Dukas, fratele lui Mihail al VII-lea, numit și Constantios (1060—1081), despre care v. Polemis, p. 48—53. El a murit în bătălia de la Dyrrachium. Leon și Nikephoros sînt fiii lui Roman al IV-lea Diogenes și ai Evdochiei Makrembolitissa. Roman mai avea un fiu, Constantin, căsătorit cu Teodora, sora lui Alexios Comnenul, dar care murise înainte de 1081, cf. Leib, I, p. 155—158.

războinic viteaz, care în știința armelor are o pricepere mai presus de vîrsta lui și cu care nu trebuie să pornim războiul la întîmplare. Dar acolo unde sînt mulți comandanți domnește și dezordinea, care apare unde există păreri diferite. Trebuie de-acum înainte ca noi ceilalți să ne supunem unui singur comandant, care va trebui să ceară părerea fiecăruia, fără să hotărască după judecata sa nesăbuită, întîmplătoare; ceilalți îi vor spune ce gîndesc cu sinceritate și vor urma hotărîrile căpeteniei alese. Și iată că eu, cel dintîi, sînt gata să mă supun celui pe care îl veți alege." 6. Ceilalți au lăudat acestea și au spus că Robert a vorbit drept, apoi cu toții i-au dat primul loc; ei fiind astfel de acord se lăsa rugat și cîtva timp a respins propunerea. Dar ceilalți, insistînd mai mult, i-au cerut aceasta. S-a prefăcut atunci că cedează în fața rugăminților, deși în realitate făurise acest plan cu mult înainte și, legînd ideile unele de altele, înșirînd iscusit motiv după motiv în fața celor ce nu-i cunoșteau scopurile, părea că ajunge numai rezistînd din toate puterile la ținta sa. 7. Iată ce a spus el în continuare: „Să înțelegeți bine ținta mea voi, conți, și toată armata. Noi ne-am părăsit căminele pentru a veni aici și acum lupta pe față trebuie să o dăm cu un împărat foarte viteaz; deși a luat de curînd conducerea împărăției, a învins pînă acum într-o mulțime de războaie sub împărații dinainte, cărora le-a adus prizonieri dintre cei mai de temut, astfel că trebuie să pornim la luptă cu toate forțele. Dacă Domnul ne dă victoria, nu vom mai duce lipsă de bani. De aceea trebuie să ne ardem lucrurile, să ne găurim corăbiile pentru a le lăsa să se scufunde în mare și să ne batem

ca și cum ar trebui să ne naștem și să murim astăzi[1]". Cu toții au aclamat vorbele lui.

VI. Acestea erau socotelile și planurile lui Robert; cele ale împăratului, deși diferite, au fost și mai abile și mai iscusite. Între timp cei doi comandanți își țineau pe loc trupele, cercetînd tactici și manevre care să le îngăduie să conducă lupta și să comande cu pricepere. Împăratul, gîndindu-se să dea atacul pe neașteptate în timpul nopții, din două părți, asupra taberei lui Robert, a ordonat tuturor trupelor aliate să atace spatele, luînd drumul carierelor de sare și, pentru a ascunde marșul, nu a șovăit să aleagă un drum mai lung. Cît despre el, care se afla în frunte, îndată ce s-a asigurat că aliații se aflau acolo unde îi trimisese, voia să pornească atacul asupra lui Robert. Acesta, după ce își lăsase în părăsire corturile și trecuse podul peste noapte la 18 octombrie în a 5-a indicție[2], ajunsese împreună cu întreaga armată la sanctuarul ridicat odinioară la țărmul mării spre slava martirului Theodor. După ce s-au rugat toată noaptea ca Dumnezeu să le fie favorabil, s-au împărtășit din tainele sfinte și neprihănite. Apoi și-a așezat trupele în ordine de bătaie și a trecut în centrul liniilor; a încredințat aripa dinspre țărmul mării lui Amicetas, un conte nobil, cu braț și inimă vitează, iar pe cealaltă fiului său Bohemond, numit Saniscus. 2. Cînd împăratul a aflat aceasta, cum era priceput să găsească în clipele grele mijlocul de a ieși din încurcătură, s-a gîndit la împrejurări și și-a așezat liniile în pantă, înspre partea mării. Avînd trupele împărțite, el nu vroia să-i împiedice pe barbarii care porneau să atace tabăra lui Robert, dar și-a păstrat lîngă sine pe cei ce purtau arme cu dublu tăiș, împreună cu căpetenia lor, Nampites[1] și, punîndu-i să descalece, le-a ordonat să înainteze în ordine, la o mică distanță de rest; ca toți cei din neamul lor, aceștia purtau scuturi. După ce și-a împărțit restul armatei în falange, s-a așezat și el în centrul primei linii, în dreapta și în stînga punîndu-i comandanți de falangă pe cezarul Nikephoros Melissenos și pe cel ce se numea Pakurianos, mare domestic. Locul liber între el și barbarii care mergeau pe jos era ocupat de luptători pricepuți în tragerea cu arcul, cu care vroia să-l atace la început pe Robert; căci el îi ordonase lui Nampites ca aceștia să-i urmărească pe celții călare și să se întoarcă apoi, pentru a le lăsa loc de trecere, deschizînd drum printre rînduri din două părți și apoi să le închidă din nou drumul și să pornească iarăși în rînduri strînse. 3. După ce și-a așezat astfel toate trupele, a înaintat el însuși pentru a ataca din față armata celtă, pe linia coastei. Barbarii pe care îi trimisese pe la carierele de sare, îndată ce apărătorii Dyrrachiumului au deschis porțile, așa cum le ordonase împăratul, au pornit în aceeași clipă asaltul taberei celților. În vreme ce cei doi comandanți înaintau unul către celălalt, Robert a trimis un detașament de cavalerie cu ordinul de a ataca astfel, încît să-i atragă la o distanță cît mai mare pe o parte din luptătorii armatei romeilor. Dar împă-

[1] Potrivit istoricilor occidentali ai vremii, Robert Guiscard și-a incendiat corăbiile.

[2] 18 octombrie 1081. Pentru controversele în jurul cronologiei, v. Liubarski, n. 444. Buckler, p. 407—410 propune corectarea textului: ar fi vorba de indicțiunea a șasea nu a cincea. Liubarski, *loc. cit.* a combătut această soluție care urmărește să salveze datarea bătăliei de la Dyrrachium în 1082.

[1] Comandantul trupelor de gardă scandinave, devotat al împăratului.

ratul nu a căzut în cursă ci, dimpotrivă, i-a întărit pe peltaștii care trebuiau să facă față ciocnirii. 4. Pînă acum nu avuseseră loc decît cîteva mici atacuri de o parte și de cealaltă, dar Robert stătea liniștit, fiind în legătură cu oamenii săi și spațiul dintre cele două armate se micșora acum, cînd, deodată, pedestrașii și călăreții falangei lui Amicetas au pornit înainte, atacînd marginea liniei lui Nampites. Cum ai noștri rezistau cu mult curaj, atacatorii s-au întors, căci nu erau cu toții războinici încercați; au luat-o la fugă spre mare și, cum apa le ajungea pînă la gît, apropiindu-se de flota romeilor și a veneților, le-au cerut să-i salveze, dar aceștia nu i-au primit. 5. Atunci, se spune că Gaïta, soția lui Robert, care era în expediție cu el, ca o altă Palas, deși nu era Atena, văzîndu-i pe fugari, le-a aruncat o privire mînioasă și i-a oprit cu glas răsunător, strigîndu-le în limba ei ceva care semăna cu un vers din Homer: „Pînă cînd veți mai fugi? Opriți-vă, fiți bărbați[1]!" Dar, cum aceștia continuau să fugă sub ochii ei, a apucat o lance lungă și, slobozind fríul, a pornit în urmărirea fugarilor. Văzînd-o astfel, aceștia au stat pe loc și s-au întors înapoi la luptă. 6. Între timp purtătorii de securi, împreună cu căpetenia lor, Nampites, lipsiți de experiență, înaintaseră prea mult în avîntul lor și se aflau acum la o distanță bună de linia de bătaie a romeilor dornici de a lupta corp la corp, cu un curaj egal, cu celții (căci nu sînt mai prejos de aceștia în luptă, sînt la fel de viteji); cînd Robert i-a văzut de-acum osteniți și răsuflînd greu, a fost sigur din pricina înaintării lor rapide, a distanței, a greutății armelor, așa încît a ordonat unei

[1] *Iliada*, V, 529.

trupe de pedestrași să năvălească asupra lor. Obosiți acum, ei se dovedeau mai slabi decît celții. Astfel, această ceată de barbari a fost toată nimicită, iar cei care au scăpat s-au refugiat în sanctuarul marelui comandant al oștirilor cerești, Sfîntul Mihail[1]: toți cei care au putut au intrat în sanctuar, alții s-au urcat pe acoperiș, crezînd că stînd acolo scapă cu viață. Dar latinii[2] i-au dat foc și, odată cu templul, au ars cu toții. 7. Între timp restul armatei romeilor lupta vitejește cu dușmanii. Robert, ca un cavaler înaripat, se năpustește împreună cu restul trupelor sale asupra falangei romeilor, risipind-o. Dar și printre adversarii acelora unii au căzut luptînd pe cîmpul de bătaie, în vreme ce alții și-au căutat scăparea în fugă. Împăratul Alexios stătea însă ca un turn de nezdruncinat, deși își pierduse mulți din oameni, războinici buni atît ca neam cît și ca experiență militară. Acolo, de pildă, a căzut Constantin[3], fiul fostului împărat Constantin Dukas, care se născuse atunci cînd el nu mai era un om oarecare și care, de aceea, se născuse și crescuse în Porphyra, fiind încununat de tatăl său cu diadema împărătească; Nikephoros, numit Synadenos[4], soldat viteaz și foarte chipeș, care în acea zi se străduise să-i întreacă pe toți în luptă și cu care Constantin, despre care am vorbit, stătea ades de vorbă despre căsătoria sa cu sora lui; de asemenea Nikephoros, tatăl Paleologului, ca și alți bărbați iluștri. Tot

[1] După cronicarul latin Malaterra hramul bisericii ar fi fost Sf. Nicolae.

[2] Prin latini, scriitorii bizantini desemnează în mod generic pe occidentalii catolici, care foloseau limba latină în biserică și administrație.

[3] Constantin Dukas, v. mai sus n. 20.

[4] Este vorba de o rudă a lui Botaniates, pe care acesta se gîndise să și-l facă succesor, cf. *Alexiada*, II, II, 1.

astfel Zacharias primește o lovitură mortală în piept și își dă sufletul pe dată, și la fel Aspictes și mulți alții dintre războinicii aleși. 8. Dar lupta nu se termina, iar împăratul putea fi văzut rezistînd; atunci trei latini, unul numit Amicetas,[1] altul Petru, fiul lui Alipha[2], cum a istorisit el însuși, și cel de-al treilea, cu nimic mai prejos, dînd frîu liber cailor și cumpănindu-și lăncile lor lungi, pornesc împotriva lui Alexios. Amicetas nu l-a nimerit pe împărat, calul său schimbînd puțin direcția; împăratul a abătut lancea celui de-al doilea cu sabia sa și, din toate puterile l-a lovit pe potrivnic în claviculă, retezîndu-i brațul. Cel de-al treilea îl țintește drept în frunte, dar el, cu o siguranță și cu o atenție neabătută de nimic, datorită minții sale agere, își dă seama dintr-o privire ce era de făcut și, în clipa cînd lovitura pornește, se culcă pe spate pe crupa calului. Vîrful de fier îi atinge ușor pielea și, oprit de marginea coifului, rupe cureaua care îl ținea de bărbie și îl azvîrle la pămînt. Atunci celtul aleargă spre el, crezîndu-l doborît din șa, dar împăratul se ridică pe dată, întărindu-se bine, fără a-și fi lăsat nici una din arme. Ținînd sabia scoasă în mîna dreaptă, acoperit de praful înroșit de propriul său sînge, cu capul descoperit și părul său roșu strălucitor fluturîndu-i deasupra frunții, tulburîndu-i privirile (căci calul speriat, neliniștit de zăbală, prin salturile

[1] În izvoarele occidentale Amico sau Amicetta, contele orașului Giovinazzo, situat la nord de Bari, cf. Liubarski, n. 457.

[2] Pierre, fiul lui Alipha, de origine provensală, strămoșul familiei bizantine Petraliphas, care a dat cîteva figuri de seamă în istoria Bizanțului, cf. Liubarski, n. 466, Leib, I, p. 161, n. 4. Lucrarea cea mai importantă despre sfetnicii și militarii de origine latină din slujba lui Alexios Comnenul este cea a marchizului De la Force, *Les conseillers latins d'Alexis Comnène* „Byzantion", XI, 1936.

sale la întîmplare făcea să-i cadă părul în ochi) adunîndu-și forțele cît putea mai bine, continuă să țină piept dușmanilor săi. 9. I-a văzut în acest timp pe turci fugind, și chiar pe Bodinos retrăgîndu-se fără să lupte; acesta își luase și el armele și, după ce își rînduise trupele în linie de bătaie, stătuse toată ziua ca și cum avea de gînd să-l ajute pe împărat la nevoie, după înțelegerea stabilită. Aștepta, după cum părea, să vadă dacă victoria se anunța de partea împăratului, pentru a-i ataca atunci și el pe celți; iar dacă nu, rămînea deoparte și se retrăgea. Că astfel s-a gîndit, au arătat-o cele întîmplate; îndată ce și-a dat seama că victoria era a celților, s-a întors acasă, fără să fi avut cîtuși de puțin gustul luptei. Dîndu-și seama de aceasta, împăratul, care vedea că nimeni nu-i mai vine în ajutor, întoarce și el spatele dușmanului. Atunci latinii au pornit să urmărească armata romeilor.

VII. După ce Robert a ocupat sanctuarul sfîntului ierarh Nicolae, unde se găseau cortul imperial și toate bagajele armatei romeilor, a trimis oamenii care erau în stare să lupte în urmărirea împăratului, el rămînînd unde se găsea și gîndindu-se că împăratul avea să fie prins. Căci acestea erau gîndurile care îi înflăcărau mintea trufașă. Soldații săi s-au avîntat înflăcărați pe urma împăratului pînă la locul numit de locuitori Kaki Pleura. Iată unde se afla acesta: jos curge fluviul numit Charzanes, iar de cealaltă parte îl străjuiește o stîncă foarte înaltă. Între acestea urmăritorii l-au ajuns pe împărat; îl atacă cu lăncile din stînga (erau cu toții nouă) și-l fac să se încline spre dreapta. Ar fi căzut, fără îndoială, dacă nu se grăbea să-și sprijine în pămînt sabia pe care o ținea în dreapta. În plus, vîrful pintenului

piciorului stîng, prins în colțul păturii de sub șa, numită „hypostroma", îngreuna căderea călărețului. El se prinse cu mîna stîngă de coama calului și reuși astfel să rămînă în șa. Fără îndoială că a fost ajutat și de o putere divină, care i-a adus salvarea prin dușmanii săi, într-un chip neașteptat. Căci aceasta i-a adus în dreapta alți celți, care și-au îndreptat lăncile spre el și care, sprijinindu-l din partea aceea pe războinic, l-au ținut drept în mijlocul lor. 2. S-a putut vedea atunci o priveliște ciudată. Căci unii, din stînga, încercau să-l răstoarne, în vreme ce alții, din dreapta, sprijinindu-și lăncile în coasta lui, ca și cum ar fi vrut să se împotrivească celor dintîi, țineau lăncile în dreptul celorlalți, sprijinindu-l pe împărat. Atunci el, după ce s-a întărit mai bine în șa, strîngînd puternic calul cu picioarele, a făcut dovada vitejiei sale. Calul său de asemenea, de o forță și o iuțeală neobișnuită, avea vigoarea care se cerea în luptă. (Îl luase odinioară de la Bryennios, odată cu învelitoarea de purpură, cînd îl făcuse prizonier în timpul luptei, sub domnia lui Nikephoros Botaniates.) Pe scurt, inspirat de pronia divină, a făcut o săritură neașteptată, și-a luat avînt și a ajuns pe stînca de care am vorbit, ca și cum ar fi zburat ușor și, ca să vorbim ca în mitologie, cu aripile lui Pegas; Bryennios îi pusese acestui cal numele de Sguritzes. Cît despre lăncile barbarilor, unele, aruncate acum în gol, le-au căzut din mîini; altele, după ce au rupt ici și colo armura împăratului, au rămas în ea și, duse de curent, au urmat calul. Dar, imediat, împăratul taie lăncile pe care le tîrăște după el. 3. Deși se află într-o mare primejdie, nu-și pierde cumpătul și nici judecata limpede; alege îndată calea cea mai bună, scăpînd astfel împotriva oricăror așteptări. Celții

au rămas uluiți, minunîndu-se de cele întîmplate și e sigur că aveau de ce să se minuneze; văzîndu-l pe Alexios că apucă pe alt drum, au pornit din nou pe urma lui. Dar acesta, după ce a fugit îndelung de soldații care îl urmăreau, s-a întors deodată și, ținînd piept unuia care era aproape de el, l-a lovit cu lancea în piept și omul a căzut îndată de pe cal. 4. Atunci împăratul, întorcînd din nou frîul, și-a reluat goana. În fața lui venea un grup destul de mare de celți, care urmăreau trupele romeilor. Cînd îl văd de departe, aceștia își strîng rîndurile și se opresc pentru a-și odihni caii, dar mai ales pentru a-l prinde viu, ducîndu-l astfel lui Robert, ca pe o pradă de război. El, care fugea de cei ce erau în urma lui, văzîndu-i pe alții așteptîndu-l din față, pierde orice speranță de salvare. Totuși, își adună forțele și, văzînd în mijlocul dușmanilor pe unul care prin măreția și prin strălucirea pe care o răspîndeau armele, semăna cu Robert, întărindu-se în șa, își îndreptă calul spre el; celălalt își ridică și el lancea asupra lui. Amîndoi înaintează gata de luptă și, în distanța care le stătea în față, pornesc unul spre celălalt. 5. Primul, împăratul, cumpănindu-și bine mîna, îl lovește pe dușman cu lancea; arma îi intră prin piept și îi iese prin spate; barbarul a căzut la pămînt și și-a dat pe dată sufletul, căci lovitura fusese mortală. Atunci împăratul, rupînd rîndurile dușmanilor, trece printre ei în galopul calului, găsindu-și astfel salvarea în moartea barbarului. Căci atunci cînd ceilalți și-au văzut tovarășul la pămînt, rănit, s-au adunat în jurul trupului căzut, aducîndu-i îngrijiri. Cînd cei care veneau în urma împăratului au văzut ceata lor, au coborît și ei de pe cai și, recunoscîndu-l pe mort, au început a se bate cu pumnii în piept, jelindu-se. Căci

omul, deşi nu era Robert, era unul din cei mai viteji şi mîna sa dreaptă. În vreme ce ei erau ocupaţi cu aceste lucruri, împăratul îşi continua drumul.

VIII. Dar, istorisind acestea, atît din pricina naturii descrierii cît şi din pricina măreţiei celor petrecute, am uitat să scriu despre faptele tatălui meu. Căci, din dorinţa mea de a nu face istorisirea susceptibilă de bănuieli, adeseori trec repede peste ceea ce este legat de tatăl meu şi mă feresc să exagerez sau să pun patimă. Să-mi ajute providenţa să fiu eliberată de patimă şi de dragostea ce-o port tatălui meu pentru ca, urmînd, ca să spun astfel, pe această cale, să pot să arăt cum limba mea, cînd nu are oprelişte, ştie să preţuiască faptele mari. Dar dorinţa mea rămîne ascunsă din pricina acestei iubiri fireşti, căci nu aş vrea să las lumii un motiv de bănuială că, în dorinţa mea de a vorbi despre ai mei, inventez minuni. În amintirile numeroase pe care le am despre cele săvîrşite de tatăl meu, voi da din sufletul meu picătură după picătură dacă voi aminti şi voi istorisi cîte rele a îndurat şi nu aş putea trece peste aceasta fără jale şi vaiete. Dar, ca să nu existe podoabe retorice în acest punct al istorisirii mele şi, ca şi cum aş fi un diamant sau o piatră fără simţire, trec peste nenorocirile tatălui meu: pentru a îndreptăţi şi a purta numele de fiică preaiubită a tatălui meu, ar trebui să le iau mărturie cu jurămînt, ca acel tînăr de care vorbeşte Homer (căci nu sînt mai puţin rea decît el, cînd spune: „Nu, pe Zeus, Agelaes, şi pe nenorocirile tatălui meu")[1]. Să-mi fie lăsate numai mie suferinţele

[1] *Odiseea*, XX, 339; cuvintele aparţin lui Telemah.

tatălui meu, să le admir şi să le plîng, şi să continui istorisirea. 2. După toate acestea, celţii au pornit înapoi la Robert. Cînd i-a văzut singuri şi a aflat ceea ce li se întîmplase, i-a copleşit cu ocări şi l-a ameninţat cu biciuirea pe unul dintre ei, pe căpetenia lor, numindu-l laş şi luptător nepriceput. Aceasta, pentru că nu a sărit pe stîncă cu calul său şi pentru că nu l-a omorît pe împăratul Alexios, după ce îl descumpănise din şa, sau pentru că nu i l-a adus lui, luîndu-l prizonier, se aştepta acum să sufere cele mai cumplite chinuri. Căci Robert, deşi viteaz şi iubitor de primejdii, era totodată şi un om rău la mînie, uşor de înfuriat şi cu inima plină de violenţă; cît priveşte pe duşmanii săi, socotea totdeauna că trebuie ori să-l străpungă cu lancea pe cel ce-i stătea împotrivă, ori să se omoare singur, cum se spune, tăind firul Moirei. 3. Totuşi, războinicul acela pe care Robert îl copleşea cu ocări, îi explica pe bună dreptate că stînca era inaccesibilă, fiind foarte ascuţită. Locul era înalt, stînca colţuroasă şi primejdioasă; nimeni, pe jos sau călare, nu o putea urca fără ajutorul providenţei, nu numai în bătălie şi în plină luptă, ci chiar în afara oricărei primejdii, să se încumete cineva să o urce; era peste putinţă. „Dacă nu vrei să crezi, spuse el, încearcă fie tu însuţi, fie prin unul din călăreţii tăi cei mai viteji şi vei vedea că încercarea nu este cu putinţă. Şi dacă cineva reuşeşte să urce această stîncă, nu numai fără aripi, ci chiar şi cu aripi, sînt gata atunci să sufăr cele mai cumplite chinuri şi să fiu pedepsit pentru laşitate". Spunînd aceste cuvinte, care arătau admiraţie şi uluire, barbarul l-a potolit pe mîniosul Robert şi i-a schimbat mînia în admiraţie. 4. Iar împăratul, trecînd peste culmile munţilor învecinaţi şi prin văile cele mai grele, după două zile

și două nopți a ajuns la Achrida[1]. În drumul său a trecut peste Charzanes și s-a oprit un timp în locul numit Babagora (o strîmtoare foarte greu de trecut); nu era tulburat nici de înfrîngerea sa, nici de celelalte rele ale luptei, și nu suferea nici de durerea dată de rana pe care o primise în față, dar îi ardea sufletul mîhnirea pricinuită de moartea războinicilor căzuți pe cîmpul de luptă, și mai ales a acelora care luptaseră vitejește. Totuși nu se gîndea decît la cetatea Dyrrachium și îl măcina gîndul că rămăseseră fără căpetenie, căci Paleologul nu se putuse întoarce din pricina încleștării aprige a luptei. Astfel că el a făcut tot ce putea, pentru a-i asigura pe locuitori și a încredințat paza acropolei căpeteniilor veneților, care veniseră acolo, și întreaga cetate unui komiskortis[2], de neam albanez, pe care l-a încunoștințat printr-o scrisoare despre măsurile ce trebuiau luate.

[1] Ohrida în R.S. Macedonia.

[2] Era Vranussis, *Komiskortis o ex Arvanon, scholia is chorion tis Annis Komninis*, Ianina, 1962, a demonstrat convingător că aici nu este vorba, cum se credea, de un personaj numit Komiskortis, de origine albaneză, ci de un binecunoscut demnitar militar, *komiskortis* care-și exercita sau își exercitase atribuțiile specifice acestui înalt titlu în circumscripția administrativă Arvanon sau Arvana, situată în apropiere de Dyrrachium.

CARTEA a V-a

I. Între timp Robert, luîndu-și în tihnă toată prada și odată cu aceasta și cortul împărătesc, încărcat cu trofee și plin de sine, s-a întors în cîmpia unde mai înainte își ridicase tabăra pe cînd asedia Dyrrachiumul.[1] Se odihnește aici puțin, chibzuind dacă era cazul să încerce un nou atac asupra zidurilor cetății sau dacă trebuia să amîne asediul pînă în primăvara viitoare, ocupînd acum Glabinitza și Ioanina[2], unde să-și țină în timpul iernii trupele, ce se aflau acum în văile care străjuiesc cîmpia Dyrrachiumul. Locuitorii cetății, care, așa cum a arătat istorisirea, erau în cea mai mare parte din Melfi și Veneția, cînd au aflat despre încercările prin care trecuse împăratul, despre uriașul măcel, despre masacrul atîtor războinici, despre retragerea flotei, precum și despre faptul că Robert amînase asediul pînă în primăvara viitoare, au început să se gîndească fiecare ce să facă pentru a se salva, fără să mai treacă iarăși prin asemenea primejdii. 2. Adunîndu-se laolaltă, și-au spus părerea

[1] Evenimente din iarna de la începutul lui 1082.

[2] Azi, Ianina, în Grecia.

în fața tuturor și apoi au discutat fiecare plan; și, ca și cum ar fi găsit o ieșire din această situație grea, au socotit să i se supună lui Robert și să-i predea cetatea. Îndemnați de un om venit din Melfi[1], ale cărui sfaturi le-au urmat, ei au deschis porțile, lăsîndu-l pe Robert să intre.[2] Acesta, îndată ce a ajuns stăpîn al cetății, și-a chemat trupele și, împărțindu-le pe neamuri, a cercetat cine fuseseră grav răniți sau nu aveau decît pielea zgîriată de armă; s-a interesat de asemenea cine și cîți căzuseră în război, în luptele relatate mai înainte, căutînd totodată, căci era de-acum iarnă, să adune un nou corp de mercenari și să găsească trupe străine pentru a porni împotriva împăratului cu toată armata, la venirea primăverii. 3. Între timp, Robert, deși se numea pe sine învingător și triumfător, nu era singurul care făcea asemenea planuri; împăratul, învins și rănit, care pierduse atîția războinici foarte viteji în această înfrîngere de neîndurat, nu părea totuși doborît de teamă, ci, fără să spună despre cele întîmplate nimic care să trădeze frica și fără să renunțe la planul său, căuta, cu toată priceperea, să răzbune înfrîngerea la sosirea primăverii. Căci amîndoi luptătorii erau oameni care prevedeau și puneau totul la cale, netrecînd cu vederea nimic din meșteșugul războiului; ei cunoșteau toate felurile în care se face un asediu, toate modurile de pregătire a ambuscadelor și de luptă în linie de bătaie; hotărîți și prompți în acțiunile unde trebuiau să fie în frunte, nu existau sub

[1] Cronicarii latini vorbesc despre un venețian căruia i se făgăduise că va lua de soție pe una din fiicele lui Robert, cf. Chalandon, p. 84.

[2] În februarie 1082. Alți cronicari dau ca dată luna ianuarie, cf. Liubarski, n. 479.

soare printre toți comandanții doi dușmani mai potriviți să se măsoare în inteligență și curaj. Totuși, împăratul Alexios îl întrecea pe Robert prin aceea că era încă tînăr, în vreme ce, în rest, nu era cu nimic mai prejos decît dușmanul său care, fiind la anii maturității, se lăuda că făcea să tremure tot pămîntul sau cam așa ceva, că semăna panică în armate întregi doar printr-un strigăt. Dar să lăsăm acestea pentru scrieri de alt fel, căci ele îi vor atrage fără îndoială pe cei cărora le plac laudele. 4. Împăratul Alexios, după ce și-a odihnit un timp sufletul și trupul la Achrida, a plecat la Deabolis[1]. I-a întărit, pe cît putea, pe cei ce se salvaseră în război, sfîrșiți de oboseală; a trimis pretutindeni soli la celelalte trupe, poruncindu-le să vină la Tesalonic. Acum, cînd îl cunoștea pe Robert și vitejia puternicei sale armate, condamna marea naivitate a alor săi și lașitatea lor (nu voi adăoga că oamenii care îl slujeau pînă acum nu aveau nici iscusință, nici cea mai mică experiență de luptă); de aceea avea nevoie de aliați, dar acest lucru nu se putea face fără bani. Și nu se mai afla nimic în tezaurul împărătesc, care fusese secătuit fără nici un folos de către fostul împărat, Nikephoros Botaniates, astfel încît nici nu se mai închideau porțile acestuia: ele se deschideau liber, acum, oricui vroia să intre, căci tezaurul era complet gol. Astfel lucrurile stăteau prost pentru el: sărăcia și neputința laolaltă apăsau imperiul romeilor. 5. Ce putea face acum tînărul împărat care abia luase conducerea imperiului? Sau, în toată învălmășeala, să le părăsească pe toate și să lase puterea, pentru a nu fi învinuit el, care, dealtfel, nu avea nici o vină, de a fi un con-

[1] Localitate situată nu departe de lacul Ohrida.

ducător fără experiență militară și nepriceput, sau, cu orice preț, să adune cît mai mulți aliați putea, să găsească el știe unde banii trebuincioși pentru a-i ține și să-i aducă înapoi, prin dărnicia sa, pe războinicii din armată care se împrăștiaseră peste tot, astfel încît să insufle speranțe tovarășilor săi, să le dea curaj să reziste și să-i atragă pe cei plecați, devenind astfel cît mai puternici, pentru a ține piept mulțimii celților. Nevoind să facă nimic nedemn, nimic care să nu fie pe potriva priceperii militare și a curajului său, s-a gîndit la două lucruri: să cheme de pretutindeni aliați, atrăgîndu-i prin făgăduiala unei răsplate mari și, pe de altă parte, să ceară mamei și fratelui său să-i trimită bani, indiferent de unde.

II. Aceștia, pentru că nu găseau alt mijloc de a-i strînge, i-au chemat mai întîi pe toți cei ce aveau obiecte de aur și de argint, pentru a le da monetăriei împărătești. Prima, împărăteasa, mama mea, a adus tot ce avea ca moștenire de la tatăl și mama ei, gîndindu-se că astfel le va îndemna și pe celelalte femei să facă la fel, căci ea se temea pentru împărat, văzîndu-l într-o situație atît de grea. Apoi și alții, dintre cei care erau mai devotați acestor împărați s-au arătat gata să aducă obiectele de aur și argint pe care le aveau la îndemînă, dîndu-le pentru a fi trimise aliaților sau împăratului. 2. Darurile nu le erau însă suficiente celor care aveau nevoie de ele în acest moment, căci unii cereau o răsplată pe motivul că erau tovarăși de arme, alții, toți mercenarii, cereau o soldă mai mare; împăratul le-a trimis vorbă din nou, cerînd stăruitor mai mult, ca un om care își pierduse nădejdea în bunăvoința romeilor. Atunci, ceilalți nemaiavînd încotro, după ce au cumpănit, atît singuri cît și în public,

în diferite feluri, aflînd că Robert începea din nou pregătirile de înarmare, s-au gîndit, neștiind ce să mai facă, la vechile legi și canoane privind înstrăinarea bunurilor sacre. Printre altele, ei au aflat că, pentru eliberarea prizonierilor de război, era îngăduit să fie înstrăinate bunurile sacre din sfintele biserici ale lui Dumnezeu (ei vedeau că toți creștinii care trăiau în Asia sub stăpînirea barbară și scăpaseră de mîna lor erau pîngăriți de legăturile lor cu necredincioșii); cum altădată existaseră cîteva obiecte de cult, care de mult nu se mai întrebuințau și erau puse la păstrare, nemaifolosind la nimic și nefiind decît pricină de sacrilegiu și impietate, s-au gîndit să le ia pentru a le transforma în bani, ca să dea astfel solda războinicilor și aliaților lor. 3. Îndată ce planul acesta și-a găsit aprobarea, sebastocratorul Isac a intrat în marea biserică a lui Dumnezeu, unde chemase sinodul și tot clerul. Mirați să-l vadă, cei ce făceau parte din sfîntul sinod, ajutîndu-l pe patriarh în treburile bisericești, l-au întrebat ce-l aducea acolo. „Vin, le-a spus el, să vă încunoștințez de o dezlegare care va aduce ieșirea din această grea încercare și care va salva armata." Totodată, el citește canoanele asupra bunurilor bisericești care nu mai sînt de folos, și, după ce întărește aceasta cu vorbele sale, adaugă: „Sînt silit să-i silesc pe aceia pe care nu aș vrea să-i silesc". El le invocă apoi motive de dărnicie și pare a-i convinge repede pe cei mai mulți dintre ei. 4. Metaxas se împotrivea totuși și aducea motive care puteau fi crezute, bătîndu-și joc în același timp chiar de Isac. Cu toate acestea, părerea celorlalți a triumfat. Aceasta a fost prilej pentru învinuiri grele aduse împăraților (căci nu șovăi să-l numesc împărat și pe Isac, deși nu purta purpură), care s-au auzit nu numai

atunci, ci durează chiar și în zilele noastre. La vremea aceea se afla pe scaunul episcopal al Chalcedoniei[1] un oarecare Leon, care nu era nici prea priceput, nici prea învățat, dar care ducea o viață virtuoasă, deși cu obiceiuri grosolane și neplăcute; atunci cînd se lua aurul și argintul de pe porțile Chalcopratiei[2], el a apărut în vreme ce se lucra și a început să vorbească, luîndu-și o mare libertate, fără să se gîndească nici la nevoia de bani, nici la legile privitoare la obiectele sfinte. Era chiar destul de îndrăzneț și, pot spune, ca un răzvrătit, așa cum se arăta față de împăratul care domnea atunci, bucurîndu-se de răbdarea și de bunătatea lui, de cîte ori venea în capitală. Prima oară cînd împăratul a plecat din cetatea împărătească pentru a porni împotriva lui Robert, în vreme ce sebastocratorul Isac, fratele lui, cu aprobarea tuturor, căuta bani oriunde putea, potrivit legilor și dreptății, a trezit mînia acestui frate al împăratului, purtîndu-se față de el cu destulă nerușinare. 5. Împăratul care, deseori învins, reluase de mii de ori atacul împotriva celților, s-a întors cu ajutorul providenței învingător încoronat, cînd s-a aflat că un alt val de dușmani[3], sciții — căci despre ei vor-

---

[1] Asupra conflictului între Alexios și Leon mitropolitul Calcedonului, vezi recenta monografie a lui Ap. A. Glavina, *I epi Alexiou Komninou peri ieron skeuon, kimilion kai aghion ikonon eris (1081–1095)*, Tesalonic, 1972. Amintitul sinod a avut loc în decembrie 1081 sau ianuarie 1082, cf. Ap. Glavina, *op. cit.*, p. 63–64. Nu se știe nimic despre numitul Metaxas.

[2] În urma sinodului constantinopolitan mai sus-amintit au fost luate odoare din mai multe biserici, printre care, în primul rînd aceea a Sfintei Născătoare de Dumnezeu din cartierul numit *Chalkoprateia*, adică „al lucrătorilor în bronz", în apropiere de Sf. Sofia, cf. Janin, *Géographie*, p. 237–242, Idem, *Constantinople byzantine*, p. 328. V. și Ap. Glavina, op. cit., p. 68–71.

[3] Ana Comnena se referă acum la invazia pecenegilor din anul 1086.

besc — căzuseră asupra lui. De aceea, au început în grabă să se strîngă banii după aceleași legi, împăratul aflîndu-se încă în cetatea cea mare, în vreme ce acest arhiereu îl ataca cu nerușinare.[1] Într-o discuție aprinsă despre obiectele sfinte, pe care au avut-o mai tîrziu, el a spus că noi cinstim icoanele sfinților în sine și nu numai formal[2]; deși despre multe lucruri acesta a vorbit drept, așa cum se cădea unui arhiereu, în legătură cu altele nu a fost corect; nu știu dacă aceasta s-a datorat firii sale certărețe și dușmăniei pe care o arăta împăratului sau neștiinței lui. Căci el nu era în stare să-și spună gîndul întocmai și cu siguranță, pentru că nu avea nicidecum priceperea învățatului. 6. Cum căpăta tot mai multă îndrăzneală față de împărat, îndemnat fiind de oameni răuvoitori, care erau pe atunci foarte numeroși în posturile de conducere, cînd a ajuns la injurii și la blasfemii fără minte, deși împăratul îl rugase pe el, care fusese iertat de mai multe ori de membrii cei mai venerabili ai sinodului din acel timp, pe care cei ce erau de partea episcopului Chalcedoniei îi socoteau lingușitori, să-și schimbe părerea despre icoane și să părăsească dușmănia împotriva sa, făgăduindu-i că va reda sfintelor biserici obiectele sacre de cel mai mare preț și că va face toate reparațiile de care era nevoie, acesta a fost condamnat să fie caterisit[3]. În loc să se supună și să

---

[1] Leon a fost depus în urma hotărîrii sinodului din ianuarie 1086, cf. Ap. Glavina, op. cit., p. 117–132.

[2] Disputa dintre Leon și Alexios s-a cristalizat în jurul chestiunii dogmatice a adorării icoanelor. Leon susținea că materia în care a fost figurat chipul lui Hristos rămîne sfîntă chiar după dispariția chipului, trebuind să fie venerată, Alexios socotea că numai realitatea simbolic prezentată în icoană merită venerația. Fondul real al disputei era însă politic.

[3] Cf. Dölger, 1085.

se liniștească cît de puțin, el, stîrnind din nou agitație în sînul bisericii și luînd conducerea unei partide însemnate, ca un om cu totul de neînțeles și de neschimbat, după cîțiva ani a fost condamnat cu toate voturile, fapt care i-a atras exilul[1]. A fost primit la Sozopolis în Pont, unde împăratul a avut grijă să i se acorde toate cinstirile; totuși, după cum se pare, el nu a vrut să se bucure de acestea, din pricina dușmăniei pe care o nutrea față de împărat. Dar să ne oprim la cele ce am scris pînă acum.

III. Împăratul avea grijă ca recruții (aceștia veneau în număr mare, aflînd că era sănătos) să fie învățați să încalece cu ușurință, să tragă cu arcul cu foarte mare îndemînare, să lupte cu armele și să pregătească curse. A trimis totodată o nouă solie, în fruntea căreia se găsea numitul Methymnes[2], la regele Germaniei, căruia îi cerea stăruitor prin scrisoare să nu mai întîrzie de a intra în Longobardia împreună cu întreaga armată, potrivit înțelegerii încheiate, ca să-i abată astfel atenția lui Robert, în vreme ce el, profitînd de răgaz, avea să strîngă forțe noi și trupe străine cu care să-l izgonească din Illyricum; îl asigura pe regele Germaniei că-i va fi foarte recunoscător în acest caz și se lega să ducă la îndeplinire căsătoria pe care o făgăduiseră solii săi, cînd veniseră în fața sa. 2. După ce a rînduit toate acestea, l-a lăsat acolo pe marele domestic Pakurianos, iar el s-a întors în marea cetate, vrînd ca mai întîi să adune toate forțele străine și să ia celelalte hotărîri de trebuință în împrejurările și în situația

[1] Leon a fost exilat în 1087, spre sfîrșitul anului, cf. Ap. Glavina, op. cit., p. 138—141, cu discuția întregii literaturi a problemei.

[2] Cf. Dölger, 1080 (înainte de mai 1082).

aceasta. Între timp, manicheenii Xantas și Kuleon[1], împreună cu oamenii lor, cam 3500, se întorseseră la ei învălmășiți și, deși chemați de mai multe ori de împărat, făgăduiau să vină, dar amînau mereu sosirea. Alexios, deși insista și le făgăduia răsplată prin scrisori, nici așa nu veneau. 3. În vreme ce împăratul făcea aceste pregătiri împotriva lui Robert, a venit un sol care l-a anunțat că regele Germaniei era gata să intre în Longobardia[2]. Aflîndu-se în această împrejurare grea, Robert s-a gîndit ce avea de făcut. A amînat mult; înainte de a pleca pe mare spre Illyricum, îl lăsase urmaș pe Roger, pe cînd fiului său mai tînăr, Bohemond, nu-i dăduse nici un ținut; i-a adunat pe toți conții și nobilii din întreaga armată și, după ce l-a chemat și pe fiul său, Bohemond Saniscos[3], a venit în fața lor și le-a vorbit astfel: 4. „Știți, conți, că înainte de a pleca pe mare spre Illyricum l-am lăsat pe preaiubitul meu fiu, Roger, primul meu născut, în calitate de cîrmuitor al statului; atunci cînd am plecat pentru a întreprinde un lucru atît de însemnat, nu puteam să las ținutul meu fără stăpîn, pradă oricui. Acum, cînd regele Germaniei se află în drum pentru a veni asupra țării noastre, trebuie și noi să facem tot ce ne stă în putință pentru a ne apăra. Căci nu trebuie, pentru a cîștiga alte bunuri,

[1] Conducători ai pavlichienilor amintiți și în *Alexiada*, IV, IV, 3. Centrul lor era orașul Philippopolis, azi Plovdiv.

[2] În primăvara lui 1082. Henric al IV-lea, îndreptîndu-se spre Roma a instalat un anti-papă, pe Clement al III-lea la Tivoli. Apoi s-a îndreptat spre Lombardia. Chemat în ajutor de papă, Robert ajunge în Italia în aprilie-mai 1082.

[3] Se presupune că este vorba de o lecțiune greșită *Saniskos*, fără sens, în loc de *Neaniskos*, „cel tînăr". Bohemond nu era cel mai tînăr dintre fiii lui Robert, dar Ana îl prezintă mereu așa, cf. Leib, II, p. 238.

să le uităm pe cele care sînt deja ale noastre. De aceea pornesc să-mi apăr pămîntul și să dau lupte cu regele Germaniei. Fiului meu mai mic, îi las Dyrrachiumul, Aulonul și celelalte cetăți și insule pe care le-am cucerit cu lancea mea. Voi trebuie, după dorința mea, să-l ascultați pe el ca pe mine însumi și să luptați din toate puterile și din tot sufletul. 5. Iar pe tine, fiul meu iubit, a mai spus el, adresîndu-i cuvîntul lui Bohemond, te sfătuiesc să te porți cu acești conți cu toată cinstirea, să le asculți părerea în toate și să te arăți nu stăpîn, ci tovarăș al lor. Ai grijă, totodată, să nu uiți să continui războiul împotriva împăratului romeilor; cum tocmai a suferit o mare înfrîngere și puțin a lipsit să nu cadă pradă sabiei și multe din trupele sale și-au pierdut viața în această luptă (pentru că, a mai zis el, era gata să fie prins de viu și a scăpat rănit din mîinile noastre), să nu te lași deloc, ca nu cumva, profitînd de răgaz, el să-și recapete curajul și să reziste cu mai multă forță decît înainte. Căci nu e un oarecare, ci a fost crescut în mijlocul războaielor și luptelor, a străbătut tot Orientul și Occidentul și a făcut prizonieri o mulțime din aceia care s-au ridicat împotriva împăraților de pînă la el, așa cum ai auzit și tu de multe ori. Așa că, dacă îți pierzi curajul și nu pornești împotriva lui cu toate forțele, tot ce am făptuit cu trudă vei pierde, iar tu vei primi, fără doar și poate, roadele șovăielii tale. Cît despre mine, pornesc să dau lupta cu regele și să-l izgonesc din ținuturile noastre, pentru a-l întări pe preaiubitul meu Roger în ceea ce i-am dat eu." 6. Astfel, luîndu-și rămas bun de la celălalt, s-a îmbarcat pe monere și a atins coasta Lombardiei[1]; de acolo a pornit în grabă spre Salern, unde

[1] În luna aprilie 1082, cf. Chalandon, p. 84.

era de multă vreme scaunul celor ce aveau rangul de duce. A stat acolo pînă cînd și-a adunat o armată puternică și cît mai multe trupe de mercenari, recrutate din ținuturile învecinate. Regele Germaniei, potrivit făgăduielii date împăratului, se grăbea între timp să invadeze Longobardia. Aflînd aceasta, Robert s-a grăbit spre Roma, pentru a se alia cu papa, împiedicîndu-l astfel pe regele Germaniei să-și atingă scopul. Papa nu s-a împotrivit și amîndoi au pornit împreună împotriva regelui Germaniei. 7. Dar regele, tocmai cînd era gata să atace Longobardia, a aflat ce se întîmplase împăratului, că acesta suferise o mare înfrîngere și că, în vreme ce o parte a armatei fusese doborîtă de arme, cealaltă se împrăștiase peste tot, și că el însuși, după ce înfruntase multe primejdii, fusese grav rănit în mai multe locuri, luptînd vitejește, și scăpase cînd nu mai spera nimic, datorită îndrăznelii și curajului său. Atunci regele, întorcînd frîul, a plecat înapoi spre țara sa, socotind drept o victorie faptul că nu a intrat și el într-o primejdie care nu-i era de nici un folos, pornind, așadar, pe drumul de întoarcere. Ajungînd la tabăra regelui, Robert nu a mai socotit potrivit să-l urmărească el însuși mai departe și, luînd o parte suficientă din trupe, le-a poruncit să pornească ele mai departe după regele Germaniei. Iar el, după ce a adunat toată prada, s-a întors la Roma, împreună cu papa. L-a întărit în scaunul său, dobîndind în schimb să fie aclamat de acesta[1], apoi s-a întors la Salern, pentru a se odihni după atîtea încercări.

[1] Pasajul a fost interpretat în două feluri. Leib, II, p. 17 consideră că termenul *euphemia* folosit de Ana Comnena trebuie tradus prin „aclamație" și că este vorba de promisiunea papei de a-i recunoaște lui Robert Guiscard titlul de rege. Liubarski, n. 502, socotește că nu poate fi vorba în contextul dat decît de binecuvîntarea, *benedictio*, acordată de papă principelui normand.

IV. Nu după multă vreme Bohemond a venit la el, avînd pe față vestea înfrîngerii pe care tocmai o încercase. Cum s-a întîmplat aceasta, o vom istorisi acum. Purtînd în suflet sfaturile tatălui său, el, care era un războinic pe cît de viteaz pe atît de îndrăzneț, continua să lupte împotriva împăratului. Urmat de trupele sale, întovărășit de războinicii cei mai de seamă și de elita armatei romeice și de guvernatorii ținuturilor și cetăților cucerite de Robert (căci după ce și-au pierdut cu toții speranța în împărat, erau acum de partea lui Bohemond), s-a îndreptat prin Bagenetia spre Ioanina[1] și, săpînd un șanț în viile din afara orașului, și-a așezat toți soldații în locuri prielnice, în vreme ce el și-a înălțat corturile înlăuntrul cetății. După ce a făcut o inspecție a întăriturilor, dîndu-și seama că acropola era într-o stare proastă, nu numai că s-a grăbit s-o repare pe cît se putea, dar a și construit o a doua, foarte puternică, într-altă parte unde i se păruse a fi mai folositoare, pustiind în același timp cetățile și ținuturile învecinate. 2. Aflînd aceasta, împăratul, fără a pierde timpul, a adunat toate trupele și a plecat din Constantinopol în luna mai[2]. Cînd a ajuns la Ioanina era tocmai timpul să înceapă asediul și să pornească la luptă; văzînd că armata sa nu atingea nici cea mai mică parte din forțele lui Bohemond și, știind pe de altă parte din lupta pe care o avusese înainte cu Robert, că nu se putea rezista primului atac al cavaleriei celte asupra dușmanilor lor, a socotit că trebuie să se pregătească să-l hărțuiască cu o ceată mică,

[1] Chalandon, p. 85—86, consideră că pentru a urma itinerariul menționat, Bohemond a ajuns la o înțelegere cu vlahii din regiune.

[2] În mai 1082, pentru discuțiile asupra cronologiei, v. Liubarski, n. 507. Unii autori cred că e vorba de mai 1083.

alcătuită din luptătorii cei mai buni, pentru a-și putea da seama de priceperea lui Bohemond în strategie, cît și pentru ca, prin asemenea ciocniri, să cunoască situația generală, ceea ce avea să-i îngăduie apoi să-l înfrunte cu mai multă siguranță pe celt. Astfel, armatele așteptau cu înflăcărare atacul, dar împăratul, care se temea de prima ciocnire, de neînfrînt, cu latinii, s-a gîndit la o nouă cursă. A pregătit care mai ușoare și mai mici ca de obicei, pe care a pus cîte patru țăruși și a așezat infanteria grea astfel, încît în momentul în care latinii vor porni cu toate forțele împotriva falangei romeice, carele, împinse de hopliții care se aflau în ele, să rupă șirul lanțurilor strînse ale latinilor. 3. Venind momentul luptei, cînd soarele se ridica strălucitor deasupra orizontului, împăratul și-a dispus trupele în formație de luptă și s-a așezat chiar în centrul acesteia. Bohemond, cînd a pornit și el, a arătat că, oricum, nu era nepregătit în fața cursei împăratului și, adaptîndu-se, ca și cum ar fi cunoscut dinainte planul, și-a împărțit trupele în două și, ocolind carele, a atacat linia romeică din amîndouă flancurile. Falange s-au amestecat atunci cu falange și războinici s-au aflat în luptă față în față cu războinici. Astfel, după ce mulți au căzut și de o parte și de cealaltă în luptă, victoria a cîștigat-o Bohemond; dar împăratul rezista ca un turn de nezdruncinat, atacat din toate părțile, fie avîntîndu-se călare împotriva atacatorilor celți și cînd se afla în mijlocul unei cete lovind, omorînd și primind la rîndul lui lovituri, fie aducîndu-i înapoi pe cei care fugeau cu chemări continue. Totuși, văzîndu-și trupele destrămate și împuținate în multe puncte, a socotit că trebuie să se gîndească la salvarea sa, fie cuprins de teamă, cum poate ar fi unii înclinați să spună, fie cu speranța că,

dacă scapă din primejdie și se regrupează, să pornească cu mai multă forță încă o dată împotriva atacatorilor celți. 4. Pe cînd își urmărea dușmanii, împreună cu foarte puțini oameni, a întîlnit o ceată de celți și a devenit iarăși comandantul neînfricat. Îmbărbătîndu-i pe ai săi și atacîndu-i călare pe dușmani, ca și cum în acea zi trebuia să moară sau să învingă cu orice preț, a lovit cu mîna pe un celt, omorîndu-l, în vreme ce tovarășii săi, adevărați slujitori ai lui Ares, răneau mulți din cei ce le stăteau împotrivă și îi puneau pe fugă. Astfel, ieșind din nenumărate și mari pericole, a scăpat încă o dată și a ajuns prin Strugai la Achrida; acolo s-a oprit și, strîngînd o bună parte din fugari, i-a lăsat în apropiere cu marele domestic, în vreme ce el s-a îndreptat spre Vardar, dar nu pentru odihnă, căci nu-și îngăduia defel plăceri regești sau răgaz. 5. După ce și-a adunat din nou trupele și i-a strîns pe mercenari, a pornit împotriva lui Bohemond, punînd la cale un alt plan pentru a-i înfrînge pe celți. S-a înarmat cu țepușe de fier și, în ajunul zilei în care avea să dea lupta, a pus să fie înfipte din loc în loc în cîmpia unde bănuia că se vor pregăti să atace impetuos cavalerii celți, gîndindu-se că prin această cursă va stăvili primul atac de neînfrînt al latinilor, căci aceste vîrfuri aveau să intre în copitele cailor. Lăncierii romei, care aveau să se afle în linie, se vor pregăti de atac, cu grijă, pentru a nu se împiedica de țepușe, apoi se vor împărți de-o parte și de alta pentru a se întoarce, peltaștii acoperindu-i cu săgeți pe celți, în vreme ce aripa dreaptă și cea stîngă îi vor ataca într-un avînt de nestăvilit. 6. Acestea erau planurile tatălui meu, dar ele nu au trecut neobservate de Bohemond. Și s-a întîmplat întocmai. Ceea ce pregătise împăratul seara, împotriva

celtului, acesta a aflat dimineața. El a dat ascultare celor auzite și a primit lupta, dar fără să pornească la atac, așa cum făcea de obicei; a dat peste cap planul împăratului și a stimulat și mai mult lupta din cele două aripi, ordonînd centrului falangei să rămînă tot timpul pe loc. Cînd a început lupta corp la corp, soldații armatei romeice au întors spatele latinilor; ei nu mai puteau nici măcar să-i privească în față pe dușmani, căci erau dinainte îngroziți, din pricina înfrîngerii. 7. Atunci a început învălmășeala în liniile romeice, deși împăratul sta neclintit și se apăra cu braț puternic și cu sînge rece, rănind pe mulți și fiind și el, la rîndul său, rănit. Cînd a văzut că toată armata dăduse înapoi și că el rămăsese singur cu cîțiva oameni, s-a gîndit că nu trebuie să-și primejduiască viața rezistînd zadarnic. Fiind atît de slăbit încît nu mai putea face față puterii dușmanilor, nu avea rost să se mai expună unui pericol sigur. Astfel că, atunci cînd aripa dreaptă și cea stîngă a armatei romeice au luat-o la fugă, împăratul a mai rezistat încă un timp cu bravură falangei lui Bohemond, ducînd singur tot greul luptei. Dar, cînd și-a dat seama că pericolul era de neînlăturat, a socotit că trebuie să-și asigure scăparea pentru a putea relua lupta cu învingătorul și a deveni un potrivnic de temut, care să-l împiedice pe Bohemond să cîștige definitiv victoria. 8. Astfel era acest om, învins și învingător, urmărit și urmăritor, la rîndul său, niciodată doborît de teamă sau cuprins de disperare. Căci avea o foarte mare încredere în Dumnezeu, la care se gîndea fără încetare, ferindu-se cu totul de a jura. Cum renunțase să mai lupte, așa cum s-a spus mai sus, s-a întors, căci era urmărit de Bohemond și de floarea conților. Aflîndu-se astfel în asemenea situație, el a adresat lui

Gules (un slujitor al tatălui său), precum și tuturor celor care erau cu el: „Pînă cînd să mai fugim?" Și, întorcînd frîul, și-a tras sabia din teacă și l-a lovit peste față pe primul dintre urmăritori. Văzînd aceasta, celții au socotit că și-a pierdut orice speranță de salvare și, cum știau din experiență că oamenii cu asemenea gînduri sînt de neînvins, s-au oprit, încetînd goana. Scăpînd astfel de cei ce erau pe urmele lor, el a fost salvat. În loc să fie abătut, cu toată fuga, a început să-i adune pe unii care întorseseră spatele și să-și bată joc de alții, chiar dacă cei mai mulți se prefăceau că nu-l recunosc. Scăpînd astfel de primejdie, el s-a reîntors în capitală pentru a aduna din nou o armată și a porni împotriva lui Bohemond.

V. După ce Robert s-a întors în Longobardia și Bohemond a primit ordinul să ducă războiul cu împăratul, acesta, ascultînd de poruncile tatălui său, a trimis pe Petru Alipha împreună cu Punteses[1] să ia cu asalt diferite locuri și Petru Alipha a ocupat în curînd cele două Poloboi[2], iar Punteses, amintit mai sus, Skoplia. Cît despre el, chemat de locuitorii din Achrida, a pornit imediat spre această cetate. S-a oprit acolo puțin timp, căci Ariebes luase în stăpînire orașul, și, nereușind, a pornit spre Ostrobos, unde a fost de asemenea respins, fără să fi izbîndit, iar apoi s-a îndreptat spre Beroia prin Soscos și Servia[3]. După mai multe încercări, în diferite

[1] Chalandon, p. 64, n. 2, consideră că este vorba de același Raoul de Pontoise care a fost trimis la Constantinopol, de Robert, în 1081 (*Alexiada*, I, XV, 2); alte opinii la Liubarski, n. 515.

[2] S-a afirmat că e vorba de fapt de două localitățîi aflate la izvoarele Vardarului și numite de fapt Pologi (Reifferscheid), că ar fi vorba de regiunea dintre Bitolia și Skoplje (M. Mathieu), cf. Liubarski, n. 516.

[3] Chalandon, p. 87, n. 5, presupune o greșeală din partea Anei Comnena. Servia este așezată mult mai la sud de Veria.

locuri, toate fără succes, pleacă prin Bodena spre Moglena, unde reface o cetate care era de multă vreme în ruine. Lăsînd acolo o garnizoană puternică cu contele numit Sarazinul, se îndreaptă pe Vardar spre locul numit Asprai Ecclesiai[1]. Rămînînd acolo timp de trei luni, află între timp că trei conți, dintre cei mai aleși, Punteses, Renault și un altul numit Guillaume[2], au complotat să-l părăsească și să treacă la împărat. Punteses, bănuind primejdia, a fugit și s-a dus la împărat; ceilalți doi au fost prinși și, după legea celților, trebuiau să scape numai luptînd între ei. Guillaume, fiind găsit vinovat, căci fusese înfrînt, a fost luat și i s-au scos ochii iar celălalt, Renauld, a fost trimis în Longobardia la tatăl lui, la Robert, care i-a scos ochii și lui. Bohemond a plecat apoi din Asprai Ecclesiai la Kastoria. Aflînd aceasta, marele domestic s-a dus la Moglena și, punînd mîna pe Sarazin, a pus să fie omorît pe dată și a distrus cetatea din temelii. Bohemond a ieșit din Kastoria și a venit la Larissa, avînd de gînd să petreacă acolo iarna. 2. Împăratul a ajuns în capitală, după cum am spus, și a început pregătirile, cu firea lui dornică de lucru, neîngăduindu-și niciodată odihnă, și a cerut sultanului[3] trupe, cu căpetenii îndelung încercate. Acesta i-a trimis îndată 7 000 de oameni sub comanda unor comandanți foarte pricepuți, între care Kamyres îi întrecea pe toți prin vîrstă și experiență. În vreme ce împăratul lua aceste hotărîri și se pregătea astfel, Bohemond a trimis

[1] Azi, probabil, Eccliso.

[2] Personajele au fost identificate de Du Cange cu Renaldo Musca și Gulielm, alt șef normand, citați și de Gulielm din Apulia.

[3] Soliman, sultanul Niceei.

un detașament din propria sa armată, format numai din celți catafractari, care au cucerit prin asalt Pelagonia[1], Trikala și Kastoria. Iar el, cu toate forțele, a pornit spre Trikala și, trimițînd înainte o parte din oameni, numai războinici viteji, a ocupat printr-o singură ciocnire Tsibiskon. Apoi, ajungînd astfel la Larissa împreună cu toți ceilalți în ziua praznicului marelui martir Gheorghe[2], după ce a înconjurat cu o centură întăriturile, a început cu toate trupele asediul. 3. Guvernatorul acestei cetăți, fiul unui slujitor al tatălui împăratului, Leon Kephalas, a ținut piept vitejește mașinilor lui Bohemond timp de șase luni întregi. Între timp l-a anunțat pe împărat de atacul barbarului printr-o scrisoare. Acesta, deși ardea de nerăbdare, nu a putut porni imediat împotriva lui Bohemond, căci tocmai atunci aduna de pretutindeni un mare număr de mercenari și de aceea și-a amînat plecarea. Într-un tîrziu, după ce i-a înarmat complet pe toți războinicii, a părăsit Constantinopolul[3]. Apropiindu-se de ținutul Larissei, după ce a trecut de muntele Kellion a lăsat la dreapta drumul public[4] și locul cunoscut de toți sub numele de muntele

[1] Este vorba de Bitola de azi (R.S. Macedonia), fost centru al temei Pelagonia.

[2] Deci, la 23 aprilie 1083. Chalandon, p. 88, n. 6, presupune că Bohemond a venit în fața Larissei, de la Castoria, în toamna lui 1082, și-a lăsat trupele să asedieze orașul timp de 6 luni și apoi, în aprilie 1083, a revenit acolo. P.Bezobrazov presupune însă că este vorba în text de sărbătoarea Sf. Gheorghe care se celebrează toamna, la 26 noiembrie, deci Bohemond a sosit la Larissa la 26 noiembrie 1082. Liubarski, n. 529, observă că Sf. Gheorghe „de toamnă" este o sărbătoare specific rusească.

[3] În primăvara lui 1083.

[4] Este vorba de străvechea Via Egnatia romană, care unea Dyrrachium cu Tesalonicul și Constantinopolul.

Kissavon și a coborît la Ezevan[1], un sat vlah, aflat în apropierea Androniei. De aici s-a îndreptat spre o altă cetate mică, numită de obicei Plavitza, așezată destul de aproape de rîul...[2] unde și-a ridicat tabăra, întărind-o temeinic. De acolo, împăratul a mers la grădinile lui Delfinas și de acolo la Trikala. 4. Între timp a venit un sol să-i aducă o scrisoare a acelui Leon Kephalas, de care am vorbit mai înainte, și care îi scria deschis: „Să știi, măria ta, că pînă acum mi-am dat toată silința să apăr această cetate de a fi cucerită. Lipsiți acum de hrana îngăduită creștinilor, am ajuns la cea care ne este oprită, dar și aceasta lipsește. Dacă din dorința de a ne ajuta, te grăbești și reușești să-i alungi pe asediatori, lăudată fie bunătatea lui Dumnezeu. Dacă nu, eu mi-am făcut datoria, nu mai am nimic de făcut decît să mă supun necesității (căci, ce se poate face contra firii și a legilor ei atotputernice?); avem de gînd să predăm cetatea dușmanilor care ne copleșesc și care se vede bine că ne sufocă. Dacă cumva ne ajunge această nenorocire, blestemat să fiu, asta-am de gînd; dar îndrăznesc să o spun deschis în fața măriei tale: dacă nu vii cît mai curînd să ne scapi de primejdie, nemaiputînd să mai ducem mult această

[1] Satul de vlahi Ezevan a fost localizat diferit de cercetători. M. Gyóni, *Egy vlách falu neve Anna Komnene Alexiasában*, „Egyetemes Philologiai Közlöny", 71, 1948, p. 22 îl identifică cu actualul Nezeros, din vecinătatea muntelui Ossa. G.G. Litavrin, *Vlahi vizantijskih istočnikov X–XIII vv.*, „Iugo-vostočnaja Evropa v srednie veka". Chișinău, 1972, p. 108, n. 2, critică această identificare pe care o socotește imposibilă: Ossa e situat la NV de Larissa și nu poate fi vorba deci ca Ezevanul să fie așezat pe drumul urmat de Alexios de la Larissa la Trikala. Coroborată cu bogatele informații despre vlahii din Tesalia ale lui Kekaumenos, mențiunea satului de vlahi Ezevan la Ana Comnena este un prețios indiciu despre importanța acestora în zonă.

[2] Lacună în text.

povară covîrşitoare a războiului şi a foametei, pentru că atunci cînd ne puteai ajuta, nu te-ai grăbit s-o faci, tu, împăratul nostru, vei fi cel dintîi care va fi învinuit că a trădat."
5. Împăratul, înţelegînd că trebuia să lupte împotriva duşmanului în alt fel, stătea adîncit în gînduri şi griji. Îşi petrecea astfel toată ziua cercetînd cum să pună la cale capcane şi să ceară ajutorul lui Dumnezeu. Pune atunci să fie chemat un bătrîn din Larissa şi îl întreabă de starea lucrurilor. Uitîndu-se atent şi arătînd locurile cu degetul, întrebă cu grijă de terenurile tăiate de torente sau lîngă care se ridicau păduri dese. Îi punea aceste întrebări omului din Larissa din dorinţa de a le întinde o cursă şi de a-i învinge pe latini prin viclenie; renunţa la războiul pe faţă şi la atacurile organizate, după multe încercări nenorocite, cunoscînd acum tactica francilor în luptă. 6. Iar atunci cînd soarele a apus şi împăratul, obosit de o zi grea, şi-a căutat somnul, a avut un vis. Se făcea că se află în biserica marelui martir Demetrios[1] cînd, deodată, a auzit o voce care-i spunea: „Nu te mai frămînta şi nu te mai plînge, mîine vei învinge." I se părea că vocea aceasta venea la urechile lui de la una din icoanele atîrnate în altare, pe care se afla pictat marele martir Demetrios. Cînd s-a trezit, bucuros de această prezicere, auzită în vis, el l-a implorat pe sfînt şi a făgăduit că, dacă va dobîndi victoria asupra duşmanilor, să se întoarcă, descălecînd la cîteva stadii de Tesalonic şi mergînd pînă aici nu călare, ci pe jos, încet, pentru a-l venera. 7. Chemîndu-i pe strategi, pe comandanţi şi pe toate rudele sale, s-a sfătuit cu aceştia, cerîndu-le părerea, apoi le-a spus ce avea de gînd:

[1] Este vorba de vestita biserică din Tesalonic cu hramul Sf. Dimitrie.

vroia să încredinţeze cea mai mare parte a trupelor rudelor sale; l-a numit comandant peste toate pe Nikephoros Melissenos şi pe Vasile Kurtikios, numit şi Ioannakes; acesta era un războinic viteaz, vestit prin curajul şi priceperea sa în treburile războiului, de fel din Adrianopol. Le-a dat lor nu numai corpurile de armată, dar şi toate însemnele împărăteşti. A hotărît ca armata să fie rînduită în aceeaşi ordine pe care o stabilise în războaiele precedente şi i-a îndemnat să încerce întîi prin hărţuieli avangarda latinilor şi apoi să pornească cu toţii la atac, scoţînd strigătul de luptă; după ce aveau să înainteze cu scuturile strînse şi să ajungă unii în faţa celorlalţi, să le întoarcă spatele latinilor, prefăcîndu-se că pornesc într-o fugă necontrolată spre Lykostomion. Dar, în timp ce împăratul dădea aceste ordine, s-au auzit deodată toţi caii din armată nechezînd. Mulţimea celor de faţă a fost cuprinsă de teamă, dar împăratul şi aceia care erau mai clarvăzători au socotit-o drept un semn fericit. 8. Terminînd ordinele, împăratul şi-a lăsat trupele la dreapta cetăţii Larissa, iar el, aşteptînd să apună soarele şi poruncind cîtorva războinici curajoşi să-l urmeze, a trecut prin defileul Libotanion, a înconjurat Reveniconul şi a ajuns prin locul numit Allage în stînga Larissei; a cercetat cu atenţie toate neregularităţile terenului şi, găsind un loc mai jos, s-a aşezat acolo la pîndă împreună cu oamenii săi. Comandanţii armatei romeice, în timp ce împăratul se grăbea să se aşeze la pîndă aşa cum s-a spus, şi începea tocmai să traverseze defileul Libotanion, au desprins din armată o unitate, pe care au trimis-o asupra celţilor pentru a le atrage atenţia asupra lor, nelăsîndu-le răgaz să cerceteze încotro se îndrepta împăratul. Au coborît în cîmpie, i-au atacat pe celţi şi, după o luptă

destul de lungă, s-au oprit numai atunci cînd noaptea nu le-a mai îngăduit să continue. Cînd împăratul a ajuns la locul ales, le-a ordonat oamenilor săi să descalece și să se așeze la pămînt, ținînd frîul în mîini. Îngenunchind și el pe niște dumbeț care creștea în acel loc, cu frîul în mîini, a petrecut restul nopții la pămînt.

VI. La răsăritul soarelui, cînd Bohemond a văzut armata romeică rînduită în falange, însemnele împărătești, lăncile împodobite cu ținte de argint, caii cu învelitori din purpură împărătească, și-a pregătit și el armata cît putea mai bine și, împărțindu-și trupele în două, a păstrat comanda uneia, în vreme ce în fruntea celeilalte l-a pus pe Bryennios, un latin care se distingea tot mai mult, numit și „conostaulos". După ce și-a rînduit astfel trupele, a făcut din nou ca de obicei și, gîndindu-se că împăratul se afla în fruntea armatei, acolo unde vedea însemnale împărătești, s-a năpustit ca un fulger asupra celor ce se aflau în fața lui. Aceștia, după ce au rezistat cîtva timp, au luat-o la fugă; atunci a pornit imediat vijelios în urmărirea lor, așa cum a arătat istorisirea noastră și mai înainte. Între timp, împăratul, văzîndu-și trupele fugind și pe Bohemond urmărind neîncetat armatele romeice și, presupunînd că sînt destul de departe de tabăra sa, încalecă, poruncește oamenilor săi să facă la fel și aleargă spre tabăra lui Bohemond. Ajuns înlăuntrul acesteia, îi omoară pe latinii numeroși care se mai aflau acolo și ia cu sine prada, apoi se uită după urmăritori și urmăriți. 2. Văzînd că ai săi alergau care încotro, cu Bohemond pe urmele lor, și în spatele lui Bohemond pe Bryennios, îl cheamă pe Gheorghe Pyrrhus, vestit trăgător cu arcul, alege cu el cîțiva peltaști viteji și le poruncește

să alerge în grabă pe urmele lui Bryennios și, fără să intre în luptă, de la distanță, să copleșească cu săgeți mai ales caii celților. Oamenii i-au ajuns pe celți și au tras săgeți în caii lor, ceea ce i-a făcut pe călăreți să se învălmășească. Căci, cît timp stă în șa, orice războinic celt este de neînfrînt, atît din pricina avîntului său, cît și a înfățișării, dar îndată ce nu mai este călare, mărimea scutului, pintenii încălțărilor și mersul său greoi îl fac atunci foarte ușor de învins și este cu totul altul decît a fost mai înainte, ca și cum ardoarea curajului său ar fi slăbit. Împăratul știa aceasta, după cum socot, și de aceea poruncise să se doboare nu călăreții, ci caii. 3. Văzîndu-și caii pierind, celții lui Bryennios au fost cuprinși de groază. Deasupra mulțimii lor strînse se ridicau vîrtejuri de praf des care urcau pînă în nori, astfel că totul se putea asemui cu tenebrele întunecate care acoperiseră odinioară Egiptul.[1] Căci ochii le erau orbiți de acest praf des, care îi împiedica să-și dea seama de unde și de cine erau trase săgețile. Atunci trei latini au fost trimiși de Bryennios la Bohemond pentru a-i spune totul. Aceștia l-au găsit cu o ceată de celți pe o insulă mică a fluviului numit Salabria, mîncînd struguri, în vreme ce se lăuda plin de o îngîmfare de care se amintește și astăzi în rîs. Repeta peste tot, în pronunția sa barbară a cuvîntului Lykostomion că „l-au zvîrlit pe Alexios în gura lupului"[2]. Într-atît mîndria îi rătăcește pe cei mai mulți oameni, chiar și asupra lucrurilor care se află sub ochii lor, la

[1] Cf. *Ieșirea*, XIII, 20–22, unde este vorba de coloana de nori care i-a învăluit pe israeliți, ascunzîndu-i vederii urmăritorilor lor egipteni.
[2] *Lykostomion*, în traducere: „gură de lup".

picioarele lor. 4. Cînd a auzit cele ce-i transmitea Bryennios, și-a dat seama de cursa împăratului și de victoria sa prin acest vicleșug, dar nu a fost nicidecum abătut, căci așa îi era firea. A luat dintre ai săi pe celții catafractari, care se găseau pe o înălțime în fața Larissei. Îndată ce soldații romei i-au văzut, s-au lăsat duși de dorința de a lupta cu ei, deși împăratul se împotrivea celor ce aveau de gînd. Totuși ei, deși din trupe diferite, cu arme diferite, au pornit la asalt așa cum se găseau, amestecați, și i-au atacat pe celți; acestia îndată năvălesc asupra lor, omorînd cam pînă la cinci sute. Atunci împăratul, care prevăzuse locul pe unde va trece Bohemond, a trimis cîțiva soldați viteji împreună cu turcii conduși de Mighidenos, dar, îndată ce aceștia s-au apropiat, Bohemond atacîndu-i, îi pune pe fugă, urmărindu-i apoi pînă la fluviu.

VII. A doua zi în zori, Bohemond, împreună cu conții care îl urmau și cu Bryennios însuși, a trecut fluviul de care am vorbit, văzînd un loc mlăștinos în apropiere de Larissa și găsind între două coline o cîmpie împădurită numită „palatul lui Domenikos", la care se ajungea printr-o strîmtoare îngustă (numită „clisură"), a trecut prin acest loc și și-a ridicat acolo tabăra. A doua zi în zori marele comandant, Mihail Dukas, unchiul meu dinspre mamă, a ajuns aici împreună cu toată armata; acesta era un om vestit prin înțelepciune și care, prin frumusețea și trupul său înalt, întrecea nu numai pe cei din vremea lui, dar pe toți cîți au existat vreodată (căci oricine îl vedea pe acest om era cuprins de admirație); era foarte priceput și de neîntrecut în a prevedea ce se va întîmpla și în a-și da repede seama de ceea ce era grabnic de făcut. Împăratul îi ceruse să nu îngăduie tuturor oamenilor săi să intre în clisură, ci să-și păstreze forțele adunate afară, în formație, lăsînd numai un număr mic de turci și sarmați[1], buni arcași, să pătrundă acolo, îndemnîndu-i totodată să nu folosească alte arme decît săgețile lor. Dar, intrînd aceștia, în vreme ce ei dădeau călare atacuri scurte asupra latinilor, oamenii de afară au început să se agite și să se certe care dintre ei să pătrundă în deschizătură. Căci Bohemond, strateg încercat, ordonase alor săi să stea în rînduri strînse și, acoperindu-se cu scuturile, să nu miște. Cînd protostratorul i-a văzut pe oamenii săi împuținîndu-se cu încetul și pătrunzînd prin deschizătură, a intrat și el. Îndată ce i-a zărit, „așa cum se bucură un leu care dă peste o pradă mai mare", ca să vorbim ca Homer[2], tot astfel Bohemond, văzîndu-i sub ochii săi pe aceștia împreună cu protostratorul Mihail, într-un avînt de neînfrînat, s-a năpustit asupra lor cu toate trupele; ceilalți au luat-o la fugă care-ncotro. 3. Uzas însă, care purta acest nume după neamul său[3], vestit prin vitejia sa și priceput să „dea scutul de piele de bou la dreapta, la stînga"[4], cum spune Homer[4], cînd să iasă din strîmtoare, a luat-o ușor spre dreapta și, întorcîndu-se deodată, a lovit pe latinul care se afla în fața lui; acesta a căzut la pămînt doborît pe loc. Între timp, Bohemond a continuat să-i urmărească pe dușmani pînă la fluviul Salabria. Dar, fugind, Uzas, de care am vorbit, l-a lovit cu lancea pe stegarul lui Bohemond și, smulgîndu-i stindardul din mînă, l-a fluturat puțin, apoi

[1] Uzi.
[2] *Iliada*, III, 23.
[3] Era de origine un uz.
[4] *Iliada*, VII, 238.

l-a aplecat înainte. Latinii, văzînd steagul înclinîndu-se ușor, ca un semnal, au rămas nedumeriți și au luat-o pe alt drum, care ducea la Trikala, deja ocupată de unii din războinicii lui Bohemond, care fugeau spre Lykostomion. Amestecîndu-se unii cu alții, aceștia au rămas un timp aici, apoi s-au îndreptat spre Kastoria. 4. Împăratul, după ce a plecat din Larissa și a ajuns la Tessalonic, cu grija lui obișnuită într-o asemenea împrejurare, a trimis de îndată soli conților care se aflau cu Bohemond, făcîndu-le făgăduieli pline de mărinimie, cu condiția de a-i cere lui Bohemond solda, așa cum le spunea; dacă acesta nu avea cu ce, trebuiau să-l îndemne să coboare spre mare și să ceară acești bani tatălui său, Robert, făcînd el însuși traversarea pentru a lua solda lor. Dacă reușeau, aveau să se bucure de cinstire și de nenumărate binefaceri. Aceia dintre ei care vroiau să vină la el în soldă, aveau să fie înrolați și le dădea solda pe care o cereau ei, iar celor care preferau să se întoarcă la casele lor, le garanta drumul în siguranță prin Ungaria. 5. Lăsîndu-se convinși de porunca împăratului, conții au cerut fără îndurare solda pe cei patru ani trecuți. Bohemond, care nu avea de unde să le-o dea, amîna mereu. Cum aceștia continuau să insiste, și pe bună dreptate, neștiind ce să mai facă, a lăsat Kastoria în grija lui Bryennios, și Poloboi în cea a lui Petru Alipha, iar el s-a îndreptat spre Aulon. Aflînd aceasta împăratul, victorios, a pornit din nou la drum spre regina cetăților.

VIII. Cînd a ajuns, a găsit treburile bisericești în dezordine, astfel că nu a avut parte de nici un moment de răgaz[1]. Ci, ca un apostol ce era, cînd a văzut biserica frămîntată de ereziile lui Italos,[1] deși avea de gînd să pornească asupra lui Bryennios (celtul se afla la Kastoria, cum s-a spus) chiar în această situație el nu și-a uitat de credință. Ereziile lui Italos se răspîndiseră pretutindeni și tulburaseră adînc biserica. Acest Italos (căci trebuie să reluăm istorisirea de la început) se trăgea din Italia. A trăit destul de mult timp în Sicilia, o insulă aflată în apropierea Italiei. Sicilienii s-au ridicat într-o zi împotriva puterii romeilor și, în răzvrătirea lor, vroind să pornească războiul asupra romeilor, s-au aliat cu italienii, printre care se aflau tatăl lui Italos și fiul său și, deși acesta nu era încă la vîrsta luptelor, l-a urmat pe tatăl său țopăind pe lîngă el și s-a pregătit astfel în știința armelor, cum e obiceiul italienilor. Astfel și-a petrecut Italos primii ani ai vieții și acestea au fost bazele educației lui. 2. Cînd acel vestit Gheorghe Maniakes[2], pe vreme cînd Monomahul[3] domnea asupra împărăției romeilor, a devenit stăpîn al Siciliei, tatăl lui Italos a scăpat cu greu de acolo împreună cu fiul său. Cei doi fugari

[1] Ana se referă aici la evenimente din martie-aprilie 1082.

[1] Ioan Italos (n. 1025), de origine din Italia meridională, unul dintre cei mai de seamă umaniști și filosofi bizantini. Despre opera lui: B. Tatakis, *La philosophie byzantine*, Paris, 1959 (ed. I, 1949), p. 210–215; P.E. Stephanou, *Jean Italos philosophe et humaniste*, Roma, 1949; Ap. A. Glavina, *op. cit.*, p. 27–28 (cu bibliografia recentă). Elev al lui Mihail Psellos, Ioan Italos a dezvoltat în chip personal ideile maestrului, pe care l-a depășit în îndrăzneală și libertate a cugetării. Este primul gînditor bizantin care, într-un spirit platonizat, a încercat să creeze filozofiei un statut autonom față de teologie. *Alexiada* este singurul izvor detaliat pentru cunoașterea biografiei sale.

[2] Vestit general bizantin, s-a distins în luptele cu normanzii și arabii, a apărat Italia meridională și Sicilia bizantină unde a funcționat ca guvernator. Se răzvrătește în 1042 sau 1043, proclamîndu-se împărat, dar este ucis în lupta cu armatele lui Constantin al IX-lea.

[3] Constantin al IX-lea Monomachos (1042–1055).

s-au refugiat în Longobardia, care se afla încă sub stăpînire romeică. De acolo, acest Italos, nu știu în ce fel, a ajuns la Constantinopol, care nu ducea lipsă de diferite preocupări de știință și litere. Căci pe vremea lui Vasilios Porphyrogenetul pînă la domnia Monomahului, literele, cărora nu li se dădea în general atenție, nu erau totuși uitate cu desăvîrșire iar acum aveau iarăși strălucire, luînd din nou avînt prin truda învățaților din vremea împăratului Alexios. Înainte, cei mai mulți dintre oameni trăiau în trîndăvie și se distrau, dedîndu-se numai vînătorii de prepelițe și altor petreceri și mai de condamnat, într-o viață ușuratecă, astfel că lăsaseră în uitare literele și științele.[1] 3. Aceasta era starea de lucruri pe care o găsise aici Italos și, frecventînd oameni de litere nu prea instruiți și neșlefuiți (căci pe atunci se aflau și unii oameni de acest fel în cetatea împărătească), după ce a dobîndit oarecare cultură filozofică a devenit mai apoi discipolul vestitului Mihail Psellos.[2] Acesta nu studiase niciodată cu învățați, dar, prin darurile sale firești și ascuți-

[1] Ana urmează aici considerațiile lui Psellos, risipite în *Cronografia* sa, despre evoluția culturii bizantine în secolul al X-lea și al XI-lea. Aplică însă epocii lui Alexios afirmațiile înaintașului său despre avîntul culturii în vremea lui Constantin al IX-lea. În realitate, dacă acea vreme fusese într-adevăr deosebit de prielnică literaturii, filosofiei, culturii în genere, cunoscînd și o importantă reorganizare a învățămîntului superior, epoca lui Alexios Comnenul în sine nu strălucește în chip deosebit sub acest raport. Se poate vorbi în schimb de înflorirea culturală din vremea Comnenilor în genere (1081–1185).

[2] Mihail Psellos (1018–1095/97), unul dintre cei mai străluciți cărturari de tip enciclopedic și scriitori din istoria Bizanțului. A jucat și un rol politic însemnat în vremea lui Isac I și a Dukașilor. Nu este însă exact că — așa cum dealtfel se laudă singur — nu a avut maeștri de la care să învețe. Esențialul despre Psellos și o bibliografie bogată la Em. Kriaras, *RE*, Suppl. XI, col. 1124–1182, s.u. (=„Byzantina", 4, p. 45–128).

mea spiritului, cu ajutorul lui Dumnezeu, dobîndit prin rugăciunile arzătoare ale mamei sale, care veghea mereu în fața icoanei sfinte a Maicii Domnului în altarul din Cyros, și care se închina cu lacrimi pentru fiul ei, a ajuns la cea mai înaltă înțelepciune; cum a devenit foarte priceput în știința grecilor și în cea a chaldeenilor[1], era foarte vestit în vremea aceea ca învățat. Italos, deși era discipolul său, cu firea sa de barbar, care nu se putea instrui, nu putea pătrunde în adînc filozofia, căci nu era în stare nici să suporte un maestru de la care să învețe; plin de îndrăzneala și de aroganța proprii barbarului, crezînd că îi întrece pe toți, înainte chiar de a studia, a devenit de la început potrivnic lui Psellos. Fiind priceput în dialectică, în fiecare zi producea tulburări în adunări pentru că lega una de alta subtilități sofistice, fără să facă o singură afirmație care să nu fie de acest fel, și întărindu-le cu argumente aidoma. 4. Se bucura de îngăduința împăratului de atunci, Mihail Dukas, și de a fraților săi;.[2] deși aceștia îl prețuiau în al doilea rînd, după Psellos, îi arătau totuși bunăvoința lor și îl foloseau în discuții filologice. Căci cei din familia Dukas erau familiarizați toți cu literele, ca și frații împăratului, ca și împăratul Mihail însuși. Dar Italos se arăta totdeauna față de Psellos aprins și plin de furie, deși acesta, asemenea

[1] Ana Comnena se referă la cultura greacă antică și la diversele doctrine mistice de inspirație neoplatonică, puternică influențate de practicile religioase și magice orientale cărora, ca și alți scriitori bizantini, între care Psellos însuși, le dă numele de chaldaism. Scrieri caldeice erau numite în primul rînd scrierile oraculare.

[2] Italos era foarte legat de Mihail al VII-lea Dukas, el însuși un elev al lui Psellos și de fratele împăratului, Andronic Dukas. Acuzat de erezie, pentru prima dată, în anii 1071–1077, Italos a scăpat numai datorită protecției lui Mihail al VII-lea.

unui vultur, se ridica deasupra gîndurilor ascunse ale lui Italos. 5. Și ce a urmat? Atacurile latinilor și ale italienilor, care rîvneau la stăpînirea întregii Longobardii și chiar a Italiei, s-au dezlănțuit asupra romeilor.[1] Același împărat, socotindu-l pe Italos cu totul credincios, cinstit și cunoscător al treburilor din Italia, l-a trimis la Epidamnos. Dar, să spun mai pe scurt: acolo a ieșit la iveală că ne trăda, și cel care trebuia să-l trimită în exil pornise deja, cînd Italos a aflat și a fugit la Roma. Apoi, cum îi era firea, s-a căit și, cerînd iertare împăratului, la porunca acestuia, s-a întors la Constantinopol, retrăgîndu-se la mănăstirea numită Pighi și în biserica celor 40 de sfinți.[2] Cînd Psellos a plecat din Bizanț, după ce a fost tuns, celuilalt i-a fost încredințată întreaga conducere a învățămîntului filozofic, în calitate de „consul al filozofilor"[3], și el s-a dedicat exegezei lui Aristotel și Platon. 6. Făcea impresia unui om foarte învățat și mai priceput ca oricare altul în a expune dificila filozofie peripateticiană și, mai mult decît atît,

[1] Ana se referă la cucerirea Italiei bizantine de către normanzi. În 1071, normanzii cuceresc Bari, alungînd cu totul pe bizantini din Peninsulă.

[2] Pighi („Izvorul") este un cartier din suburbiile Constantinopolului, în partea de răsărit a orașului, în dreptul porții Silivri, cf. Janin, *Constantinople byzantine*, p. 451–452. Aici se află o vestită mănăstire bizantină cu hramul Sfintei Fecioare, cf. Janin, *Géographie*, p. 223–228. Cît privește biserica celor patruzeci de mucenici, nu se poate spune care dintre bisericile cu acest hram este cea din text. În Constantinopol existau opt asemenea lăcașuri, cf. Janin, *Géographie*, p. 482–486.

[3] „Consul al filozofilor" era, în Bizanț, denumirea unui înalt funcționar însărcinat cu problemele învățămîntului; era, totodată, un soi de rector al Școlii superioare din Constantinopol, cf. Oikonomides, p. 325. Psellos, profesorul lui Italos, deținuse această funcție.

dialectica. În alte domenii ale literelor nu se pricepea cu adevărat, iar în știința gramaticii șchiopăta și nu știa să guste nectarul retoricii; de aceea limba lui nu era nici armonioasă, nici aleasă. Astfel, stilul său era simplu și necizelat; felul de a vorbi aducea încruntare și nu vădea decît asprime. Tratatele sale erau încărcate cu exordii dialectice și limba plină de silogisme, atunci cînd discuta, și chiar mai mult cînd vorbea, decît atunci cînd scria. Era atît de tare în argumente și atît de greu de bătut încît potrivnicul său era cu desăvîrșire făcut să tacă și ajungea la impas. Căci el săpa un șanț de fiecare parte a subiectului și îl arunca pe cel ce-i stătea împotrivă într-o adîncă nedumerire. Insul avea o asemenea pricepere în arta dialecticii, încît își amuțea tovarășii de discuție prin întrebări pe care le punea una după alta, încurcîndu-i și tulburîndu-le gîndurile. Nu-i mai era cu putință celui ce avea de-a face cu el, să iasă din labirintele lui. 7. Era, dealtfel, un om grosolan, care se lăsa stăpînit de mînie și distrugea și pierdea prin furie tot meritul științei sale. Căci acest om discuta și cu vorba și cu mîinile: nu-l lăsa pe cel cu care vorbea numai să cadă într-o cursă și nu-i era destul dacă-i cosea gura adversarului și-l condamna la tăcere, ci mîna i se încleșta în barba și părul aceluia, în timp ce ocările urmau una după alta, căci omul nu-și stăpînea nici mîinile, nici limba. Numai acest lucru era cu totul nepotrivit pentru un filozof, anume că mînia îi pierea dacă își lovea dușmanul și îl apuca plînsul, arătînd că se căiește sincer. 8. Și, dacă cineva este dornic să știe cum arăta ca înfățișare, avea capul mare, fruntea bombată, chipul expresiv, nările largi și respirația

adîncă, bărbia rotundă, pieptul larg, membrele corpului bine formate, iar înălţimea mai puţin decît obişnuită; cît despre pronunţia lui, era cea pe care o puteai auzi la un latin, venit de tînăr în ţara noastră, care ştia bine greceşte, dar nu vorbea foarte corect, întîmplîndu-i-se să stîlcească silabele. Şi nici acest defect de articulaţie, nici această pronunţare proastă nu scăpau ascultătorilor. Tot astfel şi scrierile sale erau pline de locuri comune dialecticii, dar nu erau lipsite de greşeli de compoziţie şi de solecisme răspîndite peste tot.

XI. Acest om se afla, aşadar, în fruntea învăţămîntului filozofic şi toţi tinerii veneau pe întrecute la lecţiile sale (căci el le înfăţişa doctrinele lui Proclus, Platon, al celor doi filozofi Porphyros şi Iamblichos,[1] şi, mai ales, îi învăţa pe cei doritori preceptele lui Aristotel,[2] precum şi vicleşugurile care se pot folosi ca unealtă; cu ele mai cu seamă se împăuna şi-şi petrecea timpul; nu era în stare nicicum să fie cu ceva de folos elevilor săi, împiedicat fiind de firea sa pătimaşă şi turbulentă. 2. Priviţi-i pe elevii săi, pe

[1] Proklos (410–485), Porphyrios (a doua jumătate a sec. III e.n.) şi Iamblichos (cca 250–325) sînt filozofi neoplatonicieni familiari scriitorilor bizantini. Prin ei au pătruns majoritatea bizantinilor în universul platonician, receptîndu-l în spiritul acestor interpreţi tardivi care au accentuat latura mistică a gîndirii marelui atenian.

[2] Majoritatea operelor lui Ioan Italos nu sînt încă publicate în ediţii critice corespunzătoare. Dintre lucrările sale legate de filosofia aristotelică ni s-au păstrat: un comentariu la cărţile II–IV din *Topicele* Stagiritului, un comentariu la *Peri hermeneias (De interpretatione)*. Nu se poate însă spune că Italos a fost un gînditor aristotelician, cf. Tatakis, *La philosophie byzantine*, Paris, 1959, p. 211–214.

Ioan Solomon,[1] pe unii ca Iasitas[2] şi ca Serblias[3] şi pe alţii, harnici, poate la învăţătură; cei mai mulţi dintre ei veneau ades la palatul împărătesc şi am văzut eu însămi mai tîrziu că nu cunoşteau nici un fel de legi, că se jucau de-a dialecticianul cu mişcări dezordonate şi treceri neaşteptate, că nu ştiau nimic sănătos, mergînd pînă la a-şi expune teoriile asupra metempsihozei în cuvinte obscure şi, fireşte, şi alte idei, la fel de absurde.

3. Dar, cum oare, nu mai avea nimeni raţiune, în vreme ce cuplul sacru era cufundat adînc, zi şi noapte, în studiul atent al scrierilor sfinte? Vorbesc de părinţii mei, împăraţii. Să ne abatem însă puţin, căci legile retoricii mi-o îngăduie. Îmi amintesc că, adeseori, mama mea, împărăteasa, cînd se ducea la masă, ţinea o carte în mîini şi citea atentă lucrările dogmatice ale sfinţilor părinţi, mai ales pe cele ale lui Maxim, filozoful martir[4]. Căci ea nu era pasionată atît de discuţii asupra ştiinţelor naturii, cît de studiul dogmelor prin care vroia să ajungă la adevărata înţelepciune. Mi se întîmpla adeseori să o admir şi, admirînd-o astfel, i-am spus odată:

[1] Ioan Solomon, demnitar bizantin, membru al senatului, cf. *Alexiada*, XII, V, VI, unde se vorbeşte despre uşurinţa lui de spirit: a participat la complotul Anemazilor împotriva lui Alexios, în speranţa că va deveni el însuşi împărat, dar în cele din urmă a jucat rolul de denunţător.

[2] Iasitas este, probabil, soţul Evdochiei, sora Anei Comnena.

[3] Ioan Serblias este adresantul unei scrisori a lui Teofilact al Ohridei (PG, 126, col. 3211). Este vorba probabil de acelaşi personaj, cf. Liubarski, n. 582, Leib, II, p. 239.

[4] Maxim Mărturisitorul, canonizat de biserică (580–662), unul dintre cei mai de seamă teologi ai Bizanţului. A luptat împotriva ereziilor monofizită şi monotelită şi, în consecinţă, a fost persecutat de împăratul Constant al II-lea (641–668) şi de patriarhul Segios. A murit în exil, ca martir, cf. Tatakis, *op. cit.* p. 73–88; Beck, *Kirche*, p. 436–442.

Cum poți tu, cu puterile tale, să privești spre înălțimi atît de mari? Eu tremur și nici măcar nu îndrăznesc să ascult asemenea lucruri cu urechile mele. Căci firea contemplativă și meditativă, cum se spune, a acestui om, dă ameţeli celor ce-l citesc. Ea a zîmbit și mi-a răspuns: „Știu că teama este demnă de laudă și nici eu nu iau aceste cărți fără să tremur, totuși, nu mă pot desprinde de ele. Dar tu ai răbdare puțin, și cînd te vei apleca asupra altor cărți, îți va plăcea și farmecul acestora." Amintirea vorbelor ei m-a atins în inimă și m-a cufundat, ca să spun așa, într-o mare de alte lucruri de povestit. Dar legea istoriei mă oprește, așa încît ne întoarcem la cele ce spuneam despre Italos. 4. Cînd acesta se afla, așadar, în culmea gloriei, printre discipolii de care am vorbit mai înainte, el îi privea pe toți cu dispreț, îndemnînd mulțimea celor proști împotriva cîrmuirii și ridicîndu-i la revoltă pe nu puțini din discipolii săi. Aș putea aminti mai mulți, dacă nu i-aș mai fi uitat cu vîrsta. Dar toate acestea s-au petrecut înainte ca tatăl meu să se fi înălțat în culmea puterii[1]; cînd și-a dat seama că lipsea cultura și o instruire în ale literelor; literele fiind într-un fel disprețuite, s-a grăbit să împrăștie cenușa, pentru a vedea dacă nu mai erau cumva scîntei ascunse dedesubt. Îi îndemna fără încetare la lucru pe toți aceia care erau înclinați spre studiu (căci existau din aceștia, dar puțini, și se aflau în anticamera filozofiei aristotelice)[2], îi zorea să cerceteze cărțile sfinte înainte de cele de cultură greacă. 5. Cînd și-a dat seama că Italos producea mare dezordine și că îi aducea pe mulți la rătăcire, i-a cerut

[1] Vezi mai sus, nota 4.
[2] Ana Comnena parafrazează aici pe Psellos, cf. d. ex. *Cronografia*, III, II–III.

sebastocratorului Isac să-l cerceteze, căci acesta era un om foarte învățat și dăruit cu multe calități. Cînd el a văzut că celălalt era întocmai cum am spus, l-a chemat într-o adunare și l-a dovedit de culpă în fața tuturor, apoi l-a dat în seama unui tribunal eclesiastic, la porunca fratelui său, împăratul. Dar, cum acela nu se pricepea să-și ascundă neștiința, el și-a vărsat și acolo învățăturile străine de biserică și, în mijlocul oamenilor prea sfinți, nu înceta să-și bată joc, făcînd o mie de glume grosolane și barbare[1]; în fruntea bisericii se afla atunci Eustathios Garidas. El l-a reținut pe Italos în incinta marii biserici, sperînd să-l facă, poate, să se căiască. Dar puțin a lipsit, cum se spune, ca, în loc să-l convingă pentru o doctrină mai sănătoasă, să fie cîștigat de viclenia acestui om și Italos să-l facă pe Garidas omul său. 6. Și ce a urmat apoi? Tot poporul din Constantinopol s-a adunat la ușa bisericii, așteptîndu-l pe Italos. Poate chiar ar fi fost azvîrlit din înaltul amvonului în mijlocul bisericii, dacă, după ce s-a ivit în mijlocul acestui lăcaș sfînt pe furiș, nu ar fi reușit să se ascundă în vreo gaură. Dar, cum doctrina sa falsă era răspîndită de o mulțime de oameni din conducere și un mare număr de oameni nobili erau corupți de învățături primejdioase, ceea ce era pentru sufletul împăratului o rană adîncă, s-au pus doctrinele eretice pe care le răspîndea Italos în unsprezece teze, care s-au trimis împăratului. Împăratul a poruncit ca Italos să arunce anatema asupra acestor teze din înaltul amvonului din biserica cea mare, cu capul descoperit, în fața întregii mulțimi, care îl va asculta și apoi va

[1] Realitatea pare să fi fost diferită. Italos s-a apărat cu demnitate, retractîndu-și unele dintre afirmații, refuzînd să renunțe la altele.

arunca și ea anatema asupra lor.[1] 7. Dar, cum Italos nu putea fi ținut în frîu și începea din nou pe față să înșire aceleași învățături și, deși împăratul îi atrăsese atenția, se arăta ca un barbar ce nu se lasă strunit, a fost el însuși anatemizat: mai tîrziu totuși, cînd s-a căit, anatema aruncată asupra lui a fost ridicată. Dacă învățăturile lui au rămas condamnate, numele lui nu se află sub anatema bisericii decît indirect, voalat și greu de înțeles de către mulțime. Căci, în anii care au urmat, Italos și-a schimbat părerile și s-a căit pentru greșelile în care căzuse. A negat de atunci metempsihoza și învățăturile care erau o ocară pentru imaginile venerate ale sfinților. S-a străduit să își schimbe interpretarea dată teoriei ideilor pentru a o face ortodoxă și era limpede că se condamna el însuși pentru acele lucruri în care altădată se abătuse de la calea cea dreaptă.

[1] Procesul lui Italos, în care Alexios a jucat un rol decisiv, s-a desfășurat în lunile martie-aprilie 1082. Ana îl fixează greșit în 1083. Documentele oficiale ale procesului s-au păstrat și au fost editate de F. Uspenski în „Izvestia Ruskogo Arheologiceskogo Instituta v Konstantinopole", 2, Odesa-Sofia, 1887, p. 30–35, iar mai recent de Jean Gouillard, *Le Synodikon de l'Église grecque: édition et commentaire*, în „Travaux et Mémoires", 2, Paris, 1967, p. 56–61. Cele unsprezece acuzații împotriva lui Italos sînt prezentate și discutate și de Chalandon, p. 310 și urm.; Buckler, p. 319 și urm.; Glavina, p. 27–29 dă bibliografia recentă. Se pare că procesul nu s-a bucurat de adeziunea cercurilor bisericești unde Italos avea nenumărați prieteni. Dealtfel, toți discipolii săi au fost achitați.

CARTEA a VI-a

I. Cînd Bryennios a ocupat Kastoria, cum s-a spus mai înainte[1], împăratul, preocupat să-l izgonească pentru a o lua iarăși sub stăpînirea sa, își cheamă din nou soldații și, înarmîndu-i pe toți cu armele trebuincioase pentru asediu și pentru o luptă în cîmpie, pornește cu ei pe drumul ce ducea către castru. Iată care este așezarea locului: Se află aici un lac, Kastoria, în care înaintează ca un cap un promontoriu ce se lărgește la țărm, terminîndu-se între înălțimi stîncoase. Pe acest promontoriu sînt construite turnuri și metereze pentru a-l întări: de aci numele de Kastoria. Întîlnindu-se cu Bryennios, împăratul a socotit că mai întîi trebuia să încerce turnurile și meterezele cu ajutorul helepolelor. Dar, cum soldații nu se puteau apropia de ziduri fără să aibă o bază de operații, a început să ridice palisade, apoi a înălțat turnuri de lemn și a legat totul cu lanțuri de fier, astfel încît de acolo să poată pregăti atacul împotriva celților, ca dintr-o fortăreață. 2. A așezat în afara zidurilor helepolele și balistele și,

[1] Cf. V, V, 1–2. VII, 3.

apoi, luptînd toată ziua și toată noaptea, a căutat să facă o spărtură în cercul de întărituri; dar, pentru că asediații rezistau cu și mai multă forță (ei nu s-au predat nici cînd zidul a fost străpuns), Alexios, care pînă acum nu reușise să-și atingă țelul, a pus la cale un plan îndrăzneț și prudent totodată, pentru a da atacul în același timp, pe uscat ca și pe lac, îmbarcînd un număr de oameni curajoși. Neavînd corăbii, a încărcat pe căruțe bărci și le-a lăsat la apă de pe o mică ridicătură. Văzînd pe de altă parte că latinii urcau repede, iar coborîrea se făcea într-un răstimp mai mare, l-a trimis cu o corabie pe Gheorghe Paleologul, împreună cu mai mulți luptători foarte buni, poruncindu-i să acosteze la poalele colinelor, cu grijă ca la semnalul stabilit să ajungă pe culme, în spatele dușmanului, (pe drumul cel mai puțin bătut și mai lesnicios). Îndată ce-l va vedea pe împărat că începe lupta cu latinii, trebuia să se grăbească cît putea, căci dușmanii nu erau în stare să lupte pe două fronturi: forța atacului îi va slăbi într-o parte, devenind astfel în cealaltă parte ușor de învins. 3. Gheorghe Paleologul, ajungînd la poalele înălțimii de care am vorbit, a rămas acolo înarmat și a trimis pe culme un om de veghe, care să pîndească semnalul, așa cum se înțeleseseră cu împăratul, cu porunca de a-l anunța de departe cînd îl va vedea. Ziua strălucea de acum cînd soldații împăratului, scoțînd strigătul de război, au pornit la atac împotriva latinilor, pe uscat. Omul de veghe, văzînd semnalul dat, îl anunță pe Paleolog printr-un alt semnal. Acesta pornește îndată spre culme, împreună cu oamenii săi, ținîndu-i în rînduri strînse. 4. Bryennios, deși

s-a văzut atacat dinspre uscat și în același timp amenințat de Paleolog, nu voia să se retragă și a ordonat conților să le țină piept cu mai mult curaj. Dar aceștia, plini de trufie, i-au răspuns: „Vezi că o nenorocire vine peste alta; putem, așadar, de acum înainte să încercăm să ne salvăm pe noi înșine, fie trecînd în tabăra împăratului, fie întorcîndu-ne la noi.“ Și, pe dată trecînd la faptă, au cerut împăratului să ridice un steag în apropierea bisericii marelui martir Gheorghe (căci se înălțase acolo o biserică întru cinstirea acestui martir) și un altul pe drumul spre Aulon. „Astfel, toți aceia dintre noi, care vor vrea să vină în slujba măriei tale, vor merge la steagul de lîngă biserica martirului și cei care vor vrea să se întoarcă în țara lor, se vor duce la cel de pe drumul Aulonului.“ După ce au spus acestea, ei au trecut imediat de partea împăratului. Dar Bryennios, om nobil, nu a vrut să facă aceasta nicicum, ci i-a jurat că nu va ridica niciodată armele împotriva lui, dacă acesta îi dădea o escortă care să-l ducă în siguranță pînă la granița imperiului romeic și îl lăsa să plece liber în țara lui. Împăratul i-a împlinit în mare grabă cererea și a luat apoi drumul Bizanțului, învingător între învingători.[1]

II. Aici întrerup puțin cursul istorisirii mele, ca să arăt cum i-a învins pe pavlichieni. El nu se îndura să intre în palat înainte de a-i fi învins pe răzvrătiți și, vrînd ca după prima victorie să o cîștige și pe cea de-a doua, a făcut astfel ca mul-

[1] Alexios s-a întors la Constantinopol la 1 decembrie 1083, cf. *Alexiada*, VI, VIII, 1.

ţimea manicheenilor[1] să împlinească ciclul faptelor sale. Căci nu se putea ca asupra strălucitorului trofeu al războaielor din Occident să rămînă o pată din pricina urmașilor pavlichienilor. Dar nu vroia aceasta nici prin război, nici prin luptă, pentru ca în timpul hărţuielilor să nu moară oameni și dintr-o tabără și din cealaltă, știind că ei erau foarte viteji și nu nutreau decît violenţă împotriva dușmanilor lor, astfel că s-a grăbit să-i pedepsească pe capii lor și să-i ia pe ceilalţi în armată. 2. Și iată ce mijloc a găsit el. Cunoscînd firea iubitoare de primejdii a acestor oameni, ca și vitejia lor în războaie și lupte, se temea ca nu cumva ei, pierzînd orice nădejde, să pună la cale vreun atac grozav. Pînă acum trăiseră liniștiţi în ţara lor și nu se dedaseră la jaf sau tîlhării; de aceea, după ce s-a întors în Bizanţ, i-a chemat prin scri-

[1] Îndeobște Ana Comnena dă numele arhaizant de maniheeni tuturor reprezentanţilor ereziilor dualiste din Bizanţ, deci, atît pavlichienilor, cît și bogomililor. Se impun din capul locului cîteva scurte precizări. Maniheismul a fost o erezie dualistă, potrivit căreia la baza universului stau două principii opuse, al binelui și al răului, veșnice, necreate, în permanentă luptă. Mîntuirea se face prin gnoza cristică. Numele sectei vine de la întemeietorul ei, Mani sau Manes, de origine persană. Maniheismul, care a căpătat o largă extindere în secolul al III-lea, este impregnat de elemente orientale, mai ales persane. Pavlichianismul și bogomilismul sînt variante ale ceea ce s-a numit maniheismul medieval. Pavlichianismul, de origine micrasiatică, s-a afirmat în a doua jumătate a sec. VIII, întinzîndu-se în Tracia. Împăratul Constantin al V-lea (741—775) și mai tîrziu Ioan I Tzimiskes (969—976) au colonizat pavlichieni în Tracia, acordîndu-le, în schimbul unor servicii militare, dreptul de a-și practica religia. Bogomilismul, inspirat de pavlichianism, dar deosebindu-se de acesta în anumite privinţe, s-a dezvoltat mai cu seamă în mediul bulgăresc. Dealtfel, numele sectei însuși este de origine slavă, un compus din Bog = Dumnezeu și mile = prieten sau milui = miluiește. Pavlichianismul și bogomilismul au devenit instrumente ideologice ale luptei sociale și naţionale din Balcani. Pentru bibliografie și o mai largă informaţie, v. Beck, *Kirche*, p. 332—337; Buckler, p. 333—353.

sori, făcîndu-le făgăduieli mari. Aceștia, care aflaseră de victoria împăratului asupra celţilor, se temeau ca scrisorile să nu-i lingușească cu speranţe frumoase; totuși, deși fără voie, au pornit la drum către el. 3. Ajuns la malurile Mosynopolului [împăratul] se oprește în apropiere, prefăcîndu-se că stă acolo din alte pricini, dar de fapt așteptînd sosirea lor. Cînd au venit la el, le-a dat de înţeles că vrea să-i vadă unul după altul, pentru a le înscrie numele. S-a așezat și, cu un chip înfricoșător, a ordonat căpeteniilor manicheene să vină în faţă, nu învălmășiţi ci cîte zece, făgăduind a doua zi o adunare cu toţi, după care, înscriindu-le numele, puteau să treacă pe porţile cetăţii. Dar acolo se aflau oameni care erau gata să-i prindă și să-i închidă în închisorile pregătite, după ce le vor fi luat caii și armele. Cei care veneau, în neștiinţa desăvîrșită a lucrurilor care se întîmplau, au intrat, fără să bănuiască ce îi aștepta pe fiecare. 4. Astfel i-a închis Alexios pe acești oameni, luîndu-le apoi bunurile, pe care le-a împărţit vitejilor săi tovarăși care trudiseră în luptele și în pericolele prin care trecuseră împreună. Cel care primise însărcinarea a plecat să le izgonească din casele lor pe femeile prizonierilor și le-a închis în cetate. Dar, după un timp, împăratul i-a iertat pe manicheenii prizonieri și aceia dintre ei care au dorit au primit chiar sfîntul botez. După ce i-a cercetat în toate felurile, i-a descoperit pe cei vinovaţi de o asemenea sminteală și i-a exilat în insule, sau i-a ţinut mai departe prizonieri; pe ceilalţi i-a eliberat și i-a lăsat să plece unde vroiau. Cum au preferat dintre toate ţara lor, s-au întors curînd acolo pentru a-și vedea de treburi cum puteau.

III. El s-a întors în regina cetăților.[1] Nu i-a scăpat ce se șoptea despre el pe la răspîntii și la colțuri de drum, dar era rănit în suflet cînd auzea, căci, deși nu făcuse o crimă mare, cei ce deschideau gura pentru a-i aduce învinuiri erau tot mai mulți. Nevoi urgente și o dezordine generală, din pricina golirii tezaurului împărătesc, îl făcuseră să recurgă la acesta, socotindu-l ca un împrumut și nu ca un furt sau o blasfemie după voia lui, așa cum ar fi voit să se înțeleagă cei ce-l calomniau. El însă avea de gînd ca, după ce va termina războaiele pe care le ducea, să redea bisericilor obiectele de preț de care fuseseră lipsite. 2. Intrînd în cetatea împărătească nu a mai îngăduit ca asemenea oameni, dornici să profite de faptele lui, să mai aibă acest motiv. De aceea a anunțat că va ține adunare cu sfat în palatul Vlacherne pentru a veni el cel dintîi ca acuzat și a se apăra. Senatul întreg, armata, demnitarii clerului se aflau cu toții, întrebîndu-se fiecare pentru ce se făcuse această adunare generală. Era însă numai cercetarea învinuirilor care se răspîndiseră pe seama împăratului. Căci se aflau aici procuratorii sfintelor biserici și în mijloc se aflau cărțile (numite în mod obișnuit „breve"[2]), unde sînt înscrise bunurile tuturor lăcașurilor sfinte. În aparență, judecător, împăratul stătea în tronul împărătesc; de fapt, urma să fie judecată cauza lui, căci erau căutate obiectele dăruite odinioară de diferite persoane lăcașurilor sfinte, și care fuseseră luate mai tîrziu de către cei despre care am vorbit, sau de către împăratul însuși. 3. Cînd s-a văzut

[1] La 1 decembrie 1083. Evenimentele de la Mosynopolis — noiembrie.

[2] Este vorba de economii sau egumenii mănăstirilor. Brevele sînt inventarele mănăstirești de bunuri.

limpede că nimic nu fusese luat în afara podoabei de aur și argint care se afla pe mormîntul împărătesei Zoe[1], și a altor cîteva obiecte care nu erau folosite în slujbele sfinte, împăratul s-a declarat acuzat și a chemat ca judecător pe cine vroia, adăugînd, după o scurtă pauză, cu voce schimbată: „Cînd am găsit imperiul înconjurat din toate părțile de barbari, neputincios de a pregăti cea mai mică împotrivire față de dușmanii care îl copleșeau, știți bine prin ce pericole am trecut și puțin a lipsit să nu cad pradă sabiei barbare. Cei care ne ținteau din toate părțile se înmulțeau necontenit. Căci nu sînteți neștiutori nici de expedițiile perșilor, nici de atacurile sciților[2] și nu ați uitat nici lăncile ascuțite ale Longobardiei. Banii au dispărut ca și armele și cercul imperiului era pe cale să se restrîngă pînă la un punct indivizibil[3]. Cum a crescut ca număr și cum a fost pregătită, cum a fost adunată aici întreaga armată recrutată din toată țara și refăcută, știți singuri; că pentru aceasta a fost nevoie de mulți bani, iarăși știți cu toții, precum și că ceea ce s-a luat a fost pentru a face față cheltuielilor, după exemplul acelui vestit Pericle[4], și a fi folosit pentru salvarea onoarei noastre. 4.

[1] Zoe Porfirogeneta, fiica lui Constantin al VIII-lea (1025—1028), căsătorită pe rînd cu Roman al III-lea, Mihail al IV-lea și Constantin al IX-lea, a domnit singură și împreună cu sora ei Teodora, în 1042. A fost înmormîntată în mănăstirea zisă a lui Hristos Antiphonetes (= Chezașul) în anul 1054, cf. Janin, *Géographie*, p. 506—507.

[2] Perșii = turcii selgiucizi, sciții = pecenegii.

[3] În chip asemănător vorbește despre Imperiul bizantin, redus aproape numai la perimetrul Constantinopolului, unul dintre panegiriștii lui Alexios Comnenul, Manuel Straboromanos, într-un discurs rostit după 1103, v. Paul Gautier, *Le dossier d'un haut fonctionnaire d'Alexios I-er Comnène, Manuel Straboromanos*, în „Revue des études byzantines", XXIII, Paris, 1965, p. 189—190.

[4] Cf. Plutarh, *Pericle*, 23 (Tucidide, II, 13).

Dacă par cenzorilor noștri că nu am respectat canoanele[1], nu e deloc de mirare. Căci noi știm că atunci cînd nu a mai avut ce face, David, regele profet, a mîncat împreună cu războinicii săi pîinea sfîntă, deși nu era îngăduit unui profan să atingă hrana hărăzită preoților[2]. Pe de altă parte, trebuie arătat că sfintele canoane îngăduie, printre altele, să se vîndă obiectele sfinte pentru a se răscumpăra prizonierii de război[3]. Dacă atunci cînd tot pămîntul era captiv, cînd toate cetățile și Constantinopolul însuși se aflau în primejdia de a fi cucerite, silit de toate acestea, am luat cîteva obiecte care nici nu pot fi socotite sfinte și le-am folosit pentru a salva libertatea, este limpede că nu am dat calomniatorilor mei nici un motiv real pentru a fi acuzat." 5. Spunînd acestea și schimbîndu-și locul, el se declară acuzat și se condamnă singur. Poruncește apoi celor care țin inventarele să le citească din nou pentru a ști exact ce lucruri au fost luate. Îndată după aceea a lăsat pentru „secretul" Antiphonetului[4] o mare sumă de bani care să fie dată în fiecare an de către slujbașii tezaurului, ceea ce se face mereu pînă astăzi; căci acolo se află mormîntul împărătesei de care am vorbit, Chalcopra-

[1] Cf. *Alexiada*, V, II, 4.

[2] Cf. I Regi XXI, 1–7; Matei, XII, 4; Marcu, II, 25–26.

[3] Leib, I, p. 10–12 citează din legislația bizantină mai multe texte care prevăd cazurile permițînd înstrăinarea bunurilor bisericești și mai cu seamă împrejurarea răscumpărării captivilor: *Nomocanon*, II, 2 (Pitra, II, 497, 499); *Institutae* 2, 1, par. 8; *Codex*, I, 2, 21; *Novellae*, 120, 10; 65, 1; 7, 8.

[4] Secreton-ul Antifonetului era, se pare, un oficiu al administrației centrale bizantine ale cărui atribuții și competințe nu sînt foarte limpezi. Numele îi vine probabil de la faptul că era situat în cartierul bisericii cu hramul lui Hristos Antiphonetes (= Chezașul), cf. Liubarski, n. 610, *supra* n. 6.

tiei[1] a poruncit să i se atribuie o parte din tezaurul împărătesc ca venit anual, o sumă de bani îndestulătoare pentru cei ce cîntau de obicei imnurile în sfîntul lăcaș al Maicii Domnului[2].

IV. Între timp s-a descoperit un complot pus la cale împotriva împăratului de către primii senatori și de comandanții armatei și vestea a fost adusă îndată împăratului. Acuzatorii au apărut și i-au dovedit pe ațîțătorii la complot. Cînd scopul celor ce complotau a fost limpede și aceștia s-au aflat sub învinuirea directă a legii, împăratul nu a îngăduit să fie nicicum pedepsiți și i-a condamnat numai la confiscarea bunurilor lor și la exil, mărginind la acestea înăbușirea complotului[3]. Dar să reluăm istorisirea de unde am lăsat-o. 2. Cînd împăratul fusese ridicat la rangul de domestic de către împăratul Nikephoros Botaniates, el l-a luat pe manicheanul Traulos, făcîndu-l slujitorul său apropiat și, după ce a considerat că trebuie să i se dea sfîntul botez, l-a căsătorit cu o slujitoare a împărătesei. Acest om avea patru surori. Cînd, într-o bună zi, a văzut că erau duse la închisoare odată cu ceilalți și lipsite de toate bunurile lor, a fost indurerat, nu a putut suporta aceasta și a căutat să se elibereze din servi-

[1] Este vorba de biserica Maicii Domnului din cartierul Chalkoprateia, unul dintre cele mai importante edificii religioase din Constantinopol, cu un rol însemnat în anumite ceremonii la care luau parte împăratul și patriarhul, cf. Janin, *Géographie*, p. 237–242.

[2] Alexios a emis un hrisov prin care interzicea pentru viitor confiscările de bunuri bisericești. A fost însă cel dintîi care l-a încălcat, cf. Dölger, 1085 (anul 1082).

[3] Zonaras, XVIII, 22 susține că aceste acuzații au fost înscenări menite să procure împăratului, cu ajutorul confiscărilor bunurilor celor condamnați, resursele financiare necesare în acel moment, cf. Liubarski, n. 612 care explică astfel discreția Anei Comnena asupra acestui episod.

ciul împăratului. Dar, cînd soția lui, aflînd că el plănuia să fugă, l-a văzut și și-a dat seama, l-a trădat celui care avea porunca să-i supravegheze pe manicheeni[1]. 3. Acest lucru nu a trecut neobservat de Traulos, care i-a chemat într-o seară la el pe cei cărora le încredințase taina planului său. Toți cei care îi erau rude s-au aliat cu el și s-au îndreptat spre Beliatoba[2]; aceasta este o așezare mică pe culmea care se află deasupra văii Beliatobei. Găsind-o pustie, au socotit-o proprietatea lor și s-au așezat acolo; în zilele care au urmat ei făceau incursiuni, ajungînd pînă în orașul Philippopolis și se întorceau cu pradă bogată. 4. Dar Traulos, nemulțumit cu aceasta, a făcut o înțelegere cu sciții care trăiau în Paristrion[3] și s-a aliat cu căpeteniile de la Glabinitza, de la Dristra[4] și din ținuturile învecinate; a luat în căsătorie chiar pe fiica uneia din căpeteniile sciților și s-a străduit din răsputeri să-i provoace necazuri împăratului, prin năvălirea sciților. Aceste lucruri erau aduse în fiecare zi la cunoștința împăratului care, pentru a le preîntîmpina, căci își dădea seama ce rău s-ar întîmpla, a încercat să-l atragă prin scrisori și făgăduieli[5]. A poruncit chiar să se întocmească un act prin care îi garanta că nu-l pedepsește și că îi lasă deplină libertate și i l-a trimis acestuia. Dar, „racul nu se învață să meargă înainte!" Tot astfel și el a rămas același ca ieri și ca alaltăieri, atrăgîndu-i în continuare pe sciți de partea lui, chemîndu-i pe tot mai mulți din ținutul lor și jefuind împrejurimile.

---

[1] Evenimentele au loc la începutul anului 1084.

[2] Localitatea situată probabil la nord de Philippopolis (Plovdiv).

[3] Este vorba de pecenegii din tema Paristrion care includea și Dobrogea.

[4] Dorostolon, Durostorum, azi Silistra.

[5] Cf. Dölger, 1120 (sfîrșitul 1084?).

V. Atunci împăratul, care tocmai era pe cale să ducă la bun sfîrșit treburile cu manicheenii, i-a adus pe aceștia la supunere. Între timp Bohemond se afla la Aulon, unde stătea în așteptare. Cînd a aflat ceea ce au făcut Bryennios și ceilalți conți, dintre care unii au preferat să treacă în slujba împăratului, în vreme ce alții s-au risipit, s-a retras în ținutul lui și a trecut în Longobardia; s-a întîlnit cu tatăl său Robert la Salern, așa cum a arătat istorisirea mea[1], și a început să-l ațîte împotriva împăratului, vorbindu-l de rău în fel și chip. Cînd Robert l-a văzut că purta pe față vestea înfricoșătoare, în vreme ce speranțele pe care și le pusese în el se sfărîmaseră ca o scoică răsturnată, a rămas cîtva timp încremenit, ca lovit de trăsnet. Nu i-a trecut nici atunci prin gînd vreo lașitate nedemnă de curajul și vitejia sa. Mai mult, dorința sa de luptă a crescut și din nou a început să se gîndească la planuri, chiar mai mărețe decît cele dinainte. Căci acest om ținea cu îndîrjire la hotărîrile sale, nevoind să renunțe la nimic din ce a pus odată la cale, astfel că era cu totul de neîmblînzit și își închipuia că totul îi sta la îndemînă, dintr-o singură mișcare. 2. Așadar, imediat, regăsindu-și cumpătul și revenindu-și după această stare de descurajare, a trimis pretutindeni soli care să anunțe că trecea din nou în Illyricum împotriva împăratului și că îi aduna din nou pe toți. În curînd s-au strîns o mulțime de soldați, călăreți și pedeștri, minunat înarmați, care erau cu gîndul numai la luptă. Homer ar fi comparat această mulțime cu „roiuri strînse de albine"[2] Veneau nu numai din cetățile învecinate, dar și din ținuturi îndepărtate. Astfel el s-a înarmat cît de bine

---

[1] Cf. *Alexiada*, V. III. 7.

[2] *Iliada*, II. 87.

a putut, pentru a răzbuna înfrîngerea fiului său. După ce a adunat forțe numeroase, i-a chemat pe fiii săi, Roger și Guy[1] (acestuia din urmă împăratul Alexios, vrînd să-l despartă de tatăl său, îi trimisese în secret soli ca să-i propună o înțelegere de căsătorie și să-i făgăduiască un rang înalt, odată cu o mulțime de bani; acesta, ascultînd făgăduiala, primise, dar păstra încă tainic planul său). Robert le-a încredințat lor toată cavaleria, trimițîndu-i cu porunca de a se grăbi să cucerească cît mai curînd Aulonul; trecînd marea, ei au reușit aceasta printr-un atac. Au lăsat acolo un număr mic de soldați care să păzească cetatea și au plecat cu restul trupelor spre Butrinto, pe care au cucerit-o în același fel, printr-un singur atac. 3. Între timp Robert, împreună cu flota sa, a pornit de-a lungul coastei opuse cetății Butrinto și a ajuns la Brindisi, de unde vroia să treacă în Illyricum. Dar, aflînd că de la Hydrus drumul era mai scurt, a plecat de acolo spre Aulon[2]. Apoi, navigînd de-a lungul coastei de la Aulon la Butrinto cu toate corăbiile, s-a întîlnit cu fiii săi. Cum Corfu, cucerită mai înainte, se răzvrătise din nou, i-a lăsat pe fiii săi la Butrinto în vreme ce el, împreună cu flota sa, s-a îndreptat spre Corfu. 4. Deci așa a procedat Robert. Cînd împăratul a aflat aceasta, fără să se lase descurajat, îi îndemnă pe veneți să pornească din nou la luptă cu Robert și să înarmeze o mare flotă, și le făgădui în schimb să-i răsplătească cu dărnicie pentru ceea ce cheltuiau[1]. Iar el a echipat și a trimis împotriva lui Robert bireme, trireme și tot felul de corăbii-pirat pe care a îmbarcat războinici încercați în bătălii pe mare. 5. Robert, aflînd că flota se îndreaptă spre el, gata de luptă, a ridicat ancora și s-a îndreptat cu toate corăbiile sale spre portul Cassope. Îndată ce veneții, care se aflau în portul Passaron[2], unde veniseră de puțin timp, au aflat de sosirea lui Robert, s-au întors și ei, în cea mai mare grabă, în portul Cassope. A urmat o ciocnire puternică și în această luptă pe mare Robert a fost înfrînt. Dar, fiind iubitor de război și îndîrjit în luptă, fără să se fi tulburat cîtuși de puțin de înfrîngere, dimpotrivă, s-a pregătit pentru o nouă ciocnire și pentru o expediție cu mult mai mare. Aflînd aceasta, comandanții celor două flotile, care deveniseră mai îndrăzneți după victorie, îl atacă trei zile mai tîrziu și cîștigă o victorie strălucită, după care se întorc în portul Passaron. 6. Atunci, fie semețindu-se, ca urmare a victoriilor dobîndite, cum se întîmplă de obicei în asemenea situații, fie pentru că nu îi prețuiseră cum trebuie pe învinși, ei au socotit că au triumfat cu totul și au arătat un dispreț plin de nepăsare față de Robert. Apoi și-au desprins corăbiile rapide și le-au trimis la Veneția, pentru a istorisi cele întîmplate, precum și despre victoria lor zdrobitoare asupra lui Robert. Acesta, aflînd vestea de la un venet, numit Contarini Petru, care venise la el ca fugar, și-a pierdut și mai mult curajul și energia; totuși, și-a revenit cu gînduri mai mari și a pornit din nou împotriva veneților. Aceștia, luați prin surprindere de venirea lui neaș-

[1] Guy (Guido) era unul dintre cei trei fii ai lui Robert Guiscard, născut din căsătoria cu Sichelgaïta. Cronicarul occidental Gulielm din Apulia nu pomenește în cazul episodului de față decît despre Roger.

[2] Malaterra, III, 40 susține la fel. Dar Gulielm din Apulia afirmă că Robert a plecat din Brindisi. Traversarea s-a făcut în septembrie 1084. Cronica anonimă din Bari o plasează în octombrie.

[1] Cf. Dölger, 1119 (septembrie 1084).

[2] Cassope, port pe coasta de nord a insulei Corfu. Passaron, port pe coasta de răsărit a aceleiași insule.

teptată, şi-au legat îndată corăbiile cele mai mari cu odgoane în apropierea portului din Corfu şi, făcîndu-şi astfel ceea ce se numeşte un port pe mare, au adus acolo corăbiile mici, apoi, înarmaţi cu toţii, au aşteptat sosirea lui Robert. 7. Îndată ce acesta a ajuns, bătălia a început. Ea a fost grozavă, mai aprigă decît celelalte şi s-au bătut cu mai multă încrîncenare decît înainte. Lupta a făcut prăpăd, căci nici unul din potrivnici nu a luat-o la fugă ci, mai curînd, se ciocneau faţă în faţă; totuşi, cum veneţii îşi terminaseră proviziile şi nu mai erau decît soldaţii de pe corăbii, acestea, din pricina lipsei de greutate, pluteau ca şi cum ar fi fost purtate de valuri, apa neajungînd nici pînă la al doilea brîu, astfel că oamenii care se îngrămădeau cu toţii într-o parte împotriva duşmanilor, s-au înecat; au fost cu toţii cam 15 000. Celelalte corăbii au fost cucerite cu echipaje cu tot[1]. 8. Robert, după această victorie strălucită, s-a purtat cu cruzime şi s-a arătat de o sălbăticie grozavă faţă de mulţi prizonieri, unora scoţîndu-le ochii, altora tăindu-le nasul, lăsîndu-i fără mîini sau fără picioare, sau şi fără unele şi fără altele deodată. Cît despre cei care au mai rămas, i-au încunoştinţat pe-ai lor prin soli că, dacă vreunul vroia să-şi răscumpere pe ai săi printr-o despăgubire, putea veni fără teamă. Totodată le-a făcut şi propuneri de pace, la care aceştia le-au trimis răspuns: „Să ştii, duce Robert, că nici chiar dacă ne-am vedea femeile şi copiii măcelăriţi, nu vom călca înţelegerea noastră cu împăratul Alexios şi nu vom înceta să-l ajutăm, luptînd vitejeşte pentru el." 9. Curînd după aceasta, veneţii au pregătit dromoane, trireme şi alte corăbii mici rapide şi au pornit împotriva lui Robert cu forţe şi mai numeroase. Întîlnindu-l lîngă Butrinto, unde stătea în ancoră, l-au atacat şi l-au înfrînt cu totul; au omorît o mulţime de oameni, dar au aruncat în mare şi mai mulţi şi puţin a lipsit să nu-l ia prizonier pe fiul aceluia, Guy, şi pe soţia sa. După ce au cîştigat această victorie strălucită[1], l-au încunoştinţat pe împărat de cele petrecute. 10. Ca răsplată, el i-a copleşit cu daruri şi demnităţi: l-a înălţat pe ducele Veneţiei la rangul de protosebastos, cu dreptul de a primi o sumă de bani şi l-a cinstit pe patriarh cu titlul de hipertimos, de asemenea cu dreptul la o sumă de bani. Totodată a poruncit să fie dăruiţi în fiecare an mulţi bani din tezaurul împărătesc bisericilor Veneţiei. I-a făcut tributari ai bisericii aflate sub patronajul apostolului evanghelist Marcu pe toţi cei din Melfe, care aveau prăvălii la Constantinopol şi i-a dat acesteia prăvăliile aflate între vechiul port al evreilor şi aşa-numita Vigla[2], împreună cu partea de chei dintre aceste puncte; i-a mai adăugat alte clădiri în cetatea împărătească, la Dyrrachium şi peste tot unde ar cere veneţii. Dar cea mai de preţ a fost libertatea comerţului lor în toate ţinuturile care aparţineau imperiului romeilor, astfel încît să-şi poată practica comerţul liber, cum vro-

[1] Ana Comnena vorbeşte de două lupte navale între normanzi pe de o parte şi aliaţii bizantino-veneţieni pe de alta. Izvoarele occidentale pomenesc o singură bătălie, plasată de unele în noiembrie 1084, de altele în ianuarie 1085, cf. Liubarski, n. 631.

[1] Chalandon, p. 93, n. 3, citînd pe Schwartz, consideră că această victorie este o fabulaţie a Anei Comnena. Dandolo (Muratori, XII, 249) afirmă că flota veneţiană a fost distrusă, iar Republica l-a demis, ca pedeapsă, pe doge. Leib, II, p. 54, n. 1, observă însă că era posibil să se trimită în luptă rezervele flotei veneţiene.

[2] Cheiul evreilor şi Vigla (= „paza de noapte") sînt elementele topografice urbane care delimitează cartierul amalfitanilor din Constantinopol, situat pe malul Cornului de Aur, în faţa Galatei, cf. Janin, *Constantinople byzantine*, p. 246–247, Liubarski, n. 637.

iau, fără să plătească nici impozit la graniță și nici vreo altă taxă cerută de tezaur, fiind în acest chip cu totul scutiți de controlul romeilor.[1]

VI. Dar Robert (căci trebuie să ne reluăm povestirea de acolo de unde s-a întrerupt, și să istorisim în continuare ceea ce s-a mai petrecut), nici după această înfrîngere nu s-a liniștit. Pentru că trimisese mai înainte sub comanda fiului[2] său cîteva corăbii spre Kephalonia, în graba sa de a ocupa cetatea, în vreme ce corăbiile pe care le mai avea au rămas la Bunditza[3], împreună cu toată armata s-a îmbarcat pe o monoră de urmărire și a plecat spre Kephalonia, dar nu a mai ajuns la restul trupelor și la fiul său, căci a fost cuprins de o febră puternică în vreme ce se afla încă la Ather, un promontoriu al Kephaloniei. Nemaiputînd îndura fierbințeala febrei, cerea apă rece. În vreme ce ai săi erau răspîndiți peste tot căutînd apă, un om din partea locului le-a spus: „Vedeți insula aceea, Itaca. Odinioară s-a înălțat acolo o cetate numită Ierusalim, care a ajuns cu timpul în ruină; acolo se află un izvor care dă mereu apă de băut proaspătă." 2. Auzind acestea, Robert a fost cuprins pe loc de o mare teamă pentru că, făcînd o comparație între Ather și cetatea Ierusalimului, a înțeles atunci că i se apropie moartea. Căci, cu mult timp în urmă, niște lingușitori îi făcuseră o prezicere, după obiceiul pe care îl au aceștia pe lîngă cei mari, spunîndu-i:

[1] Privilegiile acordate venețienilor sînt cuprinse în mai multe acte emise de Alexios Comnenul, cf. Dölger, 1076, 1081, 1109. Aici Ana se referă la hrisovul păstrat în versiune latină în arhivele venețiene. El datează însă din mai 1082 și nu din 1085, cum reiese din textul Anei, cf. Liubarski, n. 637.

[2] Este vorba de Roger.

[3] Pe malul golfului Arta.

„Vei supune totul pînă la Ather; de acolo te vei îndrepta spre Ierusalim și va trebui să-ți primești moartea." Fie că l-a istovit febra, fie că suferea de o pleurezie, nu pot spune sigur, dar el a murit peste șase zile. 3. Soția sa, Gaïta, a ajuns împreună cu fiul ei, care îl plîngea, în clipa cînd își dădea sufletul. I-au dat apoi de știre aceluia dintre fiii săi, pe care îl alesese pe cînd trăia, ca urmaș la putere[1]. Acesta, aflînd, a căzut pradă unei dureri copleșitoare. Dar și-a adunat puterile cu gînduri mai înalte și, recîștigîndu-și stăpînirea de sine, i-a chemat pe toți, le-a anunțat, plîngînd, vestea, mereu nemîngîiat de moartea tatălui său, apoi a cerut tuturor să-i jure credință. Împreună cu ei s-a îndreptat apoi spre Apulia, pe mare. În timpul trecerii, deși era în plină vară, s-a pornit o furtună atît de puternică, încît unele corăbii s-au scufundat, în vreme ce altele, împinse spre coastă, s-au zdrobit. Corabia pe care era transportat mortul a fost pe jumătate distrusă; vîslașii au reușit cu greu să salveze sicriul în care se afla trupul și l-au dus la Venusa. În mănăstirea care se construise odinioară pentru cinstirea sfintei Treimi, unde fuseseră deja îngropați și frații săi, a fost înmormîntat și Robert. El a murit în cel de-al 25-lea an al puterii sale ducale, după ce a trăit 70 de ani. 4. Împăratul, aflînd de moartea neașteptată a lui Robert, s-a simțit eliberat, ca și cum ar fi fost ușurat de o mare greutate; îndată și-a îndreptat gîndurile spre dușmanii care se aflau la Dyrrachium, căutînd să-i dezbine prin scrisori ca și prin alte mijloace, în speranța că prin aceasta va cuceri cu ușurință cetatea. El a făcut, tot-

[1] Robert Guiscard moare la 17 iulie 1085. Succesorul său este Roger Borsa (1085–1111). Locul morții lui Robert nu este identificat cu precizie, cf. Chalandon, p. 93, n. 9.

odată, astfel ca veneții, care se aflau în capitală, să-i sfătuiască prin scrisori pe amalfitani, pe veneții și pe toți străinii din Epidamnos, să se supună voinței sale și să-i predea Dyrrachiumul. El, la rîndul lui, prin făgăduieli și daruri nu a trecut nimic cu vederea pentru a lua în stăpînire Dyrrachium. Locuitorii au fost astfel convinși (căci așa este neamul latinilor, iubitor de bani, și pentru un obol sînt gata să vîndă și ce au mai scump); sperînd să tragă mari foloase, ei au făcut atunci un complot și l-au omorît pe acela care îi sfătuise primul să predea fortăreața lui Robert și pe ceilalți conjurați; mergînd apoi la împărat, i-au predat cetatea, primind în schimb toată libertatea.

VII. Un prezicător numit Seth[1], care se lăuda peste tot cu priceperea sa în astrologie, prezisese printr-un oracol moartea lui Robert după trecerea în Illyricum și scrisese prezicerea sa pe o hîrtie, pe care o încredințase sigilată celor din jurul împăratului, dîndu-le în grijă să o păstreze cîtva timp. Apoi, cînd Robert a murit, la îndemnul său, aceștia au deschis hîrtia. Oracolul spunea astfel: „Un mare dușman din Occident, care a pricinuit multe necazuri, va înceta din viață, pe neașteptate." Cu toții au admirat știința omului, care ajunsese astfel la desăvîrșire în această artă. 2. Să părăsim cîtva timp urmarea istorisirii noastre și să vorbim puțin despre natura divinației. Descoperirea este destul de nouă și antichitatea nu a cunoscut această știință. Nici în vremea lui Eudoxos[2], marele astronom, nu existau legi ale divinației.

[1] Scriitor istoric și medic din a doua jumătate a secolului al XI-lea, despre care v. Krumbacher, p. 615. Numele complet: Simeon Seth.

[2] Eudoxiu din Cnidos (cca 409 – cca 356 î.e.n.). Matematician, astronom și medic vestit, contemporan cu Platon.

Platon era necunoscător al acestei arte și chiar Manethon[1], care cunoștea înrîurirea stelelor, nu se pricepea la această tehnică, cum să facă un horoscop pentru a prezice viitorul, cum să fixeze punctele cardinale, să noteze cu grijă poziția astrelor, să facă tot ceea ce inventatorul acestei practici a lăsat urmașilor săi, și ceea ce este lesne de înțeles de către oamenii cu înclinație pentru asemenea lucruri. 3. Odinioară ne-am ocupat și noi puțin cu această artă, nu pentru a o practica (de nu s-ar întîmpla vreodată!), ci pentru a-i înțelege mai bine zădărnicia și a-i judeca pe cei care se ocupă cu ea. Nu scriu acestea intenționat, spre lauda noastră, ci ca să arăt că multe cunoștințe au prosperat sub domnia acestui împărat, care-i cinstea pe filozofi și însăși filozofia, deși nu se arăta binevoitor studiului astrologiei, pentru că, socot eu, ea îi îndemna pe mulți oameni simpli să-și întoarcă nădejdea de la divinitate și să stea cu ochii la astre. Aceasta a fost pricina pentru care împăratul a declarat război studiului astrologiei. 4. Cu siguranță, în acel timp nu era lipsă de astrologi; dimpotrivă, atunci Seth, de care am vorbit, avea mare trecere, și acel vestit egiptean din Alexandria căuta cu zel să facă revelația misterelor astrologice. Acest om, pe care îl cercetau mulți, prezicea viitorul foarte exact, uneori fără a folosi astrolabul, făcînd preziceri după un anume fel de aruncare a zarurilor. Nu era, așadar, nimic magic nici în aceasta și nu era decît o pricepere abilă a alexandrinului. Dar, cînd împăratul i-a văzut pe tineri îngrămădindu-se în

[1] Manethon din Egipt (sec. III î.e.n.), istoric grec, mare preot în Heliopolis, autorul unei scrieri de istorie a Egiptului din vremurile mitice pînă n anul 323 î.e.n. Pe baza ei, cărturari iudei și creștini au stabili cronologia biblică.

jurul lui și socotindu-l pe acest om profet, l-a cercetat el însuși de două ori și de fiecare dată alexandrinul a răspuns la întrebări așa cum trebuia. Temîndu-se atunci ca aceasta să nu facă multora rău și ca oamenii să nu fie atrași de zădărnicia astrologiei, el l-a izgonit din oraș și l-a exilat la Rodosto, avînd mare grijă să-i fie date acolo cele de care avea nevoie, din tezaurul împărătesc. 5. Tot astfel, marele dialectician Eleutherios, și el egiptean, era foarte bun cunoscător în această artă și o practica cu o pricepere desăvîrșită, fără a ceda nimănui întîietatea. Mai tîrziu, Katanankes, venind de la Atena în capitală, dornic să-i întreacă pe ceilalți, a fost într-o zi întrebat cu privire la împărat: „Cînd va muri?“ el le-a spus data morții, așa cum credea, dar s-a înșelat în prezicere. S-a întîmplat totuși ca la vremea aceea, leul care trăia în palatul împărătesc să moară după patru zile de fierbințeală; i s-a părut atunci mulțimii că prezicerea lui Katanankes s-a împlinit. După cîtva vreme el a anunțat din nou moartea împăratului și s-a înșelat; totuși, împărăteasa Anna, mama sa, a murit în ziua pe care o prezisese Katanankes. Cum acest om se înșela cu privire la el de cîte ori îi prezicea viitorul, împăratul nu a vrut să-l alunge din oraș atît pentru că se convinsese el însuși de greșeală cît și pentru că nu vroia să pară că îl izgonește din dușmănie de acolo. 6. Dar să ne întoarcem acolo unde ne aflam înainte de acest ocol, pentru a nu ne asemui cu oamenii care vorbesc în nori și a nu întuneca cuprinsul istorisirii noastre cu nume de astrologi. Robert, așadar, după cum mergea vorba, și așa cum spun unii, a fost un comandant strălucit, cu minte ageră, frumos la înfățișare, plăcut la vorbă, cu răspuns prompt și glas puternic, un om cu care se putea vorbi ușor; înalt, avea părul tăiat egal în

jurul gîtului și barba deasă; era totdeauna plin de grijă în a respecta obiceiurile neamului său. Și-a păstrat pînă la sfîrșit frumusețea chipului și a trupului, fiind mîndru de aceste calități care îl făceau să fie socotit vrednic de domnie[1]; arăta prețuire supușilor săi, mai ales celor care îi erau cu deosebire credincioși. Dar era foarte lacom și avar, fire de negustor, dornic de cîștig și în același timp foarte ambițios. Din pricină că era stăpînit de toate aceste înclinații, el și-a atras ocara tuturor. 7. Unii îl acuză pe împărat, spunînd că nu avusese răbdare și începuse prea devreme războiul cu Robert. Căci, după cum spun aceștia, dacă nu l-ar fi provocat înainte de momentul dorit, l-ar fi învins ușor, cînd Robert era hărțuit din toate părțile de cei numiți arvaniți și de dalmații trimiși de Bodinos. Aceasta spun cei ce comentează, rămași la adăpost de săgeți, care aruncă cu limba lor asupra luptătorilor săgeți ascuțite. Pe de altă parte toți cunosc vitejia lui Robert, priceperea lui încercată în războaie, rezistența sufletească, și nu era deloc ușor, ci, dimpotrivă, foarte greu de învins acest om care se arăta chiar mai îndrăzneț în apărare.

VIII. Împăratul, așadar, împreună cu latinii contelui Bryennios, care trecuseră, dezertînd, de partea lui, s-a întors victorios în triumf în cetatea cetăților, așa cum s-a spus mai înainte, la 1 decembrie al celei de a 7-a indicții[2], și a găsit-o pe împărăteasă în durerile facerii în acea sală a palatului destinată împărăteselor lehuze; strămoșii noștri au numit-o „Porphyra“ și de aici numele de „porphyrogeneți“ s-a răspîndit în toată lumea. În zorii zilei (era sîmbătă) li s-a născut

[1] Cf. Euripide, *Eolus*, fr. 15; *Alexiada*, *Pref.*, IV, 1.
[2] 1 decembrie 1083.

o fetiță care se spune că semăna întru totul tatălui ei, și aceea eram eu. 2. În numeroase rînduri am auzit-o pe împărăteasa, mama mea, povestind că, cu două zile înainte de intrarea împăratului în palat (el se întorcea din războiul cu Robert, din numeroasele sale lupte și osteneli), simțind durerile nașterii, a făcut semnul crucii asupra sînului ei, spunînd: „Așteaptă încă puțin copilul meu, pînă la sosirea tatălui tău". Dar protovestiara, mama sa, mai spunea ea, a oprit-o brusc și i-a spus mîniată: „Poate va veni peste o lună, ce știi tu? Ai să poți îndura atît timp durerile?" Astfel i-a vorbit mama sa. Dar porunca împărătesei s-a împlinit, ceea ce arăta limpede, încă din sînul mamei mele, dragostea pe care aveam s-o nutresc pentru părinții mei. Căci mai tîrziu, după ce am crescut și am ajuns la vîrsta la care să gîndesc, m-am arătat foarte iubitoare față de mama și de tatăl meu. Mulți oameni, aș zice chiar toți, cei ce cunosc istoria mea, pot să dea mărturie despre această dragoste firească; adăugați la aceste dovezi pe cele ale numeroaselor eforturi și suferințe și ale primejdiilor pe care le-am încercat din dragoste pentru ei, fără să mă îngrijesc nici de cinste, nici de bani, nici chiar de viață. Căci dragostea mea pentru părinți mă înflăcăra într-atît, încît adeseori îmi puneam viața în primejdie pentru ei. Dar să nu vorbim încă despre acestea. Să ne reluăm istorisirea întîmplărilor prin care am trecut de la venirea mea pe lume. 3. Toate obiceiurile care existau în clipa venirii pe lume a unui vlăstar împărătesc au fost urmate pînă în cele mai mici amănunte, pe cît se știe, aclamații, împărțiri de daruri și de demnități fruntașilor din senat și din armată și, mai mult ca oricînd, toți petreceau, erau veseli, cîntau imnuri de fericire și îndeosebi rudele de sînge ale împărătesei,

care nu-și putea înfrîna bucuria. La timpul cuvenit, părinții mei m-au încununat și pe mine cu coroana și diadema împărătească. Cum Constantin, fiul fostului împărat Mihail Dukas, despre care istorisirea noastră a vorbit în mai multe rînduri, împărțea încă tronul tatălui meu, împăratul, semnînd alături de el cu cerneală de purpură daniile, urmîndu-l în cortegiile solemne cu tiară, și fiind cinstit după el în aclamții, trebuia ca și eu să fiu aclamată, astfel ca cei ce trebuiau să facă aceasta, să-i proclame împreună pe Constantin și pe Ana. Acest obicei a durat multă vreme, așa cum i-am auzit adeseori spunînd pe cei apropiați și pe părinții mei. Poate că aceasta era o prezicere a întîmplărilor fericite sau nenorocite care au urmat. 4. Dar, cînd împăraților li s-a născut o a doua fiică[1], ce le semăna la chip, dovedind virtutea și înțelepciunea pe care avea să le aibă mai tîrziu, au dorit mult să mai aibă și un fiu și se rugau pentru aceasta. În vremea celei de a 11-a indicții le-a venit pe lume un fiu[2]. Părinții mei au fost atunci cuprinși de bucurie, fără să mai aibă vreun motiv de întristare, de vreme ce dorința li se împlinise. Toți supușii dansau de bucurie la vederea împăraților fericiți. S-a putut vedea atunci palatul în sărbătoare, fără vreo umbră de tristețe sau de îngîndurare, căci toți cei ce erau legați de prinți se bucurau din adîncul inimii, în vreme ce ceilalți se prefăceau că se bucură alături de ei. Căci supușii nu-și iubesc stăpînii, dar de cele mai multe ori se prefac și se apropie de ei, manifestînd lingușire față de prinți. Oricum, atunci se vedea bucuria domnind peste tot, căci toți erau la fel de

---

[1] Maria, căsătorită cu Euphorbenos Katakalon.
[2] Ioan, viitorul Ioan al II-lea (1118–1143), născut la o dată între 1 septembrie 1087 și 31 august 1088.

fericiți. 5. Copilul avea pielea smeadă, fruntea largă, obrajii puțini trași, nasul nici cîrn nici acvilin, ci mai degrabă între aceste două; ochii îi erau destul de negri și trădau o fire vioaie, atît cît se putea vedea la un copil nou născut. Vrînd să-l ridice pe acest copil la rangul de împărat și să-i lase moștenire imperiul romeilor, l-au dus în marea biserică a lui Dumnezeu[1], unde l-au cinstit cu sfîntul botez și cu coroana. Acestea sînt legate de porphyrogeneți din primele clipe ale nașterii noastre. Cele ce au urmat vor fi istorisite la rîndul lor.

IX. Între timp împăratul Alexios, după ce i-a izgonit pe turci de pe țărmul Bithyniei și al Bosforului și din ținuturile ce le străjuiesc, a încheiat o înțelegere de pace cu Soliman, așa cum a arătat-o mai înainte istorisirea noastră[2] și apoi, îndreptîndu-și atenția spre Illyricum, i-a învins cu totul pe Robert și pe fiul său Bohemond, îndurînd multe suferințe, și a salvat ținuturile Occidentului de o mare nenorocire. Întorcîndu-se de acolo, a aflat că turcii lui Apelchasem[3] nu numai că făceau noi expediții în Orient, dar coborîseră pînă în Propontida și pînă spre țărmuri. Felul în care l-a lăsat emirul Soliman[4], plecînd din Niceea, pe acest Apelchasem ca guvernator și cum Puzan, trimis de sultan din Persia în Asia a fost învins și omorît de fratele sultanului Tutush și felul cum Tutush, după înfrîngerea lui Puzan, a fost sugrumat de verii acestuia, acestea trebuie să le istorisesc acum. 2. Un armean, pe nume Philaretos[1], care se deosebea prin curajul și inteligența sa, și fusese înălțat la rangul de domestic de către fostul împărat, Romanos Diogenes, văzînd soarta aceluia și aflînd că fusese lipsit de lumina ochilor, nu a răbdat aceasta, căci îi era foarte drag: astfel că a pus la cale o revoltă și și-a însușit puterea în Antiohia. Dar, cum turcii pustiau zilnic împrejurimile și el nu avea răgaz, s-a gîndit să treacă de partea turcilor și să fie circumcis, după obiceiul acestora. Fiul său îl îndemna stăruitor să renunțe la acest plan fără rost, dar sfaturile lui bune nu i-au fost ascultate. Atunci, copleșit de mîhnire, acesta ajunge după opt zile la Niceea, îl caută pe emirul Soliman, care atunci avea rangul de sultan, îl îndeamnă să asedieze Antiohia și îl ațîță la război împotriva tatălui său[2]. Soliman este convins de acestea și, pornind spre Antiohia, îl lasă guvernator al Niceei pe Apelchasem, numindu-l general suprem, iar el, împreună cu fiul său Philaretos, după un marș de 12 nopți, pentru a nu fi descoperit (căci în timpul zilei se odihnea), ajunge la Antiohia și o cucerește printr-un singur atac. 3. Între timp Charatikes[3] atacă și el pe neașteptate Sinope, unde aflase că exista

[1] În biserica Sfintei Sofii.
[2] V. *Alexiada*, III, XI, 5.
[3] Este vorba de emirul turc Abul-Kasim, cf. Moravcsik, II, p. 71.
[4] Suleiman-Șah I, sultanul de Rum (1077–1086).

[1] Filaret Vahram (Brachamios, Bachamios — în textele grecești), de origine armeană, după ce a slujit pe Roman al IV-lea Diogenes, de la care a primit titlul de curopalat, a refuzat să se supună lui Mihail al VII-lea, creindu-și un principat independent ce cuprindea Tarsul, Mopsueste, Anazarba, Edessa și Antiohia, în 1078. S-a supus lui Nikephoros Botaniates, cf. Chalandon, p. 95–97, Liubarski, n. 673.
[2] Potrivit istoricului arab Ibn el-Athir, fiul lui Filaret, Barsam, a apelat la Suleiman în decembrie 1084, cf. Liubarski, n. 674. Motivul nu era însă trecerea tatălui la islamism; fiul fusese arestat de părintele său și a complotat împreună cu guvernatorul orașului.
[3] Liubarski, n. 675 consideră că este posibilă identificarea acestui Charatikes cu Karatekin, unul dintre ofițerii lui Melik-Șah.

un mare depozit de aur și de bani ai tezaurului împărătesc. Dar Tutush[1], fratele marelui sultan, care avea în stăpînire Ierusalimul, toată Mesopotamia, Alepul și pînă la Bagdad, își dorea și Antiohia. Cînd a văzut că emirul Soliman se răscoală și ia în stăpînire Antiohia, și-a așezat toată armata între Alep și Antiohia. Emirul Soliman pornește atunci în întîmpinarea lui și se dezlănțuie o luptă grea, dar atunci cînd ajung față în față, oamenii lui Soliman se întorc și o iau la fugă învălmășiți. Cu toată strădania sa de a-i îmbărbăta, neputîndu-i împiedica să fugă și văzînd primejdia apropiată care îi amenința viața, Soliman s-a îndepărtat de cîmpul de luptă și, crezîndu-se în afară de pericol, și-a lăsat la pămînt scutul și s-a așezat pe el. Dar cei de un neam cu el nu-l pierdeau din ochi. Cîțiva satrapi s-au apropiat, spunîndu-i că unchiul său, Tutush, îl chema[2]. Dar el nu a vrut, bănuind primejdia acestei chemări. Atunci, satrapii insistînd, cum el nu le putea rezista de unul singur, și-a tras sabia din teacă și și-a implîntat-o adînc în măruntaie, străpungîndu-se dintr-o parte în cealaltă și astfel, ticălosul a murit într-un chip ticălos[3]. Cei care au mai rămas în viață dintre oamenii emirului Soliman au trecut de partea lui Tutush. 4. Aflînd acestea, marele sultan, temîndu-se de puterea crescîndă a lui

[1] Tutush, fiul lui Alp-Arslan, fratele lui Melik-Șah, emir selgiucid din Siria (1079—1095).

[2] Citîndu-l pe Cl. Cahen, Liubarski, n. 676, remarcă greșeala Anei: Suleiman nu era rudă apropiată cu Tutush.

[3] Suleiman a murit în iulie 1086, nu în iulie 1085, cum crede Chalandon, p. 97, urmat de Leib, II, p. 65, n. 1. După unele izvoare orientale el ar fi murit în luptă, cf. Liubarski, n. 677.

Tutush, l-a trimis pe Siaus[1] la împărat, propunîndu-i alianță printr-o căsătorie și i-a făgăduit ca, dacă ajungeau la o înțelegere, să-i recheme pe turci din ținuturile de coastă, să-i înapoieze cetățile și să-i vină în ajutor din tot sufletul. Împăratul l-a primit pe sol și a citit scrisorile sultanului, apoi, fără să spună un cuvînt despre căsătorie, văzînd că Siaus era un om inteligent, l-a întrebat de unde se trăgea și cine erau părinții lui. Spunîndu-i acesta că mama sa era din Spania și, mărturisindu-i că tatăl său era turc, împăratul s-a străduit să-l facă să primească sfîntul botez. Siaus a primit și i-a făgăduit împăratului să nu se mai întoarcă la sultan după ce va primi sfîntul botez. 5. Dar el avea o poruncă scrisă a sultanului, potrivit căreia, dacă împăratul vroia să facă o alianță cu el printr-o căsătorie, putea să elibereze cetățile de pe coastă pe care le ocupase, arătîndu-le înscrisul sultanului; împăratul l-a trimis atunci pe Siaus să folosească înscrisul și să se întoarcă apoi în orașul împărătesc, după ce va elibera cetățile, arătîndu-le scrisoarea sultanului. Acela s-a grăbit să se îndrepte spre Sinope unde, arătînd scrisoarea sultanului lui Charatikes, l-a făcut pe acesta să plece, fără să ia măcar un obol din tezaurul împărătesc. Dar s-a întîmplat următorul lucru. Cînd să iasă Charatikes din Sinope, a profanat sanctuarul înălțat pentru slava Maicii Domnului, înalta preacurată, dar, ca și cum providența l-ar fi lăsat pradă unui demon răzbunător, a căzut la pămînt făcînd spume la gură și astfel, în această furie demonică a

[1] Este vorba de fapt de un *ciauș*, termen care desemnează în unele surse orientale pe soli. Ana Comnena folosește frecvent ca nume proprii denumiri de funcții și demnități, cf. Liubarski, n. 678.

plecat. 6. Siaus i-a lăsat conducerea cetății Sinope lui Constantin Dalassenos, pe care împăratul îl trimisese în acest scop, apoi a plecat și în celelalte orașe, le-a arătat satrapilor scrisoarea sultanului și i-a îndemnat să plece din cetăți, pe care le-a încredințat satrapilor împăratului. După ce a săvîrșit acestea, Siaus s-a întors la împărat și, primind sfîntul botez, a fost copleșit cu daruri și desemnat duce de Anchialos.

X. Cînd s-a aflat de moartea emirului Soliman, în întreaga Asie, toți satrapii guvernatori ai orașelor și cetăților au rămas fiecare în locul pe care îl comandau, luîndu-l în stăpînire. Căci încredințînd conducerea Niceei lui Apelchasem, la plecarea sa spre Antiohia, el dăduse totodată, după cum se spune, unor satrapi partea de coastă, Capadocia și întreaga Asie, pentru ca fiecare să vegheze asupra ținutului pe care îl primise, pînă la întoarcerea sa. Apelchasem, care era atunci mare satrap al Niceei, după ce a luat în stăpînire această cetate, unde se afla și scaunul sultanului, și i-a lăsat fratelui său Pulhas, Capadocia, nu a șovăit să-și ia titlul de sultan, crezîndu-l deja în mîinile sale. Căci, fiind om abil și îndrăzneț, nu vroia să se mulțumească cu ceea ce era al său și își trimitea oamenii de la aprovizionare să jefuiască în toată Bythinia, chiar pînă în Propontida. 3. Folosindu-se de aceeași tactică de mai înainte, împăratul i-a făcut pe jefuitori să dea înapoi și pe urmă l-a silit pe Apelchasem să facă propuneri de pace. Dar, dîndu-și seama că acesta continua să uneltească în taină împotriva lui, și amîna tratativele, a socotit potrivit să pregătească o expediție ca să-l poată alunga. L-a trimis atunci împotriva Niceei cu forțe numeroase pe Tatikios, pe care istorisirea noastră l-a amintit de mai multe

ori, spunîndu-i să nu-i atace pe dușmani decît cu grijă, dacă îi întîlneau din întîmplare în afara zidurilor. Tatikios a plecat și, ajungînd sub întărituri, unde nu apărea nici un turc, și-a așezat trupele în linie de bătaie și, cînd turcii au deschis porțile, le-a adus în rînduri strînse, cam 200 la număr. Cînd i-au văzut, celții, care erau destul de mulți, înarmați cu lănci lungi, s-au aruncat asupra lor cu furie și, după ce au rănit o mulțime, s-au retras înlăuntrul cetății. 3. Tatikios a păstrat aceeași ordine de luptă pînă la apusul soarelui. Cum nici un turc nu se mai arăta în afara zidurilor, s-a îndreptat spre Basileea, unde și-a ridicat tabăra, la 12 stadii de Niceea. În timpul nopții a venit să-i caute un țăran, care i-a anunțat că Prosuch[1] se apropie cu o armată de 50 000 de oameni, trimis de noul sultan Parghiaruch[2]. Tatikios, căruia vestea i-a fost întărită și de alții, neavînd forțe destule pentru a ține piept unei asemenea mulțimi, și-a părăsit primul gînd, fiind bucuros mai degrabă să-și păstreze neatinsă armata decît să-i piardă pe toți într-o luptă inegală, împotriva unor trupe mai numeroase și mai bine pregătite. De aceea, hotărîndu-se pentru cetatea împărătească, a ales să se îndrepte într-acolo prin Nicomedia. 4. Dar Apelchasem, văzîndu-l din înaltul întăriturilor că pornește pe drumul Constantinopolului, a ieșit afară și a pornit în urmărirea sa, pregătit să-l atace dacă va vedea că-și așază tabăra într-un loc care să-i convină. L-a ajuns în împrejurimile Prenetumului și, pornind înainte, l-a atacat cu înverșunare. Dar Tatikios, la fel de iute, își rînduiește trupele în linie de luptă și ordonă celților să înceapă să-i atace pe barbari, pentru a răspunde nă-

[1] Borsuk, comandant militar selgiucid.
[2] Berkyaruk, sultan selgiucid (1092—1094), fiul lui Melik-Șah.

valei lor cu lăncile lungi întinse înainte; dînd frîu liber, aceştia se reped ca focul asupra barbarilor şi, rupîndu-le rîndurile, seamănă dezordinea printre ei. Astfel Tatikios se întoarce în cele din urmă în cetatea împărătească, trecînd prin Bythinia. 5. În acest timp Apelchasem nu vroia cu nici un chip să stea liniştit. El ţintea spre sceptrul romeilor pentru a-l cuceri sau, dacă nu, atunci cel puţin spre stăpînirea întregii coaste şi a insulelor. Pentru aceasta a pus mai întîi să se construiască corăbii-pirat, pentru că începuse asediul Chiosului (această cetate se află în partea Bythiniei) şi planurile sale se împlineau, sau cel puţin aşa credea el, în vreme ce se asamblau corăbiile. Dar nici acest lucru nu a trecut neluat în seamă de împărat. Şi-a înarmat cu repeziciune biremele, triremele şi celelalte corăbii pe care le avea la îndemînă, apoi, numindu-l comandant pe Manuel Butumites, l-a trimis împotriva lui Apelchasem cu ordinul de a da foc cît mai repede corăbiilor pe care le construia, în orice stadiu se găseau. În plus, l-a trimis pe Tatikios împotriva lui pe uscat, cu forţe importante. 6. Cele două căpetenii au plecat din cetate; cînd Apelchasem l-a văzut pe Butumites ajungînd în grabă pe mare şi aflînd şi de sosirea altora pe uscat, socotind că ţinutul în care se află era nepotrivit, pentru că era înclinat şi îngust şi totodată nefavorabil pentru arcaşi, care nu puteau astfel să ţintească în cavaleria romeică, a ridicat tabăra şi s-a hotărît să se aşeze cu trupele sale într-un loc mai bun. De aceea s-a îndreptat spre locul numit de unii Halykas şi de alţii Kyparissios. 7. Dar Butumites a ajuns pe mare mai repede decît se poate spune şi a dat foc corăbiilor lui Apelchasem. A doua zi, Tatikios a sosit şi el pe uscat şi şi-a aşezat tabăra în locuri potrivite şi apoi, din zori pînă în noapte,

timp de 15 zile, nu a încetat să întindă curse şi să-l atace pe Apelchasem. Dar, cum acesta, în loc să se predea, rezista încontinuu cu tărie, latinii au încetat şi, deşi terenul nu le era favorabil, au început să-l hărţuiască pe Tatikios să accepte să lupte ei singuri cu turcii. Deşi el nu era de acord, văzînd că lui Apelchasem îi vin în fiecare zi întăriri turceşti, a ascultat dorinţa latinilor. În zori şi-a dispus trupele şi l-a atacat pe Apelchasem. Au murit atunci mulţi turci, mulţi au fost luaţi prizonieri, dar cei mai mulţi au luat-o la fugă, fără să se mai îngrijească de bagaje. Apelchasem însuşi a fugit direct la Niceea, scăpînd cu greu. Oamenii lui Tatikios, după ce au adunat o pradă bogată, s-au retras în cele din urmă în tabăra lor. 8. Aflînd acestea, împăratul, care ştia să cîştige sufletul oamenilor şi să înmoaie chiar şi o fire tare ca piatra, a trimis pe dată lui Apelchasem o scrisoare prin care îl sfătuia să renunţe la asemenea încercări zadarnice şi să nu mai atace degeaba ci, mai degrabă, să vină la el, schimbînd greutatea încercărilor sale cu bucuria unor daruri bogate şi a onorurilor[1]. Apelchasem, după ce a aflat că Prosuch ataca cetăţile ocupate de satrapi şi se apropia acum de Niceea pentru a o asedia, făcînd, cum se spune, din nevoie o chestiune de onoare şi dîndu-şi seama totodată de gîndurile împăratului, a primit cu încredere pacea cu el. Odată înţelegerea între ei încheiată, împăratul, care mai urmărea şi un al doilea folos şi nu găsea un alt mijloc de a-l dobîndi, l-a chemat pe Apelchasem în cetatea împărătească pentru a-i da banii şi a-i oferi tot felul de desfătări înainte de a se întoarce la el acasă. 9. Apelchasem a primit şi a fost cinstit în fel şi chip de la

---

[1] Cf. Dölger, 1163 (anul 1092).

intrarea în cetatea împărătească. Dar, cum turcii, stăpîni pe Niceea, ocupau de acum și Nicomedia (cetatea cea mare a Bithyniei), împăratul, vrînd să-i izgonească, a găsit potrivit să ridice pe coastă un castru, în vreme ce se statorniceau aceste dovezi de prietenie. Astfel el a pus pe corăbii de transport tot ce era trebuincios pentru construcție precum și cîțiva constructori, pe care i-a trimis, dînd în grijă ridicarea acesteia drungarului flotei, Eusthatius, căruia îi încredințase taina, poruncindu-i ca, dacă turcii vroiau să treacă, să le arate bunăvoință, să le dea din belșug ce vroiau și să adauge că aceste construcții se făceau cu știrea lui Apelchasem; dar, pentru a-i împiedica să afle ce se petrecea, să nu îngăduie apropierea dinspre coasta Bithyniei a nici unei corăbii. 10. Între timp, împăratul nu înceta de a-i da lui Apelchasem în fiecare zi bani, de a-l invita la baie, la curse de cai, la vînătoare, ducîndu-l să admire monumentele înălțate în locurile publice; a poruncit de asemenea conducătorilor de care să pregătească curse de cai în cinstea oaspetelui său în teatrul construit de marele Constantin[1], stăruind ca celălalt să vină în fiecare zi să privească cursele. Astfel, timpul trecînd, constructorii aveau timp să lucreze. Cînd castrul a fost înălțat și scopul ajuns, el l-a copleșit cu și mai multe daruri, i-a dat titlul de sebastos și, după ce a întărit încă o dată înțelegerea, l-a lăsat să plece, plin de onoruri, peste mare. 11. Cînd acesta a aflat de înălțarea castrului, rănit în adîncul sufletului, s-a arătat astfel ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat și a

[1] Este vorba de hipodromul din Constantinopol, a cărui construire a fost se pare, începută de Septimiu Sever (193–211) și numai desăvîrșită de Constantin cel Mare, cf. Janin, *Constantinople byzantine*, p. 183–194.

tăcut cu desăvîrșire. Se istorisește același lucru și despre Alcibiade.[1] Căci și el i-a înșelat în același chip pe lacedemonienii care nu îl lăsau să reconstruiască Atena distrusă de perși. I-a pus pe atenieni să înalțe din nou cetatea, în vreme ce el a plecat în solie în Lacedemonia. Discuțiile au durat multă vreme, dînd constructorilor răgazul trebuincios și numai după ce viclenia a reușit cu totul, lacedemonienii au aflat de reconstruirea Atenei; și [Demosthenes], din demul Peania[2], într-un loc din discursurile sale amintește chiar de această frumoasă șiretenie. Tot astfel a reușit și planul tatălui meu, pus la cale cu mai multă iscusință decît cel al lui Alcibiade. Căci el l-a ținut cu curse de cai sau alte desfătări pe barbar, amînîndu-i din zi în zi plecarea, ceea ce i-a îngăduit să termine ce avea de făcut și, cînd lucrul a fost complet terminat, abia atunci l-a lăsat pe om să plece din cetatea împărătească.

XI. În acest timp, Prosuch, așa cum era de așteptat, ajungînd la Niceea cu trupe numeroase, a asediat-o, cum îi spusese vizitatorului său Tatikios cu cîtva timp înainte, noaptea, și timp de trei luni nu a încetat asediul. Cînd apărătorii și Apelchasem însuși s-au văzut la capătul puterilor și neputincioși de a mai rezista mult timp lui Prosuch, au trimis soli la împărat cerîndu-i ajutor, căci preferau, spuneau ei, să fie socotiți sclavi, decît să se predea lui Prosuch. Împăratul a ales îndată cele mai bune trupe pe care le avea la îndemînă și le-a trimis în ajutorul lui Apelchasem, înzestrate cu steaguri și insigne împodobite cu ținte de argint.

[1] Ana Comnena confundă aici pe Alcibiade cu Temistocle, cf. Tucidide, I, 90.

[2] Este vorba de Demostene, din demul Peania, vestitul orator atenian (384–322 î.e.n.) și de discursul său *Împotriva lui Leptines* XX, 73, unde se face aluzie la Temistocle, v. mai sus.

2. De fapt, nu pentru a-l ajuta pe Apelchasem a trimis el armata, ci acest ajutor trebuia, după gîndul împăratului, să aducă ruina lui[1]. Căci dacă doi dușmani ai puterii romeice luptau unul împotriva altuia, trebuia să îl ajute pe cel mai slab, nu pentru a-l întări, ci pentru a-l înfrînge pe celălalt, în vreme ce împăratul avea să-l atace pe acesta și să ia în stăpînire cetatea care pînă acum nu era în cuprinsul imperiului său. Astfel, cucerind puțin cîte puțin cetățile, una după alta, el întindea granițele stăpînirii romeice, reduse la aproape nimic, mai ales de cînd era victorioasă lancea turcească. 3. Căci era, într-adevăr, o vreme, cînd granițele stăpînirii romeice erau cele două coloane care stau între Orient și Occident, la apus coloanele numite „ale lui Hercule" și la răsărit coloanele lui Dionysos[2], aflate undeva aproape de granițele Indiei. Cît despre întindere, nu este ușor de spus cît de mare era puterea imperiului romeic: cuprindea într-o parte Egiptul, Meroe, toată țara troglodiților, ținuturile care se mărgineau cu pustiul, iar în cealaltă vestita Thule[3] și toate neamurile care trăiesc în ținuturile din nord, mai jos de care se află polul boreal. Dar, în momentul în care vorbim, în Orient Bosforul, care este aproape, și în Occident cetatea Adrianopolului erau granițele puterii romeice. Între timp, respingîndu-i,

[1] Chalandon, p. 101, fixează evenimentele în 1086. Dölger și Cl. Cahen în 1092. Pentru discuția în jurul controversatei chestiuni a cronologiei acestei părți a *Alexiadei*, plină de contradicții, v. Liubarski, n. 708.

[2] „Coloanele lui Hercule" este denumirea arhaică a Gibraltarului. Nu este limpede la ce se referă Ana Comnena atunci cînd folosește denumirea „coloanele lui Dionysos".

[3] Meroe, oraș pe malul Nilului, veche capitală a Egiptului. Țara troglodiților este denumirea arhaică a Etiopiei. Thule este denumirea zonelor scandinave și nordice și, ca aici, a Marii Britanii, folosită destul de liber de Ana Comnena.

cum se zice, cu amîndouă mîinile pe barbari, care atacau de fiecare parte, și rotindu-se în jurul Bizanțului luat ca centru, împăratul Alexios a lărgit cercul imperiului și în Occident i-a dat ca graniță marea Adriatică, iar în Orient Eufratul și Tigrul. Ar fi adus imperiul la înflorirea dinainte dacă războaiele, suferințele și primejdiile continue nu i-ar fi stăvilit avîntul (căci împăratului îi plăcea să se expună unor primejdii și mari și dese). 4. Astfel, așa cum am început să spun, cînd i-a trimis o armată tiranului Niceei, Apelchasem, gîndul nu-i era să-l scoată pe acesta din primejdie, ci să dobîndească o victorie pentru sine; soarta nu l-a ajutat totuși în aceasta. Căci iată ce s-a întîmplat oamenilor săi. Trupele trimise de el au ajuns în mica cetate numită Sfîntul Gheorghe[1] și turcii le-au deschis îndată porțile. Soldații s-au urcat pe crenelurile întăriturilor, deasupra porții de est, unde au dus buluc steagurile și insignele, cu multă zarvă și scoțînd fără încetare strigăte de război. Cei din afară, îngroziți de acestea, au ridicat asediul chiar în acea noapte, închipuindu-și că venise împăratul însuși, iar trupele romeice s-au întors și ele în cetatea împărătească. Căci numărul lor nu le îngăduia să reziste năvalei perșilor pe care se așteptau să-i vadă sosind de la capătul imperiului turc.

XII. Sultanul era în așteptarea lui Siaus și, cînd a văzut că întîrzie și a aflat apoi ce a săvîrșit, cum l-a izgonit prin viclenie pe Charatikes din Sinope, cum a primit sfîntul botez și a fost trimis în Occident de către împărat cu titlul de duce de Anchialos, a fost și întristat și mînios totodată. A socotit

[1] Ana se referă la o așezare din apropierea Nicomediei. Acolo se găseau biserica și fortăreața Sf. Gheorghe, cf. Liubarski, n. 702, Leib, II, p. 74, m. 1.

atunci că trebuie să-l trimită pe Puzan[1] cu o armată împotriva lui Apelchasem și, în același timp, i-a dat o scrisoare către împărat, în care vorbea de alianță printr-o căsătorie. Scrisoarea cuprindea acestea: „Am aflat, măria ta, despre tine, cum că, abia înălțat la conducerea imperiului, te-ai aflat în fața a numeroase primejdii, cum sciții se pregătesc împotriva ta, cînd abia ai terminat cu latinii și cum emirul Apelchasem, după ce a încălcat tratatul pe care Soliman l-a încheiat cu tine, jefuiește Asia întreagă, pînă la Damalis. Dacă vrei ca Apelchasem să fie izgonit din aceste ținuturi și Asia împreună cu Antiohia să ajungă din nou în puterea ta, trimite-o pe fiica ta ca soție pentru cel dintîi născut din fiii mei[2]. Astfel, pe viitor nu vei mai întîlni nici o piedică și toate îți vor reuși, avîndu-mă aliat pe mine, nu numai în Orient, ci pînă la Illyricum și tot Occidentul; cu ajutorul forțelor pe care ți le vom trimite, nimeni nu-ți va mai sta în cale de acum înainte." 2. Acestea sînt lucrurile hotărîte de sultanul perșilor; Puzan, ajungînd la Niceea, după o primă încercare urmată de mai multe altele, de asemenea zadarnice, pentru a o cuceri, căci Apelchasem rezista vitejește și primea de la împărat ajutorul pe care îl cerea, s-a hotărît să atace alte orașe și cetăți; a plecat și și-a așezat tabăra pe malul rîului Lampe, care curge în apropiere de Lopadion. După plecarea acestuia, Apelchasem a încărcat pe 15 catîri cît aur puteau căra și a plecat la sultanul perșilor, ca să-i dea acestuia în dar pentru a nu i se lua comanda. L-a găsit pe sultan pe cînd se afla în apropiere de Spacha. 3. Cum celălalt nu vroia să-l primească, Apelchasem s-a folosit de niște mijlocitori. Sultanul însă, pe care aceștia îl necăjeau, i-a răspuns: „Dacă i-am dat odată pentru totdeauna comanda emirului Puzan, nu vreau să i-o mai iau. Să meargă să-l caute, să-i dea banii și să-i spună ce-o vrea. Hotărîrea pe care o va lua Puzan, va fi și voința mea." După ce a zăbovit acolo atîta timp și s-a străduit atît fără să reușească nimic, acesta a plecat, îndreptîndu-se spre Puzan, cînd a întîlnit în cale 200 de satrapi dintre cei mai aleși pe care acesta îi trimisese împotriva lui, căci plecarea din Niceea nu trecuse neluată în seamă de dușmanul său. Aceștia l-au făcut prizonier, l-au prins cu un laț făcut din corzi de arc și l-au sugrumat; după părerea mea, cel ce pusese totul la cale nu era totuși Puzan, ci sultanul, care dăduse poruncă să se termine astfel cu Apelchasem. 4. Astfel s-a întîmplat cu Apelchasem. Împăratul, citind scrisoarea sultanului, nu vroia să dea nicicum atenție celor spuse de el. Și cum ar fi putut? Căci fiica împăratului, pe care scrisoarea o cerea de soție pentru fiul mai mare al barbarului, ar fi fost cu siguranță nenorocită dacă ar fi plecat în Persia să împartă o coroană mai rea ca orice nenorocire. Dar nici Dumnezeu nu a îngăduit aceasta, nici împăratul nu se gîndea să facă un asemenea lucru, nici dacă situația sa ar fi ajuns fără ieșire. Căci, auzind prima dată scrisoarea, el și-a bătut joc de ceea ce vroia barbarul, murmurînd: „Diavolul i-a vîrît aceasta în cap." Totuși, deși acesta era gîndul împăratului cu privire la căsătorie, a socotit că trebuie să țină în așteptare, prin speranțe zadarnice, sufletul sultanului; l-a chemat așadar pe Kurtikios împreună cu alți trei și i-a trimis în solie cu scrisori, prin care îl anunța că primea cu bucurie pacea și că îi erau pe plac propunerile, dar în același timp îi făcea și el mai multe cereri care tindeau să

[1] Buzan, emir turc selgiucid, stăpînitor al Edessei.
[2] Este vorba de Berkyaruk. Ambasada trebuie datată vara-toamna anului 1092, cf. Liubarski, n. 703.

amîne totul cîtva timp[1]. Solii din Bizanț nici nu ajunseseră la Chorassan, cînd au făcut cale întoarsă, aflînd de moartea sultanului. 5. Căci Tutush, fratele acestuia, după ce pusese la cale omorîrea emirului Soliman și a ginerelui său, care plecase în Arabia împotriva lui cu o armată, era acum plin de trufie și, aflînd vestea că sultanul pregătea o înțelegere de pace cu împăratul, a pus la cale moartea fratelui său. A chemat doisprezece Chassii[2] sîngeroși, căci așa sînt numiți în limba persană, și i-a trimis imediat la sultan ca soli, arătîndu-le totodată și cum să-l omoare pe fratele său. „Mergeți, le-a spus el, și anunțați-l de la început că aveți de gînd să dezvăluiți cîteva taine sultanului și apoi, după ce veți intra, apropiați-vă ca și cum ați vrea să-i vorbiți la ureche și atunci, pe dată, omorîți-l pe fratele meu." 6. Solii, sau mai degrabă ucigașii, ca și cum ar fi fost trimiși la o masă sau la un ospăț, plecară în grabă să-l omoare pe sultan. Găsindu-l beat, în toată libertatea, căci garda sultanului stătea mai departe, s-au apropiat și, scoțînd pumnalele ascunse sub braț, le-au înfipt pe dată în nefericit. Căci astfel este firea acestor Chassii, le place sîngele și este pentru ei o desfătare să poată împlînta pumnalul în măruntaiele omenești. Apoi, cînd ceilalți se aruncă îndată asupra lor și le înfig pumnalele în pîntece, socot o cinste să moară astfel, căci ei primesc și-și trec unii altora ca pe o moștenire de familie această meserie de

[1] Cf. Dölger, 1164 (anul 1092).

[2] Sau asasini, membri ai unei secte islamice fanatice din a doua jumătate a secolului al XI-lea și din secolul al XII-lea. Adepții ei, numiți *nizarisi* „mîncători de hașiș" (în arabă *hașșașin*) au organizat lupta împotriva selgiucizilor în Iran și Siria, practicînd un soi de terorism politic, cf. D. Sourdel și J. Sourdel-Thomine, *Civilizația Islamului clasic*, București, 1975, III, p. 68.

ucigași. Astfel, Tutush nu l-a mai văzut pe nici unul din oamenii care, într-un fel, au plătit cu viața lor omorul[1]. 7. Între timp Puzan, aflînd aceasta, a plecat din nou cu toate forțele spre Chorassan. Cînd a ajuns aproape, l-a întîlnit pe Tutush, fratele celui mort, și pe dată s-a pornit o luptă înverșunată; în vreme ce armatele luptau și una și cealaltă cu îndîrjire, nevrînd să cedeze victoria, Puzan, care se bătea cu curaj și făcea ravagii în liniile dușmane, a căzut și el, rănit de moarte[2]. Atunci oamenii săi și-au căutat salvarea în fugă și s-au înprăștiat în toate părțile. Tutush s-a întors victorios la Chorassan ca și cum ar fi purtat deja titlul de sultan, fiind însă amenințat de un alt pericol. Căci Parghiaruch, fiul lui Taparas[3], sultanul omorît, l-a întîlnit și, ca un leu care se bucură găsind o pradă bună, cum spune poetul[4], l-a atacat cu toate forțele plin de îndrăzneală și, zdrobind cu totul trupele lui Tutush, le-a urmărit cu înverșunare în fuga lor. A fost omorît atunci și Tutush, cel care era plin de orgoliu, ca și Novat[5]. 8. În vreme ce Apelchasem plecase cu bani spre sultanul din Chorassan, așa cum a arătat istorisirea noastră, fratele său, Pulchas, venind la Niceea, a cucerit-o. Împăratul, aflînd aceasta, i-a făgăduit daruri mărețe dacă îi preda lui cetatea și o părăsea. Pulchas, deși vroia, amîna totuși, cu gîndul la Apelchasem, și-i tri-

[1] Pentru cronologia acestor evenimente care se situează între 1086 și 1092, vezi Lubarski, n. 708. Ana Comnena comite numeroase greșeli, ceea ce ridică în fața cercetătorilor probleme dificile, de datare.

[2] Buzan a fost ucis de Tutush în 1094.

[3] Nume dat de Ana Comnena lui Melik-Șah, v. Moravcsik, II, p. 298.

[4] *Iliada*, III, 23.

[5] Novat, ereziarh cartaginez din secolul al III-lea e.n. A devenit proverbial pentru orgoliul său.

mitea împăratului scrisoare după scrisoare, ținîndu-l în așteptare, dar, de fapt, așteptînd întoarcerea fratelui său. Între timp s-au petrecut pe scurt următoarele: sultanul din Chorassan, care fusese omorît de cei numiți Chassii, îi ținuse mai întîi la el pe cei doi fii ai marelui Soliman. Aceștia, după moartea lui violentă, au fugit din Chorassan și s-au dus în grabă la Niceea. Cînd au ajuns acolo, apărătorii cetății i-au primit cu bucurie și Pulchas le-a dat pe dată Niceea, ca pe o moștenire de familie. Cel dintîi născut dintre ei, Klitziasthlas[1], a primit titlul de sultan. Acesta a chemat femeile și copiii războinicilor care se aflau atunci la Niceea și i-a așezat aici, hotărînd ca această cetate să fie, cum s-ar spune, reședința sultanilor. După ce a luat toate aceste măsuri cu privire la Niceea, l-a suspendat pe Pulchas de la comandă, a pus satrapii Niceei sub ascultarea arhisatrapului Muchumet și, lăsîndu-l pe el aici, a plecat împotriva Melitenei.

XIII. Dar aceasta este de-ajuns despre sultani; arhisatrapul Elchanes[2] cu trupele sale a luat în stăpînire Apolloniada și Cyzicul (cetăți aflate amîndouă la țărmul mării) și a început să pustiiască întreaga coastă. Aflînd aceasta, împăratul a strîns toate bărcile pe care le avea (căci flota nu fusese încă echipată și, punînd la helepole soldați curajoși, a căror comandă a încredințat-o lui Alexandru Euphorbenos[3], om ilustru prin neamul său și vestit prin vitejie, l-a trimis împotriva lui Elchanes. Îndată ce acesta a ajuns la Apolloniada, a început asediul. După șase zile, în timpul

[1] Kilidj-Arslan, I, sultan selgiucid (1092—1107).
[2] Ilkhan, titlu folosit de Ana Comnena ca nume propriu.
[3] Probabil socrul surorii Anei Comnena, Maria.

cărora nu a întrerupt nici noaptea lucrările de asediu, a ocupat incinta exterioară a cetății, care se numește acum, în mod obișnuit, „cea din afara zidurilor". Elchanes a apărat și el vitejește cetatea, așteptînd întăriri din afară. 2. Astfel, cînd Alexandru a văzut că o mare armată de barbari veneau în ajutorul lui Elchanes, oamenii săi nefiind decît cît o mică parte din trupele care veneau, a socotit că e mai bine, dacă nu putea învinge, să-și păstreze trupele neatinse. Văzînd că situația era foarte grea acum și nu mai aveau nici un mijloc de scăpare, s-a gîndit la mare și a încercat să răzbată pe fluviu, îmbarcîndu-se pe corăbiile sale. Dar Elchanes i-a bănuit gîndul și a ocupat dinainte trecerea spre lac și podul de peste fluviu, în locul unde s-a înălțat odinioară un sanctuar de către sfînta Elena în cinstea marelui Constantin, al cărui nume îl poartă podul și astăzi[1]. La trecerea de care am vorbit și pe pod, el a așezat de fiecare parte războinici încercați, dîndu-le ordin să pîndească venirea vaselor. Cu toții, urcați în bărcile de care am vorbit mai înainte, au căzut în cursa lui Elchanes, aflată la intrarea în lac; cînd și-au dat seama de primejdia în care se aflau, nemaiștiind ce să facă, și-au îndreptat bărcile spre țărm, unde au sărit pe pămînt. Atunci turcii i-au atacat și s-a pornit o luptă aprigă. Mulți războinici buni au fost făcuți prizonieri, mulți alții au căzut în fluviu și au fost tîrîți de curent. 3. Aflînd aceasta, împăratul, care nu suferea o înfrîngere, a trimis pe uscat împotriva dușmanilor o armată puternică sub comanda lui Opos. Acesta a ajuns la Cyzic, pe care l-a ocupat printr-un singur atac, apoi, luînd din trupele sale cam 300 de oameni, războinici viteji, obișnuiți

[1] Lacul Artinia (azi, Ulubat). Rîul este vechiul Rhyndakos.

cu asediul, i-a trimis împotriva lui Poimanenos. Aceștia l-au înfrînt de la primul atac: au măcelărit o parte din apărători și i-au dus pe alții prizonieri la Opos. Acesta i-a trimis împăratului; plecînd apoi de acolo, s-a îndreptat spre Apolloniada și a început să o asedieze fără odihnă. 4. Elchanes, neavînd atunci forțe suficiente pentru a rezista, i-a predat îndată cetatea și s-a dus la împărat ca fugar împreună cu rudele lui de sînge. A fost aici copleșit cu mii de onoruri și l-a primit pe cel mai prețios, adică sfîntul botez. Toți cei, care nu au vrut să-l urmeze pe Skaliarios și...[1] care mai tîrziu au fost onorați cu titlul de hiperperilampros (aceștia erau arhisatrapi dintre cei mai distinși), aflînd de bunăvoința și dărnicia împăratului față de Elchanes, au venit și ei și au primit ce doreau. Căci împăratul, prin virtutea și prin felul său de a vorbi, era într-adevăr, s-o spunem, un pontif plin de pietate. El știa să-i învețe pe alții în chip minunat dogmele noastre. Avea stăruința și convingerea unui apostol și avea în gînd să-i aducă la credința noastră nu numai pe vestiții nomazi sciți, dar și toată Persia, și pe barbarii care trăiau în Egipt și Libia, slujind lui Mohamet.

XIV. Dar destul despre acestea. Avînd de gînd să istorisesc o invazie asupra împărăției romeilor, mai grozavă și mai mare decît celelalte, descriu totul de la început; căci aceștia au venit unii după alții ca niște valuri. Un trib de sciți, care erau zilnic atacați de sarmați[2], și-au părăsit căminele și au coborît spre Dunăre. Trebuind să se înțeleagă cu cei care trăiau în părțile Dunării, cu încuviințarea tuturor,

[1] Lacună în text.
[2] Sarmații = cumanii; după Moravcsik, II, p. 270 ei sînt uzii.

au început să ducă tratative cu căpeteniile lor[1], cu Tatos, cel numit Chalis, Sesthlav și Satzas (căci trebuie să amintesc numele celor mai mari, chiar dacă cuprinsul istorisirii mele are de suferit); primul ocupa Dristra, ceilalți Bitzina și alte cetăți. După ce au ajuns la o înțelegere cu aceștia, ei au trecut liber Dunărea, jefuind ținuturile mărginașe și cucerind și cîteva locuri întărite. Apoi, rămînînd un timp liniștiți, au arat pămîntul și au semănat mei și grîu. 2. Dar vestitul manicheean Traulos, împreună cu tovarășii săi și cu cei de aceeași religie, care ocupau în vîrful unei înălțimi cetatea Beliatoba, oameni despre care istorisirea mea a amintit pe larg[2], au auzit vorbindu-se de acești sciți și, dînd în vileag ceea ce plănuiau de mult, după ce au ocupat potecile abrupte și defileele, i-au chemat pe sciți și au început să pustiască întregul ținut romeic. Căci manicheenii, neam foarte războinic din fire, sînt totdeauna doritori de sînge omenesc, asemenea cîinilor. 3. Aflînd aceasta, împăratul Alexios, știind că domesticul Occidentului, Pakurianos, era foarte priceput să comande o armată, să o așeze în linie de luptă și să o conducă potrivit împrejurărilor, i-a poruncit să ia trupe și să pornească împotriva acestui dușman, împreună cu Branas (un alt bărbat foarte războinic). Pakurianos i-a întîlnit pe sciți la ieșirea din defileu, pe cînd se aflau în tabără lîngă Beliatoba; văzînd mulțimea lor nenumărată, a renunțat să-i mai atace, socotind că e mai

[1] Pasajul a stîrnit numeroase discuții în istoriografia noastră, după ce N. Iorga a identificat în căpeteniile „sciților" pomenite de Ana Comnena pe conducătorii unor formațiuni politice românești. Pentru istoricul chestiunii și detalii vezi *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, București, 1975, p. 89.
[2] Cf. *Alexiada*, VI, IV, 2.

bine în această situație să-și păstreze trupele neatinse, fără să-i atace, decît să înceapă o luptă cu sciții și să piardă mulți oameni apărîndu-se. Dar acest lucru nu a fost pe placul lui Branas, care era îndrăzneț și iubea primejdia ca nimeni altul. Atunci domesticul, pentru a nu da loc la bănuiala că ar fi fricos, pentru că evita lupta, cedînd înflăcărării lui Branas, a poruncit tuturor oamenilor săi să se înarmeze și, așezîndu-i în linie de bătaie, i-a atacat pe sciți, așezîndu-se în centrul falangei. Dar armata romeilor nefiind nici cît cea mai mică parte din mulțimea dușmanilor, au fost cu toții îngroziți îndată ce i-au văzut pe sciți. Cu toate acestea i-au atacat și mulți au fost omorîți în luptă, iar Branas însuși a căzut, rănit de moarte. Domesticul, luptînd cu îndîrjire și atacîndu-i cu furie pe dușmani, se izbește de un stejar și își dă sufletul pe loc. Atunci restul armatei s-a risipit în toate părțile. 4. Aflînd acestea, împăratul i-a plîns pe cei ce căzuseră, pe fiecare în parte și pe toți laolaltă, dar, întristat mai ales de moartea domesticului, a vărsat șiroaie de lacrimi. Căci el, încă înainte de a se înălța la putere, ținea mult la acest om. Totuși, în loc să fie descurajat de aceasta, l-a chemat pe Tatikios și l-a trimis la Adrianopol, cu o mulțime de bani, pentru a le da soldaților solda anuală ca și pentru a aduna de peste tot trupe cu care să alcătuiască o armată gata de luptă. I-a poruncit lui Humbertopulos să lase la Cyzic o garnizoană puternică și, numai cu celții, să pornească în grabă spre Tatikios. Acesta, văzîndu-i pe latini și pe Humbertopulos, a căpătat încredere și, avînd adunată o armată destul de numeroasă, a pornit direct împotriva sciților. 5. Ajungînd aproape de Philippopolis, și-a așezat tabăra pe malul fluviului care curge pe la Blisnos[1]. Văzîndu-i pe sciți că se întorc din incursiunile lor de jaf cu o mare pradă și cu prizonieri, deși abia își duseseră bagajele în interiorul întăriturilor, a dislocat o parte din trupe și le-a trimis împotriva dușmanului. S-a înarmat și el și a ordonat tuturor să-și pună platoșele, apoi, dispunîndu-și falangele în linie, a plecat în urma soldaților trimiși mai înainte. Văzînd că sciții cu prada și prizonierii se întorseseră la restul armatei scite pe malul Eurusului, a împărțit trupele în două și, ordonîndu-le să scoată strigătul de război, a căzut asupra barbarilor cu multă zarvă și zgomot. A început o luptă încleștată, cei mai mulți dintre sciți au murit, dar mulți au scăpat, fugind care încotro. Tatikios a luat toată prada și s-a întors în Philippopolis victorios. 6. Acolo, după ce și-a lăsat armata, a început să se gîndească pe unde și cum putea să-i atace din nou pe barbari. Știind că mulțimea lor era nenumărată, a trimis soli peste tot pentru a putea afla cît mai des mișcările sciților. Toți s-au întors, spunîndu-i că o mare mulțime de barbari se afla în împrejurimile Beliatobei și pustia ținutul. Tatikios, care se aștepta la venirea sciților, neavînd destule trupe pentru a rezista unei asemenea mulțimi, a rămas surprins și, deși nu știa ce să facă, și-a ascuțit totuși sabia și i-a îndemnat pe oameni la luptă. Tocmai atunci a venit un om, spunîndu-i că barbarii se îndreptau spre el și erau de-acum foarte aproape. 7. Acesta, îngrijorat, și-a înarmat pe dată toate trupele, a trecut Eurusul, și-a împărțit falangele în unități de luptă și le-a dispus în linie, iar el s-a așezat în centrul formației. Barbarii, care erau rînduiți

[1] Blisnos, cetate situată la vest de Philippopolis (Plovdiv), pe malul rîului Sazlijka, cf. Liubarski, n. 729.

după obiceiul sciților și își așezaseră trupele pentru luptă, păreau să caute ciocnirea și îi provocau, ca să spunem așa, pe dușmani. De fapt, cele două armate se temeau și amînau lupta: romeii pentru că erau îngroziți de mulțimea sciților și sciții pentru că vedeau numai platoșe, steaguri, arme strălucitoare, fulgere care sclipeau și luceau ca stelele. Dintre toți numai latinii, netemători și îndrăzneți, vroiau să atace ei primii, ascuțindu-și și dinții și săbiile. Dar Tatikios îi ținea pe loc, fiind un om cumpănit și priceput să prevadă fără greutate ce se va mai întîmpla. Cele două armate se aflau așadar față în față, ca și cum una ar fi așteptat mișcările celeilalte și nici un soldat nu pornea înainte călare în spațiul dintre ele; la apusul soarelui fiecare dintre comandanții armatelor s-a reîntors în tabăra sa. Așa s-a întîmplat două zile la rînd: comandanții se pregăteau de luptă și își așezau fiecare trupele în linie de bătaie, astfel că, deoarece nici unul nu îndrăznea să-l atace pe celălalt, în zorii zilei a treia, sciții s-au retras. Îndată ce și-a dat seama de aceasta, Tatikios a pornit în urmărirea lor, dar, cum se spune, „era pe jos după un car lidian."[1] Căci sciții au străbătut primii Sidera[2], cum se numește această vale, și, neputînd să-i ajungă, celălalt s-a întors împreună cu toate trupele la Adrianopol. I-a lăsat acolo pe celți și, poruncind tuturor soldaților să plece acasă, s-a întors în cetatea împărătească.

[1] Proverb pindaric, cunoscut de Ana Comnena prin Plutarh, *Moralia*, 65 B.

[2] Sidera sau *Siderai Pylai* (= Porțile de Fier), trecătoare în Balcani, azi Dobrol, cf. Leib, II, p. 86, n. 1.

CARTEA a VII-a

I. Odată cu sosirea primăverii[1], Tzelgu (căpetenia care se afla în fruntea armatei sciților) a trecut valea superioară a Dunării în fruntea unei armate puternice, cam de optzeci de mii de oameni, sarmați și sciți, și cu un corp numeros de daci, al căror conducător se numea Solomon[2], și a început să jefuiască cetățile din jurul Chariopolisului[3]. A ajuns și pînă la Chariopolis și, după ce și-a luat o pradă bogată, s-a așezat la locul numit Skotinos. Aflînd aceasta, Maurokatakalon Nikolaos și Bempetziotes, care se numea astfel după locul său de baștină[4], au ocupat Pamphilonul[5] cu trupele pe care le aveau. Văzînd că locuitorii satelor din ținuturile înveci-

[1] În primăvara anului 1087.

[2] În mod eronat, prin *daci* Ana Comnena înțelege pe unguri. Solomon este fostul rege al Ungariei (1063–1074), alungat din scaun de Geza I (1074–1077). Solomon reprezentase în viața statului ungar tendința filogermană, în vreme ce Geza I pe cea filobizantină, cf. Moravcsik, *Cambridge Medieval History*, IV, 1, 1966, p. 578–579.

[3] Azi, Irebol, nu departe de Rodosto, Turcia.

[4] Un oraș cu numele Bempetz este atestat pe Eufrat, cf. Liubarski, n. 736.

[5] Localitate situată între Demotika și Rodosto, în apropiere de actualul Uzun kiupriu, Turcia.

nate se refugiau în orașe și în cetățile întărite, cuprinși de o teamă grozavă, au plecat din locul numit Pamphilon și s-au îndreptat spre micul oraș Kule[1] cu toată armata. Venind în urma lor și văzînd, cum se zice, pe „codașul" armatei romeilor (acesta este cuvîntul cunoscut de soldați), sciții s-au apropiat, mergînd, ca să spunem așa, pe urmele armatei romeilor. 2. Mijea de-acum de ziuă cînd Tzelgu și-a așezat trupele, cu gîndul de a-l ataca pe Maurokatakalon. Acesta, împreună cu cîțiva dintre comandanți, s-a urcat pe colina care se înălța deasupra cîmpiei, pentru a cerceta forțele barbarilor. Văzînd mulțimea sciților, deși ardea de dorința de a lupta, s-a hotărît să mai amîne, căci își dădea seama că armata romeică nu era nici cît cea mai mică parte din trupele barbare. Întorcîndu-se înapoi, s-a gîndit împreună cu comandanții întregii armate și cu Ioannakes[2], dacă era potrivit să-i atace pe sciți. Cum ceilalți îl îndemnau și era și el înclinat spre aceasta, a pornit lupta cu barbarii. În această bătălie au căzut răniți mulți sciți și nu mai puțini au fost omorîți. Tzelgu însuși, luptînd vitejește și învălmășind liniile, a căzut și el, lovit mortal. Mulți s-au prăbușit în timp ce fugeau, în rîul care curge între locul numit Skotinos și Kule, și s-au înecat împiedicîndu-se unii de alții. După ce au repurtat această victorie strălucită asupra sciților, trupele împăratului s-au întors în marea cetate. Au primit din partea [împăratului] daruri și demnități după merit, plecînd apoi cu Adrian Comnenul, fratele împăratului, care fusese numit mare domestic al Occidentului.

[1] Fortăreață situată pe drumul dintre Aenos și Constantinopol.
[2] Vasilios Kurtikios, supranumit Ioannakes, un nepot al lui Nikephoros Bryennios, intim al lui Alexios Comnenul.

II. După ce au fost astfel izgoniți din ținuturile Macedoniei și din Philippopolis [sciții] s-au retras pe malul Istrului și și-au așezat acolo tabăra, făcînd prădăciuni fără reținere în ținuturile noastre, ca și cum ar fi fost ale lor. Aflînd acestea, împăratul nu a putut îngădui ca sciții să treacă iarăși prin defileele munților și să pricinuiască pagube și mai rele decît cele dinainte. Așa încît, pregătindu-și cele trebuincioase și înarmîndu-și oamenii, a pornit spre Adrianopol pentru ca de acolo să se îndrepte spre Lardeea[1], care se află între Diampolis[2] și Goloe[3]. În acest loc el l-a numit comandant pe Gheorghe Euphorbenos și l-a trimis împotriva Dristrei pe mare. 2. Împăratul a mai rămas patruzeci de zile în aceste ținuturi, pentru a aduna trupe de peste tot. Cînd și-a recrutat o armată destul de numeroasă, a ținut sfat pentru a hotărî dacă era bine să treacă defileele munților și să-i atace pe sciți: „Nu trebuie să le dăm cîtuși de puțin răgaz sciților, a spus el, și avea dreptate să spună aceasta cu privire la barbari. Căci expedițiile sciților nu începeau într-unul din cele patru anotimpuri, pentru a se termina în următorul, de pildă din vară pînă la apariția toamnei sau la sosirea iernii. Nici măcar ciclul unui an nu a cuprins tot răul, ci timp de mulți ani imperiul romeilor a fost astfel tulburat, deși noi nu am istorisit decît cîteva întîmplări dintr-o mulțime[4]. Era totodată cu neputință să-i dezbine cineva prin viclenie; cu toate încercările numeroase ale împăratului, nici unul, nici măcar în taină, nu a trecut de partea sa, într-atît sînt de nezdruncinat

[1] Lardeea, localitate situată la est de actualul Sliven.
[2] Diampolis, azi Iambol, în Bulgaria.
[3] Cetate situată lîngă actualul Lazarevo, în valea Tundjei.
[4] Cf. Psellos, *Cronografia*, I, XXV.

aceştia în ceea ce au hotărît. 3. Nikephoros Bryennios şi Grigore Maurokatakalon, pe care împăratul îl răscumpărase cu preţul de 40 000, cînd fusese luat prizonier de sciţi, nu erau de părere să-i atace în Paristrion, dar Gheorghe Paleologul, Nikolaos Maurokatakalon şi alţi tineri care erau în floarea vîrstei îl îndemnau pe împărat în luarea unei hotărîri, vrînd să-l convingă să treacă văile Hemosului şi să dea lupta cu sciţii, în Paristrion[1]. De partea lor erau şi cei doi fii ai împăratului Diogenes, Nikephoros şi Leon, născuţi în Porphyra, după înălţarea sa pe tronul imperiului, şi pentru aceasta numiţi porphyrogeneţi. 4. Porphyra este o sală a palatului împărătesc, de forma unui patrat, de jos pînă la baza acoperişului, de unde se termină în piramidă, şi are vederea spre mare, către port, în locul unde se află boii şi leii de piatră; pe jos este pardosită cu marmoră şi pereţii sînt şi ei acoperiţi; nu este o marmoră obişnuită, nici măcar costisitoare, şi nici nu e rară, ci din cea pe care vechii împăraţi o aduceau de la Roma. Această marmură, ca să spunem totul, are în întregime culoarea purpurie, împestriţată cu puncte albe cît firul de nisip. Din cauza marmurei, cred, străbunii noştri au numit această sală „Porphyra". 5. Astfel, cum spuneam, cînd a răsunat puternic trîmbiţa, chemîndu-i pe toţi să apuce pe drumul spre Hemos, pentru a porni împotriva sciţilor, Bryennios, după ce a încercat în fel şi chip, dar zadarnic, să-l abată pe împărat din ceea ce-şi pusese în gînd, i-a spus hotărît: „Să ştii, împărate, că dacă treci de Hemos, ai să preţuieşti caii cei mai iuţi." Cînd cineva l-a întrebat ce însemna aceasta, el i-a răspuns: „Vor fugi cu toţii". Căci acest războinic, deşi îşi pierduse vederea din cauza unei revolte, era cunoscut ca cel mai priceput sfătuitor şi cel mai bun dintre mulţi, care cunoştea de asemenea strategia şi tactica. Pentru felul cum a fost orbit Bryennios despre care vorbim, în urma unei răzvrătiri sau a unei revolte împotriva împăratului Botaniates, şi cum, fiind luat prizonier de Alexios Comnenul, pe atunci mare domestic al armatelor din Occident şi Orient, a fost predat lui Borilos cu ochii neatinşi, îi vom trimite pe cei ce doresc să afle amănunte la marele cezar[1]. 6. Căci cezarul, care a ajuns ginerele lui Alexios, cînd acesta luase sceptrul romeic, era fiul acestui Bryennios. Dar, poposind asupra acestor lucruri, sufletul îmi e tulburat şi mă simt plină de emoţie. Acest om cu minte cultivată se deosebea între toţi prin înţelepciunea sa. Căci toate, forţă, îndemînare, frumuseţe, pe scurt, toate însuşirile sufletului şi ale trupului se întîlneau laolaltă pentru a împodobi acest bărbat. El este singurul pe care l-a creat natura şi pe care Dumnezeu l-a plămădit astfel, minunat în toate. La fel cum Homer l-a cîntat pe Ahile dintre toţi acheenii, tot astfel s-ar putea spune că cezarul meu s-a arătat cel mai strălucitor dintre toţi cei care au existat sub soare. Astfel, cezarul, care era foarte priceput în arta militară, nu era străin nici de literatură; el a citit toate scrierile şi, aplecat spre toate ştiinţele, a adunat cunoştinţe foarte variate atît din timpul nostru, cît şi din vechime. În cele din urmă a început şi el să scrie şi, la porunca stăpînei şi mamei mele, împărăteasa Irina, a cumpus o operă valoroasă care merită să fie citită, în care a scris istoria tatălui meu înainte ca acesta să fi luat frînele imperiului. El arată în această scriere cu exactitate ce a făcut Bryennios şi de asemenea istoriseşte cu

[1] Adică în tema Paristrion care se întindea la sud de Dunăre, incluzînd Dobrogea.

[1] Cf. Bryennios, IV, 1—18; *Alexiada*, I, IV, — VI.

sinceritate suferințele tatălui și isprăvile socrului său; el nu putea să spună neadevăruri despre acești doi oameni, căci era ginerele unuia și era înrudit prin sînge cu celălalt. Am vorbit deja despre acestea în primele cărți ale istorisirii de față. 7. Sciții au văzut, așadar, că Gheorghe Euphorbenos venea împotriva lor cu o armată uriașă și cu o flotă pe Istru (acest fluviu izvorăște din munții înalți din vest și, după mai multe cataracte, se varsă în Pontul Euxin prin cinci brațe; este lung, curge cu ape bogate prin cîmpii întinse și, fiind navigabil, pe el plutesc corăbiile cele mai mari, cu încărcătură grea. Nu are un singur nume, ci în sus, spre izvoare, poartă numele de Danubius, iar jos, spre guri, se cheamă Istru). Așadar, după ce sciții au văzut că Gheorghe Euphorbenos venise pe fluviu, și, aflînd ei că pe uscat împăratul se apropia în marș cu o armată foarte numeroasă, și-au dat seama că nu puteau da lupta în două părți deodată și au căutat să scape dintr-un pericol foarte mare. De aceea au trimis o solie de cinci sute de sciți, pentru a afla care ar fi condițiile de pace, totodată strecurînd în vorbele lor amenințări; trebuiau să făgăduiască în această împrejurare că, dacă împăratul le va îndeplini cererile, îi vor da 30 000 de călăreți peste ceea ce cerea el. 8. Împăratul a înțeles viclenia sciților, că o asemenea solie era numai o prefăcătorie din cauza pericolului apropiat și că, la prima ocazie, ei aveau să aprindă un incendiu uriaș cu scînteia dușmăniei lor, ascunsă sub cenușă, astfel că nu a primit solia. Dar, în timp ce stăteau de vorbă, Nikolaos, un ajutor de secretar, s-a apropiat și i-a șoptit la ureche: „Peste puțin timp, împărate, să te aștepți la o eclipsă de soare". Celălalt necrezînd, omul s-a jurat că nu se înșela. Atunci împăratul, cu iuțeala obișnuită a minții sale, s-a întors

spre sciți, spunîndu-le: „Las lui Dumnezeu hotărîrea; dacă apare curînd un semn pe cer, veți fi siguri că pe bună dreptate nu primesc solia voastră, care mi se pare că nu e de bună-credință, căci căpeteniile trupelor voastre nu vorbesc sincer cînd propun pacea; dacă nu, mă voi încredința că am greșit bănuindu-vă." Nu trecuseră încă două ore, cînd lumina soarelui a dispărut, iar discul său a fost cu totul eclipsat de lună, care trecea prin dreptul lui. 9. Atunci sciții au fost îngroziți și împăratul i-a dat în pază lui Leon Nikerites (acesta era un eunuc crescut din copilărie printre soldați și foarte prețuit de toți), ordonîndu-i să-i ducă sub pază sigură în cetatea împărătească. Iar el, plin de avînt, s-a îndreptat spre Constantinopol. Dar barbarii, care nu se gîndeau decît la libertatea lor, îndată ce au ajuns în mica Niceea, și-au omorît în timpul nopții paznicii care nu-i păzeau cu grijă și, pe drumuri lăturalnice, au ajuns la cei care îi trimiseseră. Nikeritas, scăpînd cu greu cu viață împreună cu alți trei, l-a găsit pe împărat la Goloe.

III. Aflînd aceasta, împăratul s-a temut ca solii să nu ridice împotriva lui întreaga armată a sciților și să nu-l atace pe neașteptate; el nu avea nevoie de nici un vis ca să-l îndemne la luptă, precum odinioară Agamemnon, fiul lui Atreus, căci ardea de dorința de a lupta și, după ce a trecut Sidera cu trupele sale, și-a așezat tabăra aproape de Bitzina; acesta este un fluviu care izvorăște din munții învecinați. Acolo, mai mulți oameni care plecaseră prea departe să caute furaje, au fost masacrați și mulți alții au fost luați prizonieri. Împăratul, îndată ce s-a crăpat de ziuă, a pornit în grabă spre Pliskova[1] și acolo s-a urcat pe o culme numită „a lui Simeon", căreia cei din partea locului îi zic „tribunalul sciților". Aici

[1] Azi, Plișka, în Bulgaria.

iarăşi au fost atacaţi cei care se îndepărtaseră de tabără în căutare de provizii. 2. A doua zi, împăratul a ajuns la un fluviu care curge în apropiere de Dristra, cam la 24 de stadii şi, lăsînd jos bagajele, şi-a aşezat tabăra. Dar, venind prin spate, în număr mare, sciţii atacă cortul împăratului, măcelăresc o mulţime de soldaţi uşor înarmaţi şi iau prizonieri pe cîţiva din manicheeni, care s-au luptat vitejeşte. Atunci s-a iscat în armată o zarvă şi un asemenea vălmăşag, încît cortul împăratului a fost răsturnat de caii care alergau în toate părţile, ceea ce a părut un semn rău celor care nu erau binevoitori faţă de împărat. Dar împăratul, după ce i-a alungat departe de cortul său, împreună cu un grup de soldaţi, pe barbarii atacatori, pentru a înlătura panica, încalecă îndată un cal, potoleşte zarva şi pleacă apoi din nou la drum cu trupele rînduite, îndreptîndu-se spre Dristra (aceasta este una din cetăţile vestite de pe malul Istrului) pentru a o asedia cu helepole. S-au pus pe treabă şi, asediind cetatea din toate părţile, printr-o spărtură făcută într-una din laturile întăriturilor, a intrat împreună cu toată armata sa. 3. Dar cele două acropole ale cetăţii de care vorbim, se aflau încă în puterea oamenilor acelui vestit Tatos, care tocmai pleca să pună la cale alianţa cu cumanii şi să se întoarcă împreună cu aceştia în ajutorul sciţilor. Gata de plecare, le-a spus alor săi, luîndu-şi rămas bun: „Sînt încredinţat că împăratul are de gînd să asedieze castrul. Îndată ce-l veţi vedea că a ajuns în cîmpie, grăbiţi-vă să ajungeţi primii pe colina care se înalţă deasupra ei, căci este locul cel mai bun din toate, şi aşezaţi-vă acolo tabăra. Astfel împăratului nu-i va fi cu putinţă să asedieze castrul şi va trebui să se îngrijească şi de ceea ce se întîmplă în spate, de teamă că aţi putea pune ceva

la cale. Iar voi, zi şi noapte, să trimiteţi fără încetare războinici împotriva lui“. Împăratul, silit de împrejurări, a renunţat la asediul acropolelor şi, ieşind în afara zidurilor, şi-a aşezat tabăra pe malul unui rîu, în apropierea Istrului; apoi a ţinut sfat ca să cumpănească dacă era potrivit să-i atace pe sciţi. 4. Paleologul şi Grigore Maurokatakalon, care erau de părere să amîne lupta cu pecenegii, l-au sfătuit să ocupe cu armata marea Pristhlava. „Dacă sciţii ne văd mergînd astfel, au spus ei, înarmaţi şi în linie de bătaie, cu siguranţă că nu vor îndrăzni să ne lovească; dacă totuşi, călăreţii vor cuteza să ne atace fără carele lor de luptă, fiţi siguri că vor fi înfrînţi, iar noi vom avea de acum înainte marea Pristhlava drept castru de neînvins“. Acest oraş vestit, aflat pe Istru, nu avea odinioară numele barbar; ci unul grecesc, numindu-se „marea cetate“[1], cum şi era. Dar, după ce Mokros[2], împăratul bulgarilor şi urmaşii săi pînă la Samuel, ultimul din dinastia bulgară[3], după cum Sedekias a fost ultimul din dinastia sa la evrei, au făcut incursiuni în Occident, această cetate a primit un nume compus, chemîndu-se „cea mare“, de la denumirea sa grecească, dar s-a adăugat şi un cuvînt ce se trage din limba slavilor, astfel că peste tot i se zice „Marea Pristhlava“[4]. 5. „Dacă avem, aşadar, această cetate ca loc de retragere,

[1] Megalopolis.

[2] Mokros este probabil o metateză a lui Krum (Kromos?), numele vestitului han bulgar (cca 803—814), cf. *Alexiada*, XII, IX, 6.

[3] Samuel, ţar al bulgarilor (976—1014). Nu el a fost însă ultimul ţar bulgar înainte de incorporarea Bulgariei în Imperiul bizantin, ci Ioan Vladislav (1015—1018).

[4] Ana Comnena dă o etimologie fantezistă numelui Preslavei Mari şi o confundă, dealtfel, cu Preslavul Mic, cf. Ljubarski, n. 762.

spuneau cei ce erau de părerea lui Maurokatakalon, şi dacă în fiecare zi îi atacăm pe sciţi punînd la cale curse, le vom pricinui încontinuu pierderi şi nu îi vom lăsa cu nici un chip să-şi părăsească tabăra pentru a căuta furaj sau a-şi face provizii. „S-a discutat această părere, cînd fiii lui Diogenes, Nikephoros şi Leon[1], ca toţi tinerii care nu au gustat încă din nenorocirile războiului, au sărit de pe cai, le-au scos zăbala şi, bătîndu-i uşor cu palma, i-au împins în mei, spunînd: „Nu te teme, împărate, ne vom scoate săbiile şi îl vom face fărîme pe duşman". 6. Împăratul, care de dragul primejdiei era, fireşte, înclinat să pornească la atac, nu a ţinut seama de părerile celor ce încercau să-l oprească şi, încredinţînd cortul împărătesc şi bagajele sale lui Gheorghe Kutzomites, le-a trimis la Ventrinon; a poruncit apoi soldaţilor să nu aprindă nici foc, nici lumină în acea noapte şi să-şi ţină caii lîngă ei, veghind pînă la răsăritul soarelui. În zori, a ieşit din tabără, şi-a împărţit forţele, a aşezat falangele în linie de bătaie şi a inspectat trupele. Apoi s-a aşezat în centrul liniilor, acolo unde se aflau adunate rudele şi ai săi, fratele său Adrian, care avea comanda latinilor, şi alţi războinici viteji. În fruntea aripei stîngi se găsea cezarul Nikephoros Melissenos, cumnat cu o soră a împăratului. În dreapta erau şefii Kastamonites şi Tatikios; aliaţii se aflau sub conducerea sarmaţilor Uzas şi Karatzas[2]. Împăratul şi-a ales o gardă formată din şase oameni, cărora le-a dat poruncă să vegheze numai asupra lui, fără să mai facă nimic altceva, şi anume cei doi fii ai lui Romanos Diogenes, Nikolaos Maurokatakalon, care avea o îndelungată experienţă de război, Ioannakes Nampites, căpetenia varegilor şi un oarecare Gules, slujitor al familiei. 7. Sciţii s-au aşezat şi ei în linie de bătaie, căci sînt înzestraţi cu meşteşugul războiului şi al aşezării de luptă; pregătesc capcane şi, cu o tactică încercată, leagă batalioanele între ele apoi, făcînd o pavăză din carele lor acoperite, pornesc împărţiţi în unităţi împotriva împăratului, trăgînd săgeţi de departe. Împăratul şi-a aşezat astfel armata, pe batalioane, încît să facă faţă celorlalţi şi i-a oprit cu desăvîrşire pe hopliţi să înainteze sau să rupă formaţia lor în rînduri strînse, pînă ce nu vor fi în apropierea sciţilor; atunci cînd vor vedea că spaţiul dintre cele două armate gata de atac nu mai este decît o zecime de milă, trebuiau să-i atace pe duşmani. 8. În vreme ce împăratul făcea aceste pregătiri, din depărtare s-au arătat sciţii: au apărut cu carele lor acoperite, cu femeile şi copiii. A început lupta şi a durat de dimineaţă pînă în noapte, fiind un mare măcel, cu morţi numeroşi de amîndouă părţile. Leon, fiul lui Diogenes, care îi atacase pe sciţi cu prea mult avînt şi pornise fără rost înspre care, a căzut grav rănit. Adrian, fratele împăratului, căruia îi fusese dată în grijă, în această împrejurare, comanda latinilor, văzînd că nu putea ţine piept atacului sciţilor, a dat frîu liber şi a ajuns pînă la care, unde a început să lupte vitejeşte; după aceea s-a întors numai cu şapte tovarăşi; ceilalţi toţi fuseseră omorîţi de sciţi sau fuseseră luaţi prizonieri. Soarta războiului era încă nesigură şi cele două armate luptau în continuare cu îndîrjire, cînd deodată s-au văzut venind din depărtare căpeteniile sciţilor împreună cu 50 000 de oameni; romeii, care nu puteau ţine piept unei asemenea mulţimi, au făcut atunci cale întoarsă. 9. Între timp împăratul înaintase în faţa liniilor şi stătea acolo, ţinînd sabia într-o mînă, în vreme ce în cealal-

[1] Fiii fostului împărat Roman al IV-lea Diogenes (1068—1071).
[2] Comandanţi bizantini, la origine — uzi (sarmaţi).

tă purta drept steag omoforul *mamei cuvîntului*[1]; lîngă el se aflau douăzeci de cavaleri viteji: Nikephoros, fiul lui Diogenes, protostratorul Mihail Dukas, fratele Augustei și slujitori de-ai lor. Deodată, trei pedestrași se avîntă înainte: doi apucă de fiecare parte zăbala calului, iar cel de al treilea piciorul drept. Atunci el, într-o clipă, taie mîna unuia, îl amenință pe altul cu sabia și, strigînd, îl pune pe fugă, iar pe cel care îl ținea de picior, îl lovește peste cască. Dar nu l-a lovit cu sabia decît ușor, fără să dea cu toată forța, căci se temea, dacă o lovitură prea puternică ar fi făcut să-i alunece sabia, cum se întîmplă adeseori, de două lucruri: ori să-l lovească în picior, ori să atingă calul de sub el, căzînd astfel în mîna dușmanului. De aceea i-a mai dat o a doua lovitură, puternică, cumpănindu-și mișcările mîinii cu grijă. Căci, în tot ce făcea, în cuvinte, în mișcări, îl conducea rațiunea și nu se lăsa nici pradă mîniei, nici dus de pasiune. Atingîndu-i casca de la prima lovitură, sabia s-a abătut peste capul descoperit al scitului, care a căzut pe dată la pămînt fără să fi scos un strigăt. 10. Văzînd fuga învălmășită a trupelor (căci liniile erau rupte cu totul și toți fugeau care încotro), protostratorul l-a întrebat: „De ce încerci, împărate, să mai stai aici? De ce îți pui în primejdie viața și nu ai grijă de propria ta salvare?" Împăratul i-a răspuns că era mai bine să moară luptînd, decît să se salveze prin fugă. Dar protostratorul a continuat: „Dacă erai numai un războinic oarecare, vorbele tale ar fi

[1] Omoforul este un veșmînt ecleziastic în forma unei eșarfe, purtat pe umeri de arhiereu în timpul serviciului divin. Aici, Ana Comnena se referă la o relicvă păstrată în biserica Sfintei Fecioare din Vlacherne și care era purtată uneori în timpul luptelor de împărații bizantini, pentru a le atrage, potrivit credințelor timpului, sprijinul divin.

fost demne de laudă, dar dacă moartea ta aduce nenorocirea tuturor, de ce nu alegi ce este mai prețios? Căci dacă te salvezi, vei începe din nou războiul și vei învinge." Atunci, împăratul, văzînd primejdia apropiată care atîrna deasupra capului său, sciții atacîndu-l fără sfruntare, și-a pierdut orice speranță de a mai salva ceva. „Este momentul, a zis el, să ne gîndim la salvarea noastră cu ajutorul lui Dumnezeu, dar nu trebuie să luăm drumul fugarilor, căci cei care îi urmăresc pe ai noștri ar putea să ne iasă în cale cînd se întorc." Și i-a arătat cu mîna pe sciții care se aflau la marginea liniilor: „Trebuie să-i atacăm pe aceștia, ca și cum ar trebui să ne naștem și să murim astăzi. Dacă ne ajută Dumnezeu să trecem de liniile sciților, vom apuca pe un alt drum." Și, însuflețindu-și tovarășii cu aceste vorbe, se repede ca fulgerul în fruntea lor asupra sciților și îl lovește pe primul care-i răsare în cale; acesta se rostogolește pe dată la pămînt, descumpănit din șa. Străpungînd astfel rîndurile strînse ale sciților, ajunge împreună cu ai săi în ținutul aflat în spatele sciților. 11. În vreme ce împăratul săvîrșea acestea, protostratorul a căzut, din pricină că îi alunecase calul, dar unul din slujitori i-a dat îndată calul său. Ajungîndu-l pe împărat, nu s-a mai îndepărtat deloc de el, căci ținea mult la acesta. În marea învălmășeală a fugarilor și a urmăritorilor, alți sciți l-au ajuns din nou pe împărat. Acesta s-a întors îndată și l-a lovit pe cel care se afla în spatele lui; nu l-a omorît numai pe el, ci și pe mulți alții, așa cum spun cei ce au fost de față. Un scit, care-l ajunsese din urmă pe Nikephoros Diogenes, era gata să dea în el, cînd împăratul l-a văzut și i-a strigat lui Dioge-

nes? „Uită-te și în urmă, Nikephoros!" Acesta se întoarce imediat și își lovește potrivnicul la față. L-am auzit mai tîrziu pe împărat, spunînd că niciodată nu a văzut o asemenea iuțeală sau dexteritate la vreun om. Și mai spunea: „Dacă nu aș fi ținut în ziua aceea steagul, aș fi lovit de moarte mai mulți sciți decît păr am în cap" și nu se lăuda nicicum. Căci, cine a mers cu modestia atît de departe ca el? Dar uneori discuția și natura lucrurilor îl obligau să ne istorisească nouă, în cerc restrîns, faptele sale proprii și aceasta numai pentru că îl sileam noi, dar în fața altora nimeni nu l-a auzit vreodată pe împărat lăudîndu-se de ceva. 12. Bătea un vînt puternic și, cum pecenegii îl atacau fără răgaz, nu a mai avut forța să poarte steagul. Atunci un scit, care mînuia o lance lungă cu amîndouă mîinile, l-a lovit în spate și, deși lancea nu i-a pătruns în carne, i-a provocat o durere grozavă, pe care a resimțit-o încă mulți ani după aceea. Silit de aceasta și fără putere, a lăsat steagul într-un tufiș de dumbeț, ascunzîndu-l astfel încît nici un om care se apropia să nu-l poată vedea iar el, în timpul nopții, a ajuns nevătămat la Goloe. În zori a plecat la Beroe[1], unde a rămas, vrînd să răscumpere prizonierii.

IV. În aceeași zi Paleologul, în timp ce trupele învinse fugeau, a căzut de pe cal și l-a pierdut. În această situație grea, dîndu-și seama de primejdia care-i amenința viața, tocmai căuta în jur dacă nu cumva se vedea pe undeva calul său, cînd l-a văzut pe episcopul Chalcedoniei, Leon, despre care am pomenit mai sus, înveșmîntat într-o haină preoțească și

[1] Azi, Stara Zagora, în Bulgaria.

acesta i-a dat calul său[1]; celălalt l-a încălecat și a pornit mai departe fără să-l mai privească pe venerabilul om. Acesta avea un suflet sincer și arăta un adevărat caracter de preot dar, fiind o fire simplă, nu făcea dovada unui zel plin de înțelepciune și nu avea o cunoaștere exactă a sfintelor canoane. De aceea și-a atras nenorocirea de care am vorbit mai sus, și i s-a luat scaunul. Totuși Paleologul a ținut mereu la acest om, pe care îl respecta în chip deosebit, din pricina înaltei sale virtuți. Poate datorită încrederii sale atît de înflăcărate în acest om, Paleologul a avut parte de o apariție divină sau, poate, de o altă dovadă tainică a providenței față de acest preot, nu știu să spun. 2. Urmărit de pecenegi, Paleologul a ajuns într-un ținut mlăștinos și împădurit, unde a dat cam peste 150 de soldați. Cum aceștia, înconjurați de sciți, se aflau într-o situație grea, neavînd forțe suficiente pentru a ține piept unei asemenea mulțimi, au ascultat sfaturile Paleologului, a cărui vitejie și fire de nezdruncinat le cunoșteau de mult. El i-a îndemnat să-i atace pe sciți cu pericolul vieții lor, salvîndu-se, după convingerea mea, tocmai prin aceasta: „Să ne întărim hotărîrea prin jurămînt; dacă acum vrem cu toții același lucru, nimeni nu trebuie să mai dea înapoi de la atacul acesta împotriva sciților și fiecare trebuie să socotească drept ale sale și salvarea și primejdia." În-

[1] Leon al Calcedonului păstrase legături cu înalte personalități din preajma lui Alexios, chiar după ce fusese exilat. El a adresat scrisori Anei Dukas, soția lui Gheorghe Paleologul, cumnata împăratului și Mariei, soacra acestuia, rugîndu-le să intervină în favoarea sa. Este foarte probabil ca Irina, soția lui Alexios, să fi intervenit în acest sens, la rugămintea mamei ei, pe lîngă suveranul bizantin. Liubarski, n. 770, consideră că episodul aici povestit este o fabulație a lui Gheorghe Paleologul, susținător al mitropolitului depus, cf. Ap. Glavina, op. cit., p. 149—150.

dată după aceea Paleologul a pornit plin de mînie și l-a lovit pe primul dușman care i-a ieșit în cale; acela, amețit de lovitură, a căzut la pămînt. Dar ceilalți luptau fără speranță, astfel că nu au fost omorîți, în vreme ce alții s-au întors în fundul pădurii ca într-o vizuină și s-au salvat ascunzîndu-se. 3. Cînd Paleologul, urmărit din nou de pecenegi, a ajuns pe o colină, calul său a fost rănit și a căzut; atunci s-a înfundat în munții care erau pe aproape. În timp ce căuta drumul salvator, pe care nu-i era ușor să-l descopere, cu toată stăruința sa, după ce a rătăcit astfel timp de 11 zile, i-a ieșit în cale văduva unui soldat, care l-a primit la ea cîtva timp. Fiii acesteia, scăpați și ei din primejdie, i-au arătat drumul izbăvitor. 4. Acestea au fost întîmplările Paleologului; căpeteniile sciților ar fi vrut să omoare prizonierii pe care îi luaseră, dar mulțimea războinicilor lor s-a împotrivit, dorind să-i schimbe pe o răscumpărare. Cîștigînd ei, i s-a dat de știre împăratului printr-o scrisoare a lui Melissenos, care fiind, de asemenea, prizonier, i-a îndemnat și el pe sciți să ia această hotărîre. Împăratul, aflat tot la Beroe, a trimis să i se aducă din cetatea cetăților banii trebuincioși și i-a răscumpărat pe prizonieri.

V. În vremea aceasta, Tatu a ajuns la Istru împreună cu cumanii, al căror ajutor îl dobîndise; aceștia, văzînd prada bogată și mulțimea de prizonieri, le-au spus căpeteniilor scite: „Ne-am părăsit căminele pentru a împărți atît primejdiile cît și izbînzile voastre. Cum am făcut tot ce ne era în putință, ar fi nedrept să ne lăsați să plecăm cu mîinile goale. Căci nu este vina noastră dacă am ajuns după luptă și aceasta nu noi am făcut-o, ci împăratul, care a pornit la atac. Așa că, sau împărțiți toată prada cu noi, sau, în loc de aliați, vă vom fi dușmani". Sciții au refuzat aceasta și cumanii, nerăbdînd,

s-a pornit o luptă înverșunată între ei. Sciții au fost bătuți prin forță și au scăpat numai cu greu la Ozolimne unde, înconjurați de cumani, au rămas o vreme fără să îndrăznească nici o mișcare. 2. Lacul, numit de noi Ozolimne[1], are un diametru și un perimetru foarte mare: cît despre suprafața sa, nu este cu nimic mai prejos decît cele de care au amintit vreodată geografii. El se află dincolo de cele „o sută de coline" și fluviile cele mai lungi și mai bogate se varsă în el; pe suprafața lui circulă numeroase corăbii mari de transport și aceasta arată că lacul este adînc. Se numește Ozolimne nu pentru că scoate aburi nesănătoși și greu mirositori, ci pentru că într-o zi a venit la acest lac o armată de huni (numiți uzi, în limba obișnuită), care și-au așezat tabăra pe malurile sale; de atunci lacul se numește Ouzolimne, prin adăugirea, fără îndoială, a vocalei u. Totuși, în lucrările vechi nu se citește nicăieri că o armată de huni a ajuns acolo; sub împăratul Alexios s-a produs această înfruntare a atîtor oameni veniți de pretutindeni, care a dat numele lacului. 3. Cele cu privire la lac, spuse de mine prima oară, își au locul aici, pentru a arăta că, datorită împăratului Alexios, care a făcut numeroase expediții, o mulțime de locuri de pretutindeni au primit nume fie de la el, fie de la dușmanii adunați acolo; la fel s-a întîmplat sub domnia lui Alexandru, împăratul Macedoniei. Căci, fie că este vorba de Alexandria din Egipt, fie de cea din India, aceste cetăți și-au luat numele după el; mai știm că Lysima-

[1] Localizarea lacului Ozolimne a stîrnit nesfîrșite dispute între specialiști care l-au deplasat de la gurile Dunării la Pliska. D.M. Pippidi în *Studii clasice*, XIII, 1971, p. 182—184, dovedește că este vorba de vechiul Halmyris, actualul Razelm. Pentru literatura problemei, v. P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970, p. 121—129 și 66—69.

chia a fost astfel numită după unul din războinicii acelui neam, Lysimach. Astfel că nu ar fi de mirare dacă împăratul Alexios, vrînd să se întreacă cu Alexandru, a dat locurilor, de cîte ori se ivea prilejul, nume noi, din pricina neamurilor care se adunau sau pe care le chemase, sau a dat numele său unor locuri, după propriile sale isprăvi. Să se considere că aceste lucruri referitoare la Ozolimne, de care am vorbit mai sus, sînt spuse în trecere, din punct de vedere istoric. Cît despre cumani, nemaiavînd provizii, s-au retras la ei pentru a aduna cele necesare şi a se întoarce apoi împotriva sciţilor.

VI. Între timp împăratul, care se afla la Beroe, îşi adună trupele, îi înarmează pe prizonierii de război pe care îi răscumpărase şi pe toţi ceilalţi luptători. Tot atunci, contele de Flandra, întorcîndu-se la Ierusalim, îl întîlneşte pe împărat şi îi face jurămîntul obişnuit la latini[1], făgăduindu-i ca, îndată ce se va întoarce în ţara lui, să-i trimită 500 călăreţi în ajutor. Împăratul l-a primit cu generozitate şi l-a lăsat să plece acasă foarte mulţumit. Apoi, el a părăsit acest loc cu trupele pe care le adunase din nou şi s-a îndreptat spre Adrianopol. 2. Sciţii, în această vreme, după ce au trecut văile care se află la jumătatea drumului între Goloe şi Diampolis, şi-au aşezat tabăra lîngă Markella. Dar împăratul a aflat ce s-a întîmplat cu cumanii şi, cum se aştepta ca ei să se întoarcă, era bănuitor şi se temea de sosirea lor.

[1] Este vorba de jurămîntul de credinţă feudal. Chalandon, p. 117–118, se îndoieşte de realitatea prestării acestui jurămînt, nu însă şi de aceea a întîlnirii şi alianţei lui Alexios cu Robert de Flandra. Cît priveşte data acestei întîlniri, unii cercetători o plasează spre sfîrşitul anului 1087, ca Ana Comnena, alţii, potrivit izvoarelor occidentale, în anii 1089–1090, cf. Liubarski, n. 177.

Atunci l-a chemat pe Synesios şi, încredinţîndu-i scrisori pentru sciţi, l-a trimis să-i găsească pe aceştia[1], spunîndu-i că dacă îi va putea convinge să încheie o înţelegere şi să dea ostateci, să le stăvilească înaintarea şi să-i facă să rămînă acolo unde se aflau, cu grija de a le da din belşug tot ce le era de trebuinţă. Căci el se gîndea să se folosească de ei împotriva cumanilor, dacă aceia încercau să treacă încă o dată Istrul, vrînd să meargă mai departe. Dacă, totuşi, sciţii nu puteau fi convinşi, Synesios trebuia să-i lase acolo şi să se întoarcă. 3. Synesios i-a găsit, şi, după ce le-a spus ce trebuia, i-a convins să trateze cu împăratul. A rămas la ei un timp, fiindu-le de folos cu tot ce putea şi tăind orice pricină de plîngere. Cumanii s-au întors, pregătiţi pentru războiul cu sciţii; negăsindu-i şi aflînd că au trecut prin defilee, s-au îndreptat spre Markella şi au încheiat o înţelegere cu împăratul, cerîndu-i învoirea să treacă munţii pentru a-i ataca pe sciţi. Împăratul, care tocmai purta discuţii cu sciţii, nu le-a îngăduit aceasta, spunîndu-le: „Nu avem nevoie de ajutor în acest moment; primiţi aşadar aceste daruri bogate şi întorceţi-vă la voi." Astfel că, după ce i-a primit pe soli cinstindu-i şi făcîndu-le multe daruri, i-a lăsat să plece în pace. Aceasta le-a dat curaj sciţilor, care au călcat înţelegerea şi, cu aceeaşi sălbăticie ca şi înainte, au început din nou să jefuiască oraşele şi ţinuturile învecinate, căci îndeobşte toţi barbarii sînt nestatornici şi, prin firea lor, nu respectă înţelegerile. 4. Văzînd aceasta, Synesios s-a întors îndată la împărat şi i-a dat de ştire despre nerecunoştinţa sciţilor şi despre trădarea lor. Vestea că au cucerit Philippopolis l-a pus într-o situaţie grea pe împărat, care nu avea des-

[1] Cf. Dölger, 1144 (după luna august 1087).

tule forțe pentru a primi să lupte deodată cu ei. Dar, fiind obişnuit să găsească ieşiri din împrejurări dificile şi să nu se lase doborît de greutăți, oricare ar fi fost ele, a văzut că trebuie să-l nimicească pe duşman prin capcane şi ambuscade. De aceea, prevăzînd locurile şi cetăţile pe care aceştia aveau de gînd să le ocupe în dimineaţa următoare, le-a luat-o înainte seara; dacă afla că seara vroiau să ocupe un loc, le-o lua înainte dimineaţa. Şi, pe cît putea, le dejuca planurile prin capcane şi viclenii pentru a-i împiedica să ia cetăţile în stăpînire. Astfel şi unul şi celălalt, scitul şi împăratul, au ajuns la Kypsella[1]. 5. Cum soldaţii mercenari aşteptaţi nu veneau încă, împăratul, care cunoştea iuţeala cu care se mişcă sciţii şi îi vedea ajungînd foarte curînd pînă în cetatea cetăţilor, se afla într-o situaţie grea. Neavînd destule forţe care să ţină piept unei asemenea mulţimi, a socotit, cum se spune, că e bine ceea ce e mai puţin rău şi s-a gîndit să ajungă la o înţelegere de pace[2]. A trimis soli care să le propună pacea şi barbarii s-au opus din nou voinţei împăratului. Dar înainte de încheierea înţelegerii de pace a ajuns la el, ca fugar, Neantzes. 6. Între timp Mighidenos a fost trimis să adune recruţi din ţinuturile învecinate; fiul său, în timpul ciocnirii de mai tîrziu de la...[3] s-a aruncat plin de avînt asupra pecenegilor şi, prins de un cîrlig de fier pe care-l mînuia o femeie scită, a fost tîrît într-una din căruţele lor şi luat prizonier. Capul său tăiat a fost răscumpărat de împărat la rugămintea lui; [Mighidenos] acesta, neputînd îndura asemenea încercare, a murit după ce s-a lovit cu o piatră de aruncat în piept, timp de trei

[1] Localitate în Tracia, la sud de Adrianopol.
[2] Cf. Dölger, 1145. Tratativele se plasează la o dată necunoscută precis între 1087–1090, cf. Liubarski, n. 780.
[3] Lacună în text.

zile şi trei nopţi în şir. Mai mult, pacea cu sciţii nu a fost de lungă durată căci, aidoma cîinilor, ei se întorc la propria lor vărsătură[1]. Au plecat din Kypsella şi au ocupat Taurokomos[2], unde şi-au petrecut iarna jefuind ţinuturile învecinate.

VII. La ivirea primăverii[3] au venit de acolo la Chariopolis. Împăratul, care se afla atunci la Bulgarophygos, nu a amînat nimic şi, luînd o parte din trupele sale cu războinici, toţi foarte buni, precum şi soldaţi tineri numiţi arhondopuli,[4] cu barba abia mijită, de neînfrînt în avîntul lor, le-a ordonat să-i atace pe la spate pe sciţi, care se aflau în carele lor. Alexios a fost primul care a imaginat acest detaşament de arhondopuli. Cum împărăţia romeilor nu mai avea armată din pricina nepăsării împăraţilor dinainte, a adunat de pretutindeni pe fiii soldaţilor omorîţi de duşmani, i-a instruit în mînuirea armelor şi în legile războiului, apoi le-a dat numele de arhondopuli, ca şi cum ar fi fost fii de arhonţi, pentru ca numele lor să amintească vitejia şi curajul părinţilor lor, astfel ca ei, păstrînd în suflet flacăra lor vitează, să fie mai plini de avînt atunci cînd împrejurările le vor cere îndrăzneală şi forţă. Acesta era, pe scurt, detaşamentul acestor arhondopuli, cu un număr de circa două mii de oameni, rînduiţi după cum fusese odinioară batalionul sfînt al lacedemonienilor[5]. 2. Aceşti arhondopuli, recrutaţi de puţină vreme, au pornit la luptă, aşa cum primiseră ordin. Dar sciţii, pregătiţi la poalele

[1] Cf. *Proverbe*, XXVI, 11.
[2] Localitate situată lîngă Adrianopol. Este vorba de iarna 1089–1090.
[3] Primăvara anului 1090.
[4] În traducere: fii de arhonţi, fii de nobili.
[5] Evidentă eroare a scriitoarei. Batalionul sacru fusese constituit de tebani în lupta împotriva lacedemonienilor, cf. Plutarh, *Pelopidas*, 18.

colinei, le pîndeau mișcările și, cînd i-au văzut atacînd carele, au căzut asupra lor cu o forță de neînfrînt. În lupta corp la corp care a urmat, cam 300 de arhondopuli au căzut, bătîndu-se cu înverșunare. Multă vreme împăratul a fost mîhnit de moartea lor, plîngîndu-i cu lacrimi fierbinți și chemîndu-i pe fiecare pe nume, ca și cum ar fi fost plecați undeva. 3. După ce pecenegii i-au înfrînt pe dușmanii lor, au trecut prin Chariopolis și s-au îndreptat spre Aspra, jefuind totul. Împăratul a folosit atunci aceeași tactică: le-a luat-o înainte și a intrat în Aspra, căci nu avea, o mai spun o dată, destule forțe pentru a ține piept dușmanului. Astfel, știind că la răsăritul soarelui aceștia ieșeau pentru a căuta furaj, l-a chemat pe Tatikios, de care am amintit mai sus de mai multe ori, și i-a ordonat să ia cu el efebi, care erau socotiți printre cei mai viteji, precum și pe cei mai buni din garda sa și pe toți latinii; trebuiau să vegheze și să pîndească din zori mișcările sciților și, cînd vor vedea că sciții plecați după furaj sînt departe de tabără, să se arunce cu toată forța asupra lor. Tatikios a îndeplinit ordinul, a omorît 300 de dușmani și a adus un număr destul de mare de prizonieri. 4. Ce s-a mai întîmplat apoi? Cavaleri dintre cei mai aleși, trimiși de contele de Flandra, au venit cam în număr de 500, aducîndu-i în dar 150 de cai de rasă; în plus, un număr de cai de curse, de care nu se mai foloseau, i-au fost vînduți lui. Împăratul i-a primit pe cavalerii aceștia cu onoruri și le-a dat mari dovezi de recunoștință. Venind în Orient știrea că Apelchasem, guvernatorul Niceei (pe care perșii îl numesc în mod obișnuit satrap, iar turcii, care îi imită acum pe perși, emir), se pregătea să pornească asupra Nicomediei, i-a trimis pe cavaleri să apere acest ținut.

VIII. În același timp Tzachas[1], aflînd de numeroasele greutăți ale împăratului în Occident și de războaiele sale neîntrerupte cu pecenegii, a găsit momentul potrivit și s-a hotărît să-și procure o flotă. S-a întîlnit cu un oarecare smirniot și i-a poruncit să-i construiască corăbii-pirat, căci omul era foarte priceput în acest meșteșug. După ce a construit mai multe vase, precum și 40 de corăbii mari de urmărire, acoperite, a îmbarcat pe ele oameni încercați și, ridicînd ancora, a debarcat la Clazomene, cucerind-o printr-un singur atac. A plecat apoi la Phocla, pe care a cucerit-o la fel, dintr-o dată. De acolo a trimis un sol la cel căruia i se încredințase guvernarea cetății Mitylene, curatorul Alopos și l-a amenințat cu chinurile cele mai mari dacă nu părăsea acest loc cît putea de repede, spunîndu-i că-i voia binele și de aceea îi anunța soarta grozavă care îl aștepta dacă nu pleca. Celălalt, îngrozit de amenințările lui Tzachas, s-a îmbarcat noaptea pe o corabie și a pornit spre cetatea împărătească. Aflînd aceasta, Tzachas nu a mai pierdut timpul și a pornit îndată spre Methymne, pe care a cucerit-o printr-un singur atac. 2. Cum Methymne, așezată pe un promontoriu al acestei insule, nu i se predase lui Tzachas, împăratul, îndată ce a aflat aceasta, a trimis corăbii cu forțe însemnate și a întărit cetatea. Între timp Tzachas, fără a da importanță Methymnei, s-a îndreptat direct spre Chios și l-a ocupat, de asemenea dintr-o dată[2]. Împăratul, aflînd aceasta, a trimis împotriva

[1] Čakan, emir turc, cf. Moravcsik, II, p.310.
[2] După Zonaras, XVIII, 25, Tzachas a ocupat și insulele Samos și Rodos. Chalandon, p. 126, n. 2, consideră că ofensiva lui Tzachas trebuie situată în anii 1088—1089, iar expediția lui Dalassenos, în 1090.

lui o flotă puternică, formată din numeroși războinici sub comanda lui Nikephoros Kastamonites. Acesta a plecat, a dat lupta cu Tzachas și a fost repede învins, Tzachas luîndu-i multe din corăbiile cu care venise. 3. Fiind încunoștințat de înfrîngerea lui Kastamonites, împăratul a înarmat o nouă flotă, numindu-l comandant pe Constantin Dalassenos, om foarte viteaz, care îi era rudă dinspre mamă. Acesta, îndată ce a coborît pe țărmul Chiosului, a asediat punctul întărit, luptînd cu înverșunare, grăbit să cucerească cetatea înainte ca Tzachas să se întoarcă la Smirna. A atacat întăriturile cu numeroase helepole și cu baliste și a dărîmat porțiunea de zid între două turnuri. Cînd turcii care se aflau înăuntru și-au dat seama de aceasta și au văzut că romeii erau neînfricați în avîntul lor, au început să invoce în limba romeică mila stăpînului atotputernic. Dar oamenii lui Dalassenos și Opos, grăbiți să intre în castru, nu puteau fi înfrînați de nimic, deși erau opriți de comandanții lor, care se temeau ca soldații ajunși înăuntru să nu ia toată prada și banii pe care îi adunase Tzachas pînă acum. „Auziți, le-au spus ei, că turcii îl slăvesc pe împărat și că vi s-au predat; nu trebuie acum ca, după ce intrați în oraș, să-i omorîți cu cruzime". Trecînd ziua și venind noaptea, turcii au ridicat un alt zid în locul celui dărîmat și, în partea dinafară, au atîrnat saltele, piei și orice veșminte care se nimereau, pentru a mai slăbi forța izbiturii proiectilelor. 4. Tzachas și-a înarmat flota pe care o avea, a înrolat 8 000 de turci și a pornit spre Chios pe uscat, în vreme ce flota îl urma de-a lungul coastei. Aflînd aceasta, Dalassenos o poruncit comandanților flotei să ridice ancora, îmbarcînd numeroși războinici sub comanda lui Opos; vroia ca acesta să dea lupta, dacă din întîmplare îi va ieși în cale

flota dușmană plutind împotriva lui. Între timp Tzachas, părăsind uscatul, se îndrepta direct spre Chios. Opos l-a întîlnit pe la miezul nopții și a văzut că se folosea în timpul navigării de o ordine nouă (cu ajutorul unui odgon foarte lung el legase împreună toate corăbiile, astfel ca nici cel care ar fi dorit să fugă să nu o poată face, și nici cei care ar fi vrut să meargă înainte să nu poată rupe ordinea de plutire). Temîndu-se, nu a îndrăznit să se apropie de el și, schimbînd direcția, și-a îndreptat din nou cîrma spre Chios. 5. Tzachas l-a urmat cu abilitate, fără a înceta vîslitul. Cînd erau pe punctul de a arunca ancora la Chios, Opos a debarcat primul de pe corăbii în portul Chios (Dalassenos îl luase în stăpînire înainte); Tzachas a trecut de portul de care vorbim și s-a oprit cu corăbiile sale sub întăriturile cetății. Era cea de-a patra zi a săptămînii. A doua zi el și-a debarcat toți oamenii, i-a numărat pe toți și i-a însemnat pe o listă. Între timp Dalassenos a descoperit un mic castru în apropierea portului și l-a ocupat după ce a distrus întăriturile, pe care le străpunsese mai înainte; a făcut un alt șanț destul de adînc și și-a așezat acolo dispozitivul de luptă. În ziua următoare cele două armate dușmane s-au înarmat una împotriva celeilalte și așteptau pregătite. Dar romeii stăteau nemișcați, căci Dalassenos le poruncise să nu rupă rîndurile. Tzachas și-a dispus grosul trupelor barbare în vederea atacului contra romeilor, ordonînd unui mic detașament de cavalerie urmărirea dușmanului. Văzînd aceasta, latinii și-au învîrtit lăncile lor lungi și au pornit la atac spre barbari. Nu și-au îndreptat săgețile asupra celților, ci asupra cailor lor și, rănind un mare număr și cu lăncile, au făcut un măcel grozav și i-au împins pe cei-

lalți, care o luaseră la fugă, înlăuntrul întăriturilor. De acolo aceia s-au repezit spre corăbii, fără să se mai gîndească. 6. Atunci cînd romeii i-au văzut pe celți gonind învălmășiți, s-au înspăimîntat și ei și, dînd înapoi puțin, s-au oprit la întăriturile castrului amintit. Astfel barbarii au înaintat pînă la țărm și au pus mîna pe cîteva corăbii. Cînd vîslașii și-au dat seama de aceasta, au dezlegat parîmele și s-au îndepărtat de țărm, apoi au aruncat ancora și au stat, așteptînd ce va urma. Între timp Dalassenos le-a ordonat să pornească de-a lungul țărmului vestic al insulei și, ajunși la Bolissos, să aștepte sosirea lui. Bolissos este un mic castru aflat pe promontoriul acestei insule. Dar cîțiva sciți s-au dus la Tzachas și l-au încunoștințat de planul lui Dalassenos. Atunci Tzachas a trimis înainte mai întîi 50 de iscoade, care să-l anunțe îndată ce flota lui Dalassenos va fi gata de plecare și apoi a trimis vorbă lui Dalassenos, poate ca să ajungă la o înțelegere asupra păcii, dar în fapt, fără îndoială, pentru că își pierduse orice speranță, văzînd vitejia și îndrăzneala acestuia. El i-a răspuns lui Tzachas că în dimineața zilei următoare va ieși la marginea taberei, astfel ca amîndoi să audă și să propună ce vor socoti potrivit. 7. Barbarul nu a refuzat aceasta și, în zori, cei doi comandanți au venit să se întîlnească. Tzachas a început să vorbească, chemîndu-l pe celălalt pe nume: „Să știi despre mine că eu sînt acel tînăr care odinioară făcea incursiuni în Asia și care, luptînd vitejește, dar victimă a propriei sale nepriceperi, a fost prins de vestitul Alexandros Kabalika[1]. Mai tîrziu, dat ca prizonier împăratului Nikephoros Botaniates, am fost repede cinstit cu rangul de protonobilissimus și copleșit cu daruri bogate, iar eu i-am făgăduit supunere. Dar, de cînd Alexios Comnenul a luat frînele imperiului, totul a căzut. Am venit de aceea acum să-ți aduc la cunoștință pricina acestei dușmănii. Să o afle și împăratul și, dacă vrea să pună capăt vrăjmășiei care s-a iscat, să-mi înapoieze toate cele ce mi se cuvin și de care am fost lipsit. Iar dacă tu ai vrea și o unire a copiilor noștri, înțelegerea să fie făcută în scris și de comun acord, așa cum este obiceiul romeilor și al nostru, al barbarilor. Și dacă ceea ce cer eu se îndeplinește, îi voi da înapoi, prin tine, împăratului toate insulele pe care le-am ocupat și le-am răpit împărăției romeilor și, după ce se vor îndeplini obligațiile înțelegerii mele cu el, mă voi întoarce în patria mea." 8. Dalassenos a socotit că toate acestea nu erau decît un pretext, căci cunoștea de multă vreme firea vicleană a turcilor; de aceea a amînat pe mai tîrziu răspunsul la aceste cereri, în vreme ce-și dezvăluia bănuielile pe care le avea, în fața celui cu care vorbea: „Nici tu, i-a spus el, nu-mi vei înapoia insulele, așa cum zici, iar eu, fără porunca împăratului, nu pot să fac nimic din ceea ce-mi ceri mie și lui. Dar, cum marele duce Ioan[1], cumnatul împăratului, se apropie acum cu toată flota și urmat de un număr de trupe, pe uscat și pe mare, care îi așteaptă ordinele, astfel, dacă el va fi convins și va sluji de mijlocitor pentru pace, va putea fi încheiat tratatul cu împăratul." 9. Acest Ioan Dukas, în fapt, fusese trimis de împărat la Epidamnos cu o mare armată atît pentru a asigura cu strășnicie apărarea Dyrrachiumului, cît și pentru a lupta împotriva dalmaților.

[1] Desigur o greșeală de copist. Este vorba foarte probabil de Alexandru Kabasilas, cf. Sp. Lampros, „Byzantinische Zeitschrift", XII, 1903, p. 40–41.

[1] Ioan Dukas (cca 1064-*ante* 1136). Marele duce era comandantul suprem al flotei. Despre acest Ioan, v. Polemis, p. 66–70.

Căci cel numit Bodinos, om mereu gata de război și viclean, nu vroia să stea între granițele sale, ci în fiecare zi făcea incursiuni în cetățile cele mai apropiate de Dalmația și le anexa ținuturilor sale. Ioan Dukas, care petrecuse unsprezece ani la Dyrrachium[1], a luat înapoi numeroase cetăți pe care Bolkanos[2] și le însușise și i-a trimis împăratului o mulțime de prizonieri dalmați; în cele din urmă a dat o bătălie înverșunată cu Bodinos și l-a făcut prizonier. Împăratul văzuse în numeroase împrejurări că Ioan Dukas era un războinic foarte valoros, priceput în arta războiului și care îndeplinea întocmai orice ordin al său, cît de neînsemnat; avînd nevoie de un asemenea om împotriva lui Tzachas, împăratul l-a chemat de la Dyrrachium și, numindu-l mare comandant al flotei, l-a trimis cu numeroase trupe terestre și navale împotriva lui Tzachas. Cîte lupte a dat cu el, prin cîte pericole a trecut ieșind victorios, toate acestea le va arăta, în cele ce vor urma, această istorisire. 10. Cum Dalassenos îl aștepta pe Dukas, în întîlnirea pe care a avut-o cu Tzachas i-a spus acestuia că lasă hotărîrea în grija celui ce trebuie să sosească. Tzachas părea că spune ca în versul lui Homer: „Iată că s-a înnoptat și-i bine să știm și de noapte[3]." A făgăduit să trimită numeroase provizii îndată ce se va face ziuă. Dar toate nu erau decît viclenie și minciună și Dalassenos nu era departe de adevăr. Căci în zori Tzachas a ajuns în ascuns pe coasta Chiosului, și, pe un vînt prielnic, a acostat la Smirna pentru a aduna trupe mai numeroase și a pleca din nou să cucerească Chiosul. Dar nici Dalassenos nu s-a arătat mai prejos decît

---

[1] De fapt numai șapte ani (1085–1092).
[2] Este vorba de Vukan, jupanul Rasciei.
[3] *Iliada*, VII, 282, 293.

Tzachas în viclenie. S-a îmbarcat împreună cu oamenii săi pe corăbiile pe care le avea la îndemînă și s-a îndreptat spre Bolissos, a găsit corăbii, a pregătit alte helepole și, după ce i-a lăsat pe luptători să se odihnească și a mai luat și alții, s-a întors în locul de unde plecase. Dezlănțuind atunci împotriva barbarilor o luptă aprigă, a distrus întăriturile și a cucerit cetatea, în vreme ce Tzachas se afla încă la Smirna. Apoi, văzînd marea cu valuri liniștite, s-a îndreptat cu flota direct spre Mitylene.

IX. Împăratul tocmai întreprindea acestea împotriva lui Tzachas, cînd a aflat că sciții se îndreptau din nou spre Rusion[1] și își așezaseră tabăra la Polybotos[2]; a plecat atunci din Constantinopol fără a mai face pregătiri și s-a îndreptat spre Rusion. Era însoțit de fugarul Neantzes, care urzea împotriva lui un plan de o perfidie josnică; îl urmau de asemenea Kantzus și Katranes, războinici care țineau mult la împărat. Văzînd de departe o ceată mare de sciți, i-a atacat. Mulți romei au căzut atunci în luptă și alții au fost făcuți prizonieri de sciți și omorîți; un mare număr, totuși, au ajuns la Rusion. 2. Aceasta nu a fost decît o ciocnire cu sciții care umblau după provizii; la sosirea latinilor numiți maniakați[3], împăratul a căpătat încredere și a hotărît să dea a doua zi o luptă corp la corp cu sciții. Dar cele două tabere nefiind decît la o mică distanță una de alta, n-a îndrăznit să sune semnalul din trompetă, căci vroia să aibă

---

[1] Rusion, localitate în Tracia, azi Keșan, în Turcia europeană.
[2] Localitate în Tracia.
[3] Este vorba de un corp de mercenari, originari probabil din Italia de sud. Nu poate fi însă vorba de rămășițele trupelor lui Maniakes, fostul răzvrătit din 1042–1043, chiar dacă numele derivă din al acestuia.

el inițiativa în luptă. Chemîndu-l, așadar, pe Constantin, cel ce avea grijă de șoimii împărătești[1], i-a poruncit să ia o tobă și să bată toată noaptea, străbătînd tabăra și anunțîndu-i să se pregătească pentru că în zori, fără semnal, împăratul este hotărît să pornească la atac împotriva sciților. Aceștia, venind de la Polybotoș, ajunseseră în locul numit Hades și își așezaseră acolo tabăra. Astfel, de cu seară, împăratul a început pregătirile; cînd s-a făcut ziuă și-a dispus trupele și, așezîndu-le în formații, a pornit contra dușmanului. 3. Dar înainte ca cele două armate să se ciocnească, în vreme ce toate unitățile se odihneau încă, Neantzes s-a urcat pe o culme învecinată pentru ca, după cum spunea, să observe liniile sciților și să-l încunoștințeze pe împărat de poziția lor; de fapt, el făcea contrariul. Căci, în graiul său, i-a îndemnat pe sciți să-și așeze carele în linie și să nu se teamă de împărat care, descurajat din înfrîngerea dinainte, era gata să fugă din pricina neputinței trupelor și a aliaților săi. După ce le-a spus acestea, a coborît și s-a întors la împărat. Dar un mixobarbar[2], cunoscător al limbii scite, a înțeles ce le-a spus Neantzes sciților și l-a încunoștințat pe împărat. Neantzes, descoperit, a cerut să i se dea o dovadă; atunci mixobarbarul a înaintat curajos în mijloc și a adus mărturie. Celălalt, pe dată, și-a scos sabia și i-a tăiat capul omului chiar sub ochii împăratului și în fața

[1] Leib, II, p. 117, n. 2, atrage atenția că nu este vorba de demnitarul bizantin însărcinat cu șoimii imperiali de vînătoare, ci de un simplu slujitor.

[2] Mixobarbari sînt numiți bizantinii de origine străină, alogenii grecizați și creștinați sau metișii. Termenul este arhaizant, fiind folosit în literatura greacă clasică pentru a desemna semibarbari, eleni pe jumătate barbari prin ascendența lor sau barbari elenizați.

falangelor înșirate de fiecare parte. 4. După cum socot, Neantzes, vrînd să scape de acuzația de trădare prin uciderea celui ce îl descoperise, a fost astfel și mai tare bănuit. De ce nu așteptase el să se facă dovada? Dar, după cum se pare, vrînd să nimicească dinainte limba care dezvăluia înșelătoria sa, a riscat o faptă și mai îndrăzneață, cu adevărat pe potriva unui suflet barbar, tot atît de puțin demn de încredere pe cît era de viteaz. Totuși, împăratul nu l-a pedepsit imediat pe barbar așa cum merita, ci și-a stăpînit repede sufletul frematînd de mînie și de furie, pentru a nu-și face prada să fugă dinainte și a nu tulbura falangele. A păstrat, așadar, ascunsă supărarea împotriva lui Neantzes, deși își dăduse seama, după ceea ce se întîmplase ca și după alte semne, de trădarea omului și de refuzul său de a mai lupta. Războiul era de fapt pe muchie de cuțit[1] și de aceea împăratul își stăpînea pentru moment mînia care îl încerca, neștiind acum ce avea să facă. 5. Neantzes, totuși, a venit mai tîrziu și, sărind de pe calul său, a cerut altul împăratului. Acesta i-a dat îndată un altul foarte bun, cu o șa împărătească. Celălalt l-a încălecat și, cînd armatele au început să înainteze una spre cealaltă, în cîmpia care se afla între ele, s-a prefăcut mai întîi că pornește o șarjă de cavalerie asupra sciților apoi, întorcîndu-se la o lungime de lance, s-a alăturat celor de un neam cu el și le-a dat numeroase lămuriri asupra trupelor împăratului. 6. Aceștia i-au urmat sfaturile și au început un atac înverșunat împotriva împăratului, producînd dezordine și punînd armata pe fugă. Împăratul, văzîndu-și liniile învălmășite luînd-o la fugă, nu a vrut într-o împrejurare atît de grea să se pună în pri-

[1] Cf. *Iliada*, X, 173, Herodot, VI, 11.

mejdie fără rost. Astfel că a întors frîul și a pornit spre fluviul care curge în apropierea Rusionului. Acolo a strîns frîul și, împreună cu cîțiva războinici buni, i-a respins pe cît a putut pe cei care îl urmăreau: i-a atacat de cîteva ori, a omorît o mulțime, dar a fost rănit și el. Cînd Gheorghe, numit Pyrrhos, venind dintr-altă parte, a ajuns în fugă la fluviu, împăratul l-a oprit și l-a chemat lîngă el. Dar, în fața vitejiei sciților, și văzînd că numărul lor creștea cu fiecare ceas, căci le veneau mereu alte întărituri, l-a lăsat pe Gheorghe împreună cu ceilalți, îndemnîndu-i să țină piept sciților, cruțîndu-se pînă ce se va întoarce el. Apoi, îndată, întoarce frîul calului, trece fluviul și intră în Rusion; poruncește tuturor fugarilor pe care îi întîlnește, tuturor băștinașilor din Rusion avînd vîrsta potrivită de luptă, țăranilor care-și mînau carele, să plece în grabă și să se oprească pe malul fluviului. Ordinul a fost adus la îndeplinire mai repede decît se poate spune și, după ce i-a așezat în linie, l-a trecut din nou și s-a grăbit să-l întîlnească pe Gheorghe, deși era în prada unei febre care îi revenea la patru zile, astfel că dinții îi clănțăneau de frig. 7. Deși toate forțele scite se aflau laolaltă, cînd au văzut această linie dublă de bătaie și pe împărat care umbla de colo-colo, cum cunoșteau îndrăzneala acestuia, deopotrivă întotdeauna, în victorie ca și în înfrîngere, au înțeles că nu își vor putea duce atacul la bun sfîrșit și au rămas pe loc pînă să ajungă la o ciocnire cu el. Împăratul, din pricină că era cuprins de friguri, dar mai ales pentru că cei ce fugiseră nu se adunaseră încă toți, stătea și el, trecînd printre rînduri de la unul la altul și arătînd cutezanță în fața dușmanului. Astfel

amîndouă armatele au rămas pe loc pînă la venirea serii. Cînd s-a făcut noapte, s-au întors fiecare în tabăra lor, fără să fi dat atacul. De fapt se temeau și nu erau prea sigure de ele însele pentru a lupta. Oamenii, care după primul atac se răspîndiseră în toate părțile, se întorceau unul după altul la Rusion; cei mai mulți dintre ei nu luaseră parte cîtuși de puțin la luptă. Monastras, Uzas și Synesios, bărbați iubitori ai lui Ares, foarte războinici, după ce au trecut de locul numit Aspra[1], au ajuns la Rusion, fără să fi luptat nici ei.

X. Împăratul, doborît de febra care îl cuprinsese, cum am spus, s-a întins puțin pe pat să se odihnească. Totuși, chiar și așa, nu înceta de a se gîndi la ceea ce trebuie să facă a doua zi. Atunci a venit la el Tatranes (acest om era un scit care fugise de multe ori la împărat și se întorsese din nou la ai săi; de fiecare dată el dobîndise totuși iertarea împăratului și, din pricina unei asemenea bunăvoințe, ținea mult la el și de atunci se gîndea cu tot sufletul la binele împăratului și făcea tot ce putea pentru el). „Socot, împărate, i-a spus el, că mîine sciții vor porni spre noi și vor căuta să ne atace. Să le-o luăm așadar înainte și, de cum s-o lumina de ziuă, să ne așezăm liniile în afara întăriturilor. „Împăratul l-a lăudat și i-a ascultat sfatul, pe care s-a hotărît să-l îndeplinească în zorii zilei. Dar Tatranes, după această discuție, s-a dus la căpeteniile sciților și le-a spus: „Nu vă împăunați cu înfrîngerile dinainte ale împăratului; nu pentru că ne vedeți puțin numeroși trebuie să dați lupta cu încredere și speranță. Căci puterea împăratului este de neînvins și se așteaptă dintr-un moment în altul sosirea unei mulțimi

[1] Azi, Abraska, între Malkara și Rodosto, în Turcia europeană.

de mercenari. Dacă nu încheiaţi pace cu el, păsările de pradă vă vor mînca hoiturile". 2. Acestea le-a spus Tatranes sciţilor. Între timp împăratul s-a gîndit să le ia caii care păşteau în cîmpie (aceştia erau foarte numeroşi), căci ceilalţi jefuiau ţara noastră zi şi noapte; chemîndu-i pe Uzas şi pe Monastras, le-a poruncit să ia cîţiva călăreţi viteji, să înconjoare ariergarda sciţilor, să intre în cîmpie în zorii zilei şi să ia toţi caii, celelalte vite şi pe păstori, şi i-a îndemnat să nu se teamă. „Căci, le-a spus el, în vreme ce noi vom lupta cu duşmanii faţă în faţă, voi veţi aduce uşor la îndeplinire acest ordin." Şi-a ajuns scopul cu totul şi planul său a fost realizat întocmai. 3. Aşteptîndu-se la un atac din partea sciţilor, nu a îngăduit somn ochilor săi şi nici măcar nu a aţipit, ci a chemat toată noaptea soldaţi, în special arcaşi, cărora le-a dat o mulţime de lămuriri asupra sciţilor; i-a încurajat şi le-a răspuns la ce întrebări voiau cu privire la lupta de a doua zi, de pildă cum să întindă arcul şi să trimită săgeţile, cum să-şi ţină caii pe loc şi apoi să slobozească frîul, şi chiar cum să sară de pe cal dacă trebuia. Acestea au fost îndeletnicirile sale în timpul nopţii; abia dormise puţin cînd, la primele raze ale dimineţii, toţi cei care erau mai viteji dintre sciţi au trecut fluviul părînd că vor să atace, şi prevederea împăratului s-a împlinit întocmai (căci el era foarte priceput să îşi dea seama ce va urma, într-atît de multă experienţă dobîndise în luptele numeroase pe care trebuia să le dea mereu); îndată a încălecat, a dat semnalul de luptă prin trompete şi, după ce şi-a rînduit liniile, s-a aşezat în fruntea lor. Văzînd că sciţii porneau la atac cu mai multă ardoare decît înainte, a ordonat imediat arcaşilor să descalece şi să înainteze pe jos spre ei, trăgînd cu arcul fără încetare; restul armatei îi urma, împreună cu împăratul însuşi, care îi comanda din centru. 4. Arcaşii i-au atacat astfel pe sciţi cu curaj. S-a pornit o luptă aprigă, dar, fie din cauza norului des de săgeţi, fie la vederea rîndurilor strînse ale romeilor şi a împăratului însuşi, care lupta vitejeşte, duşmanii înfricoşaţi au dat înapoi, grăbindu-se să treacă fluviul care se afla în spatele lor şi să fugă spre care. Romeii i-au urmărit dînd cailor frîu liber, unii lovindu-i cu lancea în spate pe duşmani, alţii aruncînd săgeţi. Astfel, o mulţime, chiar înainte de a ajunge la malul fluviului, a căzut fără viaţă; mulţi alţii, fugind învălmăşiţi, s-au aruncat în vîrtejurile fluviului şi, fiind duşi de curentul apei, s-au înecat. S-au luptat în acea zi cu mai multă înverşunare decît oricînd, fără să-şi cruţe rănile cei ce erau în jurul împăratului; căci toţi erau neobosiţi. Împăratul a fost cu siguranţă cel mai viteaz şi, în aceeaşi zi, s-a întors în tabără învingător.

XI. Timp de trei zile s-a odihnit acolo, apoi a plecat spre Tzurulos. Gîndindu-se că nu trebuie să plece curînd din acel loc, a pus să se sape în partea de răsărit a micii cetăţi o tabără întărită, atît de mare cît să cuprindă trupele pe care le avea cu el şi a aşezat înăuntru cortul imperial şi toate bagajele. Dar sciţii înaintau şi ei spre Tzurulos; aflînd că împăratul le-o luase înainte, au trecut fluviul care curge prin cîmpie destul de aproape de acest oraş (se numeşte în partea locului Xerogypsos), apoi şi-au aşezat tabăra între fluviu şi oraş. Se găseau astfel în afara locului pe care îl atacau, în vreme ce împăratul se afla înăuntru, blocat ca

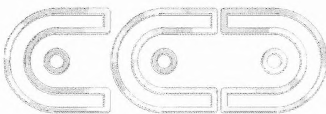
Aceştia, căzînd în număr mare unii după alţii şi soldaţii noştri căzînd asupra lor din dreapta şi din stînga, s-a pornit peste tot o luptă teribilă pentru sciţi; unii erau nimiciţi de săgeţile care se trăgeau, alţii erau răniţi de lănci, iar ceilalţi au fost azvîrliţi în mare parte în apa rîului de izbitura grozavă a roţilor şi s-au înecat. 5. A doua zi, pentru că sciţii care mai rămăseseră în viaţă erau văzuţi pregătindu-se din nou de atac, după ce şi-a dat seama de încrederea deplină a oamenilor săi, împăratul le-a ordonat să se înarmeze. Şi-a luat şi el armele şi, cînd trupele s-au aliniat pentru luptă, a coborît colina. Apoi şi-a întors falangele cu faţa spre sciţi şi s-a pregătit să lupte din toate puterile. El se afla în mijlocul liniilor; a început o luptă înverşunată; trupele romeice, deşi nu avuseseră speranţe, au cîştigat victoria şi l-au urmărit pe duşman în fuga lui. Cînd împăratul a văzut că goana i-a dus destul de departe, s-a temut ca nu cumva niscaiva duşmani ascunşi la pîndă să cadă asupra romeilor şi să schimbe astfel în victorie fuga sciţilor, căci dacă fugarii se uneau cu alţi atacatori noi, armata romeilor ar fi suferit o înfrîngere grea, astfel că a pornit şi el în galop pentru a ordona oamenilor săi să tragă frîul şi să-şi lase caii să se odihnească. 6. Astfel s-au despărţit în acea zi cele două armate. Una o luase la fugă, iar gloriosul învingător se întorcea bucuros în tabăra sa. Sciţii, după această înfrîngere zdrobitoare, şi-au ridicat corturile între Bulgarophygos şi mica Nicee. Cum venea iarna[1], împăratul a socotit potrivit să se întoarcă în cetatea împărătească pentru a se

[1] Iarna anilor 1090–1091.

reface şi el şi grosul trupelor sale după aceste lupte numeroase. Şi-a împărţit trupele în două, i-a ales pe cei mai curajoşi din toată armata pentru a-i supraveghea pe duşmani, punînd în fruntea lor pe Ioannakes şi Nikolaos Maurokatakalon, despre care istorisirea noastră a amintit adeseori; le-a poruncit să ducă în fiecare cetate un corp destul de mare pentru a o apăra şi să adune pedestraşi din tot ţinutul, precum şi care cu atelajele lor de boi, căci vroia ca în primăvara următoare să reînceapă războiul contra sciţilor cu şi mai multe forţe, astfel că prevedea de pe acum şi pregătea tot ce era necesar. După ce a pus astfel totul la cale cu grijă, s-a întors în Bizanţ.

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

AVENTURA

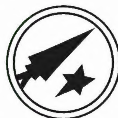
de

Anonim

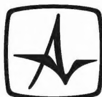
și

CAT Graur

Antwerpen

2025

